

CRESTOMATIE
PENTRU STUDIUL ISTORIEI
STATULUI ȘI DREPTULUI R.P.R.

PENTRU LITERATURĂ ECONOMICĂ ȘI JURIDICĂ

954 (498)
C
84

Biblioteca Centrala

L159761160

Biblioteca Centrala Universitara - Sibiu

34R/C84.U

CRESTOMAȚIE
PENTRU STUDIUL ISTORIEI
STATULUI ȘI DREPTULUI R.P.R.

CRESTOMATIE

PENTRU STUDIUL ISTORIEI STATULUI ȘI DREPTULUI R.P.R.

Vol. I

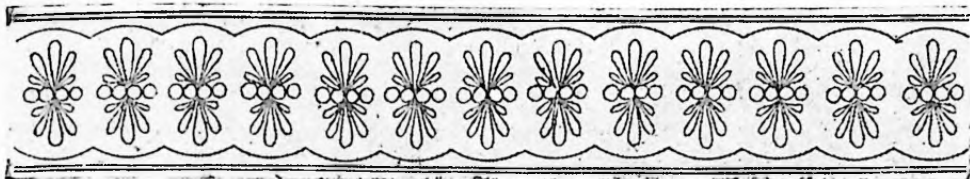
50.000

Fundația Universitară
„ALMA MATER” SIBIU
Nr. Inv. ...2065/2001

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURA ECONOMICĂ ȘI JURIDICĂ
BUCUREȘTI
1955

Acest volum a fost întocmit de
Vladimir Hanga
conferențiar la Facultatea de Științe Juridice a
Universității „Victor Babeș” din Cluj

PREFAȚĂ

Crestomația pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R. are scopul să pună la îndemîna studenților și a unui cerc mai larg de cititori o documentare care să le dea posibilitatea de a se orienta în complexitatea problemelor și instituțiilor statului și dreptului din trecutul patriei noastre. Această lucrare își propune să umple un gol viu resimțit nu numai de profesori și studenți, adică de cei ce se ocupă într-un mod deosebit de trecutul locuitorilor de pe teritoriul R.P.R., dar și de orice cititor dornic să-și îmbogățească cunoștințele. Fiind prima încercare de acest fel care se face la noi, lucrarea va avea, în mod inevitabil, și unele lipsuri, inerente oricărui început, cu atât mai mult cu cît diferite probleme privitoare la istoria statului și dreptului pe teritoriul țării noastre mai prezintă încă greutatea datorate lipsei unui material complet pus la punct privitor la trecutul patriei noastre.

Pentru o mai lesnicioasă orientare a cititorului, materialul a fost împărțit în două grupe mari: *statul* și *dreptul*. Desigur, după cum este știut, statul și dreptul apar și se dezvoltă împreună. Împărțirea este, deci, impusă numai de nevoile unei tratări metodice. În cadrul acestor două secțiuni, s-a căutat să se sistematizeze întreg materialul cît mai științific și mai logic, pentru ca lucrarea să-și poată atinge într-adevăr scopul urmărit.

Astfel, în cadrul secțiunii *statul*, cea dintîi problemă ilustrată de materialul documentar este aceea a claselor și a păturilor sociale, urmată de aceea a relațiilor dintre ele; aceste relații în societatea împărțită în clase nu puteau fi decît raporturi de exploatare, care au dus la o nercurmată luptă de clasă, sub aspecte felurite. O altă problemă mare, cu diferite subdiviziuni, ilustrată în lucrarea de față, este aceea a organizării statului din punct de vedere administrativ, fiscal și militar. După aceea urmează texte referitoare la relațiile diplomatice și instituțiile religioase.

În ceea ce privește *dreptul*, cea dintîi problemă înfățișată este aceea a proprietății, ca instituție de bază a oricărei societăți; urmează obligațiunile — problemă strins legată de proprietate —, apoi persoanele, familia, succesiunile, măsurile de represiune și procedura de judecată.

S-a căutat ca fiecare problemă să fie ilustrată prin materialul documentar cel mai semnificativ. Totodată s-a încercat să se redea prin acest material și evoluția instituției la care se referă, fiind prezentate exemple

din diferite perioade ale orîndurii respective. Fiecare subdiviziune a unei secțiuni e precedată de scurte explicații, care au drept scop să prezinte cititorului problemele legate de materialul documentar care urmează. Unele texte sînt însoțite de scurte note în subsol, care lămuresc termeni tehnici sau cuprind explicarea unor cuvinte folosite în textul original. Partea ilustrativă cuprinde materiale din epoca respectivă.

Primul volum din *Crestomație* cuprinde izvoare privitoare la descoperirea orîndurii comunei primitive și la sclavagism. Pentru această epocă au fost reproduse aproape toate textele autorilor greci și romani ce se referă la trecutul țării noastre, precum și o bună parte din inscripțiile descoperite pe teritoriul ei, din pricină că aceste texte sînt foarte puțin numeroase. Datorită lipsei de material și datorită faptului că, în unele cazuri, documentele și inscripțiile din această epocă au ajuns pînă la noi într-o formă trunchiată și incompletă, nu toldeau capitolele acestui volum sînt egale, iar introducerile explicative sînt mai mari sau mai mici, în raport cu nevoia care se simțea de a se lămuri textele. Totodată, datorită caracterului lacunar al unor texte — și în special al inscripțiilor — notițele explicative au devenit, în aceste cazuri, adevărate încercări de reconstituire a structurii și fizionomiei instituțiilor respective ale statului și dreptului.

Pe lângă materialul documentar care se referă la teritoriul țării noastre, au fost date uneori și texte care, fără a privi direct Dacia romană pot fi totuși folosite, fiind vorba despre texte cu o valoare generală de aplicare în imperiul roman sau care privesc starea generală a provinciilor romane fără nici o distincție. Acest lucru a fost necesar mai puțin în ceea ce privește statul sclavagist, decît în ceea ce privește dreptul sclavagist, unde textele direct privitoare la dreptul roman din Dacia se reduc doar la tăblițele cerate. Cu alte cuvinte, pentru a prezenta un tablou cit mai complet al instituțiilor politice și juridice ale epocii, s-a căutat să se suplînească lipsa de documente specifice pentru trecutul țării noastre cu texte de o valabilitate generală, bineînțeles numai în măsura în care acest lucru era posibil și îngăduit din punct de vedere științific.

O altă greutate în întocmirea *Crestomației pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.* a constat în lipsa unor lucrări similare privitoare la țara noastră; colecțiile lui G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici* (2 vol.) și unele volume din *Izvoarele istoriei romînilor* ne-au fost în bună parte de folos, dar ele nu cuprind decît un material brut, scos din autori greci și latini și nesistemizat pe probleme, fără a avea la bază criterii științifice. Pe de altă parte, nici aceste colecții și nici altele nu folosesc materialul epigrafic și cel juridic — scos din legi și din operele jurisconsultilor —, material atît de prețios pentru reconstituirea instituțiilor orîndurii sociale și politice. O dificultate a constituit-o și faptul că o bună parte din materialul prezentat în acest volum n-a mai fost tradus pînă acum în romînește, așa încît și din acest punct de vedere munca a fost anevoioasă¹.

¹ Din traduceri apărute în limba romînă, am folosit: G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici* (vol. I și II), *Izvoarele istoriei romînilor* (vol. XIV), precum și D. I. Ghica (Herodot), El. Bezdechi (*Politica* lui Aristotel), St. Bezdechi (*Statul antenian*

Prima parte a volumului de față privește descompunerea orînduirii comune primitive pe teritoriul patriei noastre la triburile de sciți și geto-daci și rolul jucat de cetățile grecești în procesul de cristalizare a relațiilor sclavagiste pe teritoriul R.P.R.; pentru aceste perioade s-au folosit texte din autorii greci și latini și inscripții grecești. A doua parte a volumului privește sclavagismul pe teritoriul țării noastre, tratîndu-se, din considerente metodologice, mai întîi statul și apoi dreptul; pentru această perioadă au fost utilizate, pe lîngă textele autorilor greci și romani, și inscripțiile și textele juridice — extrase din legi și operele jurisconsultilor — pentru ca astfel încercarea de a lămuri, în lumina textelor, instituțiile politice și juridice să dea roade cît mai bune. Ultima parte a volumului cuprinde diferite anexe care au scopul de a pune la îndemîna cititorilor, mai ales a celor nespecialiști, cît mai multe mijloace de orientare: note privitoare la autori și lucrări din antichitate, un indice de izvoare documentare și inscripții, un indice de nume, un indice de materii și o listă de planșe și ilustrații cuprinse în carte.

Autorul mulțumește pe această cale tuturor acelor care l-au ajutat la alcătuirea lucrării, recenzenților ce au citit-o, făcînd propuneri pentru îmbunătățirea ei și în special tovarășilor *D. M. Pippidi*, profesor de istorie antică la Universitatea „C. I. Parhon” din București, *L. P. Marcu*, redactor responsabil de carte din partea editurii și *I. I. Russu* de la Institutul de Istorie din Cluj.

V. H.

---

al lui Aristotel) și C. Daicoviciu (Arrian). Și în aceste cazuri traducerea au fost confruntate cu textul grec sau latin în privința cuprinsului și a formei.

INTRODUCERE

Istoria statului și dreptului de pe teritoriul R.P.R. are de scop să ne arate cum au apărut statul și dreptul pe teritoriul patriei noastre și cum s-au dezvoltat instituțiile de stat și juridice în decursul vremii. Ea urmărește să ne înfățișeze cum și în ce condiții s-au născut clasele sociale, cum clasele dominante economicește și-au făurit un aparat de constrângere — statul — îndreptat împotriva maselor exploatare, cum și-au întocmit legi menite să le consolideze poziția social-economică și cum organismul politic astfel creat asigură aplicarea și respectarea acestor legi și reprimă orice împotrivire față de minoritatea exploatare.

Statul și dreptul sînt elemente de suprastructură generate de bază, adică de orînduirea economică a societății într-o etapă dată a dezvoltării ei. Statul este o organizație politică a clasei economicește dominante, organizație care formează, în mîinile acestei clase, instrumentul de asuprire al claselor exploatare. Statul are un caracter *istoric*, deoarece el n-a existat totdauna, ci a luat ființă atunci cînd societatea s-a împărțit în clase antagoniste. „Statul — arată V. I. Lenin — este produsul și manifestarea *caracterului de neîmpăcat* al contradicțiilor de clasă”¹.

Statul este suprastructura politică a unei anumite baze economice, căci fiecare bază — istoricește determinată — generează suprastructura ei politică și juridică, statul și dreptul său. „Baza — spune I. V. Stalin — tocmai de aceea își creează suprastructura, pentru ca să fie slujită de suprastructură, pentru ca ea să fie ajutată activ să capete formă și să se consolideze, pentru ca suprastructura să lupte activ ca baza veche, care și-a trăit traiul, și vechea sa suprastructură să fie lichidate”². Statul fiind astfel o suprastructură politică a bazei economice servește totdauna interesele clasei economicește dominante.

Dreptul, ca și statul, are și el un caracter *istoric*, deoarece, a apărut pe aceeași treaptă de dezvoltare a societății ca și statul, adică o dată cu scindarea societății în clase antagoniste. Dreptul este voința clasei dominante ridicată la rangul de lege, voință impusă prin constrângere de către organele statului: „Voința, dacă are caracter de stat trebuie să fie exprimată ca o *lege* statornicită de o *putere*; altfel cuvîntul «voință» este o vorbă

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, E. P. L. P., 1954, pag. 380—381.

² I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, E. P. L. P., 1953, p. 7.

goală aruncată în vînt¹. Între stat și drept există o strînsă corelație: aplicarea normelor juridice, impuse de clasa stăpînitoare este garantată de puterea de constrîngere a statului, care astfel asigură inviolabilitatea ordinii de drept. După cum precizează V. I. Lenin „dreptul nu reprezintă nimic fără un aparat în stare să impună prin constrîngere respectarea normelor de drept²”.

Statul și dreptul, după cum am văzut, au un caracter istoric. Orînduirea comunei primitive nu cunoștea nici statul și nici dreptul. Conducerea societății se găsea în mîinile unor oameni aleși de întreaga comunitate și care îndeplineau anumite funcții publice. Aceste organe conducătoare nu dispuneau de mijloace de constrîngere, independente de comunitatea gentilică, căci puterea lor se baza pe asentimentul acesteia. În ceea ce privește relațiile dintre oameni, acestea erau reglementate de obiceiuri ce exprimau interesele comune ale membrilor comunității.

În cadrul orînduirii comunei primitive relațiile de producție se bazau la început pe proprietatea comună asupra mijloacelor de producție. Contradicția din societatea primitivă consta în faptul că acel caracter colectiv al producției, care domina pe atunci, nu era rezultatul unei socializări a mijloacelor de producție, ci al faptului că individul izolat era cu totul dezarmat în fața naturii, datorită mijloacelor extrem de reduse pe care le avea. Dezvoltarea forțelor de producție ce a avut loc în cadrul comunei primitive trebuia, într-o anumită etapă, să ducă la apariția proprietății private asupra mijloacelor de producție³.

În această privință perfecționarea uneltelor de muncă a jucat un rol hotărîtor. Astfel, s-a ajuns ca omul să poată produce mai mult decît era necesar pentru întreținerea lui proprie. Stăpînirea de către căpeteniile militare și religioase și de către capii de familie a uneltelor de muncă, a obiectelor de uz casnic, a podoabelor, a armelor și chiar a vitelor și sclavilor a constituit începutul proprietății private asupra mijloacelor de producție.

Din momentul în care apare proprietatea privată, concordanța relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție nu mai este respectată, iar relațiile de producție ale societății primitive care aveau la baza lor proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, s-au transformat, dintr-un factor care contribuia la dezvoltarea forțelor de producție, în cătușe.

În procesul de dezvoltare a proprietății private, un rol considerabil l-au jucat diviziunea socială a muncii și schimbul, urmări ale dezvoltării forțelor de producție.

Perfecționarea uneltelor și dezvoltarea forțelor de producție permit transformarea celor prinși în războaie în sclavi. Pînă atunci sclavul nu putea fi de nici un folos, deoarece munca sa nu producea nimic peste nevoile sale de întreținere. O dată cu trecerea la creșterea vitelor și la agricultură situația s-a schimbat, căci munca omului a început să dea un prisos care

V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, E. P. L. P., 1954, pag. 77.

² *Ibid.*, pag. 464.

³ În ceea ce privește contradicțiile din orînduirea comunei primitive și cauzele care au dus la descompunerea ei, vz. K. V. Ostrovițianov, *Formațiile precapitaliste*, Ed. P.M.R., 1952, pag. 24 și urm.

putea fi însușit de altul. Acum familiile mai bogate încep să folosească la diferite munci pe cei prinși în războaie, iar mai tirziu chiar persoane din același trib și anume pe cei ruinați de împrumuturi.

Cînd egalitatea primitivă dispăre și cînd apar contradicțiile sociale dintre cei bogați și cei săraci dintre sclavi și stăpînii de sclavi, cînd se ivesc premisele apariției statului și dreptului ca instrumente menite să ocrotească interesele exploatatorilor, orînduirea comunei primitive intră în faza ei ultimă de existență, în faza de descompunere, cînd statul și dreptul, aflate într-un stadiu embrionar, încep să devină ceva necesar. Statul, arată V. I. Lenin, „a apărut numai acolo și numai atunci cînd a apărut împărțirea societății în clase, adică împărțirea ei în grupuri de oameni dintre care unii își pot însuși în mod permanent munca altora, unii îi exploatează pe alții”¹.

O dată cu statul apare și dreptul, întruchiparea regulilor de conviețuire socială de care are nevoie clasa stăpînitoare: „Pe o anumită treaptă foarte primitivă a dezvoltării societății, se ivește necesitatea de a subordona unei reguli generale actele zilnic repetate ale producției, repartiției și schimbului de produse și de a veghea ca individul să se supună condițiilor generale ale producției și schimbului. Această regulă, la început numai obicei, devine curînd *lege*. O dată cu legea se nasc în mod necesar organe însărcinate cu menținerea ei — autoritatea publică, statul . . . Oamenii uită că dreptul lor izvorăște din condițiile vieții economice, după cum au uitat că ei înșiși se trag din regnul animal . . .”².

Pe teritoriul țării noastre descompunerea orînduirii comunei primitive se constată la triburile scitice care au influențat pe băștinași începînd din secolul al VI-lea î.e.n. și după aceea la geto-daci care începînd din secolul III î.e.n. înjghebează puternice uniuni de triburi.

Triburile scitice se găseau pe trepte diferite de organizare socială, potrivit condițiilor specifice de viață materială din regiunile în care trăiau: unele mai păstrează urme de antropofagie — ca și unele popoare vecine —, altele se ocupă cu vînatul, iar altele cultivă pămîntul, cunoscînd și schimbul în natură. La triburile mai puțin evoluat, deosebiri de clasă nu există, iar sclavia este necunoscută, căci dezvoltarea economică nu a permis omului să producă mai mult decît pentru asigurarea propriei sale existențe. La aceste triburi cei prinși în războaie sînt de obicei omorîți. Dimpotrivă, la triburile mai evoluat dezvoltarea economică generală duce la o acumulare de bogății, proprietatea privată e semnalată alături de cea comună și se constată o inegalitate socială. Se ivește acum distincția dintre sclavi și oameni liberi, ca urmare a primei mari diviziuni a muncii — separarea triburilor de păstori de cele de agricultori —, iar a doua mare diviziune a muncii — separarea meșteșugarilor de agricultură — duce la apariția deosebirii dintre bogați și săraci.

Unii membri ai aristocrației gentilice și unii capi de familie vor începe să folosească forța de muncă străină, transformînd în sclavi pe prizonierii de război sau făcînd pe oamenii săraci din trib să le presteze lor servicii pe care le făceau înainte comunității. „Diviziunea naturală a muncii în sînul

¹ V. I. Lenin, *Despre stat*, E.P.L.S., 1953, pag. 12.

² K. Marx și Fr. Engels *Opere alese, în două volume*, vol. I, ed. II-a, Buc., Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1955, p. 665.

familiei de agricultori — arată Engels — a permis la un anumit grad de avuție, înglobarea uneia sau mai multor forțe de muncă străine... Producția se dezvoltase în așa măsură, încît forța de muncă omenească putea produce acum mai mult decît era necesar pentru simpla ei întreținere; mijloace pentru întreținerea unor forțe de muncă mai numeroase existau... Dar comunitatea proprie și uniunea din care făcea parte fiecare individ nu ofereau forțe de muncă suplimentare, disponibile. Aceste forțe le oferea însă războiul... Pînă atunci oamenii nu știuseră ce să facă cu prizonierii de război: îi omorau, deci, sau în timpurile și mai vechi, îi mînceau. Dar în noua fază de dezvoltare a «situației economice» ei căpătară o valoare: erau deci lăsați în viață și puși la muncă¹. Uneori contradicțiile dintre stăpîni și sclavi iau forma unor împotriviri violente, despre care avem relatări la istoricii timpului.

Folosirea sclavilor în producție duce la o și mai mare inegalitate economică, fapt care grăbește descompunerea orînduirii gentilice.

Inegalitatea dezvoltării economice a triburilor scitice a dus la trepte deosebite de organizare politică a lor. Triburile mai dezvoltate se aillau în stadiul democrației militare, fiind conduse de „regi“, șefi militari care urmăresc să-și consolideze puterea și s-o transmită pe cale ereditară urmașilor. Atribuțiile acestor conducători sînt complexe, întrecînd cu mult pe cele ale căpeteniilor gentilice de pînă atunci.

După cum arată Engels, în această perioadă „șeful militar al poporului — rex, basileus, thiudans — devine un funcționar indispensabil și permanent. Adunarea poporului se ivește pretutindeni unde nu există încă. Șeful armatei, sfatul, adunarea poporului alcătuiesc organele democrației militare, care se dezvoltă din societatea gentilică. Militară — fiindcă războiul și organizarea în vederea războiului au devenit acum funcții regulate ale vieții poporului. Bogățiile vecinilor ațîțau lăcomia popoarelor, pentru care dobîndirea de bogății a și devenit unul din scopurile principale ale vieții... Războaiele de prădăciune măresc puterea șefului militar suprem, precum și a căpeteniilor mai mărunte; alegerea tradițională a succesorilor lor din aceleași familii se transformă treptat, mai ales de la introducerea patriarhatului, într-o stăpînire ereditară, mai înții îngăduită, apoi pretinsă și în cele din urmă uzurpată; astfel s-a pus temelia puterii regale ereditare și a nobilimii ereditare... ”².

Dezvoltarea proprietății private și ascuțirea contradicțiilor sociale face să se ivească la triburile mai evoluat sanctiuni ce ies din cadrul celor prevăzute pînă atunci pentru călcarea interdicțiilor și care urmăreau în primul rînd apărarea proprietății private. „Alături de averea în mărfuri și sclavi — arată Engels — alături de averea în bani, apăru și averea în proprietăți funciare. Dreptul de posesiune al indivizilor asupra loturilor de pămînt, care le fuseseră date la început de către gîntă sau trib, se consolidase acum într-atîta, încît acestea le aparțineau ca bunuri ereditare. Ținta spre care tindeau tot mai mult în ultimul timp era de a libera loturile de pămînt de

¹ Fr. Engels, *Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring)*, ediția a II-a, Ed. P.M.R., 1952, pag. 210—211.

² K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 285—286.

drepturile pe care le aveau asupra lui comunitatea gentilică, drepturi care deveniseră pentru ei cătușe¹.

Familia este și ea legată de nivelul de dezvoltare economică și socială a triburilor scitice: la triburile mai puțin evoluat găsim rămășițe ale familiei pe grupe, spre deosebire de triburile evoluat, unde poziția femeii — așa cum e înfățișată de autorii antici — ne îndreptățește să susținem existența familiei pereche, cu tendințe nu numai de monoandrie, ci și de monogamie. Totodată, practicile juridice capătă forme care atestă caracterul militar al instituțiilor sociale la sciți (de pildă procedura încheierii convențiilor juridice, așa cum ne este relatată de istoricul Herodot).

După înjgheizarea uniunilor de triburi geto-dace, diferențierile sociale se accentuează și mai mult: pătura stăpînitoare este aceea a taraboștilor sau pileașilor din jurul „regelui“, care trăiesc din prăzi și război și din exploatarea sclavilor și a restului poporului, adică a capilașilor sau comașilor. Pentru ca antagonismele dintre pătura stăpînitoare și majoritatea exploatată, antagonisme ce se accentuau tot mai mult în sînul societății geto-dace, să nu ducă la măcinarea societății „a fost nevoie de o putere care, sînd în aparență deasupra societății, să atenueze conflictul, să-l țină în limitele «ordinii». Această putere, ieșită din sînul societății, dar care, punindu-se deasupra ei, se înstrăinează din ce în ce mai mult de ea, este statul².

Procesul de plămădire a statului pe teritoriul patriei noastre începe în timpul democrației militare, cînd avem un stat în germene în faza timpurie a uniunilor de triburi scitice și geto-dacice și un stat în formare în perioada tîrzie a acestor uniuni³. În jurul anului 300 î.e.m. este atestată o uniune tribală în cîmpia Dunării, avînd în frunte un „rege“, în persoana lui Dromihete. Acesta are o reședință stabilă, un oraș-cetate (πολις), iar izvoarele istorice atestă existența unei adunări populare cu atribuții ce decurg din ocupațiile războinice ale geto-dacilor. Uniunea de triburi geto-dacă ajunge la o deosebită dezvoltare pe vremea lui Buerebista. Această uniune își datorează existența alți unor nevoi economico-sociale, cît și unor scopuri militare. „Astfel — precizează Engels — organele orînduirii gentilice se desprind încet-încet de rădăcinile lor din popor, din gîntă...; dintr-o organizație de triburi care are ca scop libera rezolvare a propriilor ei treburi, ea devine o organizație pentru prădarea și asuprirea vecinilor și, în consecință, organele ei se transformă din instrumente ale voinței poporului în organe de sine stătătoare de dominare și de împilare îndreptate împotriva propriului lor popor⁴.

Această organizare a găsit un sprijin temeinic în căpeteniile cultului, stilpi ai puterii politice și totodată supraveghetori ai normelor de conduită

¹ K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 287—288.

² *Ibid.*, pag. 290—291

³ Vz. discuțiile purtate în această privință în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, Editura Academiei R.P.R., 1954, pag. 119—146 și 1839—2001; de asemenea vz. și C. Daicoviciu, *Noi contribuții la problema statului dac, în „Studii și cercetări de istorie veche“*, an VI (1955), nr. 1—2, pag. 47—60; cf și V.D.I., nr. 2 din 1955.

⁴ K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 286.

din societate. Religia geto-dacă a contribuit mult la închegarea noii forme de organizare, consolidând autoritatea șefilor militari și politici, pe care îi înfățișa ca executanți a voinței divine.

În procesul de descompunere a comunei primitive pe teritoriul patriei noastre trebuie să amintim și de influența exercitată de orașele grecești de pe țărmul Mării Negre, orașe care, practicând un schimb activ cu geto-dacii, au contribuit la grăbirea destrămării relațiilor gentilice și la cristalizarea sclavagismului, întrucât aceste orașe erau organizate — ca și metropolele lor — pe baze sclavagiste.

În această epocă de formare a statului încep să se contureze și normele de drept, ca norme obligatorii de comportare, rînduite de clasa economică dominantă în societate și reprezentînd voința acesteia. Cu toate acestea — ca o reminiscență a orînduirii comunei primitive — continuă să persiste și sancțiuni directe, constînd în folosirea violenței ca mijloc de apărare a intereselor particulare. Proprietatea privată se dezvoltă necontenit, începînd să se extindă și asupra pămîntului, fără a se fi înlăturat, însă, orice rest din vechea proprietate comună, așa cum relatează poetul Horațiu. În ceea ce privește familia, în perioada aceasta domină în general patriarhatul, cu tendințe poligame la cei bogați și cu aspecte monogame la cei săraci, căci — după cum precizează Engels — „poligamia este un privilegiu al celor bogați și suspuși și se alimentează în special prin cumpărarea de roabe: masa poporului trăiește în monogamie”¹.

De la statul în germene din vremea lui Buerebista și pînă la formarea unui stat, cu toate caracteristicile lui, nu mai era decît un pas. Și într-adevăr, în secolul I î. e. n. dar mai ales în timpul domniei lui Decebal, acest stat începe să se formeze în partea de vest a teritoriului R.P.R., avînd centrul în regiunea Sarmizegetusa. În părțile de est ale patriei noastre, statul va apărea mult mai tîrziu, sub forma statului feudal. Acest mecanism politic, rupt de comunitate și îndreptat împotriva ei și care a luat ființă datorită antagonismului dintre clase este „... statul clasei celei mai puternice, al clasei economice dominante, care cu ajutorul lui, devine dominantă și politică, dobîndind astfel noi mijloace pentru îngenunchierea și exploatarea clasei asuprite”².

Voința acestei clase dominante este ridicată la rangul de lege și astfel normele de conviețuire socială se cristalizează tot mai precis ca norme de drept, căpătînd un conținut de clasă bine conturat. Fie că aceste norme îmbrăcau haina religioasă, fie că erau exprimate în anumite forme laice³, ele reflectă tot mai mult interesele clasei dominante din punct de vedere economic și politic.

Cotropirea Daciei de către romani și transformarea acesteia în provincie romană a însemnat o nouă fază în dezvoltarea statului și a dreptului. Ocupată datorită unor necesități economice și militare și înglobată imperiului roman, Dacia este exploatată potrivit sistemului sclavagist roman.

¹ K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 201.

² *Ibid.*, pag. 292

³ Iordanes arată că legile dacilor purtau denumirea de *bellagines*.

Diferențierea socială se accentuează: clasa stăpînitoare este formată din elementele cuceritoare romane, care vin să se adauge clasei dominante băștinașe. Acum marea proprietate privată se dezvoltă și se consolidează. Latifundiile bazate pe munca sclavilor își fac apariția. Numeroase inscripții dovedesc existența pe teritoriul patriei noastre a sclavilor (unii eliberați), aceștia aparținînd particularilor sau statului roman. Unii mici agricultori daci au fost lăsați să-și lucreze mai departe pămîntul după obiceiul lor — parte din ei trăind în comunități sătești — avînd, însă, obligația de predare a unor produse (agricole și animale) către noii stăpînitori. Pătura mijlocie, formată din meșteșugari, neguțători și mici funcționari se îngroașă. Meșteșugarii și neguțătorii erau încadrați în colegii minuțios organizate.

Între aceste clase și pături sociale apăreau dese conflicte. Contradicțiile dintre principalele clase antagonice ale societății sclavagiste din Dacia s-au manifestat prin mișcări ale sclavilor, uniți cu populația liberă. E vorba de acei *lulrones* care tulbură mereu stăpînirea romană. Aceste mișcări erau susținute de triburile de daci liberi dinafară, care prin atacurile necurmăte îndreptate împotriva cotropitorilor romani din Dacia ridicau gradul de combativitate al maselor exploataate dinăuntru.

Pentru a putea exploata bogățiile țării și pentru a ține în frîu populația băștinașă, stăpînitorii romani au introdus în noua provincie o organizare administrativă și militară foarte riguroasă. La puțin timp după cucerire, Dacia a fost împărțită de împăratul Hadrian în două părți (Dacia de sus și Dacia de jos). În urma luptelor cu dacii liberi, această diviziune s-a dovedit neîndestulătoare și de aceea împăratul Antoninus Pius împarte Dacia în trei părți, iar pe timpul împăratului Marcus Aurelius, din pricina atacurilor „barbarilor“ dinafara hotarelor și a revoltelor dacilor dinăuntru, organizarea militară a provinciei este întărită.

În fruntea provinciei se găsea un guvernator, un reprezentant al împăratului (*legatus Augusti propraetore*) cu atribuții vaste: judecătorești, administrative și militare. La îndeplinirea funcțiilor sale guvernatorul era ajutat de adunarea provincială (*concilium provinciae*), exponentă a intereselor clasei stăpînitoare din Dacia.

După sistemul roman erau organizate și orașele, fie că erau colonii, fie că erau municipii. Coloniile erau alcătuite din cetățeni romani, fiind întemeiate în Dacia, ca și în alte părți, pentru exploatarea, supravegherea și romanizarea mai ușoară a populației băștinașe, iar municipiile — dintre care unele proveneau din vechile cetăți ce fuseseră primite printr-o deosebită favoare în cadrul așezărilor stăpînitorilor romani — dobîndeau drepturi în schimbul sarcinilor pe care le impunea intrarea lor în viața politică a poporului cuceritor. Orașele erau conduse de un sfat orășenesc (*ordo decurionum*) și de magistrați orășenești *duoviri* și *quattuorviri*), dregătorii la care nu puteau ajunge decît reprezentanții păturilor bogate, interesate în consolidarea stăpînirii și exploatării romane în Dacia.

Majoritatea populației autohtone locuia în sate, în care, însă, se așezau adesea și coloniști romani sau veteranii ce slujiseră în legiuni.

Același caracter de clasă îl reflectă și organizarea fiscală a noii provincii. Impozitele, fie că erau directe, — cum e cazul impozitului funciar sau al capitației —, fie că erau indirecte, loveau în special păturile sărace

ale populației. În unele cazuri locuitorii din anumite orașe puteau dobîndi *ius Italicum*, adică o scutire de impozit privitoare la pămînturile stăpînite, concesiune făcută ca o răsplată a atașamentului arătat față de statul roman.

Această „ordine“ nouă romană nu putea fi introdusă în Dacia decît cu ajutorul forțelor armate, pe care statul roman se sprijină atît pentru menținerea dominației stăpînitorilor de sclavi în interiorul țării, cît și pentru a asigura o politică de expansiune și cîmpire în afară. Armata din Dacia se compune dintr-un număr de unități militare bine organizate, care împreună cu organele administrației civile au constituit factorii activi ai „romanizării“ Daciei.

După cîmpirea Daciei, normele juridice care se aplică în noua provincie reprezintă voința clasei stăpînitoare alcătuită din cîmpitorii romani și din exploatareii băștinași care sprijineau pe noii veniți.

Dintre vechile norme de conviețuire socială ale dacilor continuă să se aplice numai acelea care nu contravin sistemului sclavagist roman. În toate provinciile cucerite, romanii, potrivit politicii lor elastice, au lăsat într-o primă perioadă să subziste acele instituții juridice care nu contraziceau principiile dreptului sclavagist roman. Aceste norme rămîn să reglementeze raporturile dintre băștinași — atît timp cît aceștia nu primiseră cetățenia romană —, iar raporturile dintre cetățenii romani și băștinașii necetățeni erau reglementate de „dreptul popoarelor“ (*ius gentium*), care cuprinde norme edictate de statul roman în mod special pentru relațiile economice dintre cetățenii romani și populațiile supuse care nu dobîndiseră dreptul de cetățenie. În ceea ce privește raporturile dintre cetățenii romani din provincii, acestea erau reglementate pe de-a întregul de dreptul roman.

Introducerea dreptului roman în Dacia — fie sub forma lui *ius gentium*, fie ca drept roman aplicat cetățenilor — arată că exploatarea economică a Daciei, după cîmpirea romană, a creat relații sociale noi, pentru care normele dreptului sclavagist roman constituiau forma cea mai potrivită de exprimare.

În măsura în care dreptul roman capătă o sferă de aplicare din ce în ce mai mare, dar mai cu seamă după ce prin edictul lui Caracalla o mare parte din *pregrini* devin cetățeni romani, procesul de romanizare a provinciei se accentuează tot mai mult. „Administrația romană și dreptul roman dizolvaseră pretutindeni vechile uniuni de ginți și, o dată cu ele, nimiciseră și ultima rămășiță de activitate de sine stătătoare locală și națională“¹. Descoperirea tăblițelor cerate din Transilvania dovedește cu prisosință acest lucru.

Astfel, cu ajutorul dreptului roman, interesele clasei stăpînitoare din Dacia sînt garantate și consfințite, iar puterea coercitivă a statului sclavagist roman asigură aplicarea acestor norme și reprima orice împotrivire.

Fr. Engels descrie astfel tabloul sumbru al stăpînirii romane asupra populațiilor subjugate: „Dominația romană se baza încă din ultima perioadă a existenței republicii pe o necruțătoare exploatare a provinciilor cucerite; împărații nu înlăturaseră această exploatare, ci, dimpotrivă, o

¹ K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 271.

organizaseră. Cu cât decădea mai mult imperiul, cu atât creșteau birurile și sarcinile, cu atât mai nerușinat jefuiau și storceau slujbașii. Romanii, stăpînitori de popoare, nu se pricepuseră nicicînd la comerț și industrie; numai în materie de cămătărie au întrecut tot ceea ce a existat înainte și după dînșii. Comerțul, atît cît a existat și cît se mai păstrase, pieri din cauza extorcărilor practicate de funcționarii publici... Sărăcirea generală, regresul comerțului, al meseriilor și al artelor, scăderea populației, decăderea orașelor, decăderea agriculturii la o treaptă înapoiată — iată rezultatul final al dominației romane asupra lumii... Statul roman devenise o mașină uriașă și complicată, menită doar să stoarcă pe supuși. Birurile, dările către stat și prestațiile de tot felul aruncau masa populației într-o sărăcie din ce în ce mai mare; împilarea devenise insuportabilă din cauza guvernatorilor, perceptorilor și soldaților, care storceau fără milă populația. Iată unde dusesese stăpînirea romană asupra lumii: ca își întemeia dreptul la existență pe păstrarea ordinii în interior și pe apărarea imperiului împotriva barbarilor dinafară. Dar această ordine era mai rea decît cea mai grozavă dezordine, iar barbarii, împotriva cărora pretindea că-i apără pe cetățeni, erau așteptați de aceștia ca niște mîntuitori¹.

¹ K. Marx și Fr Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 272.

PRESCURTĂRI ȘI SIGLE

- „Arch. Anz.“ = „Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts (Anzeiger)“ [„Anuarul Institutului arheologic imperial german (Indicatorul)“]. Indicatorul este o cronică privitoare la noutățile arheologice.
- „Arch. Ep. Mitt.“ = „Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn“ [„Comunicări epigrafice și arheologice din Austro-Ungaria“].
- APPIAN, *De Reb. Macedon.* = *De rebus Macedonicis* [Despre istoria Macedoniei] capitol din *Istoria romană* a lui Appian, Paris, Didot, 1877 (cu o trad. latină anonimă, după Schweighäuser).
- ARRIAN, *Anab.* = *Anabasis* [Expediția lui Alexandru], ed. C. Müller, Paris, Didot, 1877.
- AULUS GELLIUS = *Noctes Atticae* [Noapți atice], ed. C. Hosius, 2 vol. Leipzig, Teubner (*Bibliotheca Teubneriana*).
- „Bul. Com. Mon. Ist.“ = „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“. București.
- CAR = *Corpus agrimensorum Romanorum* [Colecția agrimensorilor romani], vol. I, fasc. I, ed. C. Thulin, Teubner, Leipzig (*Bibliotheca Teubneriana*), 1913.
- CIG = *Corpus inscriptionum Graecarum* [Colecția de inscripții grecești].
- CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum* [Colecția de inscripții latine].
- Cod. Iust.* = *Codex Iustiniani* [Codul lui Iustinian], în *Corpus iuris civilis* [Colecția dreptului civil] ed. stereotipă Th. Mommsen- P. Krüger- P. Schöll și G. Kroll.
- Cod. Th.* = *Codex Theodosiani* [Codul lui Teodosie], ed. Th. Mommsen și P. Meyer, 2 vol., 1905.
- „Dacia“ = „Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie“ [„Dacia. Cercetări și descoperiri arheologice în România“], București, 1924 și urm.
- Dig.* = *Digesta Iustiniani* [Digestele lui Iustinian], în *Corpus iuris civilis* [Colecția dreptului civil], ed. stereotipă Th. Mommsen- P. Krüger- P. Schöll și G. Kroll.
- DIO CASSIUS = *Istoria romană* a lui Dio Cassius, ed. E. Gros și V. Boissée, 10 vol., Paris, Didot, 1848—1889 (cu traducere franceză).
- DIODORUS SICULUS, *Bibliotheca* = *Biblioteca istorică* a lui Diodor din Sicilia, ed. L. Dindorf și C. Müller, 2 vol., Paris, 1855—1865.
- EUSTHATIUS, *Comment.* = *Commentarii in Dionysium* [Comentarii asupra lui Dionisie <Periegetul>], în *Geographii Graeci minores* [Geografi greci mărunți], 2 vol. și atlas, ed. C. Müller, Paris, Didot, 1855—1861 (cu traducere latină).
- Frag. Histor. Graec.* = *Fragmenta historicorum graecorum* [Fragmente ale istoricilor greci], ed. C. Müller, 5 vol., Paris, Didot, 1841—1870 (cu traducere latină).
- Histria*, = *Histria. Monografie arheologică*. vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1954 (Col. Cercetări privind istoria veche a R.P.R.).
- IGRRP = *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes* [Inscripții grecești referitoare la istoria Romei], ed. Cagnat, Toutain, Lafaye. 4. vol., Paris, 1901 urm.
- „Istros“ = „Istros. Revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne“ [„Istros. Revista română de arheologie și de istorie veche“], anul 1934.
- „Klio“ = „Klio. Beiträge zur alten Geschichte“ [„Klio. Contribuții la istoria veche“] editat de K. F. Lehmann-Haupt și E. Kornemann.

- LUCIAN, *Scythia* = *Scitul*, în *Opera Luciani [Operele lui Lucian]*, ed. G. Dindorf Paris, Didot, 1842 (Textul grec este însoțit de traducere latină).
- PIRVAN, *Castrul Poiana* = V. Pîrvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, București, 1914, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. II, tom. XXXVI, pag. 93—130.
- PIRVAN, *Cetatea Tropaeum* = V. Pîrvan, *Cetatea Tropaeum. Considerații istorice*. București, 1912 (retipărit după „*Bul. Com. Mon. Ist.*”, an IV (1911), pag. 1—12 și 163—191).
- PIRVAN, *Gerusia din Callatis* = V. Pîrvan, *Gerusia din Callatis*, București, 1920, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. II, tom. XXXIX, pag. 51—90
- PIRVAN, *Histria* = V. Pîrvan, *Histria, IV, Inscricții găsite în 1914 și 1915*, București, 1916, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. II, tom. XXXVII, pag. 535—732
- PIRVAN, *Histria, VII, Inscricții găsite în 1916, 1921 și 1922*, București, 1923, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. III, tom. II, mem. I, pag. 1—132.
- PIRVAN, *Scythia Minor* = V. Pîrvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, București, 1913, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. II, tom. XXXV, pag. 467—550.
- PIRVAN, *Știri nouă* = V. Pîrvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, București, 1914, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. II, tom. XXXVI, pag. 39—68; cf. privitor la cuprinsul acestei lucrări și „*Arch. Anz.*”, 1913, col. 363 și urm
- PIRVAN, *Ulmelum* = V. Pîrvan, *Cetatea Ulmetum, I, Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, București, 1912, în „*An. Acad. Rom.*”, Mem. secț. ist., Ser. II, tom. XXXIV, pag. 497—607; II, 1 și II, 2, *Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, București, 1914 (*ibid.*, Ser. II, tom. XXXVI, pag. 245—328 și 329—420); III, *Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914*, București, 1915 (*ibid.*, Ser. II, tom. XXXVI, pag. 265—304).
- PLUTARH = *Vitae parallelae [Vieți paralele]* (Teseu și Romulus; Alexandru și Caesar; Demetrius Poliorcetul și Antonius etc.), ed. Th. Döhner și F. Dübner. 5 vol., Paris, Didot, 1846—1855.
- PTOLEMAIOS, *Geographia* = *Geografia lui Claudius Ptolemaios*, ed. C. Müller, Paris, Didot, I, 1883.
- Sarpt. Hist. Aug.* = *Scriptores historiae Augustae [Scriitorii istoriei imperiale]*, ed. E. Hohl, 2 vol, Leipzig, Teubner (*Bibliotheca Teubneriana*), 1927.
- STRABO, *Chrestomatiæ* = *Crestomația lui Strabo*, în *Geographii Graeci minores [Geografi greci mărunți]*, ed. C. Müller, 2 vol. și atlas, Paris, Didot, 1855—1861 (Text grec și traducere latină).
- STRABO, *Geographia* = *Geografia lui Strabo*, în *Opere*, ed. A. Meineke, 3 vol. Leipzig, Teubner (*Bibliotheca Teubneriana*), 1852.
- SUETONIUS = *Vita XII Caesarum [Viața celor doisprezece împărați]* (Caesar, Augustus, Tiberius, etc.), de C. Suetonius Tranquillus, ed. H. Ailloud, 3 vol, Paris, coll. Budé, 1931—1932.
- Sylloge* = *Sylloge inscriptionum Graecarum [Culegere de inscripții grecești]*, de W. Dittenberger, vol. I—II, ediția III-a, Leipzig, 1915—1920.
- (.....) = parantezele rotunde includ explicații.
- {.....} = parantezele drepte includ traduceri.
- <.....> = parantezele unghiulare includ un text ce nu apare în opera originală, dar care a fost introdus pentru lămurirea traducerii.

PARTEA INTII

**DESCOMPUNEREA ORÎNDUIRII COMUNEI
PRIMITIVE PE TERITORIUL R.P.R.**

SECȚIUNEA INTII

DESCOMPUNEREA COMUNEI PRIMITIVE LA TRIBURILE SCITICE

a) Intinderea Sciției

Cea mai veche populație de pe teritoriul țării noastre, cunoscută pînă azi, făcea parte din triburile trace ce populau bazinul cursului mijlociu și inferior al Dunării. Această populație este cunoscută în izvoarele istorice sub numele de *geto-daci*.

Ca și celelalte triburi trace, geto-dacii au suferit o serie de influențe din partea populațiilor înconjurătoare. O astfel de influență produsă în perioada de descompunere a comunei primitive a fost aceea exercitată de triburile scite, dintre care unele s-au așezat pe teritoriul țării noastre, contopindu-se cu băștinașii.

În secolul al VI-lea î.e.n., uniunile de triburi scite, aflîndu-se pe o treaptă de dezvoltare superioară față de geto-daci, stăpînesc un teritoriu întins, din centrul Europei și pînă dincolo de Marea Caspică. Dispunînd de o călărimă numeroasă și bine înarmată, sciții au supus pe localnici și au ocupat regiunile de cîmpie prielnice păstoritului, precum și ținutul minier din Transilvania.

Clima acestor ținuturi părea destul de aspră față de cea mediteraneană, iar pămîntul nefiind lucrat cu suficiente mijloace, era socotit puțin productiv, locuitorii explicînd prin aceasta sărăcia lor.

1—2. Teritoriul locuit de sciți

(1) Sciția se întinde spre răsărit și se mărginește într-o parte cu Marea <Neagră>, în altă parte cu munții Rhiphaei¹, în spate cu Asia și cu fluviul Phasis². Ea se întinde mult în lungime și lățime.

Trogus Pompeius — Iustinus,
Hist. Philipp. Epit., II, 2.

(2) Sciția se învecinează cu pămîntul Germaniei pînă acolo unde izvorăște Istrul³ sau pînă unde se află lacul Morsianus⁴; ea se întinde pînă la fluviile Tyras, Danaster⁵ și Vagosola⁶ și pînă la marea Danaper⁷ și la

¹ Denumire dată, începînd din secolul I î.e.n. unui lanț de munți pe care grecii îl așezau în partea de miazănoapte a Sarmăției europene.

² Fluviu din Colchida ce izvorăște din Caucaz și se varsă în Marea Neagră (?).

³ Dunărea.

⁴ Neidentificat.

⁵ Tyras și Danaster sînt vechile denumiri ale Nistrului.

⁶ Bugul (?).

⁷ Niprul.

muntele Taurus¹, nu cel din Asia, ci pînă la cel adevărat, adică la cel scitic și de-a lungul întregii Mări Maeotis² și dincolo de Marea Maeotis prin strîmtoarea Bosporului pînă la muntele Caucaz și fluviul Araxes³ și apoi, întinzîndu-se spre partea stîngă după Marea Caspică, merge pînă în părțile cele mai îndepărtate ale Asiei dinspre Oceanul Euro-borean⁴. Ea are înfățișarea unei ciuperce — la început subțire, apoi foarte largă și rotundă — și se îndreaptă către huni, albi și merge pînă la seri⁵. Aceasta, zic, este patria lor, adică Sciția...

Iordanes, *Getica*, V, 30—31.

Vz. și nr. 12, 22, 26, și 35.

b) Viața și ocupațiile sciților

Locuind pe o suprafață aflată de întinsă, triburile scite se găseau pe trepte diferite de dezvoltare, potrivit condițiilor specifice de viață materială din regiunile în care trăiau. Unele triburi se găseau într-un stadiu mai înăpoi, practicînd „doar ca un act religios sau, ceea ce este aproape tot una, ca un mijloc de a face vrăji” antropofagia (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 173) — ca și unii din vecinii lor (de exemplu androfagii, taurii) —, altele se ocupau cu vinătoarea și păstoritul, iar altele trăiau la început din lucrarea pămîntului (cu săpăliga apoi cu plugul) și se îndeletniceau chiar cu schimbul de produse. Dispunînd de mijloace de producție destul de reduse, munca lor era în general puțin productivă, locuitorii trăind în sărăcie.

3—5. Sciții mai puțin dezvoltați

(3) Felul de viață și moravurile locuitorilor din interiorul Sciției sînt și mai sălbatice și ținutul este și mai barbar. Locuitorii de aici sînt lacomi de războaie și de măceluri: ei au obiceiul ca în lupte să sugă sîngele din rana celui pe care l-au omorît mai întii. Și cu cît cîneva a omorît mai mulți inși, cu atît este mai prețuit⁶ printre ai săi; de altfel, se consideră ca cea mai mare rușine de a nu fi omorît pe nimenea.

Pomponius Mela, *Chorographia*, II, 1, 12

(4) Cînd scitul doboară pe primul bărbat <în luptă> bea din sîngele acestuia, iar capetele celor pe care-i omoară în luptă le aduce regelui.

Herodot, IV, 54.

(5) Gelonii se acoperă pe sine și caii cu pieile dușmanilor lor; pe cai cu <pielea de pe restul> corpului, pe sine cu <pielea de pe> capetele lor.

Pomponius Mela, *Chorographia*, II, 1, 14.

Vz. și nr. 24 și 25.

¹ Neidentificat.

² Marea de Azov.

³ Fluviu în Asia Mică.

⁴ Neidentificat.

⁵ Triburi care locuiau pe vremea lui Iordanes (sec. VI e.n.) prin aceste părți.

⁶ *Eximius*.

6—11. *Sciïii vinălori și păstori*

(6) Spre miazănoapte locuiește neamul cel prea viteaz al agatirșilor¹ care, necunoscînd agricultura, trăiesc din vite și din vînat².

Iordanes, *Getica*, V, 36.

(7) ... Nomazii³ cei rălăcitori urmează cu turmele lor pășunile și rămîn în același loc cît timp acestea sînt îndestulătoare...

Pomponius Mela, *Chorographia*, II, 1, 11.

(8) Pontul Euxin, spre care porni cu oaste Darius, cuprinde <pe țăr-murile sale> neamurile cele mai puțin instruite din toată lumea, afară de poporul scit, căci nu putem aminti pentru înțelepciunea sa⁴ nici un popor de pe țărmul Pontului⁵, afară de cel scit... Sciïii nu au orașe⁶, nici întărituri⁷ care să fie zidite, ei ducînd cu dînșii tot ceea ce au, sînt arcași călări, nu trăiesc din munca cîmpului, ci din <produsul> vitelor, locuințele avîndu-le pe care. În felul acesta cum să nu fie ei de necucerit și peste puțină de a te apropia de ei?

Herodot, IV, 46—47.

(9) La aceștea, regele sciților, Idantirsos, spuse cele ce urmează: — În ceea ce mă privește pe mine, persane, eu n-am fugit de teama nici unui om; nici înainte și nici acum nu fug de tine: nu fac nimic nou acum, ci numai ceea ce sînt obișnuit să fac și în timp de pace. Să-ți spun de ce nu mă lupt de îndată cu tine: noi nu avem nici orașe și nici terenuri lucrate⁸ pe care să ne fie teamă că o să le ocupi sau că o să le pustiești, așa ca să trebuiască să ne luptăm mai degrabă cu voi.

Herodot, IV, 127.

(10) Oamenii <din Sciția> n-au hotare⁹ între ei, căci nu-și cultivă ogorul¹⁰ și nici n-au case cu acoperiș sau cămine, deoarece pasc neconținut vitele și turmele de oi¹¹ și sînt obișnuiți să rătăcească¹² prin întinderile necultivate. Pe soții și pe copiii îi poartă cu ei în căruțe ce le folosesc drept case și care sînt acoperite cu piei din pricina ploilor și a iernii.

Trogus Pompeius — Iustinus,
Hist. Philipp. Epit., II, 2, 3.

¹ În manuscrise: *Acatizrorum, Acatirorum, Agatizrorum*.

² *Pecoribus et venationibus victitat*.

³ *Nomades*.

⁴ Σοφ' ἢς π'ρι...

⁵ Marea Neagră.

⁶ ἄστυα

⁷ Τετχέα ἐκτισμ'να.

⁸ Οὔτε ἄστυα οὔτε γῆ πεφυτευμένη.

⁹ *Nulli fines*.

¹⁰ *Neque agrum exercent*

¹¹ *Armenta et pecora*.

¹² *Errare solitis*.

(11) ... Iar femeile voastre <ale sciîilor> nu fac nimic din cele pe care le-am arătat, ci fac treburi femeiești: ele rămîn în carele lor și nu merg nici la vînătoare¹, nici la vreun exercițiu ...

Herodot, IV, 114.

Vz. și nr. 14, 16, 22, 23, 31 și 32.

12—13. Sciîii agricultori

(12) Dincolo de orașul neguțătoresc al borystheniților <Olbia> ... locuiesc callippizii care sînt greco-sciîi, apoi mai sus de aceștia se află un alt popor care se numesc alazoni. Aceștia ca și callippizii, se aseamănă în toate privințele cu sciîii ca obiceiuri, afară doar de faptul că ei cultivă și consumă grîu²; apoi ceapă, usturoi, linte și mei. Mai sus de alazoni locuiesc sciîii plugari³ care cultivă grîu nu pentru trebuințele lor, ci pentru negoț⁴ ... mai sus ... se află sciîii agricultori⁵, pe care grecii ce locuiesc la fluviul Hypanis⁶ îi numesc borystheniți⁷, ei înșiși zicîndu-și olbiopoliți⁸ ...

Herodot, IV, 17—18.

(13) ... Satarcii <Satarchae> fac schimb în natură⁹ ... „plugarii <Georgii> cultivă și lucrează ogoarele¹⁰.

Pomponius Mela, *Chorographia*, II, 1.

Vz. și nr. 19.

c) Diferențieri sociale la sciîi

Prima mare diviziune a muncii — despărțirea triburilor de păs'ori de triburile de agricultori — a dat un impuls nou forțelor de producție; se dezvoltă schimbul, apare sclavia. Utilizarea muncii sclavilor accentuează și mai mult deosebirea de avere din sinul comunităților sciifice. Cea de a doua mare diviziune a muncii — despărțirea meșteșugarilor de agricultori — duce la o împărțire a societății în bogați și săraci. Scriitorul grec Lucian ne vorbește despre deosebirile de avere la persoanele libere, iar Pomponius Mela amintește despre aristocrație gentilică la agatirși. Prestigiul mai era dobîndit de cineva și prin fapte de arme, care îi asigurau o parte considerabilă din pradă și funcții obștești. Tatuarea deosebită a frunțașilor, legată de anumite practici magice, avea și o semnificație socială și politică.

Sclavia la triburile aflate pe o treaptă inferioară era necunoscută, cei prinși în război fiind sacrificați. La triburile mai dezvoltate, unde productivitatea muncii ajunsese pe o treaptă mai înaltă, folosirea sclavilor la muncile domestice devine rentabilă. „Dezvoltarea producției — arată Engels — în toate ramurile — în creșterea vitelor, agricultura și meseriile casnice — a dat forței de muncă omeneshti puțința să producă mai mult decît era necesar pentru întreținerea ei. Ea a făcut totodată să crească și cantitatea de muncă zilnică ce trebuia depusă de fiecare membru al ginții, al comunității

¹ Ἐπὶ θήρησιν.

² Σιτρον.

³ Σκῆβαι ἀροτριβας.

⁴ Ἐπὶ πρῆσαι.

⁵ Σκῆβαι γεωργοί.

⁶ Bugul.

⁷ De la denumirea Borysthenes dată fluviului Nipru

⁸ Olbia este numele antic al orașului Nikolaev din U.R.S.S.

⁹ *Vice rerum commercia exercent*

¹⁰ *Exercent agros.*

casnice și al familiei. Era de dorit să fie atrase noi forțe de muncă. Ele au fost procurate datorită războaielor; prizonierii de război fură transformați în sclavi. O dată cu creșterea productivității muncii, deci și a bogăției, și o dată cu lărgirea activității productive, dat fiind condițiile istorice generale, cea dintâi mare diviziune socială a muncii a adus cu sine, în mod necesar, sclavia. Din cea dintâi mare diviziune socială a muncii a izvorit prima mare împărțire a societății în două clase: stăpîni și sclavi, exploatați și exploatați¹. (K. Marx și F. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 282—283).

Existența sclaviei este dovedită de un text din Herodot, iar într-un alt pasaj, tot Herodot (urmat și de Trogus Pompeius-Iustinus) ne vorbește chiar de o *luptă a sclavilor* împotriva stăpînilor lor; într-adevăr, sciții, plecînd din țara lor mai multă vreme în urmărirea cimierienilor și a mezilor, sînt împiedicați la întoarcere să intre în țară de proprii lor sclavi.

14—15. Aristocrați și oameni de rînd

(14) Cel dintâi care a venit din Sciția la Atena, dorind să cunoască știința greacă, nu a fost Anacharsis, ci mai înainte de el Toxaris: acesta era înțelept și iubea lucrurile frumoase și dorea să cunoască obiceiurile <altora>. El nu era de neam regesc¹ și nici din al pileaților², ci unul din mulțimea de rînd a sciților³, care la ei se numesc „cei cu opt picioare“, ceea ce înseamnă că au doi boi și o căruță.

Lucian, *Scythia*, I, 859.

(15) Agatirșii își vopsesc⁴ fața și membrele; <astfel> cineva este cu altit mai mare⁵, cu cîl <se vopsește> mai mult sau mai puțin. De altfel toți <se folosesc> de aceleași semne, așa fel încît nu pot să se șteargă⁶.

Pomponius Mela, *Geographia*, II, I, 10

Vz. și nr. 27

16—18. Sclavia la sciți

(16) Sciții orbesc pe toți sclavii⁷ lor, din pricina laptelui pe care-l beau... iată pentru ce sciții scot ochii oricărui <captiv> pe care-l iau <în război>, căci ei nu sînt plugari, ci păstori⁸.

Herodot, IV, 2

(17) După aceea <sclavii>, pornind împotriva sciților care încercau să se întoarcă, intrară în luptă cu ei. După mai multe ciocniri, sciții neputînd să dobîndească nici un succes, unul dintre ei spuse următoarele: Ce ne fa-

¹ Οὐ τοῦ βασιλεῖος γένους.

² Οὐδὲ τῶν πλεοροκίων.

³ Σκυθῶν τῶν πολλῶν καὶ δημοτικῶν.

⁴ Πῖνγουντ.

⁵ Ut quique maioribus praestant.

⁶ Ut obliui nequeant.

⁷ Δούλους.

⁸ Textul nu este suficient de clar; este lipsită de temeii părerea celor care susțin că orbirea sclavilor s-ar face pentru ca aceștia să nu afle secretul preparării băuturilor din lapte de iapă. Scoaterea ochilor la sclavi urmărirea să împiedice fuga și răscoalele acestora împotriva stăpînilor; cu toate acestea, orbirea nu era un sistem practicat de toți sciții (cf. Herodot, VII, 3, 9).

cem, sciților? Luptându-ne noi cu acești sclavi ai noștri¹, nu numai că ne slăbim <forțele> fiind omorîți de ei — dar pe deasupra ucigîndu-i pe ei, vom stăpîni o parte mai mică <de sclavi>. De aceea — cred eu — să lăsăm de o parte sulilele și arcurile<și> luîndu-și fiecare biciul pentru cal, să meargă împotriva lor. Cît timp ne-au văzut purtînd armele noastre, au socotit că ne sînt egali și născuți din <semeni> egali cu noi, după ce însă ne vor vedea purtînd bice în loc de arme, dîndu-și seamă că sînt <sclavii> noștri și recunoscînd aceasta, nu se vor mai împotrivi. Sciții auzind acestea au făcut întocmai, <iar sclavii> înspăimîntați de cele petrecute au fost biruiți și puși pe fugă.

Herodot, IV, 3—4

(18) Iar sciții, după al treilea război din Asia, cu care ocazie au lipsit opt ani de la soții și copiii, au fost surprinși <la înloarcere> în țară de războiul sclavilor².

Trogus Pompeius — Iustinus,
Hist. Philipp. Epit. II, 5, 1.

d) Starea politică

Triburile scitice aveau „un teritoriu propriu și o denumire proprie”, precum și „un teren întins pentru vînat și pescuit” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II., Edit. P.M.R., 1952, pag. 225). Fiecare trib își avea un dialect deosebit, practica un anumit cult, își exercita puterea politică printr-o adunare a poporului și era condus de un șef militar (βασις), care cu timpul urmărește să-și consolideze puterea și s-o transmită urmașilor.

„Regii” sciți, ca și căpeteniile altor popoare aflate pe aceeași treaptă de dezvoltare, se impuneau comunității prin avere și prin anumițe calități, ei fiind considerați ca înzestrați cu anumite însușiri supranaturale și apărînd ca intermediari între trib și forțele nevăzute. Dintr-o relatare a lui Herodot rezultă că Colaxais, care ar fi moștenit regatul lui Targhitaos, este cel care a introdus la sciți agricultura și era considerat ca fiind ocrotit de zei.

Atribuțiile „regilor” sciți — pe cît ne sînt cunoscute — constau în a conduce poporul la luptă, a face împărșirea prăzilor și a „judeca” pe supuși. „In afară de atribuții militare — scrie Engels — basileus mai avea și funcția de preot și de judecător; cea din urmă nu era precis determinată; pe cea dinlîi o îndeplinea în calitate sa de reprezentant suprem al tribului sau al uniunii de triburi. Nu se vorbește nicăieri de atribuții civile, administrative; se pare însă că era membru din oficiu al sfatului... el nu deținea deci puterea guvernamentală în înțelesul de mai tirziu al cuvîntului”. (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 238).

Caracterul militar al „regalității” la sciți rezultă și din obiceiurile practicate de diferitele triburi cu ocazia înmormîntării „regelui”. În timpul vieții, „regele” scit era slujit de sciții liberi, aleși de el și care-l serveau de bună voie. După cum spune Engels, „cel mai puternic principe și cel mai mare om de stat sau căpitan de oaste din epoca civilizației poate invidia pe cel mai neînsemnat șef de gin’ă pentru respectul nesilit și necontestat de care se bucura” (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 292). Alegerea era făcută de popor, care putea răsturna pe „rege” atunci cînd acesta acționa contra intereselor comunității.

La unele triburi apar și așezări fortificate (Kardis, Karkinitis, Baavleia), iar în sudul părții europene a U.R.S.S. apar și state în formație, cum e, de pildă, acea organizare politică realizată de Skilur și Palak, cu capitala la Neapolis (azi Simferopol).

¹ Δούλοισι τοῖσι ἡμετέροισι.

² *Servili bello domi excipiuntur.*

19—21. „Regii” sciți și obirșia lor

(19) După cum spun sciții, neamul lor este cel mai tânăr dintre toate; iată care este obirșia lui: cel dintîi om ce s-a născut pe pămîntul acesta, cînd era pustiu, se numea Targhitaos. Ei spun că părinții acestui Targhitaos ar fi fost Zeus și o fiică a fluviului Borysthenes (mie mi se pare că nu e de crezut, dar așa spun ei). Iată așadar din ce neam — cred ei — că s-a născut Targhitaos. Ei mai spun că acesta a avut trei copii: Lipoxais, Arpoxais și cel mai tînăr, Colaxais; că, pe cînd domneau aceștia¹, ar fi căzut în Sciția niște lucruri de aur din cer, și anume un plug și un jug și o bardă cu două tăișuri și o cupă; că cel mai în vîrstă, văzînd cel dintîi aceste lucruri, s-a apropiat de ele voind să le ia; că, după ce s-a apropiat el, aurul a luat foc; că, plecînd aceștia, veni cel de al doilea și că acestuia i s-a întîmplat la fel; că aurul arzînd, i-a alungat așa dar pe aceștia, dar că venind cel de-al treilea, — care era și cel mai tînăr — aurul a încetat să mai ardă și în cele din urmă el a luat aurul acasă, iar frații mai în vîrstă, văzînd în aceasta un semn al zeilor, i-au lăsat întreg regatul² celui mai tînăr.

Herodot, IV, 5.

(20) Iar acest aur îl păzesc regii sciți cît se poate de bine și se adună în fiecare an ca să-l cinstească cu mari jertfe. Sciții spun că dacă acela care păzește aurul sfînt³ în timpul sărbătorii⁴ ar dormi sub cerul liber, <el nu va trăi> mai mult de un an. Țara fiind însă mare, Colaxais a înființat trei regate⁵ pentru fiii săi și făcu ca unul din aceste regate să fie mai mare, și acolo se păstrează aurul.

Herodot, IV, 7.

(21) După aceea, pe cînd Skyles se întorcea la popoarele sale, sciții așezară în fruntea lor pe Octamasades, născut din fiica lui Teres, și se ridicară împotriva lui Skyles⁶. Acesta însă, cînd află ceea ce se pregătea împotriva lui și pricina pentru care se pregătea, fugi la traci...

Herodot, IV, 80.

22—25. Atribuțiile „regelui”

(22) În acea vreme era rege la sciți Atheas, care, deoarece era amenințat cu război de istrieni⁷, a cerut ajutor de la Filip, prin mijlocirea Apoloniei, <făgăduindu-i> că-l va lăsa moștenitor al regatului Sciției⁸. Între timp, murind regele istrienilor, sciții au scăpat și de teama de

¹ Ἐπὶ τούτων ἀρχόντων.² Τὴν βασιλείην πᾶσαν.³ Τὸν χρυσὸν τὸν ἱερόν.⁴ Ἐν τῇ ὁρτῇ.⁵ Βασιλείας.⁶ Ἐπανιστέατο τῷ Σκύλη.⁷ *Histrionorum bello*: nu în înțelesul de locuitori ai Histriei, ci de locuitori ai malului Dunării.⁸ *Regni Scythiae*.

război și de nevoia de ajutor. Și astfel, Atheas, trimițînd înapoi pe macedoneni, porunci să se aducă la cunoștința lui Filip că nu i-a cerut ajutorul și nici nu l-a făcut moștenitor, căci sciții, care erau mai vrednici, nu duceau lipsă de ajutorul macedonenilor și nici nu le lipsea un moștenitor, întrucît el avea un fiu în plină sănătate.

Auzînd acestea, Filip trimite soli la Atheas, ca să ceară o parte din cheltuiala împresurării <Byzantionului>, pentru a nu fi silit să părăsească lupta din lipsă de bani; că el e dator să facă acest lucru cît mai grabnic, întrucît ostașilor trimiși de el în ajutorul lui nu le-a dat nici cheltuiala drumului¹ și nici chiar plata pentru slujba lor². Atheas, plîngîndu-se de asprimea cerului³ și de sărăcia pămîntului⁴ care nu îmbogățesc cu averi pe sciți, ci abia le dau cele de trebuință traiului, a răspuns că nu are mijloace cu care să mulțumească pe un rege așa de mare și socotește mai rușinos să dea puțin, decît să nu dea nimic; iar pe sciți să-i judece după vrednicia sufletului și vigoarea trupului, nu după avere.

Filip, <socotindu-se> luat în bătaie de joc prin acest răspuns, lasă împresurarea Byzantionului și pornește la război împotriva sciților, trimițînd înainte soli prin care să-și asigure drumul <și> să aducă la cunoștința lui Atheas că, pe cînd asedia Byzantionul, a închinat o statuie lui Hercule <pe care> vine s-o așeze la gura Istrului și, să ceară, în cinstea zeului, trecere liberă, căci el vine ca prieten al sciților.

<Atheas> îl pofteste — dacă vroia să-și îplinească juruința — să-i trimită lui statuia; <și> făgăduiește nu numai s-o așeze, dar chiar să rămînă neatinsă; nu va îngădui însă ca oastea să treacă hotarele <țării>.

Și dacă va pune statuia fără voia sciților, după plecarea lui Filip va ridica-o și va schimba arama statuii în vîrfuri de săgeți.

Indirjîndu-se și unul și altul, se pornește războiul. Intrucît sciții erau mai viteji și mai vrednici, Filip îi învinge <numai> prin viclenie. Au fost luați ca ostatici douăzeci de mii de copii și femei, <de asemenea> multe vite, dar aur și argint nu. Atunci pentru prima oară s-a dovedit sărăcia sciților⁵. Douăzeci de mii de iepe de soi au fost trimise în Macedonia ca să îmbunătățească rasa <cailor>.

Trogus Pompeius — Iustinus,
Hist. Philipp. Epit., IX, 2.

(23) Atheas, regele sciților, pe cînd se lupta cu oastea mai mare a tribalilor, a poruncit ca femeile, copiii și toată gloata neînarmată să mîne turmele de măgari și boi spre spatele oastei dușmane și să țină <în mînă> lănci ridicate în sus; apoi a răspîdit zvonul că i-ar fi venit ajutoare de la sciții mai îndepărtați. În acest chip a izgonit pe dușman.

Frontinus, *Stratagemata*, II, 4, 20.

(24) Cînd scițul doboară pe primul bărbat <în luptă>, bea din sîngele acestuia, iar capetele celor pe care-i omoară în luptă le aduce re-

¹ *Sumptum viae.*

² *Officii pretia.*

³ *Inclementiam caeli.*

⁴ *Terrae sterilitatem.*

⁵ *Inopiae Scythicae.*

gelui; căci cel ce a adus <regelui> un cap, ia partea sa din prada pe care a dobândit-o <în luptă>, iar dacă nu aduce, nu-și <ia partea>.

Herodot, IV, 64

(25) Iar <sciții> fac aceasta¹ și cu <capetele> rudelor lor, dacă s-ar fi întâmplat să se lupte cu ele și să le învingă înaintea regelui².

Herodot, IV, 65.

26—27. Obiceiuri la înmormântarea „regelui“

(26) Mormintele regilor sciți se află în ținutul gherrilor, acolo pînă unde fluviul Borysthenes e navigabil. Aici, cînd moare regele lor, <sciții> sapă o mare groapă pătrată³. Indată ce o termină, spintecă burta <cadavrului>, o curăță, o umplu cu căprișor pisat, cu tămîie, cu sămînță de pătrușel și de anason, o cos la loc și, după ce înfășoară trupul în ceară, ridică leșul și-l duc în căruță, la un alt neam scitic. Aceștia iau în primire mortul ce a fost adus și fac la fel ca sciții regali; ei își taie o bucătică din ureche, își tund părul de jur împrejur, își fac o tăietură în jurul brațului, își zgîrie fruntea și nasul și-și înfig săgeți în mîna stîngă; apoi, după aceasta, duc cu carul trupul regelui pînă la un alt neam, dintr-acelea pe care le stăpînesc; ei sînt urmați de acei la care cortegiul a fost mai întii. După ce dau ocol la toate neamurile... petrecînd <regele> mort, ajung, în sfîrșit, în ținutul gherrilor, cel din urmă dintre neamurile pe care le stăpînesc și la mormintele regilor. Pe urmă, după ce așează mortul în camera funerară⁴ pe un așternut de ierburi, înfig sulitele într-o parte și în alta a cadavrului și pe deasupra lui întind niște pari, pe care în urmă, îi învăluiesc cu nuiiele împletite. În restul mormîntului ei îngroapă pe una dintre soțiile regelui, după ce o sugrumă, și de asemenea pe paharnicul, pe bucătarul, pe îngrijitorul cailor, o slugă, un crainic și cai și din toate celelalte lucruri <pe cele mai prețioase>, precum și vase de aur; de argint și de aramă ei nu se folosesc. După ce fac toate acestea, ei sapă și ridică o movilă mare⁵, străduindu-se și dorind s-o facă tot mai mare,

Herodot, IV, 71.

(27) Cînd se implinește un an de la moartea regelui, ei fac cele ce urmează: iau pe cei mai folositori dintre slujitorii ce au rămas (aceștia sînt sciți get-beget; căci la ei slujește oricine căruia regele îi poruncește⁶),

¹ Folosirea craniilor drept cupe de băut.

² Παρά τῷ βασιλεῖ.

³ Ὀρυγμὰ μέγα τετράγωνον.

⁴ Ἐν τῆσι θήκησι.

⁵ Plano Carpini și Guillaume de Rubrouck semnalează morminte în formă de movilă și la cumani (Vz. B. D. Grekov și A. Iakubovski, *Hoarda de aur și de cădere ei*, Buc., Editura de Stat pentru Literatură Științifică, 1953, pag. 35). Morminte de acest fel există și la noi, fiind cunoscute sub denumirea de *gorgane* (cîrgane).

⁶ Θεραπεύουσι τοὺς ἄν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς κελεύουσι.

întrucît slugi plătite la ei nu există, iar după ce omoară cincizeci dintre acești slujitori, precum și cincizeci de cai foarte frumoși... pe urmă așază pe fiecare cal cîte unul din cei cincizeci de tineri care au fost omoriți... și după ce au pus această călărime împrejurul mormîntului, pleacă de acolo.

Herodot, IV, 72.

e) Religia la sciți

Disponînd de mijloace reduse pentru stăpînirea naturii, avînd loc „o dominare aproape totală a omului de către natura exterioară lui, natură neînțeleasă și străină pentru dînsul” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Edit. P.M.R., 1952, pag. 231), și avînd cunoștințe rudimentare despre cauzalitatea fenomenelor din natură, sciții, ca și alte popoare aflate pe aceeași treapă de dezvoltare, trăiesc într-o continuă teamă de tot ceea ce-i inconjoară, văzînd peste tot și în toate manifestări ale unor forțe tainice. Realitatea înconjurătoare avea pentru ei o semnificație mistică, nu putea fi înțeleasă decît prin explicații mistice și nu putea fi supusă decît prin procedee mistice. De aici întregul păienjenis de superstiții și de procedee magice, efect direct al imposibilității de a deosebi naturalul de supranatural și al temerii continue de forțele oculte, „... oglindire fantastică în capetele oamenilor a forțelor exterioare care-i domină în viața de toate zilele, oglindire în care forțele pămîntesti capătă forme supranaturale” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, ediția rusă, vol. XIV, pag. 322).

Stăpînirea forțelor vizibile ale naturii se făcea prin magie naturală — utilizarea fetișurilor —, iar a celor invizibile prin magie supranaturală, practică de vrăjitor. „Forțele naturii — arată Engels — constituie pentru omul primitiv ceva străin, misterios, copleșitor. Pe o anumită treaptă prin care trec toate popoarele civilizate, el și le asimilează, personificîndu-le. Această tendință de personificare a creat pretutindeni zei”... (Fr. Engels, *Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring)*, ed. II, Ed. P.M.R. 1952, pag. 408). Existența vrăjitorilor la sciți și arta divinației sînt atestate de Herodot. Atunci cînd vrăjitorii nu puteau să intre în legătură cu lumea invizibilă și să precizeze legăturile ascunse dintre lucruri, ei pierdeau încrederea și erau uciși. Un procedeu de magie simpatică era acela de a mîncă pe vrășmaș, de a-i bea sîngele sau de a-i folosi craniul drept cupă de băut; prin aceasta, se considera că învingătorul dobindea calitățile fizice și intelectuale ale dușmanului, deoarece exista credința că omul capătă însușirile a ceea ce mîncă. Aceași bază avea și practica de a acoperi și cal și călăreț cu pielea vrășmașului; prin contact cu aceasta învingătorul căpăta toate însușirile vrășmașului, devenind identic cu acesta și înlăturînd astfel răzbunarea.

Atunci cînd anumite practici magice s-au generalizat și au devenit obligatorii pentru toți membrii comunității, ele capătă aspect de religie. După cum arată Engels, „religia s-a născut în timpurile cele mai primitive, din reprezentările confuze, primitive ale oamenilor despre propria lor natură și despre natura înconjurătoare externă” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 362).

Religia îi făcea pe oamenii aproape complet dezarmați în fața forțelor naturii să se simtă oarecum împăcați cu o lume pe care n-o puteau înțelege și stăpîni decît pe această cale. Sînt create zeități cărora li se aduc jertfe, morții încep să fie diviniizați, se stabilesc locuri de venerare, se țes mituri. Credința în viața viitoare e în legătură cu caracterul material al sufletului în concepția de pe atunci. După ce sufletul merge într-alt loc, el duce o viață asemănătoare cu cea pe care o avea atunci cînd era în corpul pe care l-a părăsit. De aici, grija de a asigura sufletului celui decedat toate cele trebuincioase. Din relatările lui Herodot rezultă existența unor morminte gentilice. Urmă de totemism sînt semnalate la neuri, care susțineau că se transformă o dată pe an în lupi. Locul totemismului este luat de cultul strămoșilor, sanctuarele gentilice căpătînd o importanță primordială la toate triburile scite.

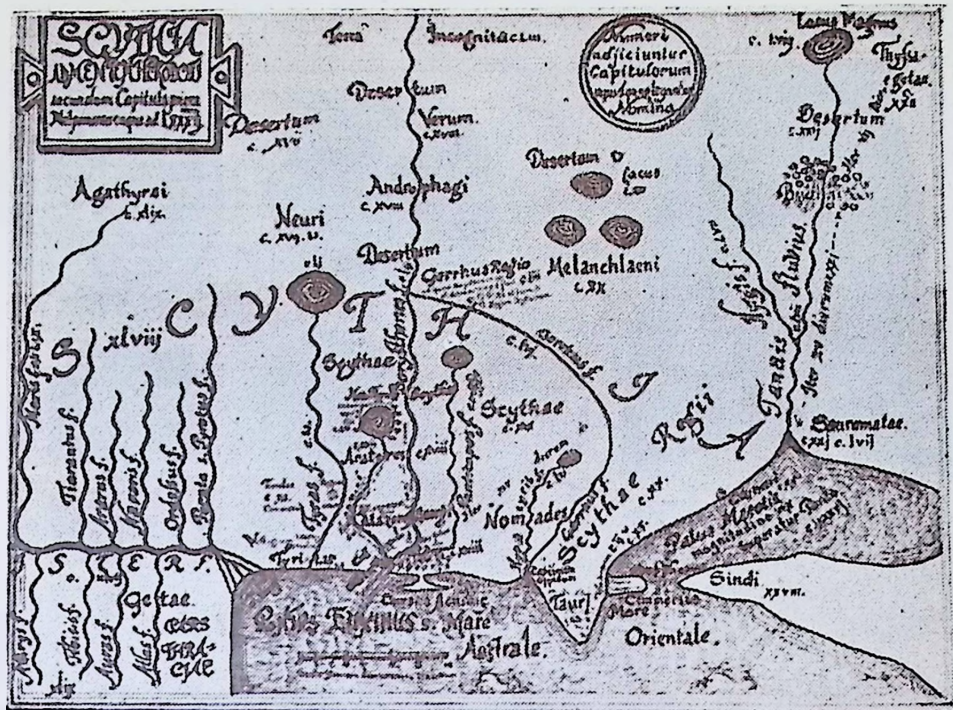

Fig. 1 — Scitia după reprezentarea lui Herodot.

Fig. 2 — Scit încordându-și arcul. Vas de electron găsit în curganul de la Kul-Oba.

Fig. 3 — Domesticirea cailor la sciti. Scenă de pe un vas descoperit în curganul de la Certomlišk.

Fig. 4. — Monede ale regilor sciți din Dobrogea
sus — regele Akrosas; jos — regele Kanites

Fig. 5 — Divinități scițe. Scenă
de pe un vas de băut (rython).

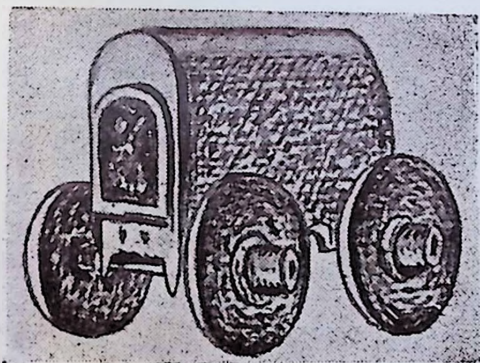

Fig. 6 — Căruță sciță cu coviltir. Jucărie de
pământ ars.

Fig. 7 — Incheierea unui legământ
la sciți. Scena de pe
aplica unei tiare.

28. Divinități scitice

(28) În fiecare district al stăpînilor¹, a fost ridicat un templu² lui Marte, în acest chip... în fiecare an ei grămădesc pe deasupra o sulă cincizeci de care de lemne... pe grămada aceasta de lemne se înfige o spadă de fier și aceasta slujește drept chip³ al lui Marte, iar acestei spade îi aduc în fiecare an sacrificii⁴ de vite și de cai... cînd iau captivi de la dușmani, din fiecare sută ei sacrifică cîte unul.

Herodot, IV, 62

Vz. și nr. 19, 20, 22, 44, 45, 46 și 47.

29—30. Morminte gentilice

(29) Mormintele regilor⁵ sciti se află în ținutul gherrilor, acolo pînă unde fluviul Borysthenes e navigabil... petrecînd pe <regele> mort, ajung în sfîrșit, în ținutul gherrilor, cel din urmă dintre neamurile pe care le stăpînesc și la mormintele regilor.

Herodot, IV, 71.

(30) Dacă însă trebuie oricum să ajungem la aceasta, <la luptă> cît mai repede, apoi noi avem mormintele părintești⁶; haideti, găsiți-le, încercați să le profanați și veți vedea atunci dacă ne vom lupta cu voi pentru morminte sau dacă nu ne vom lupta.

Herodot, IV, 127.

f) Aspecte din viața socială a sciților

Dezvoltarea proprietății private, stratificarea socială, contradicțiile dintre sclavi și stăpîinii de sclavi, dintre bogați și săraci duc, în societatea împărțită în clase antagoniste, la apariția unui aparat de constrîngere și la existența unor norme de conduită ce nu mai exprimă voința întregii colectivități, ci numai a clasei economice dominante, voință impusă cu ajutorul acestui aparat de constrîngere și reprimare ce vine să ia locul constrîngerii exercitate de opinia comunității.

Unii istorici antici, vorbind de normele de conviețuire socială ale sciților, le aduc elogii; aceasta se poate explica, fie prin faptul că acești istorici, cînd vorbesc de „drept” sau „lege” înțeleg relațiile de colaborare și ajutor reciproc din cadrul orînduirii comunei primitive, fie prin faptul unei idealizări voite a vieții popoarelor libere, puse în antiteză cu lumea greco-romană, bazată pe formele clasice ale exploatării sclavagiste. Bineînțeles că această idealizare nu se referă și la triburile de sciti mai puțin evoluți și la vecinii lor care practică antropofagia.

În ceea ce privește familia, unele triburi scitice mai aveau rămășițe ale căsătoriei pe grupe, căsătorie „al cărei caracter esențial era posesia în comun atît a bărbaților cît și a femeilor înăuntrul unui anumit cerc familial, din care erau excluși, pe de o parte, frații femeilor, la început cei buni, mai tîrziu și cei de grade de rudenie mai îndepărtate, și, pe de altă parte, surorile bărbaților” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 183). După cum arată Engels

1 Τῶν ἀρχέων.

2 ἱρόν.

3 Ἄγαλμα.

4 Θυσίας.

5 Ταφαί.

6 Τάφοι πατρώιοι.

...această formă de căsătorie pe grupe sau una asemănătoare, ne oferă explicația cea mai simplă a relatărilor lui Herodot și a altor scriitori din antichitate despre posesia în comun a femeilor la popoarele sălbatice și barbare" (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 185).

Alte triburi aveau o familie pereche, cu rămășițe de matriarhat, practicînd sistemul matrilocal și acordîndu-se unchiului matern toată considerația. În general, însă, la triburile scite predomină patriarhatul, urmare directă a dezvoltării păstoritului și a creșterii rolului economic al bărbatului. „Acum — arată Fr. Engels — turmele erau mijloace de agonisire; domesticirea lor, la început, și îngrijirea lor, mai târziu, erau opera lui (a bărbatului — *N. N.*). De aceea, vitele îi aparțineau lui și tot lui îi aparțineau și mărfurile și sclavii pe care îi primea în schimbul vitelor" (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 283).

Dintr-o relatare a lui Herodot rezultă că sciții cunoșteau exogamia, practică ce stă în strînsă legătură cu sistemul gentilic. „...Pe vremea cînd căsătoria pe grupe se practica încă — și, după toate probabilitățile, ea s-a practicat cîndva pretutindeni — tribul se împărțea într-un număr de grupe înrudite prin sînge după mamă, în ginți, înăuntrul cărora căsătoria era strict oprită așa că bărbații dintr-o gință puteau să-și ia femei din sînul tribului, și de obicei așa și făceau, însă trebuiau să le ia dinafara ginții lor". (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 165). Călcarea interdicțiilor sexuale atrăgea după sine dezaprobarea din partea opiniei publice și sancțiuni.

Fiul era socotit continuatorul patrimoniului tatălui și copărtaș al bunurilor agonisite; rămînerea averii în familia tatălui ducea la o concentrare de bogății în anumite familii, fapt care sporește și mai mult inegalitatea economică și grăbește descompunerea orînduirii comunei primitive, familia patriarhală începînd acum să se opună comunității gentilice. Se pare că exista și practica „frăției de sînge", răspîdită la vechii germani, irlandezi, lydieni și intilniți și azi la unele populații din Africa și Australia. Proprietatea privată e mai puțin dezvoltată la unele triburi, la altele mai mult. La triburile unde începe să se dezvolte proprietatea privată apar și sancțiunile îndreptate împotriva celor care ar cuteza să tulbure pe proprie'ari — în special împotriva hoșilor —, la cele la care proprietatea privată e mai puțin dezvoltată, furtul nu este cunoscut. Dintre sancțiuni unele sînt de natură divină — la pedepsirea vinovațului intervenind factori supra-naturali — iar altele sînt aplicate de oameni, avînd uneori un caracter colectiv. Un text din Herodot atestă existența duelului jüdicar, bazat pe concepții mistice și care se întîlnește adesea alături de ordalii și de practicile divinatorii. Acest din urmă procedeu e amintit de un fragment din Herodot; se pare că vrăjitorii abuzau adesea de acest mijloc pen'ru a-și însuși averea celor dovediți vinovați, fapt pentru care se prevedeau pedepse atît de aspre pentru acuzațiile false.

La încheierea legămintelor se observă de asemenea procedee magice. Jurămintul pe vetrele regale se aseamănă cu *legis actio sacramenti* din dreptul roman; și într-un caz și în altul se cercetează nu fondul litigiului, ci justetea jurămintului.

31—33. Norme de conviețuire socială

(31) Păstorii daci, de neam scit, ce locuiesc cîmpiile bogate în grîu ale Asiei, erau urmașii unor nomazi, oameni cu legi bune¹...

Choerilos, la Strabo, VII, 3,9.

(32) ... Sciții, cei cu legi bune², consumatori de brînză de iapă.

Eshil, la Strabo, VII, 3, 7.

(33) De ce se numește „lege"³ melodia cîntată? Oare fiindcă mai

¹ ἄνθρωπων νομίμων.

² ἔθνοιοι Σκύθαι.

³ Νόμος.

înainte de cunoașterea scrisului legile se cântau, ca să nu se uite, cum obișnuiesc să facă pînă astăzi agatirșii?

Aristotel, *Problemata*, Sect. XIX, 28, ed. Didot.

34—35. Proprietatea.

(34) <Sciții> sînt simpli în nevoile lor: nu strîng avere, trăiesc între ei în <bună> rînduială și lege¹, au toate în comun², chiar femeile și copiii...; sînt de neatacat și de neînvinși de străini, pentru că nu stăpînesc nimic din ceea ce ar atrage pe aceștia ca să-i poată supune.

Ephoros, la Strabo, VII, 3, 9.

(35) Sciții s-au obișnuit să aibă totul în comun³, pînă și femeile, în afară numai de sabie și pahar. Fiindcă trăiesc simplu, sînt și foarte drepti⁴, căci nedreptățile se fac de obicei pentru dobîndirea de bani și îngrămădirea lor. Sciții cei vechi însă erau săraci; aceasta ne-o mărturisește Homer și Herodot cînd descrie războiul pe care l-a purtat cu sciții Darius, regele persilor, și cînd ne vorbește de modestia și simplitatea lor. Și Dromihete, regele geților⁵, cînd a prins de viu pe Lysimach, conducătorul macedonenilor, și care se luptase odinioară alături de Alexandru, după ce i-a arătat sărăcia geților, l-a lăsat în libertate, fără să-l pedepsească, cu povața să nu mai atace pe geții ce sînt așa de săraci, ci să se folosească de prietenia lor.

Strabo, *Chrestomatia*, VII, 14, (în *Geographi Graeci Minores*, vol. II, ed. Didot, pag. 568).

Vz. și nr. 10, 42, 43, 84 și 85.

36—41. Familia la sciți.

(36) Agatirșii sînt bărbații cei mai gingași și au podoabe de aur. Ei își au soțiile în comun, ca să fie toți frați între dinșii și fiind astfel îndeaproape înrudiți, să nu existe între ei nici invidie, nici ură. În ce privește celelalte obiceiuri ale lor, ei se apropie de traci.

Herodot, IV, 104.

(37) Grecii spun că sciții fac aceasta⁶; însă nu sînt sciții cei ce fac aceasta, ci masageții⁷...

Herodot, I, 216.

¹ Εὐνομοῦνται.

² Κοινὰ πάντα ἔχοντες.

³ Πάντα κοινὰ εἶχον.

⁴ Δικαιοτάτοι.

⁵ Autorul confundă pe sciți cu geți.

⁶ E vorba de promiscuitatea femeilor.

⁷ „... Ei <adică masageții> au aceste moravuri: fiecare bărbat se căsătorește cu o femeie, dar ei se folosesc de ele în comun... cînd un masaget dorește o femeie, își atîrnă tolba cu săgeți lăe car <și> se împreună fără teamă” (Herodot, I, 216).

(38) <La isedoni> femeile sînt la fel de puternice¹ ca și bărbații.

Herodot, IV, 26

(39) Iar dacă voiți să ne aveți de soții <au spus amazoanele> și să arătați că sînteți foarte drepti², mergînd la părinții voștri, luați-vă partea voastră de bunuri³ și apoi, reîntorcîndu-vă, să trăim împreună.

<Sciții> cei tineri se supuseră și făcură acestea; luînd din bunuri partea ce li se cuvenea se reîntoarseră la amazoane.

Herodot, IV, 114—115

(40) ...<Sciții> pe soții și pe copiii îi poartă cu ei în căruțe ce le folosesc drept case și care sînt acoperite cu piei din pricina ploilor și iernii.

Trogus Pompeius Iustinus --
Hist. Philipp. Epit., II, 2, 4.

(41) Femeile dîndu-și seama de fapta lor rea⁴ <trăieseră cu sclavii în lipsa sciților> și-au pus capăt vieții, o parte cu sabia, o parte cu ștreangul.

Trogus Pompeius — Iustinus
Hist. Philipp. Epit., II, 5, 7.

Vz. și nr. 8, 10, 11, 26 și 34.

42—43. *Sanctiuni.*

(42) Asiáci nu știu ce înseamnă hoția⁵, de aceea ei nu păzesc ceea ce au și nici nu se ating de ceea ce este al altuia⁶.

Pomponius Mela, *Chorographia*,
II, 1, 11.

(43) Dreptatea⁷ este respectată, în chip firesc⁸, nu prin legi⁹, nici o crimă la ei nu este mai grea decît furtul¹⁰, fiindcă, avînd turme și vite fără adăpost, în mijlocul pădurilor, ce le-ar mai rămîne, dacă le-ar fi îngăduit să fure? Disprețuiesc aurul și argintul în aceeași măsură în care ceilalți oameni îl doresc...

Această simplitate de obiceiuri îi face drepti¹¹, fără să dorească bunul altuia, căci acolo e lăcomia de bogății unde ele sînt folosite. O, dacă și ceilalți oameni ar avea aceeași cumpăbare și stăpînire cu privire la bunul altuia¹², fără îndoială n-ar mai fi în toată lumea și în toate vremurile alîtea războaie și mici sabia și războaiele n-ar secera mai mulți oameni

¹ ἰσοκρατέες.

² Δικαιοτάτοι.

³ Τῶν κτημάτων τὸ μέρος.

⁴ Male sibi consciae.

⁵ Furari quid sit ignorant,

⁶ Nec aliena contingunt.

⁷ Iustitia.

⁸ Ingenitis culta.

⁹ Non legibus.

¹⁰ Furto.

¹¹ Iustitiam edidit.

¹² Stimilis moderatlo abstinentiaque alieni.

decît moartea firească. Într-un cuvînt, ce privilegîte minunată este ca oamenii să capete de la natură¹ ceva ce grecii nu pot să dobîndească prin învățatura înțelepților și preceptele filozofilor și ca deprinderile oamenilor culti să fie întrecute de barbaria celor inculti! Ei, sciții, trag mai multe foloase din necunoașterea viciilor, decît grecii din cunoașterea virtuții.

Trogus Pompeius — Iustinus,
Hist. Philipp. Epit. II, 2.

Vz. și nr. 41 și 47.

44—47. Jurămintele la sciți

(44) Iar convențiile lor² nu sînt nepătate de sînge; cei ce fac o învoială³ între ei se rănesc și sîngele scurs, amestecîndu-l, îl beau. Acest fapt ei îl socot o cheazășie⁴ foarte sigură pentru păstrarea legămîntului⁵.

Pomponius Mela, *Chorographia*,
II, 1, 12.

(45) Iar legăminte⁶ fac sciții cu acei cu care încheie <legămînt> în felul următor: într-un vas mare de pămînt toamnă vin, amestecîndu-l cu sîngele celor ce fac legămînt și care au fost înțepați cu o sulă sau crestați puțin pe trup cu un cuțit; pe urmă înmoaie în vas un paloș, săgeți, o bardă și o suluiță. După ce s-au făcut acestea, rostesc multe rugăciuni, apoi cei ce încheie legămîntul și însoțitorii lor mai de seamă beau <din acest amestec>.

Herodot, IV, 70.

(46) Datina la sciți este ca atunci cînd vor să facă un jurămînt din cele mai mari⁷ să jure pe vetrele regale⁸.

Herodot, IV, 68.

(47) Cînd regele sciților se îmbolnăvește, trimite să se cheme trei ghicitori⁹ din cei mai vestiți; ei ghicesc în felul arătat <mai sus> și spun de obicei, de cele mai multe ori, că un supus sau altul — pe care-l numesc atunci cînd spun aceasta — a jurat strîmb pe vetrele regale... Indată este prins acela despre care se spune că a jurat strîmb <și> adus <înaintea regelui>. Înlățișîndu-se, ghicitorii aceștia îl învinovătesc <spunînd> că din felul lor de a ghici se vede limpede că a jurat strîmb pe vetrele regale și, din această pricină, suferă regele. Acesta <învinuitul> tăgăduiește, spunînd că n-a jurat strîmb și protestează cu hotărîre. Omul tăgăduind, regele trimite să se cheme un număr îndoit de ghicitori; și dacă și aceștia... îl

¹ *Hoc illis naturam dare.*

² *Foedera.*

³ *Qui paciscuntur.*

⁴ *Pignus.*

⁵ *Mansurae fidei*

⁶ ὄρκια.

⁷ τὸν μέγιστον ἔρκον.

⁸ τὰς βασιλικὰς ἰστίας.

⁹ τὸν μαντικῶν ἀνδρας τρεῖς.

învinuiesc că a jurat strîmb, atunci imediat i se taie capul, iar cei dintîi ghicitori își împart avera lui. Dacă însă ghicitorii care au venit spun că nu-i vinovat, vin mereu alți ghicitori... Dacă cea mai mare parte din ghicitori spun că omul e nevinovat, se hotărăște ca primii trei ghicitori să moară.

Herodot, IV, 63.

SECȚIUNEA A DOUA

DESCOMPUNEREA COMUNEI PRIMITIVE LA GETO-DACI

a) Teritoriul locuit de geto-daci

Triburile de geto-daci, populația cea mai veche de pe teritoriul țării noastre, care în primele secole înainte de era noastră se aflau în perioada de descompunere a orînduirii comunei primitive, ocupau ținuturile din nordul bazinului cursului inferior al Dunării. Teritoriul acesta era destul de vast, însă în vremurile mai vechi roadele pămîntului nu îndestulau totdeauna pe locuitori, din pricina mijloacelor de producție încă reduse.

48—54. *Intinderea Daciei*

(48) Țara ce se află între Pontul Euxin și Germania se împarte în două: partea de la răsărit și dinspre Pontul Euxin o locuiesc geții¹, iar cea din spre apus dacii sau daii²...

Strabo, *Chrestomatia*, VII, 15 (în *Geographi Graeci Minores*, II, pag. 568).

(49) ...Așa că unii sînt numiți daci, alții geți. Geții se numesc cei ce locuiesc spre mare și spre răsărit, daci cei ce locuiesc în partea opusă, spre germani și spre izvoarele Istrului...

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 12.

(50) Altădată moesii și geții locuiau în întregime țara dintre Haemus³ și Istru...

Dio Cassius, LI, 27

(51) Intreaga regiune ce se întinde între Istru și Borysthenes⁴ cuprinde mai întii pustia geților⁵; apoi încep tiregeții și după aceștia iazigii, sarmații...

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 17.

¹ Γέται.

² Δάκιοι [οι] και Δάοι.

³ Munții Balcani.

⁴ Nipru.

⁵ Ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία.

(52) Regiunea fără de sfârșit a dacilor...

Eusthatius, *Commentarii in Dionysium*,
298, II, pag. 268, ed. Didot.

(53) Grecii socoteau pe geți ca pe un popor trac ce locuia pe ambele maluri ale Istrului...

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 2.

(54) Neamul tracilor¹ este, după indieni, cel mai mare dintre toate neamurile. Dacă ar fi conduși de o singură persoană sau dacă ar fi uniți, ei ar fi de neînvins și, după părerea mea, ar constitui neamul cel mai puternic. Această unire este greu de înlăptuit și nu se va realiza niciodată; de aceea sînt slabi. Ei poartă diferite numiri², după ținutul în care trăiesc, dar au, în cele mai multe privințe, aceleași datini³ în afară de geți și de trausi și de cei ce locuiesc mai sus de crestonieni.

Herodot, V, 3.

Vz. și nr. 68, 84 și 85.

b) Ocupațiile geto-dacilor

În general geto-dacii se ocupau pe scară mare cu creșterea vitelor și cu agricultura. Folosirea unor procedee mai avansate la cultivarea ogoarelor ducea la „o înmulțire a mijloacelor de trai nelimitate din punct de vedere practic pentru condițiile de atunci; apoi la despădurirea și transformarea terenului în ogor și pășune, ceea ce iarăși nu se putea face pe scară mare fără secure și sapă de fier“ (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 173). În primele secole înainte de era noastră triburile de geto-daci se aflau pe trepte deosebite de dezvoltare economică, fapt care va influența după cum vom vedea și starea socială și politică. Referindu-se la agricultura la geto-daci, Suidas folosește cuvîntul βουτα, ceea ce înseamnă că era vorba de aratul cu boii și precizează că în vreme de război o parte din populație lupta, iar altă parte se ocupa cu agricultura; o parte din demnitari supravegheau bunul mers al agriculturii, iar alții se îngrijeau de chestiunile militare. Viticultura era larg răspîndită, ajungîndu-se să se ia măsuri pentru combaterea alcoolismului. Căii geți erau vestiți, iar boul era folosit la diferite munci. Apicultura și pescuitul erau de asemenea răspîndite; la unele triburi geto-dace meșteșugurile și negoțul încep să se dezvolte.

Creșterea productivității muncii duce la acumularea de bogății, fapt care făcea pe geto-daci să întreprindă adesea acțiuni războinice pentru luare de pradă, ca și alte popoare aflate pe aceeași treaptă de dezvoltare: „...Jaful — arată Engels — le pare mai ușor și chiar mai onorabil decît munca creatoare. Războiul, dus înainte vreme numai pentru răzbunarea încălcărilor sau pentru extinderea teritoriului care devenise insuficient, se poartă acum numai cu scopul de a prăda și devine o îndeletnicire permanentă“ (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 285).

55. Agricultura la geto-daci

(55) Trecerea <Istrului de către Alexandru Macedon> s-a întîmplat noaptea în dreptul unui cîmp acoperit cu grîne⁴ dese, putînd în acest chip să ascundă mai ușor ieșirea pe mal. Iar cînd se crăpă de ziuă, Alexandru

¹ Θρητικών ἔθνος.

² ὀνόματα.

³ Νόμοισι παραπληροῖσι.

⁴ * Η λήϊον ἦν στου βαθύ.

porni prin grîne, poruncind pedestraşilor să culce cu sulitele piezişe grîul şi astfel să înainteze spre ogoarele necultivate. Călărimea se ţinea în urma pedestrimii atîta timp cît aceasta înainta prin semănături¹. dar odată ce ieşiră pedestraşii din ogoarele lucrate², Alexandru în persoană conduse călărimea la aripa dreaptă şi lui Nicanor îi ordonă să înainteze cu pedestrima în formă de careu.

Arrian, *Anabasis*, I, 4.

Vz. şi nr. 59, 82, 97, 107 şi 112.

56—57. *Indeletniciri războinice*

(56) E o mare cinste la traci a nu face nimic şi e o ocară ca cineva să lucreze pămîntul³. E o mare cinste ca cineva să trăiască din război şi prăzi⁴.

Herodot, V, 6.

(57) Indeletnicirea principală a goţilor⁵ faţă de popoarele vecine era de a întinde arcul, după cum ne spune Lucanus⁶ care este mai mult istoric decît poet: „Armeniene arcuri întindeţi cu getice coarde“.

Iordanes, *Getica*, V, 43.

Vz. şi nr. 68, 82, 87, 88, 104, 106 şi 113.

58. *Ocupaţiile femeilor*

(58) Oile pe aici au lînă aspră, iar femeile de la Tomis n-au învăţat să se folosească de arta zeiţei Pallas. În loc să lucreze lîna, femeia macină darurile zeiţei Ceres şi duce pe creştetul capului vase grele cu apă.

Ovidiu, *Ex Ponto*, III, 8, 9—12.

c) Diferenţieri sociale la geto-daci

Înrămădirea de bogăţii în mîna unor membri ai comunităţii gentilice face să apară diferenţieri sociale la triburile de geto-daci, nu însă într-o egală măsură la toate, din pricina dezvoltării lor economice diferite. Şi aici, „alături de deosebirea dintre oameni liberi şi sclavi, apare aceea dintre bogaţi şi săraci — o dată cu marea diviziune a muncii se iveşte şi o nouă împărţire a societăţii pe clase. Deosebirea de avere dintre capii de familie sfîrîmă vechea comunitate casnică...“ (K. Marx şi Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 285).

Istoricul Herodot vorbeşte de existenţa unei aristocraţii trace, care trăia din războaie şi prăzi, războiul fiind indeletnicirea de seamă şi a ramurii trace de geto-daci, după cum relatează Iordanes. Strabo, ocupîndu-se de geto-daci, aminteşte de conducă-

¹ Διὰ τοῦ λητοῦ.

² Ἐκ τῶν ἐργασίμων.

³ Γῆς δὲ ἐργάτην ἀτιμότατον.

⁴ Ἀπὸ πολέμου καὶ ληιστικός.

⁵ Autorul confundă pe goţi cu getii.

⁶ Lucanus, *Pharsalia*, VIII, 221.

tori și de poporul de rind, iar dintr-un fragment din opera medicului Cri'on rezultă existența unor „frunțași” care aveau atribuția de a supraveghea cultivarea ogoarelor și paza militară a cetăților. Alte texte dau chiar denumirea acestor două clase sociale de oameni liberi: *tarabostes* sau *pileati* sint nobilii, frunțașii, iar *comati*, poporul de rind. După o etimologie plauzibilă, *tarabostes* în limba dacă ar însemna „nobil de neam”. Împărțirea populației pe categorii după anumite criterii, amintește de constituția lui Tezeu de la Atena.

În această epocă se intensifică sclavia, despre care câteva texte ne dau informații precise. Sclavii, în special la triburile care populau partea de vest a teritoriului R.P.R., încep să fie folosiți nu numai la muncile casnice, ci și în agricultură, la creșterea vitei și la ridicarea de fortificații. Stăpînii de sclavi se deprinseseră să privească munca cu dispreț și, îndeletnicindu-se cu acțiuni războinice, înceară orice activitate productivă — fapt care ducea la consolidarea puterii șefilor militari și la destrămarea orinduirii gentilice. „Aceasta — arată Engels — n-ar fi fost niciodată cu puțință dacă setea de bogăție n-ar fi împărțit pe membrii ginții în bogați și săraci, dacă «deosebiriile de proprietate din cadrul aceleiași ginții n-ar fi transformat unitatea de interese într-un antagonism între membrii ei» (Marx) și dacă extinderea sclaviei n-ar fi determinat pe oameni să considere agonisirea prin muncă a mijloacelor de trai ca o activitate vrednică numai de sclavi, mai rușinoasă decît prădăciunea” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 286).

Folosirea sclavilor pe scară mare mărește și mai mult inegalitatea economică, iar cea de a treia mare diviziune a muncii, produsă prin apariția negusturilor face ca bogățiile să se îngrămădească cu și mai multă ușurință în mîna unui grup restrîns de oameni.

Lupta de clasă se intensifică și capătă forme variate. Strabo și Flavius Iosephus semnalează cazuri de anahoretism și ascetism.

59—64. Aristocrați și oameni de rind.

(59) ... Iar unii erau puși mai mari peste treburile agricole¹, iar alții, din jurul regelui, erau împărțiți la paza cetăților².

S u i d a s, *Lexicon*, v^o Βουρται [Treburile agricole], I, pag. 480, ed. Adler.

(60) Căci Deceneu a ales atunci dintre ei pe bărbații cei mai nobili³ și mai înțelepți⁴, pe care i-a învățat tainele zeilor, i-a povățuit să venereze anumite zeități și anumite sanctuare⁵ și le-a dat numele de pileați⁶; fiindcă, după cum bănuiesc, aveau capetele acoperite cu o tiară, pe care cu alt nume o numeau *pileus*; restul poporului⁷ s-a dat dispoziție să poarte numele de capilați⁸; goții⁹, cinstind în mod deosebit acest nume, îl pomenesc pînă azi în cîntecele lor.

I o r d a n e s, *Getica*, XI, 71—72.

(61) <Dio Chrysostomul>, spune că cei mai aleși¹⁰ <dintre geți> au

¹ Βουρταις.

² Ἐρύμασι.

³ Nobilissimos viros.

⁴ Prudentiores.

⁵ Sacella.

⁶ Nomen Pileatorum.

⁷ Reliquam gentem.

⁸ Capillatos.

⁹ Autorul confundă pe goți cu geții.

¹⁰ Generosi.

foșt numiți mai întâi tanaboști¹, apoi pileați²; dintre aceștia se alegeau regii³ și preoții.

Iordanes, *Getica*, V, 40.

(62) Decebal trimisese, chiar mai înainte de a fi fost învins o solie (la Traian), nu din comați⁴, ca mai înainte, ci dintre cei mai de vază pileați⁵.

Dio Cassius, LXVIII, 9.

(63) <La traci> înmormântarea celor bogați⁶ se face astfel: expun mortul timp de trei zile și, după ce mai întâi l-au jeluît, jertfesc tot felul de victime⁷ și se ospătează. Apoi, după ce l-au ars, îl îngroapă sau îl îngroapă nears. După ce i-au ridicat o movilă⁸ pe mormânt, fac întreceri de tot felul⁹, rînduind mari premii...

Herodot, V, 8.

(64) La traci se tatuau¹⁰ copiii aristocraților, iar la geți sclavii¹¹.

Artemidor, Ὀνειροκριτικά
[*Interpretarea viselor*], 1, 8.

Vz. și nr. 75, 107, 109 și 110.

65—66. *Scavia*

(65) ... Aceștia altă dată li se spunea, cred, *Daoi*, de unde și numele *Geta* și *Daos*, așa des folosite la atenieni spre a denumi pe sclavii lor. Căci <nu> este cu puțință ca ei să fi împrumutat aceste nume de la scitii *Daai*, care locuiesc lângă hotarele Hyrcaniei, prea departe pentru ca să se fi putut trimite de la ei sclavi la târgurile din Atica; se știe doar că îndeobște atenienii dădeau sclavilor fie numele neamurilor de unde erau aduși (ca Lydus și Syrus), fie numele cele mai răspândite în țara respectivă...

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 12.

(66) Strabo, citînd pe Menandru ce vorbește prin gura Misoginului (un personaj de al său), spune cu privire la sacrificiile religioase făcute de femeile geto-dace:

¹ *Zarabos Tereos*.

² *Pileatos*.

³ *Reges*.

⁴ Οὐκέτι τῶν κομητῶν.

⁵ Τῶν πιλοφόρων τοὺς ἀρίστους. Cf. și textul istoricului grec Petrus Patricius: „Decebal a trimis la Traian soli dintre cei ce poartă *pileus*, căci aceștia sînt socotiți la daci ca fiind mai cu vază. Mai înainte însă îi trimisese comați, care erau socotiți ca mai de rînd” (Petrus Patricius, *Historia*, fr. 5, în *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, pag. 185).

⁶ Τοῖσι εὐδαίμοσι.

⁷ Παντοῖα ἱερία.

⁸ Χῶμα δὲ χέαντες.

⁹ Ἄγωνα παντοῖον.

¹⁰ Privitor la relaterea lui Plinius cel Bătrîn, (*Naturalis Historia*, XXII, 1, 2) că nobilimea dacă cunoștea practica tatuajului, vz. V. Pîrvan, *Getica*, pag. 171.

¹¹ Ἐστίζοντο ... παρὰ δὲ τοῖς Γέταις οἱ δοῦλοι.

„Jertfe de cinci ori pe zi aduceam; cîntau din chimvale, șapte sclave“¹.

Vz. și nr. 64 și 107.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 4.

d) Organizarea politică la geto-daci

Geto-dacii trăiau împărțiți într-o serie de triburi care aveau teritorii distincte, dialecte separate și care datorită inegalei dezvoltări economice se deosebeau și în ceea ce privește viața socială și politică. Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție se ivește și o sporire a populației, ceea ce „impune o stringere a legăturilor înăuntru, ca și afară. Încheierea unei uniuni a triburilor înrudite devine preluțtendenți o necesitate; în curînd devine necesară și contopirea lor, și o dată cu aceasta și contopirea teritoriilor care le aparțin într-un teritoriu comun al întregului popor“ (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 285).

Între aceste triburi existau legături strînse, care mergeau uneori pînă la înjgheburarea unei uniuni politice. „Ici, colo, datorită unei nevoi momentane, triburile înrudite încheiau alianțe, dar ele se desfăceau o dată cu dispariția acestora. În unele regiuni însă, triburi înrudite la origine, dar care se sfărîmăseră, se reuniră iarăși, formînd uniuni durabile și făcînd astfel cel dintîi pas spre alcătuirea națiunilor“ (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 227—228). Existența unei uniuni de triburi getice în cîmpia Dunării este dovedită de relațiile istoricilor antici. În jurul anului 300 î. e. n. se vorbește despre existența unei uniuni mai bine încheiate de triburi aflate în faza democrației militare: este vorba de „rega‘ul“ lui Dromihete. Acest fapt este relatat de istoricul Diodor din Sicilia, care ne vorbește de luptele lui Lysimach, urmașul lui Alexandru Macedon, cu geții.

După Dromihete, uniunile de triburi geto-dace intră într-o perioadă de declin, datorită ocupației celților, care, în a doua jumătate a secolului al III-lea î. e. n., ajung în ținuturile noastre. Triburile celtice au dominat politicește pînă pe vremea lui Buerebista. În această perioadă izvoarele ne vorbesc de „regele“ dac Oroles care, după o înfrîngere suferită din partea bastarnilor germanici, reușește să-i învingă la rîndul său.

În fruntea triburilor și a uniunilor de triburi dace se afla un șef militar (φασλεός) care împărțea puterea cu marele preot. Adunarea poporului este semnalată de o serie de texte și era reprezentată de poporul sub arme. „În acea epocă, în care orice bărbal adult din trib era oșean, nu exista încă o autoritate politică despărțită de popor care să-i poată fi opusă. Democrația primitivă era încă în floare și de la acest fapt trebuie să pornim pentru a aprecia autoritatea și poziția altă a sfa‘ului, cit și a basileusului“ (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 236). Poporul poate uneori să răstoarne pe „rege“ și să aleagă un altul, dacă așa cer interesele lui. Prin urmare, faptul că uneori dreptul de conducere se transmite din tată în fiu, nu înseamnă că avem o funcție, ereditară: „... Aceasta dovedește doar că alegerea lui, (a fiului — N. N.) de către popor, ca urmaș era valabilă; dar nu constituie nicidecum dovada existenței dreptului legal de succesiune, fără vot popular“ (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 237).

Existau o serie de așezări orășenești, la început reședințe tribale, cu aspect de fortărețe (ἀκροπόλεις, oppida, arces), care apoi prin contopirea cu centrele meșteșugărești și de schimb (σση) — cum se constată la Grădiștea Muncelului — se transformă în orașe propriu-zise. (πόλεις, urbes).

67. Împărțirea în triburi

(67) Trăiesc în Dacia spre partea de miazănoapte, dacă începem de la apus, anartii² și teurișcii și coistobocii³; mai jos de aceștia praedevensii

¹ Θεράπαιαι.

² Anartes la Caes., *De bello Gallico*, 6, 25.

³ Κοστοβῶκοι la Dio Cassius, LXXI, 72.

și rhatacensii și caucoensii¹; mai jos de aceștia, în aceeași ordine, biepii și buridavensii² și cotensii și mai jos de aceștia albocensii și potulatensii și sensii; mai jos de aceștia, în partea de miazăzi, saldensii și ciagisii și piephigii.

Claudius Ptolemaios, *Geographia*, III, 8, 3.

Vz. și nr. 54, 77 și 91.

68—72. Căpeteniile militare

(68) Dacii locuiesc în munți. De aici, sub conducerea regelui³ Cotiso⁴, de câte ori Dunărea înghețată de ger lega cele două maluri, obișnuiau să coboare și să pustiască⁵ regiunile înconjurătoare. Împăratul Augustus a găsit cu cale să izgonească acest popor, la care se ajungea foarte anevoie. Așadar, fiind trimis Lentulus, i-a izgonit pe celălalt mal <și> acolo au fost rînduite garnizoane. Astfel, atunci Dacia n-a fost învinsă, ci numai <armata ei> izgonită și <războiul> amnat.

Annaeus Florus, *Epitoma*, IV, 12.

(69) Marcus Antonius scrie că Augustus făgăduise pe Iulia⁶ mai întii lui Antonius, fiul său; apoi lui Cotiso, regele geților⁷, în vremea când el însuși ceruse în căsătorie pe fiica <acestui> rege.

Caius Suetonius Tranquillus, *Augustus*, LXIII, 2.

(70) ... Și Dicoe regele⁸ geților a făgăduit să vină în ajutor <lui Antonius>...

Plutarh, *Antonius*, 63.

(71) ... Unii, care scăpaseră din această înfrîngere, așezîndu-se pe un loc întărit, au ținut piept împresurării lui Crassus mai multe zile, dar Crassus, ajutat mai apoi de Roles, regele unor geți⁹, i-a înfrînt. Atunci Roles, mergînd să se întîlnească cu Caesar, a primit de la el pentru acest ajutor titlul de prieten și aliat; prizonierii au fost împărțiți între soldați.

Dio Cassius, LI, 24.

(72) ... Roles aflîndu-se în război cu Dapyx, rege ca și acesta al unor geți¹⁰, a chemat în ajutor <pe Crassus>, care veni să-l scape...

Dio Cassius, LI, 26.

Vz. și nr. 97, 110, 111, 112 și 113.

¹ Caucaland la Ammianus Marcellinus.

² Buridava din *Tabula Peutingeriana* și buri la Dio Cassius, LXVIII, 8.

³ *Regis*.

⁴ De Cotiso amintește și Horațiu, *Ode*, III, 8, 18.

⁵ *Populari*.

⁶ Adică pe fiica sa.

⁷ *Getarum regi*.

⁸ Βασιλεύς.

⁹ Γετῶν βασιλεύς.

¹⁰ Γετῶν τινῶν βασιλεῖ.

73—77. Conducătorii religioși

(73) La ei, la geți, a fost Zamolxe, discipol al lui Pitagora și al egiptenilor, care, prezicînd multe, a fost numit din această pricină de ei zeu și împreună cu regele a luat parte la conducerea țării¹...

Eusthatus *Comment.*, 304
(în *Geographi Graeci Minores*, II, pag. 270).

(74) ... Dar Zamolxe; regele nostru², care este un zeu, spunea acel trac...

Plato, *Charmides*, 156.

(75) Buerebista, primind pe Deceneu, i-a dat o putere aproape regească³... Deceneu transmițînd aceste cunoștințe⁴ și alte multe goșilor⁵ le-a apărut ca o ființă aparte și a ajuns să poruncească nu numai oamenilor de rînd⁶ dar și regilor⁷.

Iordanes, *Getica*, XI, 67 și 71.

(76) Iar după moartea lui Deceneu, au venerat aproape la fel pe Comosicus, fiindcă era deopotrivă ca el de iscusit. Acesta era socotit la ei, pentru priceperea sa, și ca rege⁸ și ca cel mai mare preot⁹ și ca judecător care împărțea poporului dreptatea la scaunul său de judecată¹⁰.

Iordanes, *Getica*, XI, 73.

(77) După ce Comosicus a părăsit lumea aceasta, s-a urcat pe tron, ca rege¹¹ al geților¹², Corilo¹³, care a condus timp de patruzeci de ani popoarele¹⁴ sale în Dacia¹⁵.

Iordanes, *Getica*, XII, 73.

Vz. și nr. 110, 112, 113, 117, 118 și 119.

78—79. Adunarea poporului

(78) Cînd tracii, după ce au prins trupele lui Lysimach, dînd năvală, începură să strige și să ceară ca regele prins în luptă să fie adus înainte și

¹ Κοιγωνών βασιλεὶ τῶν πράγματων.

² Ὁ ἡμέτερος βασιλεὺς.

³ Pene regiam potestatem.

⁴ E vorba de anumite cunoștințe cu caracter teoretic și practic.

⁵ Autorul confundă pe goși cu geții.

⁶ Non solum mediocribus.

⁷ Imo et regibus.

⁸ Rex.

⁹ Pontifex.

¹⁰ In sua iustitia populos iudicabat.

¹¹ Rex.

¹² Iordanes confundă pe goși cu geții.

¹³ Iordanes indică greșit succesiunea celor doi șefi de triburi, căci în realitate Corilo și Comosicus au fost contemporani.

¹⁴ Suis gentibus imperavit.

¹⁵ In Dacia.

pedepsit cu moartea fiindcă este drept ca poporul care și-a primejduit viața în luptă să hotărască după bunul său plac de dușmanii prinși¹, Dromihete, împotrivindu-se la pedepsirea regelui, a spus <ostașilor> că este spre binele țării ca acest om să rămână neatins. Căci dacă el ar fi ucis, numaidecît alți regi vor ocupa domnia lui Lysimach și vor constitui pentru ei o primejdie și mai mare decît <acesta>. Dimpotrivă, dacă ar scăpa, el va purta recunoștință tracilor pentru nepedepsirea lui, iar întăriturile care fuseseră mai înainte în stăpînirea tracilor le vor cîștiga din nou fără nici o primejdie. Mulțimea² dînd ascultare acestora, Dromihete a adus la regele prins pe toți pe care a putut să-i găsească în rîndul prizonierilor, pe prietenii și pe toți slujitorii lui Lysimach.

Diodorus Siculus, *Bibliotheca*,
XXI, 12, 3.

(79) Scorilo, conducătorul dacilor³, deși știa că poporul roman este dezbînat prin lupte civile, totuși nu socotea că trebuie să-l atace, fiindcă la vreme de primejdie <venită> din afară, înțelegerea între cetățeni se putea reface; <de aceea> a scos doi cîini în vîzul popoului⁴ și cînd aceștia se încăierară între ei mai cu înversunare, le-a arătat un lup, iar cîinii s-au repezit de îndată la acesta, uitînd de furia dintre ei.

Prin această pildă, a împiedicat pe barbari de la un atac ce ar fi folosit romanilor.

Frontinus, *Strategemata*, I, 10, 4.

80. Așezări întărite

(80) Intrucît aceste războaie i-au reușit, Crassus n-a cruțat pe ceilalți geți, deși nu avuseseră nici o legătură cu Dapyx; el s-a îndreptat spre Genucla, întăritura cea mai puternică⁵ de sub stăpînirea lui Ziraxe⁶...

Dio Cassius, LI, 26, 4—5

Vz. și nr. 59, 71, 78 și 85.

e) Conflictele dintre triburi și luptele cu macedonenii

Acțiunile războinice ale geto-dacilor pricinuiau dese conflicte între triburi. De asemenea, tendințele de expansiune politică spre nord a statului sclavagist macedonean au dus la o serie de lupte între macedonenii și geto-daci. Acest lucru ne este relatat de istoricul Diodor din Sicilia, care ne vorbește de luptele lui Lysimach, urmașul lui Alexandru Macedon, cu geții conduși de Dromihete. Într-o primă luptă (anul 300 î.e.n.) cadă prizonier Agathocles, fiul lui Lysimach. Într-o a doua expediție (292 î.e.n.) Lysimach însuși este luat prizonier de Dromihete. Textul lui Diodor din Sicilia (XXI, 12, 2—3) care ne vorbește despre această expediție are o mare importanță, deoarece arată că uniunea de triburi condusă de Dromihete are o capitală stabilă, un oraș-cetate (πόλις

¹ Δεῖν γὰρ τὴν ἐξουσίαν ἔχειν τὸ τῶν κινδύνων μετεσχηκὸς πλῆθος βουλευσασθαι πῶς χρηστέον ἐστὶ τοῖς ἡλωκόσιν.

² Τοῦ πλῆθους.

³ *Dux Dacorum*.

⁴ *In conspectu popularium*.

⁵ Τὸ εὐεργέστατον ... τεῖχος.

⁶ Τῆς Ζυράξου ἀρχῆς.

numit Helis, că adunarea populară are o serie de atribuții ce decurg din îndeletnicirile războinice și că înlăuntrul triburilor există deosebiri de clasă.

Intr-un alt text, Diodor din Sicilia arată — în continuare — cum a fost eliberat Lysimach. Istoricul Pausanias vorbește de amindouă expedițiile, relațind mai succint evenimentele petrecute.

În secolul II î.e.n. romanii pătrund în Peninsula Balcanică; după cotoirea acestei regiuni, au loc lupte necontenite între romani și populațiile băștinașe. Folosindu-se de această situație tulbură, triburile geto-dace din nordul Dunării pătrund adesea în regiunile ocupate sau ocrotite de romani, atrași de fâgăduiala de a fi plătiți pentru aceasta de cei ce le cereau ajutorul. Așa este cazul lui Cloilio, un conducător al triburilor getice, chemat în ajutor de regele macedonean Perseu.

81. Conflctele dintre triburi

(81) Iar acești daci, mai înainte au trimis o solie la Caesar; însă neprimind satisfacție la nici una din cererile lor, înclinară spre gruparea lui Antonius, fără însă să le fie de prea mare folos din cauza certurilor¹ dintre ei.

Dio Cassius, LI, 22, 8

Vz. și nr. 54

82—87. Luptele geto-dacilor cu macedonenii

(82) Atunci Alexandru, retrăgându-și corăbiile, hotărî să treacă Istrul împotriva geților care locuiau dincolo de rîu, fiindcă văzu că o mulțime din ei se adunau pe mal cu gîndul de a-l împiedica să treacă, pe cît se pare, căci erau vreo patru mii de călăreți și mai bine de zece mii de pedestrași. În același timp îl apucă și dorința de a pătrunde și dincolo de Istru. El însuși se urcă pe o corabie și dădu dispoziție să umple cu fîn pieile de cort și să fie adunate de prin ținut cît mai multe luntre de lemn², care se găsesc pe aici din belșug, deoarece locuitorii <care trăiesc> de-a lungul Istrului se folosesc de ele la pescuit³ și pentru a trece unii la alții și chiar pentru a face piraterie⁴.

Astfel adună el cît mai multe luntre și trecu cu ele atîta oștire, cît îi fu cu putință. Iar cei care trecuseră cu Alexandru au fost vreo mie și cinci sute de călăreți și vreo patru mii de pedestrași. Geții nu putură ține piept la cel dintîi atac al călărimii; le păru de necrezut îndrăzneala lui Alexandru, care atît de ușor a trecut, într-o noapte, peste cel mai mare rîu, peste Istru, fără să arunce pod; înfricoșătoare le părea și încheștarea falangei <pedestrimii> și puternica năvală a călărimii. Intîi de toate se retraseră în cetate, care nu era mai departe de o parasangă⁵ de la Istru. Îndată ce văzură însă că Alexandru înaintează spre ei fără zăbavă cu falanga sprijinită pe Istru, ca nu cumva să o poată înconjura pe la spate, pedestrima geților și cu călărima în fruntea oștirii părăsiră și cetatea⁶ slab întărită, luînd pe cai

¹ Στασιόσαντες.

² Μονόξυλα.

³ Ἐφ' ἄλιερα.

⁴ Δηστεύοντες.

⁵ O parasangă are 5½ km.

⁶ Τὴν πόλιν.

atîția copii și femei cîți puteau duce caii și o porniră spre locuri cît mai depărtate de rîu, în pustiiuri. Alexandru cuceri cetatea și luă toată avuția pe care o lăsaseră geții în urma lor. Cu ducerea prăzii însărcină pe Meleagru și Filip, iar dînsul dărimă cetatea și aduse jertfă pe malul Istrului lui Iupiter mîntuitorul, lui Hercule și Istrului însuși, deoarece nu-i fusese potrivit ia trecere. Și, în cursul aceleiași zile, își conduse îndărăt în tabără, întreaga oștire fără < să fi suferit > nici o pierdere.

Arrian, *Anabasis*, I, 3 și 4

(83) Tracii¹, care luaseră prizonieri pe Agathocles, fiul regelui < Lysimach >, l-au trimis înapoi la tatăl său încercat cu daruri, atît pentru < a-i cîștiga bunăvoința > la vreo schimbare meșteșpată a norocului, cît și în < speranța > de a căpăta înapoi prin binelacerea asta, pămîntul pe care-l răpise Lysimach. Căci pierduseră orice nădejde de a mai învinge ei în război, văzînd că se uniseră aproape toți regii cei mai puternici și că-și dădeau unii altora tot ajutorul.

Diodorus Siculus, *Bib'iotheca*, XXI, 11.

(84) Dromihete, regele tracilor², a asigurat lui Lysimach ce fusese < prins în război > toate cele de trebuință, l-a îmbrățișat și l-a sărutat și numîndu-l părinte, l-a condus, împreună cu copiii lui, în cetatea ce se numește Helis...

În urmă, făcînd un mare praznic pentru zei, pe Lysimach și pe toți prietenii lui și pe fruntașii tracilor i-a poftit la masă pregătînd două triclinuri³, iar paturile pe care avea să se așeze Lysimach și prietenii lui le-a așternut cu covoare regești, luate ca pradă în război, iar pentru sine și pentru ceilalți traci a pregătit paturi de rînd. De asemenea, pregătînd două feluri de mîncăruri, acelora le-a pus pe mese de argint mîncări pregătite în tot felul, iar tracilor legume și cîrnuri slab gătite în talere de lemn obișnuite. În sfîrșit, acelora le-a dat vin în cupe de aur și de argint, iar el și ai săi a dat dispoziție să bea după obiceiul geților, în vase de lemn și de corn. În urmă însă, spre sfîrșitul ospățului, și-a umplut cu vin curat cornul cel mare și numînd pe Lysimach părinte, l-a întrebat care masă i s-a părut mai vrednică de un rege, cea a tracilor sau cea a macedonenilor?

Diodorus Siculus, *Bib'iotheca*, XXI, 12, 2-3.

(85) Cînd Dromihete a poftit pe Lysimach la un ospăț și cînd, în mijlocul mesei, după ce și-a umplut cornul cel mare și după ce a numit pe Lysimach părinte, l-a întrebat care masă i se pare mai regească? El < a răspuns > că cea a macedonenilor și atunci Dromihete îi spuse: „De ce oare, părăsînd acele strălucite obiceiuri, traiul îmbeșugat și un regat atît de mareț, ai voit să vii la niște cameni barbari, care-și duc o viață de sălbatici, într-o regiune bîntuită de gerul iernii și lipsită de bunătatea fructe-

¹ Adică geții. Cf. V. Pîrvan, *Getica*, pag. 58.

² E vorba de geți.

³ Triclinul (grec. τρικλινον) era un pat așezat lingă masă, pe care luau loc cei ce mîncau.

lor celor dulci? De ce ai căutat, în sfârșit, să-ți duci oastea, împotriva firii, în aceste locuri în care un ostaș străin nu poate să suporte clima?" La aceasta, Lysimach, a răspuns că a greșit când a purces în această expediție, că pe viitor îi va fi prieten și aliat, a primit cu recunoștință bunăvoința ce i-a arătat și după ce s-au stabilit condiții omenești și prietenești, Dromihete și-a recăpătat întăriturile ce i le luase Lysimach, iar acesta a plecat liber și împodobit cu coroana regească.

Diodorus Siculus, *Bibliotheca*,
XXI, 13, 6.

(86) <Lysimach> a pornit apoi împotriva geților și a regelui Dromihete; dar deoarece războiul se ducea cu niște oameni care nu erau nepricepuți la lupte¹ și cu mult superiori ca număr, a scăpat numai cu fuga din cea mai mare primejdie, deși își concentrase toate forțele sale. În această luptă, Agathocles, fiul său, care atunci pentru întâia dată, sub conducerea tatălui său, își făcea ucenicia în arta războiului, a fost prins de geți. De aceea Lysimach, după ce a mai suferit și alte înfrîngeri în război și fiindcă iul său a ajuns în mîinile vrăjmașilor, socotind acest dezastru de mare însemnătate, <fiind silit de împrejurări>, făcu pace cu Dromihete, cedîndu-i partea din teritoriile sale așezate dincolo de Istru² și dîndu-i de nevoie și pe fiica sa în căsătorie.

Sînt unii care susțin că Lysimach însuși a fost făcut prizonier și că Agathocles a fost cel care a tratat cu Dromihete spre a-l elibera. Lysimach, întorcîndu-se în țara sa, căsători pe Agathocles cu Lysandra, fiica lui Ptolemaios, fiul lui Lagos și al Euridicei.

Pausanias, *Descriptio Graeciae*, I, 9, 5.

(87) ... În cele din urmă <Perseu> a trimis soli la geții care locuiesc dincolo de Istru... Iar cînd Perseu a aflat că-i vine ajutor de la geți, <anume> zece mii de pedestrași <și> un număr egal de călăreți, a început să disprețuiască pe Eumenes <dușmanul său>...

Îndată după ce geții au trecut Istrul, trebuia să se numere <potrivit înțelegerii> lui Cloilio, conducătorul³ <geților> o mie de stateri de aur, fiecărui călăreț zece <stateri de aur>, fiecărui pedestraș cinci <stateri de aur>; la un loc întreaga sumă făcea cu ceva mai mult de 150 000 de stateri de aur. Iar Perseu a mai făgăduit să dea căpeteniilor⁴ ca daruri cîteva hlamide și brățări de aur și cai și 10 000 de stateri de aur. Intrucît <Perseu> nu se afla <acum> departe de taberele geților, a chemat la el pe Cloilio. Iar acesta a întreat pe solii veniți la el dacă au adus aurul? Cînd a aflat că nu i-au adus <aurul> i-a trimis îndărăt la Perseu. Auzind acestea, Perseu, intrucît era nestatornic... s-a plîns la sfatul prietenilor de felul viclean al geților. <Iar> cînd spunea acestea între prieteni, nu știu ce altceva a mințit geților, căci le-a cerut jumătate din armata lor⁵, făgăduindu-le că le va da aurul pe care-l avea pregătit. Iar Cloilio văzînd că vin la

¹ Οὐκ ἀπειροὺς πολέμων.

² Τὰ πέραν Ἰστρου.

³ Τῷ ἡγεμόνι.

⁴ Τοῖς ἡγουμένοις.

⁵ Τὸ ἡμῶν τῆς στρατιᾶς.

el cei ce-i fuseseră trimiși pentru a doua oară de rege le-a strigat de departe, întrebându-i, dacă-i aduc banii?... Când a aflat că nu i-au adus <banii>, fără să mai vrea să audă vreun cuvânt mai mult de la ei și-a dus oastea¹ în țară.

Astfel Perseu s-a lipsit el însuși de aceste ajutoare, fără îndoială foarte considerabile și care neîndoios îi veneau la timpul potrivit.

Appianus, IX, *De rebus macedonicis*,
16, 1 și 2.

Vz. și nr. 35 și 78.

f) Uniunea de triburi geto-dace pe vremea lui Buerebista

Uniunea de triburi geto-dace ajunge la o deosebită dezvoltare în vremea regelui Buerebista; sub conducerea acestuia, triburi'e geto-dace, cunosc, din punct de vedere politic, o organizare puternică, sub forma unei democrații militare, care cuprinde în sinul ei un stat în germene, embrionar — ca în Grecia, epocii eroice —, dar care nu era încă format, căci „statul presupune o putere publică deosebită, despărțită de totalitatea membrilor care îl compun la un moment dat...” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese*, în două volume, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 229).

Această uniune puternică își datorește existența unor nevoi economico-sociale și unor scopuri militare. Pentru a-și întări stăpînirea, Buerebista se folosește, după cum vom vedea, de religie. Strabo, după cene ațat în general rolul religiei în viața triburilor geto-dace, ne vorbește despre importanța acestui factor pe vremea lui Buerebista. Uniunea de triburi condusă de Buerebista a ajuns atât de puternică, încît domina și cetățile grecești de pe țărmurile dobrogene ale Pontului Euxin.

Totodată, Buerebista a dat dovadă de o orientare politică practică și realistă atunci cînd — profitînd de luptele civile de la Roma — trimite pe Acornion pentru a lua legătura cu Pompeius, care, ca și Antonius mai pe urmă, ducea o politică de respectare a autonomiei ținuturilor clientelare, în opoziție cu politica de cotropire și asimilare dusă de Caesar și mai tirziu de Augustus.

88—89. Unirea de către Buerebista a triburilor geto-dace

(88) Buerebista, de neam get, după ce a luat asupra sa puterea peste poporul său², s-a apucat să-l întărească <scotîndu-l din starea în care se afla> în urma deselor sale nenorociri și prin muncă neconținută, prin cumpătare și disciplină, în cîtiva ani, a întemeiat o stăpînire mare³ și a supus geților pe cele mai multe popoare din vecinătate. Ba chiar romanii încep să se înfricoșeze de el, cînd l-au văzut trecînd cu îndrăzneală peste Istru și că devastează Tracia pînă în Macedonia și Iliria, că pustiește pe celții amestecați cu tracii și cu ilirii, că nimicește chiar pe boienii⁴ lui Critasir și pe taurisci

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 11.

(89) În timpul din urmă, regele Buerebista⁵ ajungînd cel dintii și

¹ Τὴν στρατιάν.

² Ἐπιστάς τὴν τοῦ ἑθνικοῦ ἐπιστασίαν.

³ Μεγάλην ἀρχήν.

⁴ Βοιοῦς.

⁵ Τοῦ βασιλέως Βυρεβίστα.

cel mai mare din regii de peste Tracia¹, stăpînîlor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Istru, Acornion ajungînd și pe lângă acesta în cea dintîi și mai mare prietenie, a realizat multe lucruri folositoare pentru patria sa, sfătuindu-l și ajulindu-l la cele mai chibzuite hotărîri și, nu mai puțin, cîștigînd bunăvoința regelui spre binele cetății sale...

Decretul în cinstea lui Acornion din
Dionysopolis, în *Sylloge*, ed. a III-a, nr. 762.
r. 23 urm.

90. *Solia trimisă de Buerebista la Pompeius.*

(90) <Acornion> fiind trimis ca sol de regele Buerebista la Gnaeus Pompeius, fiul lui Gnaeus, comandantul roman², și întîlnindu-se cu acesta în părțile Macedoniei, la Heraclea cea de lângă Lycos, a dus la bun sfîrșit nu numai însărcinările date de rege³, cîștigînd pentru rege bunăvoință romanilor, ci și misiuni foarte folositoare pentru patria sa.

Decretul în cinstea lui Acornion din
Dionysopolis, în *Sylloge*, nr. 762, r. 32 urm.

Vz. și nr. 62 și 81.

g) Destrămarea uniunii de triburi geto-dace după moartea lui Buerebista

În epoca lui Buerebista, în perioada în care se începe a se pune bazele unui stat sclavagist, frămîntările politice și sociale iau un caracter violent, ascuțindu-se contradicțiile dintre comunitatea gentilică și aristocrația tribală, precum și cele din sinul acesteia din urmă, căpeteniile triburilor mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic situîndu-se pe poziții separatiste; datorită acestor ciocniri violente regele Buerebista pierde, iar stăpînirea sa este împărțită în mai multe părți.

După destrămarea uniunii politice realizate de Buerebista, urmează o epocă tulbură, de lupte între triburi, ai căror conducători sînt denumiți tot cu termenul de „regi“.

Conducătorii acestor triburi sînt: *Cotiso*, în regiunile de sud-vest ale Daciei, *Dicome*, în cîmpia munteană; izvoarele antice ne arată cum acesta participă la atacul bastarnilor din anul 29 î.e.n. în sudul Dunării împotriva romanilor; în lupta contra bastarno-geților, generalul roman Crassus este ajutat de *Roles* „regele“ get din Dobrogea. Pe lângă *Roles*, izvoarele antice mai amintesc în Dobrogea încă doi „regi“ geți: *Dapix* și *Ziraxe*.

Un alt „rege“ este *Scorilo*. Pe acesta scriitorii antici ni-l prezintă prudent și potrivit unor incursiuni în provinciile romane.

După textul unei stampile aplicate pe un vas descoperit la Grădiștea în vara anului 1954 (*Decebalus per <puer> Scorylo*), ar rezulta că Scorilo ar fi fost tatăl lui Decebal. S-ar putea însă să fie vorba și de un sclav (*puer*) al lui Scorilo, luat poate din ținuturile romane și care și-a lăsat numele pe vasul confecționat de el (vz. și *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului-Blidarul, rezultatul săpăturilor din campania anului 1954*, în *„Studii și cercetări de istorie veche“*, an VI (1955), nr. 1—2 pag. 200).

În sfîrșit, scriitorul Iordanes amintește și de „regele“ dac *Comosicus*.

¹ Πρώτου καὶ μεγίστου ... τῶν ἐπὶ Θράκης βασιλέων.

² Ἀυτοκράτορος Ῥωμαίων.

³ Τῶ βασιλεῖ.

91. Destrămarea uniunii tribale

(91) Buerebista a pierit mai înainte ca romanii să pornească cu oaste împotriva lui, răsturnat de niște răsculați¹; cei ce au luat în urmă-i stăpînirea² au împărțit-o în mai multe părți. Și astfel, cînd de curînd împăratul Augustus a trimis împotriva lor o armată, i-a găsit împărțiți în cinci părți³, deși la moartea lui Buerebista erau împărțiți în patru; aceste împărțiri însă sînt temporare⁴ și se schimbă după împrejurări.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 11.

92—93. Decăderea puterii geto-dace

(92) Poporul ce a fost ridicat atît de mult de Buerebista a decăzui⁵ pînă la urmă, din pricina răscoalelor⁶ și sub loviturile romanilor. Totuși ei și acum pot ridica pînă la 40 000 de oameni.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 12.

(93) Dacii și geții care au crescut pînă într-alîta, încît au trimis odinioară sub arme 200 000 de oameni, sînt reduși astăzi la cel mult 40 000 de oameni și par a fi pe punctul de a se supune romanilor. Dacă pînă acum n-au făcut supunerea lor în întregime, aceasta se datorește faptului că-și pun ultima lor speranță în germanii ce se învrăjbesc cu romanii.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 13.

Vz. și nr. 68—72, 76, 77, 79, 80.

h) Luptele dintre geto-daci și romani după Buerebista

Atacurile geto-dace asupra provinciilor romane nu se termină, ci continuă și după moartea lui Buerebista. Romanii trimit împotriva lor pe Crassus în anul 28 î. e. n.

Această expediție nefiind deajuns, în ani următori, este trimis împotriva lor Aelius Catus.

94—98. Luptele cu romanii după moartea lui Buerebista

(94) Pe cînd se petreceau acestea, Marcus Crassus, trimis în Macedonia și în Grecia, a purtat lupte cu dacii și bastarnii... Trecînd atunci Istrul, aceștia supuseseră Moesia așezată în fața lor, apoi pe tribalii din vecinătatea ei și pe dardanii ce locuiesc în țara celor dintii. Cît timp n-au făcut decît aceasta, cu romanii n-au avut nimic de lucru, dar după ce trecuseră

¹ ... Βοιρεβίστας ἕφθη καταλυθεὶς ἐπαναστάντων αὐτῶ τινων.

² Οἱ δὲ διαδεξάμενοι τὴν ἀρχήν.

³ Εἰς πέντε μερίδας.

⁴ Πρὸσκαιροί.

⁵ Ἐταπεινώθη.

⁶ Ὑπὸ τῶν στάσεων.

peste Haemus și făcură incursiuni în Tracia dentheleților aliată cu romanii, Crassus, pentru a apăra pe Sitas regele dentheleților, care era orb, și mai ales, fiindcă se temea pentru Macedonia, a pornit împotriva lor. Groaza ce i-a cuprins pe aceștia a fost de ajuns pentru ca ei să libereze ținutul. Urmărindu-i după această izbîndă, în timp ce se retrăgeau spre țara lor, Crassus a ocupat Segetica și s-a repezit asupra Moesiei, pe care a pustiit-o.

Dio Cassius, LI, 23, 2-5.

(95) ... Și apoi oastea mea <adică a lui Augustus> trecînd Dunărea a silit popoarele dacilor¹ să asculte ordinele poporului roman.

Monumentum Ancyranum, în CIL, III, pag. 796.

(96) Chiar în vremea noastră, Aelius Catus² a strămutat în Tracia, de pe malul celălalt al Istrului, 50 000 de geți, un popor ce vorbește aceeași limbă cu tracii...

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 10

(97) <Ti. Plautius Silvanus Aelianus> a strămutat <în Moesia> mai mult de 100 000 de locuitori de dincolo de Dunăre, cu soțiile, copiii, principii ori regii lor, ca să plătească tribut. A înăbușit începutul unei mișcări a sarmaților, deși trimisese o mare parte din armată într-o expediție în Armenia. A adus regi, mai înainte necunoscuți sau vrăjmași poporului roman, spre a se închina steagurilor romane, pe malul <Istrului> pe care el îl păzea. A trimis înapoi regilor bastarnilor și roxolanilor pe fiii lor. <primiți ca> ostateci sau luați înapoi de la dușmanii lor, iar regilor dacilor pe frații lor. De la unii din ei a luat ostatici. În acest chip a întărit și a extins pacea în provincie... Cel dintîi <în calitate de guvernator al Moesiei> a ușurat aprovizionarea poporului roman cu o mare cantitate de grîu³ din acea provincie...

Inscripția lui Ti. Plautius Silvanus Aelianus, în CIL, XIV, 3608 (= ILS, 986).

(98) S-a pus în mișcare și neamul dacilor⁴, niciodată credincios, atunci plin de curaj, după retragerea armatei din Moesia. Mai întîi priveau în liniște la situația <noastră>; cînd au aflat însă că Italia este cuprinsă de pîrjolul războiului, că toate <forțele din lăuntrul statului> au devenit vrășmașe una celeilalte, năvălind asupra taberelor de iarnă ale cohortelor și călărîmii auxiliare au pus stăpînire pe amîndouă malurile Dunării. Se pregăteau să distrugă chiar și taberele legiunilor, dacă Mucianus nu li s-ar fi împotrivit cu legiunea a VI-a, temîndu-se, după ce a aflat de victoria de la Cremona, ca nu cumva primejdia din afară să se întetească din două părți, dacă dacii și germanii ar fi năvălit din direcții diferite. S-a adăugat, ca de multe alte ori, norocul poporului roman, care a adus aici pe Mucianus și

¹ *Dacorum gentes*.

² Sextus Aelius Catus, consul în anul 4 e. n. Data exactă a operațiilor conduse de el nu e cunoscută.

³ *Magno tritici modo*.

⁴ *Dacorum gens*.

puterea <armată> din răsărit, precum și faptul că se pusese capăt luptei de la Cremona. Din Asia — provincie pe care o cîrmuise ca proconsul vreme de un an — Fonteius Agrippa a fost numit guvernator în Moesia, dîndu-i-se întăriri din armata lui Vitellius...¹.

Cornelius Tacit, *Historiae*, III, 46

i) Concepțiile religioase și rolul religiei la geto-daci

Ca și la sciții, religia la geto-daci izvora din aceeași teamă a omului față de „natura exterioră lui, natura neînțeleasă și străină” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Buc., Ed. P.M.R., 1952, pag. 231). Strămoșii sînt socolii zei și li se aduc jertfe. Vrăjitorii și preoții triburilor capătă o mare importanță în acțiunea de stăpînire a lumii văzute și nevăzute. Unele texte vorbesc de practici de magie simpatică. Ca și la sciții, și la geto-daci apar o serie de mituri.

Religia geto-dacă a avut un rol deosebit de însemnat, deoarece a fost unul din elementele care a favorizat încheierea uniunii tribale geto-dace prin înlăturarea divinităților gentilice, prin stabilirea unui cult comun și prin consolidarea autorității regale, pe care o înfățișează ca expresie a voinței divine.

La geto-daci, religia intervine și în conducerea politică, căci se constată aici o împletire a puterii religioase preoțești cu cea laică. Aceasta se vede și din faptul că diferite misiuni obștești, cum ar fi încheierea tratatelor de pace, erau încredințate preoților. Mijloacele folosite pentru realizarea supunerii politice și asigurarea dominației religioase sînt arătate de medicul Criton.

Intr-o uniune de triburi ca cea geto-dacă, înjghebată mai mult din nevoi militare, religia avea un caracter războinic: cultivînd disprețul față de moarte și vitejia fără de măsură, panteonul geto-dac devine un panteon al zeităților războinice, ca și la vechii germani sau galli. Credința în nemurirea sufletului întărea această vitejie.

În sfîrșit, o serie de texte amintesc de unele „secte religioase” la geto-daci și traci. Din comparația pe care istoricul Flavius Iosephus o face între secta essenienilor: de la vechii evrei și aceea a poliștilor de la daci, se pare că am avea de a face cu o pătură săracă ce se găsea în luptă cu clasa stăpînitoare.

99--100. Cultul strămoșilor. Mituri și jertfe

(99) Iar dacii și moesii și tracii se știe că au fost totdeauna atît de războinici, încît poveștile² pretind că însuși Marte s-a născut la aceste popoare

Flavius Vegetius Renatus,
Epitoma, I, 28.

(100) Și atît de mult au fost lăudați goții³, încît se spune că la ei s-a născut odinioară Marte, pe care plăsmuirea poezilor l-a făcut zeu al războiului. De aceea și Vergilius spune: „Neobositul părinte ce getice cîmpuri păzește”⁴. Pe acest Marte goții l-au venerat totdeauna printr-un cult barbar⁵, căci jertfele⁶ <în cinstea> lui erau prizonierii omorîți, socotindu-se

¹ Atacurile daco-sarmate continuă și mai tirziu și produc o deosebită impresie în apus; „gali prinseră curaj, socotind că soarta oștilor noastre este pretutindeni aceeași, căci se răspîndise zvonul că taberele de iarnă din Moesia și Pannonia au fost impresurate de sarmați și daci” (Tacit, *Historiae*, IV, 54).

² *Fabulae*.

³ Autorul confundă pe goți cu geții.

⁴ *Aen.*, III, 36.

⁵ *Asperima cultura*.

⁶ *Victimae*.

că zeul războiului¹ trebuie îmbunătățit prin vărsare de sînge omenesc. Lui i se aduceau ca jertfe primele prăzi și <în cinstea> lui se aflau de trunchiuri și de arbori trofeele de război²; față de ceilalți zei, un simțămînt religios deosebit izvora din faptul că adorîndu-l se părea că se invocă un părinte³ al lor.

Iordanes, *Getica*, V, 40—41.

Vz. și nr. 63, 66, 128 și 129.

101—103. *Preoți și ritualuri*

(101) În perioada aceea, după cum spune istoricul <Dio Chrysostomul>, Filip, ducînd lipsă de bani, s-a hotărît să pustiască cu oaste regulată cetatea Odysus⁴ din Moesia, care pe atunci fiind în vecinătatea lui Thomeș, se afla în stăpînirea goților⁵. Preoții goților, care se numeau cuvioși⁶, deschizînd în grabă porțile, au ieșit în cale cu citere și veșminte albe, rugînd pe zeii patriei⁷ cu voce smerită ca să se îndure de ei și să izgonească pe macedoneni. Macedonenii văzînd că aceștia le ies în cale cu atîta cutezanță, au fost cuprinși de mirare și — dacă ne este îngăduit s-o spunem — se înspăimîntară, deși erau înarmați, de niște oameni neînarmați.

Iordanes, *Getica*, X, 65.

(102) Mulți dintre barbari trimit soli cu flaute și citere ca să împlînzească sufletele dușmanilor. Theopomp, în cartea a 46-a a istoriilor sale, spune: geții, avînd citere și cîntînd din ele, merg în solie.

Athenaeus *Naucratis*,
Deipnosophistae, XIV, 627, d și e.

(103) Este un obicei al geților... să cînte din citeră atunci cînd solii poartă tratative de pace.

Eusthatius, *Comment.* 304, (în *Geogr. Graeci Minores*, II, pag. 270).

Vz. și nr. 60, 63 și 73—77.

104—106. *Credința în nemurirea sufletului*

(104) De asemenea Iulianus, într-o cuvîntare a sa, ne spune că neamul geților pe unde s-a aflat, a fost foarte războinic, atît din cauza vitejiei sale, cît și din pricina lui Zamolxe, pe care-l cinstesc. Crezînd că nu mor, ci numai că trec⁸ <într-altă lume> ei înfruntă mai bucuros moartea, decît să

¹ *Bellorum praesulem.*

² *Exuviae.*

³ *Parenti.*

⁴ *Odessos*, azi orașul Stalin (Varna), în R. P. Bulgaria.

⁵ Autorul confundă pe goți cu geții.

⁶ *Pii.*

⁷ *Paternis diis... modulantes.*

⁸ *Μετακλιθεσθαι.*

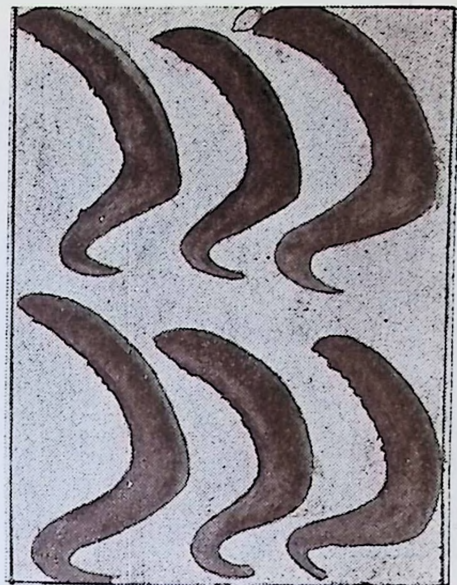
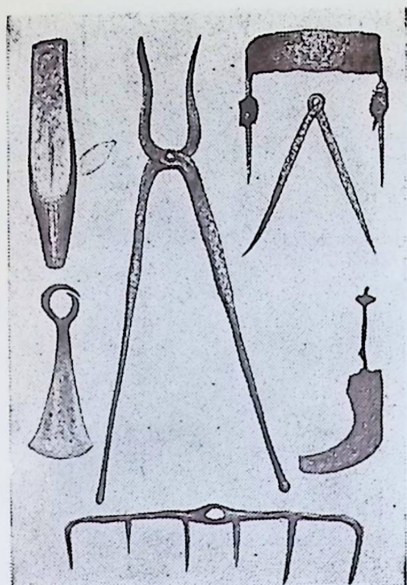

Fig. 8 — Unelte geto-dace.

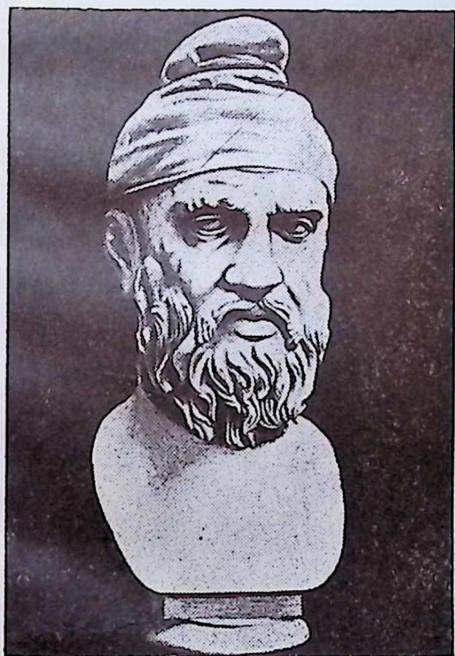

Fig. 9 — Aristocrat dac (pileat). *Sculptură antică.*

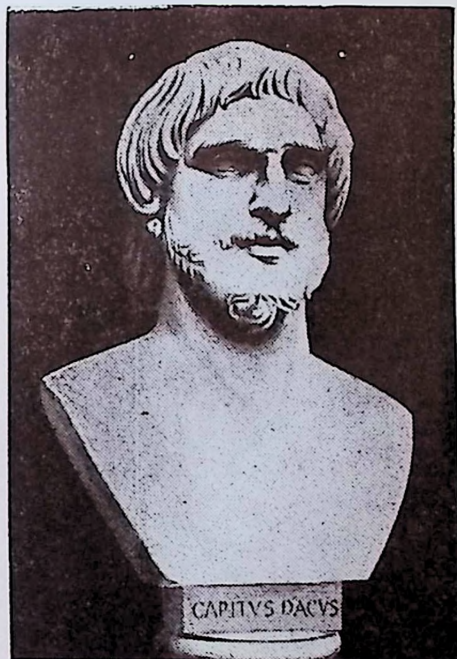

Fig. 10 — Țăran dac (comat). *Sculptură antică.*

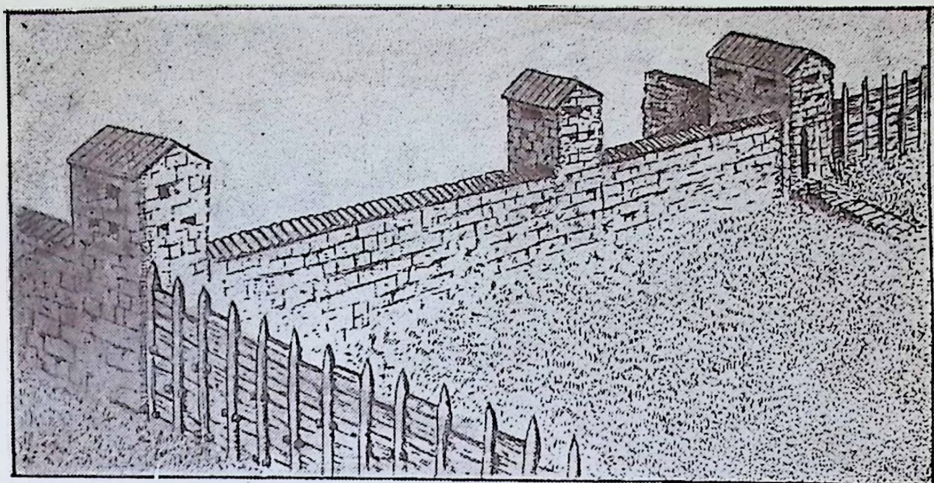

Fig. 1 — Cetatea Piatra Roșie, latura de N. E. *Incercare de reconstituire.*

Fig. 12. — Monede de argint dace imitând staterii macedoneni ai regelui Filip II.

Fig. 13. — Scenă de cult săpată în lut (sec. I î. e. n. — II e. n.).

Fig. 14 — Femei dace cu copil. *Me-topă de pe monumentul de la Adamclisi.*

primească să fie duși în ținuturi străine. Și Herodot îi numește susținători ai nemuririi¹ din pricina vrăjitorului acelaia de Zamolxe, despre care și el afirmă că a urmat <învățătura> lui Pitagora...

Eusthatus, *Commentarii in Dionysium*,
304 (in *Geogr. Graeci Minores*, II, pag. 270).

(105) ... Iar unii sînt cruzi și întru totul gata de moarte², cum sînt geții. Aceasta se datorește unor pricini diferite: unii cred că sufletele celor morți se vor reîntoarce³, alții că, deși ele nu mai revin, totuși nu se pierd, ci trec într-o lume mai fericită⁴, iar alții că sufletele mor, dar că aceasta este <un lucru> mai bun decît a trăi.

Pomponius Mela, *Chorographia*,
II, 2, 18.

(106) Am subjugat <spune împăratul Traian> chiar pe acești geți cel mai războinic dintre toate neamurile ce au fost vreodată, nu numai din pricina vigoriei trupului lor, dar și din aceea a învățăturilor lui Zamolxe, care este la ei atît de mărit. Acesta le-a întipărit în inimă că ei nu mor, ci doar își schimbă locuința, și de aceea merg la moarte mai veseli decît în orice altă călătorie.

Împăratul Iulian, *Caesares*, pag. 327,
ed. Teubner, I, pag. 420.

Vz. și nr. 107.

107—109. Secte religioase

(107) Essenienii socotesc că toate trebuie să fie lăsate în voia lui Dumnezeu. Ei cred în nemurirea sufletului și merg pe calea dreptății⁵ spre care năzuiesc cu ardoare... Ei au un caracter minunat și-și dau toată sîlnița la lucrarea pămîntului⁶. Se cuvine să fie admirați mai înainte de toți cei ce vor să-și însușească virtutea, de oarece ei practică dreptatea⁷ — pe care grecii și barbarii nu o cultivă — nu de puțină vreme, ci din vechime; așa de pildă, ei se străduiesc ca nimic să nu-i împiedice să aibă toate bunurile în comun⁸, așa încît cel bogat⁹ nu se folosea de lucrurile sale mai mult decît cel care nu avea nimic¹⁰. Sînt mai mult de patru mii de oameni care fac aceasta. Și nici nu se căsătoresc și nici nu rîvnesc să aibă sclavi¹¹, căci socotesc acest fapt nedrept¹², iar pe cel dintîi ca izvor de neînțelegeri. Ei

¹ Ἀπαθανατιζοντας.

² Paratissimi ad mortem.

³ Redituras.

⁴ Transire ad beatiora.

⁵ Τοῦ δικαίου τὴν πρόσοδον.

⁶ Ἐπὶ γεωργίᾳ τετραμμένοι.

⁷ Μεταποιουμένους τὸ δίκαιον.

⁸ Τὰ χρήματά τε κοινὰ αὐτοῖς ἔστί.

⁹ Ὁ πλούσιος.

¹⁰ Ὁ μὴδ' ὅτιον κεκτημένος.

¹¹ Δούλων.

¹² Ἐἰς ἀδικίαν.

trăiesc despărțiți și se slujesc unii pe alții... Ei trăiesc cu toții în același chip și foarte asemănător cu cei care la daci se numesc Polisti¹.

Flavius Iosephus, *Antiquitates iudaicae*,
XVIII, 1, 5.

(108) Poseidonius spune că — din evlavie — moesii se abțin de la orice hrană vie și de la orice animal, și, trăind în liniște, se hrănesc cu miere, lapte și brînză și de aceea se numesc cuvioși și *kapnobatai*.² Sînt însă unii traci care trăiesc fără femei și se numesc *klistai*³, ce sînt socotiți sfinți din pricina cinstei de care se bucură și trăiesc liniștiți.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 3

(109) Căci sînt unii dintre acei traci și moesi care din considerente religioase nu mîncă nici carne nici nu se căsătoresc... Întîmplarea face ca aceștia fiind săraci⁴, să fie și foarte drepti⁵...

Strabo, *Chrestomathia*, VII, 12, (in
Geographi Graeci Minores, II, pag. 567).

110—113. Rolul religiei în consolidarea uniunii de triburi geto-dace

(110) Se spune că un oarecare get <pe nume> Zamolxe, care după ce fusese sclavul lui Pitagora și a învățat de la acesta cîteva cunoștințe despre cer și altele asemenea de la egipteni — căci a ajuns pînă acolo — s-a întors în urmă în țara sa și a atras luarea aminte a căpeteniilor⁶ și a poporului⁷, precizînd semnele cerești și sfîrșind prin a convinge pe rege⁸ să-l facă părtaș la domnie⁹, întrucît este în stare să tîlmăcească voința zeilor. Și astfel el a fost numit mare preot al zeului pe care aceia îl cinstesc cel mai mult. După aceasta a fost chiar el socotit ca un zeu¹⁰. Și găsind într-un loc de nepătruns o peșteră adîncă, a trăit în ea, neieșind de acolo decît foarte rar și nevorbind cu nimeni, decît cu regele și cu slujitorii săi¹¹. La aceasta îl ajuta chiar regele, după ce a văzut că oamenii se supun mai ușor poruncilor sale¹² decît înainte, crezîndu-le date după sfatul zeilor. Acest obicei a dăinuit pînă în zilele noastre și s-a găsit totdeauna cineva cu astfel de însușiri care să se facă sfătuitoarul¹³ regelui și să fie socotit de geți drept zeu. Și peștera a fost considerată ca sfîntă și se numește și astăzi Muntele

¹ Τοῖς Πολισταῖς λεγόμενοις. ⁴

² Καπνοβάται : cuvîntul pare a nu fi grec; în grecește înseamnă „călător prin fum“, sau „prin aburi“.

³ Κλισται : la fel un cuvînt negrec, poate trac. În grecește ar însemna „întemeietori“.

⁴ Διὰ τὸ πένητας εἶναι.

⁵ Δικαιοπραγεῖν.

⁶ Τοῖς ἡγεμόσι.

⁷ Τῷ ἔθνει.

⁸ Τὸν βασιλέα.

⁹ Κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς.

¹⁰ Θεὸν προσαγορευθῆναι.

¹¹ Τῶν θεραπόντων.

¹² Τὰ προστάγματα.

¹³ Σύμβουλος.

Sfint¹, dar adevăratul său nume — care se dă și unui rîu ce curge la poalele sale — este Cogeon. În timpul cînd domnea peste geți Buerebista, împotriva căruia Caesar cel divinizat se pregătea să pornească cu oastea, era în această demnitate² un oarecare Deceneu.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 5.

(111) Și Criton în Getica lui spune: „regii³ geților, prin înșelăciune⁴ și vrăjitorie⁵, au impus acestora frica de zei și buna înțelegere între ei și doresc să săvîrșească lucruri și mai mari“.

Suidas, *Lexicon*, v° Δεισιδαιμονι α' *Frica de zei*, vol. II, pag. 35, ed. Adler.

(112) Spre a fi ascultat de popor⁶, Buerebista s-a folosit de Deceneu, un fel de înșelător⁷, care călătorind în Egipt învășase anume semne cu ajutorul cărora vestea poruncile zeilor. Și cităva vreme a fost socotit zeu, după cum am văzut mai înainte cu privire la Zamolxe. Ca dovadă cît de mult ascultau ei de cuvîntul lui este faptul că s-au lăsat convinși să-și taie vița de vie și să trăiască fără vin.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 11.

(113) Mai tîrziu, pe cînd se afla la goți⁸ ca rege Buerebista, a venit în Goția⁹ Deceneu, pe vremea cînd la Roma puterea se afla în mîna lui Sulla. Buerebista, primind pe Deceneu, i-a dat o putere aproape regească¹⁰; după sfatul acestuia, goții au început să pustiască teritoriile germanilor, pe care acum le slăpînesc francii. Caesar... care a supus sub puterea sa lumea întregă... totuși pe goți, deși a încercat, n-a putut să-i subjuge.

Iordanes, *Getica*, XI, 66—68.

j) Aspecte din viața socială

În perioada embrionară, dar mai cu seamă în cea de formare a statului, încep să apară și instituții juridice, ce reprezintă voința clasei dominante economicește, norme de conduită socială a căror aplicare și respectare vor fi asigurate de organismul politic ce se forma în afara comunității și îndreptat împotriva ei. În această perioadă de tranziție continuă să persiste elemente primitive, violența directă fiind adesea singurul mijloc de apărare a intereselor particulare; apar însă și primele legi date de mării preoți daci, care iau parte efectiv la conducerea vieții politice și religioase.

Textul din Herodot prin care acesta îi arată pe geto-daci ca fiind cei mai viteji și mai drepti din'tre toți tracii, probabil că exprimă ideea, firească într-o organizare de tip militar, și anume că dreptatea se află în vîrfurile săbiilor.

¹ Ὅρος ἱερόν.

² Ταύτην τὴν τιμὴν.

³ Βασιλεῖς.

⁴ Ἀπάτη.

⁵ Γοητεία.

⁶ Πρὸς δὲ τὴν εὐπισθειαν τοῦ θίνους.

⁷ Ἄνδρα γόητα.

⁸ Iordanes confundă aici pe goți cu geții.

⁹ Adică țara geților.

¹⁰ Pene regiam potestatem.

În privința proprietății la geto-daci, izvoarele sînt confuze, Horațiu vorbește de o proprietate comună. Creșterea inegalității economice și lărgirea proprietății private asupra mijloacelor de producție încep să dizolve obștile familiale patriarhale, făcînd să le ia locul obștile sătești, care nu mai au la bază rudenția de singe. Apar familii distincte, cu un număr de membri mai restrîns, care își duc gospodăria individual, avînd în proprietate privată uneltele de muncă și vitele, iar pămîntul arabil, locurile de pășunat și pescuit și pădurile rămîn proprietate comună. Se învește deci „*cel mai nou tip de obște și, cum s-ar spune, ultimul cuvînt al vechii organizări a proprietății*” (*Arhiva Marx—Engels*, I, ed. rusă, pag. 283). Pătura stăpînitoare avea o proprietate privată asupra pămîntului, folosînd la muncile agricole sclavi. Cultura pămîntului aflat în proprietate comună se făcea printr-un sistem de rotație, cunoscut în antichitate la suevi, vechii evrei, dalmaci etc. și în timpurile mai noi la afgani, cafri, iavanezi, polinezieni și alții.

Cu privire la căsătorie, textele păstrate de la autorii antici sînt mai numeroase. Căsătoria se încheia la unele triburi prin cumpărare, deși Pomponius Mela și Horațiu vorbesc de zestre pe care o aducea soția. Cumpărarea soției, răspîdită în antichitate este întilnită și în timpurile moderne la o serie de populații inapoiate. Practica aceasta este o dovadă că „femeile începură să fie mai rare și mai căutate” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Ed. P.M.R., 1952, pag. 190), asigurînd totodată și o mai mare trănicie căsătoriei.

Geto-dacii aveau o familie patriarhală, în cadrul căreia „un bărbat conviețuiește cu o femeie, poligamia și infidelitatea ocazională rămînd totuși un drept al bărbatului — deși, poligamia, din motive economice, se întilnește arareori — în timp ce femeilor li se cere de obicei credința cea mai strictă pentru toată durata conviețuirii, călcarea fidelității conjugale de către ele fiind pedepsită” (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 189—201). Această formă de familie exclude poliandria, însă nu presupune monogamia: „Existența sclaviei alături de monogamie, prezența sclavelor tinere și frumoase, care s'au întru totul la dispoziția bărbatului, imprimă de la început monogamiei caracterul ei specific de monogamie numai pentru femeie, nu și pentru bărbat” (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 202). Deci poligamia, rămasă a căsătoriei pe grupe era întilnită în această perioadă. Strabo — citînd pe Menandru — și Heraclides din Pont semnaleză existența ei la geto-daci; Horațiu vorbește despre fidelitatea soțiilor și despre deplină lor castitate. Între aceste două categorii de texte este o contradicție numai aparentă: în familia patriarhală nu este exclusă practica poligamiei, cel puțin pentru păturile înstărite, pentru deținătorii de sclavi, după cum într-o perioadă recentă în căsătoria pereche nu este exclusă o monogamie de fapt pentru cei lipsiți de mijloacele necesare pentru a-și cumpăra mai multe femei. Exemple asemănătoare se întilnesc și în familia patriarhală la o sumă de popoare din Orient.

Din relatările lui Horațiu rezultă că familia geto-dacă era patrilocală și patrilineară, soția locuind la bărbat și descendența stabilindu-se după tată, iar copiii rămînd în gînta acestuia după moartea mamei (*matre carentibus*), fiind îngrijiți de mama vitregă. Soția se afla sub autoritatea sofului, putînd fi pedepsită, în caz de infidelitate, cu moartea. „O astfel de familie — spune Engels — indică trecerea de la familia pereche la monogamie. Pentru a asigura fidelitatea femeii, deci paternitatea copiilor, femeia este pusă în mod absolut sub autoritatea bărbatului: dacă o ucide, el nu exercită decît un drept al său” (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 198—199).

Familia patriarhală constituie o unitate economică bine încheată, bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și „în care averea se transmite copiilor, ceea ce favorizează acumularea de avere în familie și întărește familia în raport cu gînta” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume* vol. II., Buc., Ed. P.M.R., 1952, pag. 238—239). Aceasta aduce la o concentrare a bunurilor în diferite familii, ceea ce contribuie la sporirea inegalității economice și la destrămarea orinduirii gentilice.

Heraclides din Pont relatează că femeile erau folosite ca slujnice, iar după moartea soților erau sacrificate pe mormînt, obicei strîns legat de primul, în sensul că femeile urmau să slujească pe defunct și după moarte. Aceasta nu înseamnă însă că femeile erau disprețuite în societatea geto-dacă. „...Relatările... — arată Engels — cu privire la împovărarea femeilor cu munci nu contrazic cu nimic cele spuse (cu privire la supremația lor — *N.N.*). Diviziunea muncii între cele două sexe este deter-

minată de cu totul alte motive decât poziția femeii în societate" (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 191). Dimpotrivă, rolul însemnat în viața economică le sporește prestigiul și căsătoria prin cumpărare e o dovadă în acest sens.

114—119. *Norme de conviețuire socială*

(114) ... Iar geții, hotărîndu-se la o împotrîvire îndărătnică (față de Darius), fură supuși îndată, cu toate că sînt cei mai viteji și mai drepti¹ dintre tracii.

Herodot, IV, 93.

(115) Nici nu le pasă de legi,² căci puterji se pleacă dreptatea³ Spada cea cruntă la ei biruie orișice drept⁴.

Ovidiu, *Tristia*, V, 7, 47—48.

(116) Căci dreptatea⁵ pe-aici prin forță, cu spada se face,
Iar prin piață ades pînă la sînge se bat.

Ovidiu, *Tristia*, V, 10

(117) Zamolxe, tracul, devenind sclavul lui Pitagora și îmbrățișînd învățătura acestuia, a fost eliberat și ajungînd la geți le-a dat legi⁶ ... și a îndemnat pe locuitori la bărbăție, convingîndu-i că sufletul este nemuritor⁷ ... și astfel povătuind pe geți și dîndu-le legi scrise⁸, a ajuns la aceștia cel mai mare zeu.

Iamblichos, *De vita Pythagorica*,
XXX, 173.

(118) Istoria spune că la arieni Zathrausta se lăuda că legile pe care le-a dat i-au fost inspirate de zeul binelui; la geți, la fel, Zamolxe se lăuda că i-au fost inspirate de zeița lor comună Vesta, iar la iudei Moise se lăuda că i-au fost inspirate de zeul lor Iao; fie că aceștia socoteau născocirea⁹ lor ca fiind mai vrednică de cinstire întrucît era dumnezească ... fie din pricina credinței lor că mulțimea¹⁰ temîndu-se de tăria puterii celor care au inspirat legile¹¹, se vor supune¹² cu ușurință.

Diodorus Siculus, I, 94.

(119) Iar el (Deceneu) observînd înclinarea lor de a-l asculta¹³ întru toate și că ei sînt din fire inteligenți, i-a instruit aproape în toate ramurile

¹ Δικαιότατοι.

² Non metuunt leges.

³ Cedit viribus aequum.

⁴ Iura sub ense iacent.

⁵ Ius.

⁶ Νόμους αὐτοῖς ἔθηκε.

⁷ Τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι.

⁸ Γράφας αὐτοῖς νόμους.

⁹ Ἔννοιαν.

¹⁰ Τὸν ὄχλον.

¹¹ Τῶν εὐρεῖν λεγομένων τοῦς νόμους.

¹² Ὑπακούσεσθαι.

¹³ Obedire.

filozofiei, căci în aceasta el era un meşter iscusit. El i-a învăţat morală¹, dezbărîndu-i de obiceiurile lor cele barbare; i-a deprins cu ştiinţele fizicei, făcîndu-i să trăiască potrivit naturii², după legile date de el: legi pe care transcriindu-le³, le păstrează pînă astăzi, numindu-le *bellagines*...

Iordanes, *Getica*, XI, 69.

Vz. şi nr. 76, 78, 107 şi 109.

120. *Proprietatea la geto-daci*

(120) Bine-i sciţilor cei din cîmp
 Care au din strămoşi carele drept sălaş;
 Geţii aspri⁴ au traiul bun:
 Roată dînd belşug glia ce a făr' de hat⁵
 Strîng recolte obşteşti⁶ cu sîrg,
 Iar pe ogor nu-i mai prinzi anul de cum s-a dus.
 Sorţu-i face egali⁷ în drept:
 Treaba ţi-ai isprăvit? Altul să vină-n loc⁸!

Horăţiu, *Ode*, III, 24, 9—16.

Vz. şi nr. 107.

121—131 *Căsătoria şi familia*

(121) Fetele de măritat nu-s date bărbaţilor de părinţi, ci sînt fie scoase la licitaţie⁹ publică¹⁰, fie vîndute¹¹. Dacă aceasta se face după înfăţişarea <fetelor>¹² sau pentru că mîsa e datina¹³ nu e limpede. Cele cinstite şi frumoase au preţ; cei ce se căsătoresc cu altfel de fete sînt ei plătiţi¹⁴.

Pomponius Mela, *Chorographia*, II, 2, 21.

(122) <Tracii>¹⁵ cumpără¹⁶ nevestele de la părinţi cu mulţi bani.

Herodot, V, 6.

¹ *Ethicam*.

² *Naturaliter*.

³ *Conscriptas*.

⁴ *Rigidi*, adică aspri din pricina climatului rece.

⁵ *Immetata iugera*.

⁶ *Liberas iuges*.

⁷ *Aequali sorte*.

⁸ *Vicarius*. Pentru discuţiile în legătură cu acest text vz. C. Daicoviciu, *Cu privire la „obşte” la geto-daci*, în „*Studii şi cercetări de Istorie veche*”, an. VI (1955), nr. 1—2, pag. 123—126.

⁹ *Aut locantur ducendae*.

¹⁰ *Publice*.

¹¹ *Aut veneunt*.

¹² *Ex specie*.

¹³ *Moribus*.

¹⁴ Vorbînd despre traci, autorul cuprinde în această denumire şi pe geţii, precum rezultă dintr-un alt fragment al său, unde se arată că geţii sînt o ramură a tracilor.

¹⁵ E vorba de traci în general

¹⁶ *ᾠφέωνται*.

(123) Iar ție îți voi da o fată, Xenophon, și dacă tu ai vreo fată, o voi cumpăra-o¹ după legea tracă².

Xenophon, *Anabasis*, VII, 2, 38.

(124) Iată ce spune despre geți Menandru, nu în glumă, cred, ci în serios, luându-și datele din istorie:

„Toți tracii, dar dintre toți mai cu seamă noi, geții, nu prea sîntem cumpătați (eu însumi mă fălesc că sînt de neam get)“³. Și puțin mai jos dă pilde cu privire la necumpătarea dinspre partea femeilor: „căci dintre noi nimeni nu se însoară⁴ decît cu zece sau unsprezece femei, ba chiar cu douăsprezece sau mai multe. Iar cel ce s-a căsătorit cu patru sau cinci, de i se întîmplă sfîrșitul, este socotit la ei, acolo, necăsătorit, nenorocit, bur-lac...“.

Strabo, *Geographia*, VII, 3, 4.

(125) Fiecare <trac> are mai multe neveste⁴.

Herodot, V, 5.

(126) ... Fiecare <trac> ia trei sau patru, ba unii și treizeci de neveste și se folosesc de ele ca slujnice⁵.

Heraclides Ponticus, *De rebus publicis*, XXVIII (*Fr. Hist. Graec.* vol. II, pag. 220).

(127) La traci bărbații se laudă cu numărul nevestelor și socotesc ca o cinste căsătoria cu mai multe femei.

Solinus, X, 1

(128) Este o lege⁶ a geților să se sacrifice femeia <la moartea> bărbatului.

Stefan din Bizanț, v° Γετα [*Geția*], în *Ethnica*, vol. I, ed. August Meineke, Berlin, 1849.

(129) Este în obiceiul geților ca femeia să fie ucisă peste bărbatul ei cînd acesta moare...

Eustathius, *Commentarii*, 304 (*Geographi Graeci Minores*, II, pag. 270).

(130) Dacii sînt și ei vlăstare ale geților. Deoarece în vremea regelui Oroles s-au luptat rău împotriva bastarnilor, drept pedeapsă⁷ pentru lașitatea lor, au fost siliți din porunca regelui ca atunci cînd se culcau să-și pună capul în locul picioarelor și să facă femeilor lor serviciile pe care mai înainte, în mod obișnuit, le făceau acestea.

Trogus Pompeius-Iustinus, *Hist. Philipp, Epit.*, XXXII, 3, 16.

¹ Ὀνήσομαι.

² Θρακίῳ νόμῳ.

³ Γαμεῖ γὰρ οὐδέ τις.

⁴ Γυναῖκας πολλὰς.

⁵ Ὡς θεράπαινας.

⁶ Νόμος.

⁷ Ad ultionem segnitiae.

(131) Blindă-i soața de-a do' avînd
 Grija pruncilor mici fără de mam' ajuși.
 Zestrea-i² nu-l face rob pe soț
 Traiu'n dar nu și-l dă tînărului cel stricat.
 Căci virtutea e zestrea ei:
 Iubitoare-i de soț, poftele înfrînînd.
 Crimă-i patul cel pîngărit,
 Fapta are ca preț moartea, din moși-strămoși.

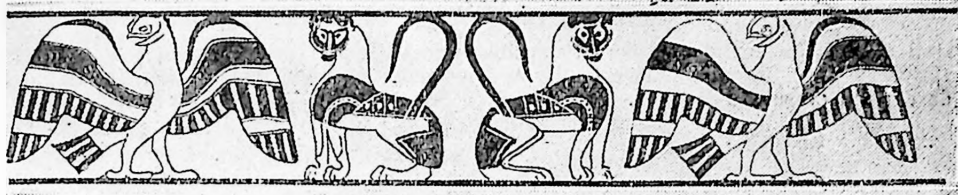
Horatîu, *Ode*, III, 24, 17—24.

Vz. și nr. 58, 107, 108 și 109

¹ *Matre carentibus.*

² *Dotata coniunx.*

SECȚIUNEA A TREIA

CETĂȚILE GRECEȘTI DE PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE

a) Cauzele care au dus la colonizarea greacă

Începînd din secolul VII î.e.n., grecii din Ellada și de pe țărmurile Asiei Mici încep o acțiune de colonizare, care s-a extins și asupra regiunilor dobrogene. Expansiunea greacă pe țărmurile Mării Negre, ca și în alte regiuni, se datorează unor nevoi de ordin economic și politic. Necesitatea unor piețe de desfacere pentru produsele lucrate în orașele sclavagiste din Grecia sau Asia Mică, trebuința de materii prime și sclavi pentru acoperirea nevoilor producției, precum și luptele politice dinăuntrul acestor orașe, ce au dus la izgonirea celor înfrînți, sînt pricinile care au cauzat roirea colonială greacă în bazinul Mării Mediterane și al Mării Negre. Această expansiune nu s-a făcut pe cale pașnică, deoarece dintru început a provocat împotrivirea populațiilor autohtone în mijlocul cărora s-au așezat primii coloniști greci. Iată de ce, în această epocă, Marea Neagră este denumită de greci „Marea cea vrăjmașă” (Ἀχαιῶνος πόντος).

După ce s-au înfrîpat primele relații între coloniștii și băștinașii de pe teritoriul Dobrogei, acestea au căpătat un caracter permanent, deoarece populația geto-dacă din aceste regiuni se găsea pe o treaptă de dezvoltare care o făcea aptă pentru intensificarea schimburilor comerciale. Șefii triburilor locale găseseră acum posibilitatea de a vinde produsele ce prisosseau tribului și de a-și procura arme și obiecte de lux; acest fapt va duce la accentuarea diferențierilor sociale, în măsura în care șefii de triburi și de familii urmăresc — întărind exploatarea — să-și însușească tot mai mult din produsele muncii membrilor din trib.

Dezvoltarea schimbului comercial dintre băștinași și cetățile grecești a dus la transformări tot mai adînci în sinul triburilor geto-dace (alături de care, în secolele IV—III î.e.n. întîlnim și pe sciții), precum și în interiorul cetăților grecești.

Datorită acestui fapt, diferențierile de clasă se vor adînci tot mai mult la populația autohtonă, iar ulterior se vor dezvolta și formele de exploatare sclavagistă, întrucît cetățile grecești erau organizate după sistemul sclavagist, pe care-l aduseseră din metropolă.

Cetățile grecești, la rîndul lor, se dezvoltă în urma stringerii acestor relații de schimb, transformîndu-se din puncte comerciale în adevărate centre de producție, întregindu-se astfel tot mai mult în viața socială și economică a regiunilor dobrogene. Din acest moment, Marea Neagră încetează de a mai fi „vrăjmașă” și devine o „mare binevoitoare străinilor” (Ἐυχαιῶνος πόντος), adică coloniștilor greci.

În sfîrșit, trebuie să mai amintim că cetățile grecești au influențat nu numai regiunile strict limitrofe, ci și altele mai îndepărtate din teritoriul geto-dac, contribuind astfel la cristalizarea relațiilor sclavagiste pe teritoriul patriei noastre. (vz. T. V. B l a v a ț k a i a, *Organizarea internă a orașelor grecești de pe țărmul de apus al Mării Negre între secolele VIII—I î.e.n.*, în „*Analele Romino-Sovietice*”, an VIII (1954), nr. 4. (octombrie-decembrie), pag. 5—28, și *Histria, Monografie arheologică*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1954).

Cele mai importante cetăți grecești care au existat pe teritoriul patriei noastre

sint: Histria (pe malul apusean al lacului Sinoe), Tomis (azi Constanța) și Callatis (azi Mangalia). Primele două colonii sint întemeiate de orașul ionian Milet, iar Callatis de dorienii orașului Heracleea.

132—134. Cauzele economice și politice ale colonizării grecești.

(132) Așadar, întemeierea unor orașe <noi> nu se face atât de ușor, afară numai dacă nu roiesc ca albinele, <anume cînd> populația, plecînd dintr-un loc și așezîndu-se în altul, <o face> în chip pașnic, fiind împinsă <la aceasta> de insuficiența locului sau de orice alte pricini. Uneori, însă, o parte din oraș fiind silită de tulburările¹ dinăuntru, este nevoită să plece în alte locuri și au fost cazuri cînd o cetate întreagă a plecat², biruită fiind cu totul, în luptă, de unul mai puternic.

Platon, *Legile*, IV, 708 b.

(133) Intr-adevăr se vede că țara care poartă azi numele de Grecia n-a fost locuită dintru început în chip statornic, căci era supusă la dese strămutări³, și cei ce se așezau în vreo regiune <a ei> o părăseau fără greutate, izgoniți⁴ de noii stăpînitori, care urmau mereu în tot mai mare număr. Deoarece negoț nu exista <încă> și nici pe uscat nici pe mare oamenii nu puteau fără frică să se întâlnească; <deoarece> nimeni nu producea decît ceea ce-i era necesar pentru trai⁵, fără a stringe bogății; <deoarece> ei nu se încumetau să sădească pomi, întrucît, nefiind ocroșiți de ziduri, nu știau cînd ar putea să vină cineva să le ia roadele trudei lor; <deoarece> fiecare socotea că poate să-și găsească pretutîndeni hrana sa zilnică, <de aceea> nu era greu să-și schimbe locul <de așezare>. Cu acest fel de viață, ei nu erau puternici nici prin mărimea orașelor, nici prin orice alt mijloc de apărare. Cu cît o țară era mai fertilă, cu atât se produceau aici mai des schimbări ale locuitorilor⁶; așa era regiunea ce azi se numește Tesalia, apoi Beoția, cea mai mare parte din Peloponez... Prin fertilitatea pămîntului, mai ales, unele triburi și-au făurit o bună stare, și acest fapt a pricinuit răscoale înăuntru și totodată o primejdie din partea triburilor dinafară. Attica însă, ferită de tulburări din pricina sărăciei pămîntului său, a avut întotdeauna aceiași locuitori. O puternică dovadă a afirmației că, din pricina strămutărilor de populație, celelalte cetăți grecești n-au ajuns la aceeași înflorire, o constituie faptul că, ori de cîte ori din celelalte orașe ale Greciei unii erau izgoniți⁷ de războaie sau răscoale, cei mai puternici din ei se îndreptau spre Atena, deoarece o socoteau ca un loc foarte sigur; în calitate de cetățeni noi, au mărit de timpuriu numărul locuitorilor orașului, așa încît mai tîrziu, atunci cînd Atena n-a mai fost încăpătoare, au purces să întemeieze colonii în Ionia.

Thucydides, *Războiul peloponeziac*, I, 2.

¹ Στάσει διαζόμενον.

² Ἐφυγεν.

³ Μεταναστάσεις.

⁴ Διαζόμενοι.

⁵ Ὅσον ἀποζην.

⁶ Μεταβολάς τῶν οἰκητόρων.

⁷ Ἐκπίπτοντες.

(134) ... Răspunde-mi, așa dar, te rog, la întrebarea aceasta: cine va fi acel popor pe care îl veți coloniza¹? Oare <va fi colonizat> oricine ar vrea din întreaga Cretă, întrucît a sporit numărul oamenilor în fiecare oraș sau pentru hrana pe care pămîntul <noi așezări> o dă? Desigur nu veți aduna <acolo> pe orice grec, deși văd că s-au așezat la voi unii din Argolida și Egina și din alte părți ale Greciei

Platon, *Legile*, IV, 707 e.

b) Structura de clasă a cetăților grecești

Structura de clasă a cetăților grecești era asemenea cu a metropolelor care le-au întemeiat. Principalele clase antagoniste erau stăpîinii de sclavi și sclavii.

Oamenii liberi erau împărțiți în două categorii: marii proprietari sclavagiști și restul populației libere, ce cuprindea sărăcimea orășenească și o pătură mijlocie și relativ subțire, alcătuită din meseriași, negustori și chiar agricultori. Clasa exploatată este alcătuită din sclavi, pe care unii scriitorii (ca de pildă Aristotel) nici nu-i mai amintesc, întrucît ei, fiind excluși de la exercițiul drepturilor politice, nu participă nici într-un chip la viața politică a cetății, iar în fața legilor sînt simple „unelte grăitoare“, cum spune Aristotel (*Politica*, VI (IV), 9, § 9). În măsura în care cetățile pontice își lărgesc baza economică — consecință a dezvoltării relațiilor de schimb — se ridică tot mai mult pătura mijlocie, care antrenează masele împotriva oligarhiei deținătoare a puterii de conducere în celate. Dintr-un text din *Politica* lui Aristotel, rezultă că o asemenea mișcare a avut loc și la Histria, în urma căreia conducerea politică se democratizează, asigurînd păturilor mijlocii participarea la treburile publice și, prin aceasta „o stabilitate, pe care nu o are oligarhia“ (Aristotel, *Politica*, VI (IV), 9, § 9).

135. Clase sociale

(135) Să dovedim că sînt mai multe feluri de democrație și de oligarhie. Acest fapt rezultă din cele mai sus spuse, deoarece am recunoscut că clasa de jos² are mai multe <pături>³ și ceea ce numim aristocrați de asemenea. În clasa de jos se pot recunoaște agricultori, meseriași, neguțători, fie că vînd, fie că cumpără, marinari, fie militari, fie speculanți, navigatori sau pescari. Adesea, aceste profesii diferite cuprind o mulțime de indivizi: Byzantion și Tarentul sînt populate cu pescari; Atena cu mateloți; Egina și Chios cu neguțători; Tenedos cu navigatori. În clasa de jos se mai pot cuprinde lucrători⁴, oamenii cu avere prea mică⁵ spre a trăi fără muncă, aceia care nu sînt liberi decît dinspre mamă ori dinspre tată, și în sfîrșit toți oamenii ale căror mijloace de existență se apropie de aceia pe care i-am enumerat. În clasa de sus⁶ deosebiri se întemeiază pe avere, noblețe, merit, cultură și altele asemenea.

Aristotel, *Politica*, VI (IV),
4, 1291 b, 15 urm.

¹ Ὁ κατοικιζόμενος λαός.

² Τοῦ τε δήμου.

³ Εἰδη.

⁴ Τῶ χερνητικόν.

⁵ Τῶ μικρὰν ἔχον οὐσίαν.

⁶ Τῶν δὲ γνωρίμων.

136. Lupta de clasă

(136) ... Uneori răsturnările¹ se fac chiar de către cei bogați² care nu participă la magistraturi, atunci cînd puterile sînt concentrate în mîinile unui mic număr³, ca la Massalia, Histria, Heracleea și în alte cetăți... În aceste orașe, oligarhia a luat o formă politică mai largă; la Histria, însă, ea sîrși prin a se schimba în democrație și la Heracleea numărul membrilor clasei conducătoare, care era mai mic înainte, a fost ridicat la șase sute.

Aristotel, *Politica*, VIII (V),
5, 1305 b 2.

c) Organizarea politico-administrativă a cetăților grecești

Cetățile grecești, fiind organizate, în general, pe bazele democrației sclavagiste, erau conduse de adunarea poporului liber (δημος, ἐκκλησια), din care sclavii erau excluși, și de sfatul orășenesc sau senatul (βουλή), care discuta proiectele de legi și le supunea spre aprobare adunării populare. Laolaltă, adunarea poporului și sfatul orășenesc formează organul suprem de conducere, după cum rezultă din atîtea decrete orășenești date de „sfat și de adunarea poporului“ (ἔδοξε τῆ βουλῆ καὶ τῷ δήμῳ).

În adunarea populară și probabil și în sfat, ședințele erau conduse de un președinte numit epimen (ἐπιμησιῶν), care se schimba în fiecare lună. Împreună cu cel al preotului eponim, numele acestui dregător servea la datarea hotărîrilor adunării. La Callatis este dovedită și existența unui comitet al sfatului orășenesc, condus de un președinte (πραιομνῶν), iar magistratul eponim, după care se datau decretul, purta în această calitate titlul de „rege“ (βασιλεύς).

Alături de aceste organe, mai găsim și altele, care au un rol mai mic în conducerea treburilor publice. Așa, în Histria există un colegiu de *synedroi* (σύνεδροι), care pregătea unele proiecte urmînd a fi supuse votului popular (întocmai ca la Milet, metropola Histriei); un colegiu de *hegemoni* (ἡγεμόνες), ce trebuia să aducă la îndeplinire deciziile adunărilor populare; în sfîrșit, la Callatis se constată un colegiu al *probutilor*, care aveau atribuții oarecum asemănătoare cu hegemonii de la Histria (de pildă, rînduiau unde să fie așezată o stelă onorifică).

În ceea ce privește treburile administrative ale cetăților, acestea erau încredințate unor dregători anumiți. Așa de pildă, în Histria constatăm existența unor *agoranomi* ce se ocupau cu aprovizionarea orașului și cu problemele legate de aceasta, precum și a unor *arhonți* (o inscripție ni-i arată și la Tomis), care pe lîngă unele atribuții legate de administrarea orășenească, aveau și unele atribuții politice. O inscripție de la Histria și alta de la Tomis ne arată că arhonții erau constituiți în colegii.

137. Asemănări în felul de organizare cu metropolele

(137) ... Căci un popor <colonizat> ce se folosește de aceeași limbă și aceleași legi <ca și metropola> arată o prietenie — ca să spunem așa — <metropolei>, de care este legată prin comunitatea religiei și în toate celelalte privințe⁴; <de aceea>, cu greu îngăduie alte legi și orînduri politice deosebite⁵ de cele ale metropolei...

Platon, *Legile*, IV, 708 c.

¹ Κατάλυσις.

² Τῶν εὐπόρων.

³ Ὀλίγοι σφόδρα.

⁴ Κοινωνῶν ἱερῶν ὅν καὶ τῶν τοιοῦτων πάντων.

⁵ Πολιτείας ἄλλας.

138—140. Sfatul și adunarea poporului

(138) Sfatul și poporul¹ <histrian cinstesc> pe binefăcătorul lor Apaturios, fiul lui Theopompos.

Inscripție din sec. II î.e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 556, nr. 31.

(139) Decret al sfatului și poporului² <histrian>. Sub președinția lui Dionysios al lui Hieron, arhonții au propus...

Inscripție din sec. III—II î.e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 488—489, nr. 2.

(140) Partea deliberantă³ <a corpului social>... chibzuiește cu privire la treburile publice⁴...

Elementul deliberant hotărăște în chip suveran despre pace și război⁵, despre încheierea și desfacerea tratatelor⁶; ea face legile⁷, pronunță pedeapsa cu moartea⁸, exilul⁹, confiscarea¹⁰ și primește socotelile¹¹ <bănești> ale magistraților. Aici trebuie să se folosească una din următoarele căi: ori a lăsa toate hotărârile pe seama tuturor cetățenilor sau a le încredința pe toate pe seama numai a unor cetățeni, spre pildă uneia sau mai multor magistraturi speciale; sau a le împărți și a le încredința pe unele tuturor cetățenilor, iar pe altele numai unora dintre ei.

Dacă toți <cetățenii> hotărăsc cu privire la toate treburile, atunci e vorba de un principiu democratic¹², căci poporul năzuiește mai ales spre acest fel de egalitate. Aici însă se prezintă mai multe moduri de a admite pe toți cetățenii la exercitarea drepturilor adunării populare. Mai întâi, ei pot fi chemați să hotărăscă pe rînd, ca în „sfatul“ lui Telecles din Milet, iar nu în masă. Iar în alte state se întrunesc toate magistraturile spre a chibzui, iar la <aceste> magistraturi ajung toți <cetățenii>, pe rînd, deoarece fiecare trib¹³, și <chiar> cele mai mici secțiuni administrative <ale cetățenii> urmează la rînd, <la exercițiul magistraturilor>. Dimpotrivă, toți cetățenii se întrunesc numai atunci cînd se întocmesc legile, cînd chibzuiesc problemele organizării politice¹⁴ sau cînd trebuie să ia cunoștință¹⁵ de decretul magistratilor. Cel de al doilea mod <constă în faptul> că poporul se

¹ Ἡ βουλή [καὶ ὁ δῆμος].

² Ἔδοξε τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου.

³ Τὸ βουλευόμενον.

⁴ Περὶ τῶν κοινῶν.

⁵ Περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης.

⁶ Συμμαχίας καὶ διαλύσεως.

⁷ Περὶ νόμων.

⁸ Περὶ θανάτου.

⁹ Φυγῆς.

¹⁰ Δημιώσεως.

¹¹ Περὶ εὐθυνῶν.

¹² Δημοτικόν.

¹³ Ἐκ τῶν φυλῶν.

¹⁴ Περὶ τῆς πολιτείας.

¹⁵ Ἀκουσομένων.

adună în întregime¹ numai pentru a alege pe magistrați, pentru a întocmi legi, pentru a hotări cu privire la pace sau război și pentru <controlarea> socotelilor bănești. Celelalte treburi se lasă magistraturilor speciale², ai căror membri sînt, de altfel, sau aleși sau desemnați prin tragere la sorți³ dintre toți cetățenii. De asemenea, se mai poate ca — reunind pe cetățeni⁴ pentru alegerea magistraturilor obișnuite, pentru <controlul> socotelilor bănești, pentru război și alianțe — să se lase celelalte treburi, necesitînd o anumită pricepere, în grija unor magistrați special aleși.

Rămîne, în sfîrșit, un al patrulea mod, în care adunarea poporului are toate atribuțiile⁵, fără excepție, și în care magistrații, neputînd decide nimic în chip suveran, au numai dreptul de a propune legi...

Aristotel, *Politica*, VI (IV).
14, 1298 a 1—30.

141—142. Triburile adunării poporului

(141) ... Așa încît triburile⁶ s-au adunat... în fiecare an în ziua eponimă se organizează adunarea⁷ cu veniturile provenite din... foloasele rînduite de el...

Noroc bun! Triburile au hotărît: pentru aceasta să fie slăvit Meniscos... bărbat vrednic și bun și <care> în tot timpul vieții sale a arătat bunăvoință față de cetățeni. Să fie cinstit în fiecare an, în a douăsprezecea zi a lunii Anthesterion⁸, în care zi, aducîndu-se jertfe zeilor, să se facă o întrunire⁹, folosindu-se <sumele alocate> și să fie încoronat cu o coroană de aur pentru vrednicia și bunăvoința față de triburi. Grija pentru întrunire și pentru vestirea încoronării să fie în seama supraveghetorilor¹⁰ aleși în fiecare an; să li se dea lui și urmașilor lui la aceste întruniri aceleași daruri de cinste ca și preoților.

Iar dacă cineva ar cere sau, folosindu-se de situația lui, ar îngădui ca să nu se țină întrunirea sau ca supraveghetorii să nu săvîrșească ceremoniile sau să nu încoroneze pe binefăcător, să plătească drept amendă triburile 5 stateri de aur și să fie declarați blestemați¹¹.

Decretul să fie săpat pe o tablă de marmură...

Inscripție histriană din sec. II î.e.n.,
publicată în *Istros*, I, 1934, pag. 122—126.

¹ Πάντας ἀθρόους.

² Τὰς ἀρχάς ... τὰς ἐφ' ἑκάστοις τεταγμένας.

³ Κληρωτάς.

⁴ Ἀπαντᾶν τοὺς πολίτας.

⁵ Τὸ πάντα περὶ πάντων βουλευέσθαι.

⁶ Φυλαί.

⁷ Συναγωγή.

⁸ Lună de primăvară, la sfîrșitul lui februarie și începutul lui martie.

⁹ Σύνοδος: ca și συναγωγή, termenul de σύνοδος desemnează nu o adunare deliberativă, ci o întrunire religioasă în cinstea unui zeu.

¹⁰ Ἐπίσκοποι.

¹¹ Ἱεροῦλοιοι.

(142) Noroc bun! Tribul Aigicoreis¹ a ridicat cu banii proprii acest altar nimfelor, sub oblăduirea² lui Scapula al lui Nicolaos.

Inscripție histriană din sec. II—III e.n., publicată de Gr. Tocilescu, în „Arch. ep. Mitt.“, XVII, 1894, p. 88, nr. 12.

143—144. Președintele adunării poporului.

(143) ... Decret al poporului <histrian>. Sub președinția³ lui Filodemos al lui ... colegiul de syndroi a propus ...

Inscripție din sec. I î.e.n., publicată de D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 508, nr. 8.

(144) ... Fiind președinte al adunării populare⁴ Athenades fiul lui Apollodoros, Xenohares fiul lui Hekataios a propus ...

Inscripție histriană din sec. I î.e.n., publicată de Gr. Tocilescu, în „Arch. ep. Mitt.“, VI, 1883, pag. 36, nr. 78.
(= *Sylloge*⁵, nr. 708).

145—147. Arhontele rege.

(145) Fiind <arhonte?> rege⁵ Simos, Dionysios al lui Potamon a propus: deoarece Filon al lui Hecataios, din Apollonia, este binevoitor și plin de zel față de oraș și de cetățeni, ajutînd îndeobște și în chip osebit întotdeauna pe cetățenii <noștri> ce călătoresc <la ei> ... i se dă ...⁶.

Inscripție din Callatis, publicată în „Dacia“, IX—X, 1941—1944, pag. 287.

(146) Arhontele rege are să se îngrijească în primul rînd de mistere⁷ ... apoi organizează serbările în cinstea lui Dionysos ... tot el organizează și toate alergările cu facle⁸. Într-un cuvînt, are în grijă toate sacrificiile străbune⁹. <De dreptul lui de judecată> ... ține acuzația de impietate¹⁰ și contestațiile privitoare la ocuparea slujbelor religioase¹¹. El hotărăște în toate contestațiile dintre neamuri¹² sau dintre preoți privitoare la privilegiile¹³ <obișnuite> ...

Aristotel, *Statul atenian*, cap. LVII, 1—2.

¹ Φυλή Αιγικορέων.

² Ἐπι ἀρχῆς.

³ [Ἐπιμνησθόν]τος.

⁴ Ἐπιμνησθόντος τῆς ἐκκλησίας: vz. inscripția în întregime, mai jos, la nr. 152.

⁵ Ἐπι βασιλείας.

⁶ Cf. și inscripția de la nr. 148, unde se vorbește de (arhontele?) rege Simos, probabil același personaj.

⁷ Μυστηρίων.

⁸ Τῶν λαμπάδων ἀγῶνας.

⁹ Τὰς πατρίους θυσίας.

¹⁰ Γραφή ἀσεβείας.

¹¹ Κἄν τις ἱερωσῶννης ἀμφισβητῆ πρός τινα.

¹² Διαδικάζει καὶ τοῖς γένεσι.

¹³ Ὑπὲρ τῶν γερῶν.

(147) ... Arhontelee <eponym> își inaugurează activitatea printr-o încunoștințare publică¹ prin care confirmă pe fiecare cetățean în posesia și libera stăpînire² a averii pe care o avea fiecare înainte de începerea arhontatului său³ ...

Aristotel, *Statul atenian*, cap. LVI, 2.

148—151. Colegiile

(148) Noroc bun! Sub <arhontelee?> rege⁴ Simos, fiul lui Asclepiades, în luna lui Dionysos; președinte al aisimneților⁵ fiind Hagemon, fiul lui Pition, thiasiiții au hotărît⁶: pentru ca să se înalte un templu zeului, thiasiiții care vor voi să facă cunoscut cu ce sînt dispuși să contribuie la construcție. Cei care vor face cunoscut că vor <da> un stater de aur, să aibă <parte> de cununa dărnicii⁷ pe viață, și să fie înscriși pe <o> stelă⁸; cei ce vor face cunoscut că vor <da> mai puțin de un stater de aur <dar nu mai puțin> de treizeci de arginți⁹, să fie înscriși și coroana ... la trei ani, în tot timpul vieții. Toți ceilalți, care vor face cunoscut <că vor da> mai puțin, să fie înscriși pe stelă cu cît s-au îndatorat. Și pentru ca templul să fie ridicat cît mai frumos și cît mai repede, să fie aleși trei bărbați din toți thiasiiții; cei <astfel> aleși și ia de la cei care s-au îndatorat banii <și> să-i folosească și să dea socoteală scrisă de folosirea lor. La terminarea lucrării, și cei aleși pentru zidirea <templului> să aibă <dreptul să poarte> cununa în adunările în care se adună thiasiiții în fiecare trei ani. Noroc bun!

S-au înscris pentru ridicarea templului... <urmează numele celor înscriși>.

Inscripție din Callatis, publicată în „Dacia”, I, 1924, pag. 126, nr. 1.

(149) Noroc bun! Decret al poporului <histrian>. Sub președinția lui Filodemos al lui ... colegiul de synedroi¹⁰ a propus: întrucît ... fiul lui Theopompos, dovedindu-se om ales și de inimă, cu dragoste de popor, încă tînăr fiind ...¹¹.

Inscripție din sec. I î.e.n., publicată de D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 508, nr. 8.

¹ Κηρύτται.

² Am dat acest text din Aristotel, pentru a arăta rolul magistratului eponim în confirmarea privilegiilor clasei stăpînitorilor de sclavi. Este foarte probabil că magistratul eponim s-a fi avut această atribuție și în alte cetăți grecești. La Callatis, (arhontelee?) rege îndeplinea funcția de eponim.

³ Πρὶν αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἀρχήν.

⁴ Ἐπὶ βασιλείᾳς.

⁵ Πρασιμνηστὸς; președinte al comitetului executiv al sfatului orășenesc (βουλή).

⁶ Ἔδοξε τοῖς θιασίταις; thiasiiții erau credincioși constituiți într-o asociație de adoratori ai lui Dionysos.

⁷ Στέφανον φιλοτιμίας.

⁸ Εἰς στήλαν.

⁹ E greu de precizat valoarea exactă a unui stater de aur (χρυσός) sau de argint (ἀργυρός).

¹⁰ [Σύν]εδροι.

¹¹ Colegiul synedrilor este atestați la Milet: vz. *Sylloge*³, I, nr. 273 și II, nr. 577.

(150) ... Prezentul decret să fie săpat prin grija hegemonilor¹ pe o stelă de piatră și așezat în templul lui Apollo...².

Inscripție din sec. III-II î.e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I,
pag. 494—495, nr. 3.

(151) ... Trecînd peste interesele lui personale <și> punînd deasupra lor binele obștească..., neferindu-se nici de primejdie și nici de rele... pentru popor, cu privire la... le-a dus la bun sfîrșit, pe cînd era <arhonte?> rege³, ... a fost rugat de Asabith... ca să înceteze războiul, ridicîndu-se împotriva... după revenirea la⁴ (?)... fără zăbavă și plin de zel și cu sinceritate: a dus tratative cu privire la drepturile legiuite⁵ ale cetății. Și astfel, pentru ca să se vadă că poporul⁶ cinstește așa cum se cuvine pe cei binevoitori față de el și pe bărbații drepi și buni, <de aceea> să fie slăvit pentru aceasta poporul din Apollonia, care s-a îngrijit cu bunăvoință de mîntuirea locuitorilor din Callatis, <precum> și Stratonax, fiul lui Ligdamis...

... Iar strategii să trimită o copie <a acestui decret> cîrmuirii⁷ <cetății> Apollonia și s-o roage să pună această cinstită în templul lui Apollo, alegînd locul cuvenit; ... și probulii⁸ ce se găsesc în slujbă în luna aceasta să arate locul... în care să se pună acest decret; să fie înscris pe o lespede...

E. Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*
[*Monumente vechi din Bulgaria*],
Viena, 1906, nr. 94.

152—153. Agoranomii

(152) Noroc bun! În timpul celui de al patrulea sacerdoțiu⁹ al lui Aristagoras, fiul lui Apaturios, în luna Artemision, fiind președinte al adunării populare¹⁰ Athenades fiul lui Apollodoros, Xenohares fiul lui Hekataios a propus: deoarece Aristagoras, fiul lui Apaturios, născut dintr-un tată vrednic și din strămoși binefăcători, preoți ai tuturor zeilor, și voind el însuși să le urmeze pilda și să meargă pe urmele lor, — întorcîndu-se în patrie după nenorocirea ce a lovit orașul, cînd cetatea era fără ziduri și cetățenii din nou expuși primejdiilor, dimpreună cu femeile și copiii lor, — a fost ales de cetățeni, supraveghetor al construcției zidurilor¹¹ <și> a în-deplinit cu foarte mult curaj și sîrguință conducerea lucrărilor, fără ia se da înlături nici de la suferințele trupești și nici de la nimic din ceea ce intră în nevoile construcției. După ce patria a fost întărită și treptat cetățenii

¹ *Ἡγεμόνες.

² Pentru menționarea hegemonilor într-o altă inscripție histriană, publicată cu scări de V. Pîrvan, vz. D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 496—497.

³ Τοῦ τε βασιλέως.

⁴ Ἐξ ἀποκαταστάσιος.

⁵ Τῶν τὰς πόλια δικαίων.

⁶ Δᾶμος.

⁷ Τοῖς ... ἄρχουσι.

⁸ Πρόβουλοι.

⁹ Ἱερωμένου τὸ τέταρτον.

¹⁰ Ἐπιμηνισούοντος τῆς ἑκκλησίας.

¹¹ Τειχοποιός: această demnitate era desigur o demnitate vremelnică.

se întorceau de la dușman în oraș, el, întâlnindu-se cu dibăcie cu unii din barbarii ce stăpîneau teritoriul¹ și dînd unora dintre cetățeni <bani> pentru răscumpărare, s-a arătat <asfel> deosebit de îndatoritor față de cei ce au fost salvați... Ales fiind agoranom², ... el s-a comportat în slujba sa cum se cuvenea unui bărbat vrednic și bun, procurînd grâu și vin ieftin și scăzînd prețul celorlalte produse alimentare în folosul cetățenilor; fiind lăudat pentru acestea, el și-a mărit <vrednicia> clădind o casă pentru agoranomi pe propria sa socoteală. Pentru acestea, poporul, vînzîndu-i vrednicia și bunătatea, l-a ales agoranom încă pe doi ani, în care vreme a binemeritat la fel precum se arată în cele mai sus scrise...

Inscripție histriană din sec. I, î.e.n., publicată de Gr. Tocilescu, în „Arch. ep. Mitt.“, VI, 1883, pag. 36, nr. 78 (= *Sylloge*³, nr. 708).

(153) <... La fel prin sorți se aleg și> agoranomii³, care mai înainte erau în număr de <zece>... Existau și supraveghetori ai comerțului de cereale⁴... Ei au să controleze dacă cerealele care vin pe piață⁵ se vînd cu prețurile legale⁶ și să vadă dacă morarii⁷ vînd făina pe un preț corespunzător prețului orzului, iar brutarii pîinea pe un preț corespunzător prețului grîului, și în greutatea fixată de ei, căci legea obligă <pe acești dregători> să fixeze această greutate⁸.

Aristotel, *Statul atenian*, cap. LI, 1 și 3.

154—157. Arhonții

(154) Decret al sfatului și poporului <histrian>. Sub președinția lui Dionysos al lui Hieron, arhonții⁹ au propus: întrucît Hefaistion al lui Matris, callatian, moștenind de la părintele său un împrumut¹⁰ contractat de cetate la acesta, în valoare de 300 de stateri de aur, pe termen de șase ani, oșebit de dobînzile¹¹ întîrziate, dovedindu-se om ales și cu inimă, înțelegător față de greutățile orașului, a renunțat la dobînzile ce se ridicau la 400 de stateri, iar pentru plata sumei datorate prin contract, 300 stateri, a acordat cetății o păsuire de doi ani fără dobînzii¹² pentru aceste temeieri, să fie lăudat Hefaistion, fiul lui Matris din Callatis...

Inscripție din sec. II î.e.n., publicată de D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 488—489, nr. 2.

¹ Τῆν χιώραν.

² Ἀγορανόμος.

³ Ἀγορανόμοι.

⁴ Σιτοφύλακες.

⁵ Ἐν ἀγορᾷ.

⁶ Δικαίως.

⁷ Μυλωθροί.

⁸ Τὸν σταθμόν.

⁹ Οἱ ἀρχοντε[ς].

¹⁰ Δαν[είου πα]τρικοῦ.

¹¹ Τόκων.

¹² Κομιστοθαί ἀτόκου[ς ἔτε]σιν δυοίν.

(155) ... Și să le fie date cu preț scăzut <alimente> de către arhonți în port¹.

Inscripție din Tomis, publicată de
Gr. Tocilescu, în „Arch. ep. Mitt.”, XIV, 1891,
pag. 22, nr. 50, (= *Sylloge*³, nr. 731).

(156) ... În anul sacerdoțiului² lui Theophilos, fiul lui Numenios, arhonții au propus: deoarece...

Inscripție din Tomis, publicată de
Gr. Tocilescu, în „Arch. ep. Mitt.”, XIV,
1891, pag. 22, nr. 50 (= *Sylloge*³, nr. 731, II).

(157) ... Intrucît... fiul lui Dioscurides, din Cartagina, a trimis griu în oraș la cererea arhonților³...

Inscripție histriană din sec. II, i.e.n.,
publicată în „Dacia”, III—IV,
1927—32, pag. 401, nr. 5.

d) Organizarea financiară

În ceea ce privește administrarea finanțelor, aceasta era încredințată la Histria unuia sau mai multor *vistieri* (*οικονόμοι*), ce aveau ca sarcină gestiunea efectivă a tezaurului, și unor *împărțitori* (*μερισται*), ce distribuiau fondurile publice: un rol fiscal-financiar îl avea colegiul celor 10 (*οι δέκα*), ce stabilea probabil vămile, impozitele și controla poate și vistieria publică a orașului. Acest colegiu avea probabil și un secretar (*γραμματεὺς*).

158—160. Vistierul

(158) ... Decretul să fie săpat pe două plăci de marmură ce se vor expune, una în templul lui Apollo Tămăduitorul, într-un loc cât se poate mai vizibil, alta în agora; să se aleagă și doi bărbați însărcinați să vegheze la gravarea și așezarea plăcilor, cheltuiala necesară urmînd a fi acoperită de vistier⁴. Au fost aleși...

Inscripție din sec. III, i.e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I,
pag. 522, nr. 13.

(159) Prezentul decret să fie săpat prin grija hegemonilor pe o stelă de piatră și așezat în templul lui Apollo. Suma necesară s-o plătească vistierul⁵, după ce va fi fost alocată de împărțitori⁶. Vistierul să

¹ Ἐν τῷ λιμένι; Dittenberger (*Sylloge*³, nr. 731, nota 10) opinează că λιμήν înseamnă *agoră*, deci piață publică. Vz. mai jos inscripția în întregime la nr. 162.

² Vz. mai jos inscripția în întregime la nr. 162. Inscripția privește orașul Tomis.

³ Παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων.

⁴ Pentru funcțiile vistierului cf. și această inscripție: „iar <suma> de cheltuială pentru construcție s-o dea vistierii din fondurile pe care ei le minuite” (*Sylloge*³, nr. 707, rînd 40 și urm.). Această inscripție nu privește însă teritoriul patriei noastre, ci cetatea Olbiei (?).

⁵ Οικονόμος.

⁶ Μερισται: pentru acest termen cf. *Sylloge*³, 661, nr. 21—22 și alte texte citate de D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 497, nr. 3.

trimită <titularului decretului> și daruri, iar acesta să fie poftit și la preotul lui Apollo.

Inscripție din sec. III—II î.e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I,
pag. 494—495, nr. 3.

(160) ... Suma necesară s-o plătească vistierul, după ce va fi fost alocață de împărțitori...

Inscripție din sec. II î.e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I,
pag. 538, nr. 18.

161. *Impozite*

(161) ... <I se dă> ... egalitate cu privire la impozite¹, <dreptul> de a intra și de a ieși <din port> în vreme de război sau de pace, fără silnicie și fără <a fi nevoie de o> convenție² anume. Să aibă liber acces în sfat și adunarea poporului, numai după îndeplinirea sacrificiilor... privitor la exercitarea zăvăfiei³, să fie respectată, legea potrivit hotărârii celor zece⁴. Iar această hotărâre să fie scrisă pe o placă de marmură și să fie pusă...

Inscripție histriană, publicată de V. Pîrvan
în „*Dacia*”, II, 1925, pag. 205, nr. 9.

e) Organizarea militară

Cît privește organizarea militară a cetăților, aceasta rezultă din două inscripții: una ce se referă la Tomis, alta la Histria, aceasta din urmă fiind destul de laconică.

162. *Comandanți militari*

(162) I... Sfiatul și poporul hotărăsc: să fie aleși... doi comandanți⁵, care să înroleze⁶ patruzeci de bărbați vrednici, care să supravegheze ziua porțile orașului și să străjuiască la vreme de noapte, patrulind prin oraș, pînă ce poporul, ajungînd la o stare mai bună și izgonind primejdiile ce s-au ivit, să poată da cuvenita mulțumire zeilor. Iar comandanții aleși să aibă puterea⁷ să silească⁸ <pe ostași la pază> și să-i amendeze⁹ cu cîte 10 <stateri> de argint de fiecare zi lipsă, și să împlinească¹⁰ pe cei nedisciplinați în orice chip ar socoti, fără ca pentru aceasta să poată fi amendate sau trași la răspundere¹². Să le fie dați lor, în vederea adunărilor însoțite

¹ ἰσοτέλεια.

² Ἀσυλεί καὶ ἀσπονδία.

³ Ἐπὶ τῷ κολλύβῳ.

⁴ Κατὰ τὸ δόγμα τῶν δέκα.

⁵ Ἡγεμόνας.

⁶ Καταγράφουσιν.

⁷ Ἐξουσίαν ἔχειν.

⁸ Ἀναγκάζειν.

⁹ Ζημιᾶν.

¹⁰ Πράσσειν.

¹¹ Ἀζημίους.

¹² Ἀνυποθίτους.

de sacrificii¹ <zeilor>, cite 4 stateri de aur din partea poporului, și să le fie date cu preț scăzut <alimente> de către arhonți în port...

II. În anul sacerdoțiului² lui Theophilos, fiul lui Numenios, arhonții au propus: deoarece comandantii aleși de popor potrivit decretului din vremea sacerdoțiului lui Sarapion, fiul lui Dioscurides... au ales 40 de bărbați, iar <aceștia> depunând toată strădania ca să ocrotească în timpul zilei porțile <orașului> și să străjuiască în fiecare noapte și să patruleze <prin oraș>, au păzit orașul pînă cînd poporul s-a întors la o nădejde mai bună, și <deoarece> au sporit din averea lor ceea ce le-a fost dat de oraș pentru sacrificii și fac sacrificii în fiecare an pentru mîntuirea poporului, în cinstea mamei zeilor și a Dioscurilor, <de aceea> sfatul și poporul³ hotărîsc să fie lăudați pentru aceasta comandantii⁴ și <ostașii> cei aleși, <iar> decretul și numele lor să fie înscrise pe o placă de marmură și să fie pusă în locul pe care-l vor găsi convenit, pentru ca și ceilalți, văzînd bunăvoința poporului, să devină plini de rîvnă întru apărarea patriei.

Inscripție tomitană din sec. I, î.e.n., publicată de Gr. Tocilescu, în „Arch. ep. Mitt.“, XIV, 1891, pag. 22, nr. 50, (= Sylloge⁵, nr. 731).

163. Ostași

(163) Callicrates, fiul lui Callicratos, și ostași⁵ ce au navigat în ajutorul locuitorilor din Apollonia <au închinat această piatră> Dioscurilor mîntuitori.

Placă de marmură, cu inscripție și relief, publicată de V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 546, nr. 6.

f) Organizarea religioasă

Organizarea religioasă ne este de asemenea în chip lacunar cunoscută. La Histria ca și la Tomis, inscripțiile amintesc de un sacerdote eponim — în amîndouă cazurile, preotul lui Apollo — după care se datau actele obștești.

Materialul epigrafic mai scoate apoi la iveală un mare număr de asociații religioase: în cinstea lui Poseidon, a lui Dionysos, a Cybellei, iar în epoca romană apare și cultul împăratului (un crîmpei dintr-un album al unei confraternități religioase din sec. II—III e.n. este analizat de D. M. Pîpîidi, *Histria*, vol. I, pag. 562 urm., nr. 34).

164—166. Sacerdotul eponim

(164) Theoxenos, fiul lui Hippolachos, a închinat <această statuie> lui Apollo Tămăduitorul, sub sacerdoțiul⁶ lui Hippolachos, fiul lui Theodotos...

Inscripție histriană din jurul anului 400 î.e.n., publicată de V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 533, nr. 1.

¹ Εἰς ἀπαρχὴν καὶ σόνοδον.

² Ἐφ' ἱέρω.

³ Δεδόχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ.

⁴ Τοὺς ἡγεμόνας.

⁵ Στρατιῶται.

⁶ Ἐπ' ἱέρω. Sacerdotele eponim al Histriei era preotul lui Apollo Tămăduitorul.

(165) Noroc bun! În timpul celui de al doilea sacerdoțiu¹ al lui Diogenes, fiul lui Athenades <pus-au această piatră> preoții lui Dionysos Dătorul-de-roadă...

Inscripție din sec. II, e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I,
pag. 546, nr. 22.

(166) În anul sacerdoțului² lui Theophilos, fiul lui Numenios, arhonții au propus: deoarece comandanții aleși de popor potrivit decretului din vremea sacerdoțului³ lui Sarapion, fiul lui Dioscurides⁴...

*Sylloge*⁵, II, nr. 731.

167—169. Asociații religioase

(167) ...Taureaștii⁵ au hotărît să fie lăudat pentru aceste motive Aristonikos <?> fiul lui Anthesterios și încununat în fiecare an la sărbătoarea Taurea... cu cunună <de aur? de ierderă?>, pentru ca și ceilalți <credincioși> să rivnească a dobîndi slavă, știind că serviciile aduse asociației...

Inscripție din sec. III e.n., publicată de
D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I,
pag. 553, nr. 30.

(168) Decret al thiasitilor⁶: deoarece Bikon, fiul lui Dioscuridos, rîvnind a dobîndi nume bun și zelos fiind față de colegiul thiasitilor, a contribuit cu bani din averea lui <la nevoile thiasului>, apoi, încredințindu-i-se capitalul colegiului, l-a plasat în chip avantajos, înapoiind thiasului⁷ sumele⁸ cu dobînzii⁹ <cu tot>¹⁰, deși pierduse banii thiasului din pricina vremurilor grele, și cu toate că fusese declarat slobod de datoria legală; așa fiind, pentru ca să se vadă că thiasitii dau cuvenita cinste celor ce se poartă cu dragoste față de ei, decretează...

Inscripție din Callatis, publicată de
Gr. Tocilescu, în „*Arch. ep. Mitt.*”, XI,
1888, pag. 54, nr. 55, și XIV, 1891, pag. 52,
nr. 75 (= *Sylloge*³, nr. 1108).

(169) ...Poporul incununează pe gimnasiarhul¹¹ și agonothetul¹², cel

¹ Ἱερωμένου Διογ[έ]νου Ἀθηγάδου β'.

² Ἐφ' ἱέρρω.

³ Ἐφ' ἱέρρω.

⁴ Vz. inscripția în întregime mai sus la nr. 162, Inscripția privește orașul Tomis.

⁵ Asociație religioasă în cinstea lui Poseidon (Taurea era sărbătoarea acestui zeu).

⁶ Ἐδοξε τοῖς θιασίταις.

⁷ Θείασος.

⁸ Ἀπέδωκε τὰ χρήματα.

⁹ Μετὰ τῶν γενομένων τίκτων.

¹⁰ Precum rezultă din text, acest personaj avea în păstrare averea thiasului, pe care o pierduse din pricina luptelor cu barbarii.

¹¹ Γυμνασιάρχος conducător al educației tinerilor flăcăi greci (efebi).

¹² Ἀγωνοθέτης avea în grijă organizarea și cheltuielile jocurilor publice.

dintii întemeietor al gerusiei¹ și gerusiarh² al său dintru început, cinstindu-l pe dînsul cu înălțarea de statui de aramă și chipuri pictate...

Inscripție din sec. I e.n., publicată de V. Pîrvan, *Gerusia din Callatis*, pag. 12. (= S.E.G., I, nr. 327).

g) Instituțiile juridice

Instituțiile juridice ale cetăților de pe malurile Pontului Euxin erau asemănătoare cu acelea ale metropolelor sclavagiste care le-au întemeiat; deși între orașele grecești existau unele deosebiri cu privire la organizarea juridică, totuși dreptul sclavagist grec avea unele trăsături comune, pe care ni le scot în evidență textele ce urmează.

Dreptul de cetățenie îl aveau cei născuți din părinți cetățeni; el putea fi acordat și unui străin, pe cale de decret, de către sfatul și adunarea poporului. Uneori, printr-un decret, metropola putea să stabilească o egalitate de drepturi cetățenești (*isopolitia*) între locuitorii din colonie și cei din metropolă; avem un asemenea decret dat de orașul Milet pentru colonia sa Histria.

Cît privește poziția sclavilor, textele pe care le redăm ne fac cunoscute modurile în care cineva devenea sclav, după dreptul grec, situația juridică a sclavului și a celui eliberat. Dăm și cîteva pasaje din Aristotel, în care acest filozof, făcînd apologia sclaviei, o socotește „firească”, conformă cu legile naturii. Și aici, ca și în alte părți, situația sclavilor era cit se poate de grea. După cum arată K. Marx, „aici, muncitorul s-ar deosebi, după expresia nimerită a anticilor, doar ca *instrumentum vocale* (unealtă vocală), de animal, *instrumentum semivocale* (unealtă semivocală) și de mijloacele de muncă moarte, *instrumentum mutum* (unealtă mulă)” (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, Ed. P.M.R., pag. 201, nr. 17).

Familia greacă este monogamă și se întemeiază printr-o căsătorie care aduce unele prerogative soțului și tatălui față de soție și de copii; copilul fără părinți se găsea în tutelă (la Histria găsim și un colegiu de magistrați ce avea în grijă sa apărarea intereselor minorilor orfani), iar adopția urmărea să procure, pe cale artificială, urmași celor ce nu puteau să aibă copii, ca să le continue cultul familial și să le urmeze la bunuri.

Situația femeilor era destul de grea, în special la ionieni. După cum arată Engels, „... femeia este numită *oikurema*, adică un obiect pentru îngrijirea casei (cuvîntul este de gen neutru), și în afară de indeletnicirea de a face copii, dînsa nu era pentru atenieni altceva decît principala servitoare în casă. Femeia era exclusă de la indeletnicirile bărbatului: exercițiile gimnastice, dezbaterile publice; în afară de aceasta, el mai avea adesea la dispoziția sa și sclave...” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, Buc., Ed. P.M.R., 1952, pag. 203).

Privitor la organizarea judecătorească a orașelor grecești de pe teritoriul patriei noastre, datele de care dispunem sînt foarte puține; o inscripție de la Callatis amintește de colegiul *eisagogilor* (εἰσαγωγῆτες), pe care-i întîlnim și la Atena, iar dintr-o inscripție lacunară, găsită la Histria, pare a rezulta că cetățile apellau uneori la judecătoria străini, a căror judecată prezenta mai multe garanții de imparțialitate decît aceea a propriilor instanțe (Vz. D. M. Pippidi, *Histria*, vol. I, pag. 505—506, nr. 7, și decretul cnidian de acolo).

170—172. Dreptul de cetățenie greacă

(170)...Drepturi de cetățean³ are numai cel născut din doi părinți care sînt cetățeni... El e înscris printre locuitorii demului⁴ <în care părinții săi își au domiciliul>, la vîrsta de 18 ani. Această înscriere se face înaintea

¹ Γερουσία, colegiu cu caracter cultural și religios, care se va ocupa mai tîrziu și de cultul împăratului.

² Γερουσίαρχος.

³ Μετέχουσιν τῆς πολιτείας.

⁴ Ἐγγράφοντα εἰς τοὺς δημότας.

adunării locuitorilor demului <respectiv>, care, după ce au depus un jurământ¹, cercetează dacă cel prezent are vârsta legală, și, dacă găesc că nu, tinărul rămîne mai departe minor. Apoi, adunarea cercetează dacă e liber și dacă nașterea lui corespunde condițiilor cerute de lege...

Aristotel, *Statul atenian*,
cap. XLII, 1.

(171) ... Fiul lui Iphiadas a spus: deoarece Pasiadas, fiul lui Herodotos din Chersones, fiind binevoitor și purtindu-se cu vrednicie față de orașul <nostru>² și făcînd slujbe poporului <nostru>... sfatul și poporul³ decretează ca să fie slăvit pentru aceasta Pasiadas, să-i fie dată lui și copiilor lui proxenia⁴, cetățenia⁵, egalitate de drepturi cu privire la impozite⁶, dreptul de a intra și ieși <din port>⁷ și în vreme de război și în vreme de pace.

Inscripție din Callatis, publicată de
Gr. Tocilescu în „Arch. ep. Mitt.”,
XVII, 1894, pag. 99, nr. 4.

(172) Decret al sfatului și poporului <din Milet>; cu încuviințarea epistaților⁸; ... fiul lui Anaxithemios, a propus: deoarece histrienii sînt prieteni și rude⁹ ale poporului <nostru>, ce păstrează din totdeauna legăturile și prietenia lor¹⁰ față de cetatea <noastră și> ni s-au arătat binevoitori înainte vreme, fiind devotați îndeobște poporului din Milet și mai cu osebire¹¹...

L. Robert, în BCH, LII, 1928,
pag. 170—172 (= „Dacia”, III—IV, 1927/32,
pag. 398, nr. 2).

173—175. Izvoarele sclaviei

(173) ... Cei de dobîndesc sclavi — la fel ca și toate celelalte <lucruri> — îi dobîndesc <astfel>: unii prin danie¹² sau moștenire¹³ sau cumpărare¹⁴; <alții> prin faptul că dintr-un început sclavii s-au născut <în casa> lor; <în acest caz> se numesc sclavi de casă¹⁵. Al treilea mod de dobîndire este captivitatea de război¹⁶...

Dio Chrysostomos. Περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας / *Despre sclavie și libertate*.
Cuvîntarea XV, 25, ed. I. de Arnim vol. II, pag. 239, Berlin, 1893.

¹ Ὁμόσαντες.

² Πρόθυμος διατελεῖ περὶ τῶν πόλιν.

³ Δεδοχθαι τῶν βουλῶν καὶ τῶν δάμναι.

⁴ Προξενία.

⁵ Πολιτεία.

⁶ Ἴσότης.

⁷ Ἐισπλοῦν καὶ ἔκπλοῦν.

⁸ Γνώμη ἐπιστατῶν.

⁹ Φίλοι καὶ συγγενεῖς.

¹⁰ Οἰκειότητα καὶ φιλίαν.

¹¹ Decretul datează probabil din secolul IV—III î.e.n.; partea care lipsește cuprindea concesiunea isopolitiei locuitorilor Histriei.

¹² Χαρισσάμενον τινός.

¹³ Κληρονομήσαντες.

¹⁴ Πριάμενοι.

¹⁵ Οἰκογενεῖς.

¹⁶ Ἐν πολέμῳ λαβὼν ἀχμάλωτον.

Fig. 15 — Fragment din zidul de incintă al cetății Histria.

Fig. 16 — Monedă a orașului Tomis. *Avers*: capul lui Hermes, numele orașului și al magistratului.

Fig. 17 — Moneda a orașului Callatis. *Avers*: capul lui Dionysos cu cunună de spice de grâu. *Revers*: un trepied, numele orașului și al magistratului.

Fig. 18 — Fragment de inscripție istriană (anul 300 î. e. n.).

(174) Unii, pe drept, reproșează celor mai mulți legiuitori greci, care n-au îngăduit să fie luate, drept chezăsie¹, pentru datorii², arme sau un plug sau alte lucruri foarte necesare, dar au încuviințat ca <debitorii> ce se folosesc de aceste <lucruri> să fie prefăcuți în sclavi³.

Diodorus Siculus, *Bibliotheca*,
I, 79, 5.

(175) Dacă un popor se exercită pentru luptă, nu trebuie s-o facă spre a supune în sclavie⁴ popoare ce nu merită jugul acesta înjositor; ci mai întâi spre a-nu fi subjugat el însuși⁵; apoi spre a cuceri puterea numai în interesul supușilor săi; și în sfârșit, pentru a porunci ca stăpîni⁶ unor oameni meniți să se supună ca sclavi⁷.

Aristotel, *Politica*, IV, (VII),
13, 14.

176—182. Situația sclavilor

(176) Deosebirea dintre <omul> liber și sclav constă în aceea că sclavii pentru orice fel de greșeală răspund cu corpul lor⁸, <iar> celor liberi nu se cuvine să li se dea o asemenea pedeapsă <corporală> decît în cazuri extreme.

Demostene. *Κατὰ Τιμοκράτους*;
[*Impotriva lui Timocrates*], 167.

(177) Iar sclavului îi este îngăduit să depună ca martor⁹ numai cu privire la omorîrea unui om liber.

Antiphon, *Περὶ τοῦ Ἡρόδου φόνου*.
[*Despre omorîrea lui Herodes*], 48.

(178) ... Cînd sînt de față <la judecată> sclavi și oameni liberi și e nevoie să se afle <adevărul> cu privire la cele cercetate, <nu> folosiți mărturiile oamenilor liberi, ci — punînd să fie torturați¹⁰ sclavii — căutați să aflați adevărul cu privire la cele petrecute.

Isaios, *Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου*
[*Despre moștenirea lui Ciron*], 12.

(179) Folosul adus de sclavi se deosebește puțin de acel adus de vite: și unii și celelalte ne dau cu corpul lor ajutorul pentru cele necesare vieții. În acest scop, natura năzuiește să creeze deosebite corpurile celor liberi și ale sclavilor, pe acestea din urmă puternice, pentru munca de rînd, pe cele

¹ Ἐνέχυρα λαμβάνεσθαι.

² Πρὸς δάνειον.

³ Ἀγῶγίμους εἶναι, adică să fie atribuiți — pentru neplata datoriilor — creditorului, care putea să-i vîndă sau să-i folosească ca sclavi.

⁴ Ἴνα καταδουλώσωνται.

⁵ Ἴνα μὴ δουλεύσωσιν ἑτέροις.

⁶ Δεσπόζειν.

⁷ Τῶν ἀξίω δουλεύειν.

⁸ Τὸ σῶμα ... ὑπεῖθ' ἔστι.

⁹ Μαρτυρεῖν.

¹⁰ Βασανίζοντες.

dintii drepte și zvelte și nedestoinice pentru asemenea treabă, însă capabile de acțiune politică¹...

Aristotel, *Politica*, I, 5, 1254b, 24—30.

(180) ... A stăpîni și a fi stăpînit² nu este numai printre întocmirile necesare, dar și printre cele folositoare. Și chiar de la plăsmuirea lor, unele se diferențiază ca elemente conducătoare, iar altele spre a fi conduse; și sînt multe forme și de stăpînitor³ și de stăpîniți⁴ <și> totdeauna e mai bună stăpînirea exercitată asupra unor supuși mai buni, cum, spre exemplu, este mai bună și mai folositoare stăpînirea asupra unui om decît asupra unui dobitoc. Căci o treabă săvîrșită de către agenți mai buni este mai bună; și oriunde unul poruncește⁵ și celălalt se supune⁶, se prestează un lucru <de ambele părți>.

Aristotel, *Politica*, I, 5, 1254a, 21—31.

(181) Este clar, așadar, că discuția <precedentă> are oarecare bază, și că nu toți care sînt sclavi ori liberi sînt astfel din natură⁷; de asemenea e clar că această deosebire s-a întîpărit într-atît în ființa lor că este în interesul lor⁸ ca unii să slujească⁹ iar ceilalți să poruncească¹⁰ și este drept și trebuie ca unii să asculte¹¹ și ceilalți să exercite stăpînirea¹² pentru care au fost menii de la natură¹³; și un abuz <al acestei puteri>¹⁴ este vătămător amîndurora, căci ceea ce priește părții, priește și întregului, și ceea ce priește corpului priește și sufletului; ori, sclavul este oarecum o parte a stăpînului, anume ca o parte deosebită și însufletită a corpului acestuia, și de aceea mai există și o legătură de interes comun și înclinația reciprocă între amîndoi, întrucît natura însăși i-a menit pentru această legătură¹⁵, pe cînd atunci cînd numai legea și violența i-a legat¹⁶ se întîmplă contrariul.

Aristotel, *Politica*, I, 6, 1255b, 3—15.

(182) ... Și mai întii cu privire la sclavi cineva ar putea întreba dacă la un sclav, pe lângă destoinicia sa de unealtă de muncă¹⁷, mai poate fi cu puțință și o altă virtute mai înaltă, ca: cumpătarea, curajul, dreptatea, sau altă vrednicie asemănătoare, ori dacă numai poate avea nici o altă calitate decît întrebuintările slujbei sale trupești¹⁸; în amîndouă răspunsurile sînt

¹ Πρὸς πολιτικὸν βίον.

² Τὸ ἴαρ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι.

³ Ἀρχόντων.

⁴ Ἀρχομένων.

⁵ Τὸ μὲν ἄρχει.

⁶ Τὸ δ' ἄρχεται.

⁷ Φύσει.

⁸ Συμφέρει.

⁹ Τὸ δουλεῖν.

¹⁰ Τὸ δεσπάζειν.

¹¹ Τὸ μὲν ἄρχεσθαι.

¹² Τὸ δ' ἄσχειν.

¹³ Ἦν πεφύκασιν.

¹⁴ Τὸ δὲ κακῶς [ἄρχειν].

¹⁵ Φύσει τούτων ἡξιωμένοις.

¹⁶ Πισθεσι.

¹⁷ Παρὰ τὰς ὀργανικὰς καὶ διακονικὰς

¹⁸ Τὰς σωματικὰς ὑπηρεσίας.

dificultăți. Căci admitînd că și sclavii pot avea aceste virtuți, prin ce se mai deosebesc¹ de cei liberi? Și, admitînd că nu le au, ajungem la absurd, fiindcă și sclavii sînt oameni și au partea lor de rațiune².

Aristotel, *Politica*, I, 13,
1259b, 21—28.

183. Situația celor eliberați din sclavie

(183) Iar libertul³ care nu se îngrijește de cei ce l-au eliberat⁴, sau nu se îngrijește îndeajuns, să fie tras la răspundere. Îndatorirea lui constă în a merge de trei ori pe lună în casa celui ce l-a dezrobit și să se ofere să facă cele necesare⁵, cum se cuvine și după puterile lui, și chiar cînd se căsătorește trebuie să se folosească de încuviințarea celui a cărui a fost stăpîn⁶. Nu-i este îngăduit însă să aibă mai multă avere decît cel ce l-a eliberat, și ceea ce depășește, să fie dat stăpînului. Iar libertul nu poate să rămînă <în același loc> mai mult de douăzeci de ani, ci — ca și toți străinii — să plece cu toată averea, afară numai dacă nu va convinge pe magistrații <orașului> și pe patron⁷ <care să-i îngăduie să rămînă și mai departe>. Iar dacă averea celui eliberat sau chiar a celorlalți străini va întrece censul clasei a treia, atunci <libertul>⁸ să plece — într-un termen de treizeci de zile — cu întreaga lui avere și nici să-i mai fie îngăduit să ceară de la arhonți îngăduința de a mai rămîne. Iar dacă cineva va fi fost condamnat — chemat fiind la judecată ca mesupus la aceste <rinduielei> — să fie pedepsit cu moartea⁹ și bunurile lui să fie confiscate¹⁰ <în folosul statului>.

Platon, *Legile*, XI, p. 915 a.

184—190. Familia greacă

(184) Căsătoria este așadar legătura dintre bărbat și femeie — încheiată potrivit legii — pentru procrearea de copii legitimi.

Clement din Alexandria, *Stromata*,
II, C. 23

(185) <Soția> este femeia pe care o luăm, nu numai pentru a naște copii legitimi, dar pentru a purta grijă de paza lucrurilor din casă.

Demostene Κατὰ Νεαίρας¹
[*Impotriua Neairei*], 122.

(186) Am văzut că gospodăria casnică¹¹ implică trei aspecte: relația

¹ Τί δι' οὐαί.

² Ὅντων ἀνθρώπων καὶ λόγου κοινωνούντων.

³ Τὸν ἀπελευθερωθέντα.

⁴ Τοῖς ἀπελευθερώσαντας.

⁵ Ὅ τι χρῆν δρᾶν.

⁶ Ὅ τί περ ἀν ξυνδοκῆ τῆ δεσπότῃ.

⁷ Τὸν ἀπελευθερώσαντα.

⁸ Ca și străinii

⁹ Θανάτῳ τε ζημιώσθω.

¹⁰ Τὰ χρέματα αὐτοῦ ἴγνέσθω δημόσια.

¹¹ Τῆς οἰκονομικῆς.

de la stăpîn la sclav, de care am vorbit mai sus, aceea de la părinte la copii, și aceea dintre soți. Există într-adevăr o autoritate care privește pe femeie și pe copii, considerați ca persoane libere, motiv pentru care nici nu se exercită în același chip: față de femeie <puterea capului de familie> e civică¹, față de copii e regală². Căci bărbatul este mai destoinic din natură pentru șefie³ — ceea ce nu împiedică ca relația să se formeze ici și colo contra naturii — și bătrînețea și maturitatea <e mai destoinică pentru conducere> decît tinerețea și vîrsta necoaptă.

Desigur, cele mai multe magistraturi cetățenești sînt astfel întocmite că supunerea și exercițiul autorității alternează pentru același cetățean, căci acest fel de constituție tinde ca toți să fie egali din natură și să nu difere întru nimic; pe de altă parte, se caută totuși a se deosebi partea guvernantă⁴ de partea guvernată⁵ prin înfățișare, vorbe și onoruri... situația bărbatului față de femeie este totdeauna astfel, cum spusei mai sus. Puterea asupra copiilor însă corespunde aceleia a regelui asupra supușilor săi, fiindcă se exercită pe temeiul iubirii și al vîrstei mai înaintate, ceea ce constituie tocmai forma unei autorități regale. De aceea și Homer numește pe Zeus cu drept cuvînt „tatăl zeilor și al oamenilor“, spre a-l arăta ca rege al lor al tuturor. Căci regele trebuie să fie superior supușilor săi, însă trebuie să fie din același neam, după cum același raport este între cel mai vîrstnic față de cel mai tînăr și între părinte și copilul său.

Aristotel, *Politica*, I, 12, 1259a,
37—40, 1259b 1—17.

(187) ... În chip firesc dar, cele mai multe ființe sînt destinate a conduce⁶ sau a fi conduse⁷, <numai că> altfel stăpînește cel liber pe sclav și altfel bărbatul pe femeie ori tatăl pe copil. Tuturor, de altă parte, le sînt inerente aceleași puteri sufletești, numai că le sînt inerente într-un chip deosebit. Căci sclavul nu are de loc puterea de a reflecta, femeia o are, însă nehotărîtă, copilul de asemenea, însă nedesăvîrșită... Și de aceea cel ce conduce trebuie să aibă destoinicia morală desăvîrșită <căci sarcina sa este pur și simplu aceea a arhitectului, și arhitectul aici e rațiunea> — dintre ceilalți, însă fiecare trebuie să aibă atîta destoinicie cît îi trebuie pentru funcția ce are de îndeplinit.

Aristotel, *Politica*, I, 13,
1260a, 8—20.

(188) Colegiul de orphanistai⁸ din anul sacerdotiului lui Nicosthenes <?> ... Euphraion fiul lui Philinos, Apollodotos ...

Inscripție histriană din anul 300 î.e.n.,
publicată de D. M. Pippidi, *Histria*, I,
pag. 557, nr. 32.

¹ Πολιτικῶς.

² Βασιλικῶς.

³ *Πῦγμαονικώτερον.

⁴ *Ὅταν τὸ μὲν ἀρχῆ.

⁵ Τὸ δὲ ἀρχηται.

⁶ *Ἀρχοντα.

⁷ *Ἀρχόμενχ.

⁸ *Ὀρφανιστῆς sînt magistrați însărcinați cu apărarea intereselor minorilor orfani.

(189) <Adopțiunea> este folosită de toate popoarele, și greci și barbari, care au recunoscut marea folos al acestei instituții și de care, prin urmare, se slujesc cu toții ...

Isaios, Περὶ τοῦ Μεγεκλέους κλήρου
[Despre moștenirea lui Meneclis], 24.

(190) Meneclis nu voia să moară fără copii; el voia să găsească pe cineva care, în timpul vieții sale, să-i sprijine bătrînețea¹, care, după moartea sa, să-l îngroape² și care, în urmă, să îndeplinească sacrificiile cultului morților³ ...

Eu, fiul său adoptiv⁴ și femeia mea ... l-am îngrijit cit a trăit, am dat numele său fiului meu pentru ca numele familiei să nu piară⁵. După moarte l-am îngropat într-un chip vrednic de el și de mine și am ridicat un frumos monument deasupra mormîntului; i-am făcut sacrificiul la a noua zi⁶ și toate celelalte cuvenite, precum a stat în puterea mea, pentru ca astfel să fiu vrednic de lauda întregului popor ...

Isaios, Περὶ τοῦ Μεγεκλέους κλήρου
[Despre moștenirea lui Meneclis], 10 și 36.

191—192. Organizarea judecătorească.

(191) Fiind rege⁷ Zeul cel bun, în luna Maloforion... eisagogii⁸ de sub președinția lui Heracleon, fiul lui Androsithenes, au înscris ca eisagogi ... printre cei de sub regele Heraion, fiul lui Hikesios, în luna ...⁹.

Inscripție din Callatis, publicată de
Th. Sauciu-Săveanu, *L'archéologie
en Roumanie [Arheologia română]*.
Buc., 1938, fig. 72.

(192) Prin sorți¹⁰ aleg și pe cei cinci „introducători”¹¹, câte unul pentru două triburi¹². Atribuția lor este să introducă în fața instanțelor procesele¹³ ce trebuie judecate în termen de o lună. Din această categorie fac parte procesele relative la dotă¹⁴, când, de exemplu, cel ce s-a angajat s-o plătească, n-o plătește; apoi, când cineva nu plătește dobînda de 1% pe lună la suma împrumutată¹⁵, sau când cineva <nu-și respectă angajamentul privitor la> capitalul luat cu împrumut¹⁶, pentru a începe o întreprindere¹⁷; mai departe,

¹ Γηροτροφήσοι.

² Ἐτάψοι.

³ Τὰ νομιζόμενα αἰτῆ ποιήσοι.

⁴ *() ποιητός.

⁵ Ἴνα μὴ ἀνάωνμος ὁ ὄκος ... γένηται.

⁶ Τὰ ἕνατι.

⁷ Ἐπὶ βσιλέως.

⁸ Εἰσαγωγίεις.

⁹ Pentru atribuțiile judecătorești ale eisagogilor, vz. CIG 3641b rind 27; „... nict eisagogii (εισαγωγίεις) să nu se întrunească la tribunal în luna...”

¹⁰ Κληροῦσι.

¹¹ Εἰσαγωγίεας ε' ἀνδρας.

¹² Δυσὶν φιλαῖν ἕκαστος.

¹³ Εἰσαζουσι δίκας.

¹⁴ Προικός.

¹⁵ Ἐπὶ δρχιμῆ δανεισάμενος.

¹⁶ Κἂν τις δανεισται.

¹⁷ Παρά τινος ἀφορμήν.

procesele privitoare la loviri¹, procesele privitoare la asociații², la <pagube sau vânzări> de sclavi sau animale, la contribuțiile trierarhice³ sau bănci⁴; ei introduc aceste procese și obțin o hotărâre⁵ în termen de o lună...

Aristotel, *Statul atenian*, cap. LII.

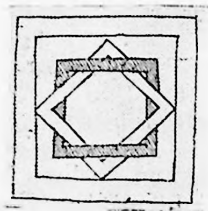
¹ Αἰσέτας.

² Ἐρηνικά.

³ Τριηραρχικά.

⁴ Τραπεζικά.

⁵ Διζήσουσιν.

PARTEA A DOUA

SCLAVAGISMUL PE TERITORIUL R.P.R.

SECȚIUNEA INTII

STATUL SCLAVAGIST PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE

a) Epoca lui Decebal

În secolul I al erei noastre, și mai ales pe vremea lui Decebal, se cristalizează statul sclavagist geto-dac, pe care-l constatăm în germene, embrionar, încă de pe vremea lui Buerebis:a.

Funcția de conducător începe să devină ereditară. „Războaiele de prădăciune — arată Engels — măresc puterea șefului militar suprem, precum și a căpeteniilor mai mărunte: alegerea tradițională a succesorilor lor din aceeași familie se transformă treptat, mai ales la introducerea patriarhatului, într-o stăpînire ereditară, mai întâi îngăduită, apoi pretinsă, și în cele din urmă uzurpată: astfel s-a pus temelia puterii regale ereditare și a nobilimii ereditare” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, Buc., Ed. P.M.R., 1952, pag. 285—286). O bună parte dintre atribuțiile adunării poporului încep să fie uzurpate de către șef, se constituie o aristocrație ereditară. După cum arată Fr. Engels „... organele orînduirii gentilice se desprind încet-încet de rădăcinile lor din popor, din gîntă, frătrie, trib și întreaga organizație gentilică se transformă în contrarul ei: dintr-o organizație de triburi care are drept scop libera rezolvare a propriilor ei treburi, ea devine o organizație pentru prădarea și asuprirea vecinilor și, în consecință, organele ei se transformă din instrumente ale voinței poporului în organe de sine stătătoare de dominare și împilare, îndreptate împotriva propriului lor popor” (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 286).

Aceasta este o urmare directă a dezvoltării necontenite a forțelor de producție și a faptului că relațiile sclavagiste de exploatare capătă un caracter dominant. „... Pentru ca sclavajul să devină modul de producție dominant într-o societate întreagă, e nevoie de o creștere și mai mare a producției, a comerțului și a acumulării de averi. În vechile comunități naturale, în care exista proprietatea comună asupra pămîntului, sclavajul ori nu exista de loc, ori juca un rol subordonat” (Fr. Engels, *Domnul Eugen Dühring revoluționează știința (Anti-Dühring)*, ediția a II-a, Buc., Ed. P.M.R., 1952, pag. 183).

Ca și statul atenian, statul sclavagist dac a apărut datorită contradicțiilor de clasă ce s-au dezvoltat în sinul societății gentilice. În cadrul societății se ivesc acum contradicții de nerezolvat, antagonisme de neîmpăcat, din care nu se poate ieși decît făcîndu-se apel la o putere în aparență situată deasupra societății, care să atenueze conflictul, să concilieze ciocnirile și să mențină ordinea. Prezența unui organ de constrîngere al clasei dominante devenise o necesitate. „Și a apărut statul sclavagist — arată V. I. Lenin — un aparat care dădea stăpînitorilor de sclavi puterea, posibilitatea de a guverna pe toți sclavii... Fără un aparat permanent de constrîngere este imposibil să constrîngi partea cea mai mare a societății să muncească sistematic pentru cealaltă” (V. I. Lenin, *Despre stat*, ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, pag. 17).

Statul sclavagist în formație de pe vremea lui Decebal cuprîndea părțile de vest ale teritoriului R.P.R. mai dezvoltate din punct de vedere economic, avînd centrul principal în regiunea Sarmizegetusa, pe cînd triburile din Moldova și estul Munteniei se

aflau încă în stadiul democrației militare, cu o sclavie domestică. Populația din părțile răsăritene ale teritoriului țării noastre va trece de la orînduirea comunei primitive direct la feudalism după o perioadă de tranziție (feudalismul timpuriu), fără să fi cunoscut orînduirea sclavagistă, iar prima formă de stat pe care o va avea va fi statul feudal.

Pe măsură ce se forma statul dac creșteau și contradicțiile dintre acesta și statul sclavagist roman, a cărui politică de expansiune teritorială se lovea de rezistența activă opusă de daci.

În anul 29 î. e. n. cotropitorii romani ocupă regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră, constituind aici provincia Moesia, iar în anul 58 e. n. ajung pînă la Tyras (azi Belgorod Dnestrovski în U.R.S.S.). După înfrîngerea suferită de generalul roman C. Oppius Sabinus, împăratul Domițian trimite împotriva dacilor conduși de Decebal pe generalul Cornelius Fuscus, care însă nu are o soartă mai bună. A treia expediție, condusă de Tettius Iulianus, se izbește și ea de împotrivirea dacilor.

Învins de quazi și marcomani, Domițian încheie un tratat cu Decebal, cu care stabilește raporturi clientelare și pe care împăratul speră să-l poată folosi împotriva sarmaților și a germanilor cu care se afla în dușmănie.

193—199. Statul sclavagist dac și luptele cu romanii

(193) După un răstimp îndelungat, în timpul domniei împăratului Domițian, goții¹, de teama lăcomiei acestuia desfăcură alianța ce încheiaseră cu alți împărați și începură să pustiască malurile Dunării <ce se aflau> de multă vreme în stăpînirea imperiului roman, distrugînd armatele și ucigînd pe comandanți. În fruntea acestor provincii se găsea pe atunci ca guvernator, după Agrippa, Oppius Sabinus, iar ia goți conducerea² o avea Dorpaneus³. Avînd loc o luptă, romanii, au fost învinși, lui Oppius Sabinus i s-a tăiat capul, iar goții, năvălînd asupra mai multor castre și cetăți, au prădat regiunile ce făceau parte din imperiu.

Iordanes, *Getica*, XIII, 77.

(194) Cel mai mare război din perioada aceea, pentru romani fu cel cu dacii, peste care domnea pe atunci Decebal⁴, om ager în <întocmirea> planurilor de război și ager în a le săvîrși; știa cînd să aleagă momentul pentru a năvăli asupra dușmanului și cînd să se retragă; era dibaci în a întinde curse, viteze în lupte, știind să se folosească cu înțelepciune de victorie și să iasă bine dintr-o înfrîngere, calități care l-au făcut față de romani un inamic de temut.

Dio Cassius, LXVII, 6

(195) Campaniile militare le-a întreprins <Domițian> unele spontan, altele de nevoie...

Împotriva dacilor a făcut două campanii: cea dintîi sub conducerea lui Oppius Sabinus, fost consul, ucis în această împrejurare, cea de-a doua sub Cornelius Fuscus, prefectul cohortelor pretoriene, căruia îi încredințase comanda supremă. După mai multe lupte grele, a serbat un îndoit triumf asupra chattilor și a dacilor.

C. Suetonius Tranquillus,
Domitianus, 6; 1.

¹ Iordanes confundă pe goți cu geții.

² *Principatum agebat*.

³ Nume pentru Decebal.

⁴ Ἰου Δεκεβάλου ἑβασίλευς.

(196) Văzînd pericolul în care ajunsese răi săi, Domițian a plecat cu toate forțele în Illyricum și, încredințînd conducerea aproape a întregii armate generalului său Fuscus, i-a dat dispozițiile să treacă peste Dunăre în fruntea unor trupe alese, împotriva armatei lui Dorpaneus¹, pe un pod de corăbii legate împreună. Atunci, goșii², care nu se lăsau să fie surprinși, iau armele, la cea dintîi ciocnire înving pe romani și, omorînd pe generalul lor Fuscus, jefuiesc bogățiile din taberele ostașilor...

Iordanes, *Getica*, XIII, 77—78.

(197) Iată ce fapte demne de amintit s-au petrecut în războiul cu dacii. Iulianus, căruia împăratul i-a încredințat sarcina războiului, a dat dispoziție printre alte măsuri bune, ca soldații să-și scrie pe scut numele lor și al sutașului pentru ca să se poată distinge mai ușor pe cei ce s-ar purta bine <de> cei ce s-ar purta rău. Într-o încăierare în apropiere de Tapae, ucise foarte mulți vrășmași: Vezina, care între daci ocupa a doilea loc³, după Decebal, neputînd să scape cu viață altminteri, se prefăcu a cădea, ca și cum ar fi fost mort, și în acest chip fugi pe ascuns noaptea. Decebal, temîndu-se ca nu cumva romanii, în urma acestei victorii, să pornească asupra reședinței sale⁴, tăie arborii de prin prejur și pe trunchiuri puse arme pentru ca romanii, temîndu-se că sînt soldați, să se retragă; ceea ce s-a și întîmplat.

Dio Cassius, LXVII, 10.

(198) Căutînd să se răzbune pe quazi și pe marcomani — care nu voiseră să-i dea ajutor împotriva dacilor — Domițian veni în Pannonia să se războiască cu ei și a ucis solii trimiși de aceștia pentru a doua oară ca să facă pace. Fiind învins de marcomani și pus pe fugă, trimise în grabă soli la Decebal, regele dacilor⁵, solicitîndu-l să încheie un tratat⁶, pe care mai înainte îl refuzase de mai multe ori. Acesta primi propunerea, căci se găsea într-o situația grea, dar nu voi să vină el însuși la tratative, ci trimise pe Diegis cu cîțiva bărbați⁷, care să-i predea armele și cîțiva captivi, ca și cum numai pe aceștia i-ar fi avut în mîinile sale. După ce se făcu aceasta, Domițian puse diadema pe capul lui Diegis, ca și cum într-adevăr ar fi fost învingător și în măsură să <hărăzească> un rege dacilor: împărți soldaților onoruri și bani și trimise la Roma, ca învingător, între altele, soli de ai lui Decebal și o sorisoare ca din partea acestuia, scrisoare despre care se zicea însă că ar fi fost plăsmuită. Spre a da mai mare strălucire triumfului său, el se folosi de numeroase obiecte care nu erau luate de la dușmani, (cînd dimpotrivă, în momentul acela el cheltuia mari sume spre a încheia tratatul, dînd lui Decebal meșteri pricepuți pentru tot felul de lucruri folositoare și pentru timp de pace și pentru timp de război și făgăduindu-i să-i mai dea mereu), ci le

¹ Decebal.

² Iordanes confundă pe goși cu geții.

³ Τὰ δευτέρα μετὰ Δεκέβαλον ἔχων.

⁴ Ἐπὶ τὰ βασίλεια.

⁵ Τὸν Δακῶν βασιλέα.

⁶ Σπονδῆς.

⁷ Μετὰ τῶν ἀνδρῶν.

scoase din <tezaurul> imperial: căci el se folosea de acesta întotdeauna ca o pradă de război, deoarece el redusese imperiul la sclavie.

Dio Cassius, LXVII, 7, 2—4.

(199) C. Velius Rufus... a făcut o expediție în regatul lui Decebal, regele dacilor¹.

Inscripție descoperită la Baalbek (în Syria), publicată în *Inscriptiones Latinae Selectae*, ed. Dessau, III₂, nr. 9200.

b) Cauzele cotozirii Daciei de către romani

Cotopirea Daciei de către romani se explică prin două cauze: o cauză economică — nevoia de a asigura forța de muncă necesară economiei sclavagiste amenințată de criză — și una militară: înlăurarea atacurilor armate ale dacilor și asigurarea hotarului de miazănoapte al imperiului roman.

În cadrul economiei sclavagiste nu era posibilă o reproducție lărgită în cadrul procesului de producție, ci numai sporirea continuă a domeniilor și a numărului celor ce le lucrau. Pentru aceasta era nevoie de cucerirea de noi teritorii și de înrobirea unui număr tot mai mare de oameni. În momentul în care războaiele de cotopire nu mai erau posibile, modul de producție sclavagist era amenințat de criză. Așa cum arată scriitorul roman Petronius, lăcomia de bogăție, și, în primul rând, de aur, a fost pentru romani un motiv care a justificat deseori politica de cuceriri teritoriale. Istoricul Ioannes Lydus ne spune că subjugarea Daciei a fost determinată și de dorința de a jefui aurul și bogățiile ei.

Cauza militară a cotozirii Daciei era apărarea hotarului Dunării, mereu amenințat de atacurile dacilor. Acest hotar putea fi mai bine asigurat prin supunerea popoarelor de la nord de el, așa cum se încerca într-una să se facă și cu germanii și cu parții.

200—201. Cauze economice

(200) Dacă se află pe undeva vreun golf tainic sau vreun pământ necunoscut unde se găsea aur, se spunea imediat că acolo se află un dușman și germina sămânța unor războaie sîngeroase și <se pregătea> cucerirea de noi <avuții>.

Petronius, *Satiricon*, CXIX, 4—7.

(201) <Iustinian> fiind un om înțelept și aflînd din cărți că această țară <Dacia> este și a fost <și> mai înainte prosperă², bogată în avuții³, și puternică în arme⁴, — țară pe care mai întii a cucerit-o Traian, învingînd pe Decebal, regele geților⁵ și aducînd la Roma — după cum afirmă Crito, care a luat parte la război — cinci milioane de libre⁶ de aur și de două ori pe atîtea de argint, afară de cupe și de vase de un mare preț și turme și arme și mai mult de cinci sute de mii de bărbați, foarte războinici, cu arme cu tot⁷ — ne-

¹ *Per regnum Decebali regis Dacorum*. Cînd a avut loc această expediție este greu de stabilit. V. V. Pîrvan, *Getica*, pag. 116—117.

² Εὐδαιμων.

³ Τοῦς χρημασιν.

⁴ ὄχυρά τοῦς ἐπλοῖς.

⁵ Γετῶν ἡτῆσαμένῳ.

⁶ *Libra* (lat. *libra*) — măsură de greutate romană în valoare de 327,45 g.

⁷ V. interpretarea acestor date la Carcopino, în „*Dacia*”, I, 1924, pag. 28—34.

voind deci să fie întru nimica mai prejos decât Traian, a hotărît să păstreze pentru romani regiunile de miazănoapte care lepdaseră cîndva jugul¹.

Ioannes Lydus,
De magistratibus, II, 28.

202. Cauze militare

(202) Traian întreprinse o expediție împotriva dacilor, din pricina purtării lor și fiind supărat de tributul ce ei îl primeau în fiecare an și fiindcă vedea cum cresc și puterile și trufia² lor.

Dio Cassius, LXVIII, 6. 1.

Vz. și nr. 193—198.

c) Sfirșitul războaielor daco-romane

Subjugarea Daciei are loc în urma a două războaie duse de romani sub comanda împăratului Traian.

În primul război (101—102 e. n.) dacii, conduși de Decebal, sînt învinși, iar Traian le impune un tratat de pace de tipul unui *foedus iniquum*, atît de obișnuit în practica romană.

În cel de al doilea război (105—106 e. n.) dacii sînt iarăși învinși, iar Dacia e transformată în provincie romană.

203—204. Sfirșitul primului război daco-roman. Pacea dintre Decebal și Traian

(203) ... Decebal se arăta gata să înceapă tratativele³ în orice condiție nu cu intenția de a rămîne credincios, ci pentru că voia să aibă deocamdată răgaz. I se ceruse să înapoieze armele, mașinile de război, pe cei ce le minuiiau, să predea pe dezertori, să dărîme fortificațiile, să evacueze teritoriile cucerite și, pe lingă acestea, să considere ca prieteni și ca dușmani pe prietenii și pe dușmanii poporului roman, să nu mai primească pe nimeni și să nu mai ia în slujba sa pe nici un soldat din imperiul roman (căci el atrăgea⁴ la sine un mare număr din cei mai viteji); el consimți deși fără voia sa, la aceste condiții, după ce se dusese la Traian, după ce se aruncase la pămînt, i se închinase și depusese armele. Traian trimise pentru aceasta o solie la senat ca să întărească pacea și senatul. În urma acestui tratat, lăsînd o armată la Sarmizegetusa și stabilind garnizoane în restul țării, el se întoarse în Italia. Solii trimiși de Decebal fură introduși în senat, unde, după ce depuseră armele, își împreunară mîinile după felul captivilor, pronunțară citeva cuvinte și rugăminti, și așa încheiară pacea și-și ridicară armele de jos.

Dio Cassius, LXVIII, 9—10.

¹ Ἀφηνιάζουσαν τὴν βορραίαν.

² Τὰ φρονήματα.

³ ὑθέσθαι.

⁴ Ἀναπέθων προσποιεῖτο.

(204) Decebal trimise din nou o solie la Traian, care să ceară pace. Ii făgăduia că va preda lui Traian toate armele și instrumentele de război și pe romanii care făureau mașini și pe fugarii care se aflau la el și va dărâma toate întăriturile¹ pe care le-a ridicat. Se va retrage de pe întreg teritoriul pe care l-a ocupat Traian și va considera pe dușmanii lui ca dușmanii săi, că nu va mai primi de aici înainte fugari și nu va mai ține pe nici un soldat roman. Cu aceste condiții Traian a primit solia. Iar Decebal a <depus> armele în fața lui Traian și aruncându-le la pământ i s-a închinat. A trimis chiar delegați la Roma care, întocmai ca și captivii, aveau mâinile legate.

Petrus Patricius, *Historia*, fr. 5,
în *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV,
pag. 185, ed. Didot.

205—206. *Sfârșitul celui de al doilea război daco-roman.
Înfrângerea lui Decebal*

(205) Traian... cu timpul, și nu fără dificultăți, învinse pe daci, săvârșind el însuși multe fapte de arme și de curaj și după ce a înfruntat multe primejdii și după multe fapte de vitejie din partea soldaților săi... Iar Decebal, văzînd că reședința și țara sa întregă se află în mâinile învingătorului și că el însuși este în primejdie de a fi prins, se sinucise și capul său fu adus la Roma. Astfel Dacia fu prefăcută în provincie romană și Traian coloniză în ea mai multe orașe.

Dio Cassius, LXVIII, 14, 1—3.

(206) Invingînd pe Decebal <Traian> a supus Dacia, făcînd o provincie dincolo de Dunăre în aceste locuri pe care acum le stăpînesc taifalii, victoalii și tervingii. Această provincie are o lungime de jur împrejur de 1 000 000 de pași.

Eutropius, *Breviarium*, VIII, 2.

Vz. și nr. 220.

d) *Intinderea Daciei romane*

Dacia, noua provincie imperială romană, cuprindea un teritoriu vast, așa cum arată scriitorii Claudius Ptolemeios și Iordanes.

Triburile dace care au rămas în afara hotarelor provinciei Dacia se găseau cu romanii uneori în raporturi clientelare, dîndu-le chiar ostași, așa cum rezultă dintr-o inscripție interesantă, însă de cele mai multe ori în relații de dușmănie, efectuînd atacuri armate împotriva cotropitorilor romani.

207—210. *Hotarele Daciei romane*

(207) Dacia se mărginește spre miazănoapte cu acea parte din Europa sarmatică ce se întinde de la Munții Carpați și pînă la locul în care am arătat că fluviul Tyras² face o cotitură ce este așezată, putem spune la 53°

¹ Ἐρούρα.

² Nistru.

long. <și> 48° 30' lat.; la apus, se mărginește cu iazygii-metanaști de-a lungul râului Tibiscus¹; spre miazăzi cu acea parte a fluviului Dunărea care se întinde de la vărsarea fluviului Tibiscus pînă la Axiopolis, iar de la această cetate și pînă la Pontul Euxin, adică pînă la vărsarea sa, Dunărea se numește Istru... iar spre răsărit Dacia se mărginește cu râul Istru... și apoi cu fluviul Hierasus², care la Dinogetia se varsă în Istru.

Claudius Ptolemaios, III, 8, I și 2,
ed. Didot, pag. 442—444.

(208) Această Gothia, pe care strămoșii noștri au numit-o Dacia și care acum se numește Gepidia, după cum am văzut se mărginește la răsărit cu aroxolanii <roxolanii>, la apus cu iazygii, la miazănoapte cu sarmații și bastarnii, și la miazăzi cu albia fluviului Dunărea³.

Iordanes, *Getica*, XII, 74.

(209) ...Tisa îi străbate partea de miazănoapte și apus; spre partea de miazăzi este despărțită de Dunărea cea mare, iar spre răsărit de Flutausius⁴, care se varsă în apele Istrului cu furie, repede și vijelios. Înlăuntrul acestor rîuri se află Dacia ce-i întărită de munți înalți în chip de coroană.

Iordanes, *Getica*, V, 33—34.

(210) Zeiței Nemesis reginei. Valerius Valentinus beneficiar consular⁵, ostaș din legiunea XIII gemina, edil al coloniei... Napoca⁶ a recrutat <trupe> în <satul> Samus⁷ și în ținutul Ans...⁸, sub consulatul stăpînului nostru împăratul M. Antonius Gordianus și al lui Aviola...

CIL, III, 7633 (= 827).

Vz. și nr. 206.

e) Populația băștinașă

Populația băștinașă geto-dacă supusă de romani continuă și după cucerire să formeze majoritatea populației, deși o parte din ea a fost luată în sclavie sau a pierit în lupte. Numeroase sînt inscripțiile care atestă persistența elementului autohton.

211—219. Locuitori autohtoni

(211) Aia a lui Nando a trăit 80 de ani. Andrada a lui Bituva a trăit 80 de ani. Bricena a trăit 40 de ani. Iusta a trăit 30 de ani. Bedarus 12. După

¹ Timiș.

² Siretul sau Prutul.

³ În acest text istoricul got are în vedere Dacia romană, după cum rezultă din cele spuse de el în același capitol: „Înțeleg Dacia cea veche pe care acum se știe că o stăpînesc popoarele gepizilor“ (Iordanes, *Getica*, XII, 73).

⁴ Identificat de unii cu Siretul, iar de alții cu Ol'ul.

⁵ Grad militar.

⁶ Oraș roman pe locul Clujului de azi.

⁷ Someș.

⁸ Lacună în inscripție. Este vorba probabil de un trib dac ce nu se află sub stăpînire romană.

moartea ei¹, libertul² Herculanus a pus <această piatră> patroanei sale vrednice de ea.

CIL, III, 917.

(212) Zeilor Mani. Lui Aelius Andenna, Aelius Marcinus Epidianus zis şi Epidius, augustal³ al coloniei şi Macrina fiica, i-au pus <această piatră>.

CIL, III, 1488.

(213) Părinţii: Ulcudiu al lui Bedarus şi Sutta lui Epicadus au pus această piatră prea iubitei lor fiice, ucisă de răufăcători⁴, însă răzbunată.

CIL, III, 8021 (= 1585).

(214) T.M. a pus <această piatră> vrednicei Domiţia a lui Clonus, care a trăit 30 de ani.

CIL, III, 1267.

(215) Zeilor Mani. Aelius Diaies a trăit 90 de ani; a pus <această piatră> tatălui prea scump şi vrednic, fiul şi moştenitorul său Aurelius Ditugentus.

CIL, III, 835.

(216) Zeilor Mani. Mavida fiica lui Epicadus a trăit 45 de ani; soţul a pus <această piatră> soţiei credincioase. Aici odihneşte.

CIL, III, 7724.

(217) Zeilor Mani. Lui Publius Aelius Ariortus (?) quattuorvir⁵ anual (?) al municipiului Drobeta⁶, omorit de răufăcători⁷; a trăit 50 de ani. Ulpia Digna pune această piatră soţului prea pios şi vrednic, împreună cu nepoţii P. Aelius şi P. Aelius Valens şi Audarus.

CIL, III, 8009 (= 1559).

(218) Zeilor Mani. Vrednicei Ziaei fiicei lui Tiatus <de neam> dac, soţia lui Pioporus, regele cistobocilor⁸; Natoporus şi Drilgisa au pus <această piatră> bunicii lor.

CIL, VI, 1801.

(219) Iulius Secundinus, reangajat din cohorta a III-a a salariorilor... a trăit 85 de ani; de neam dac⁹: moştenitorii — Atticia Sabina soţie şi Iuliu Costas fiu — au făcut <acest monument> celui vrednic de el.

CIL, VI, 2495.

Vz. şi nr. 479, 481 şi 482.

¹ Probabil după moartea Aiaci

² Sclav eliberat.

³ *Augustalul* (lat. *augustalis*) era membrul unei asociaţii care se îngrijea între altele şi de onorurile aduse împăraşilor divinizaţi.

⁴ *Latrones*. În acest termen sînt cuprinşi cei răzvrătiţi împotriva dominaţiei romane.

⁵ *Quattuorvirul* (lat. *quattuorvir*) era un înalt magistrat orăşenesc, de obicei în municipii.

⁶ Oraş roman pe locul Turnului Severin de azi.

⁷ *Latrones*. Vz. mai sus, nota nr. 4.

⁸ Costobocii.

⁹ *Natione dacus*.

Fig. 19 — Scenă din luptele dacilor cu cotropitorii romani.
Basorelief de pe columna lui Traian.

Fig. 20 — Prizonieri daci. Metopă de pe monumentul de la Adamclisi.

f) Colonizarea Daciei

După cucerirea Daciei de către romani, aceștia, urmărind să-și consolideze poziția lor aici, au colonizat noua provincie cu elemente romane sau romanizate aduse din tot imperiul roman. Unii coloniști sint aduși din provinciile răsăritene, alții sint originari din Illyricum și Moesia, din sudul Dunării, iar alții din părțile apusene ale imperiului roman. Din Italia au venit foarte pușini, deoarece aici lipsa de populație se făcea mult simțită în perioada aceea.

220. Opera de colonizare

(220) Traian <supunînd> Dacia, aduse aici din toate părțile imperiului¹ mulțimi nenumărate de oameni spre a cultiva² orgoarele și <a locui> orașele³, căci Dacia, din pricina îndelungatului război cu Decebal, a fost golită de bărbați.

Eutropius, *Breviarium*, VIII, 6⁷

Vz. și nr. 205, 271.

221—225. Coloniști veniți din Orient

(221) Ianuarius Zosimus a trăit 35 de ani... Q. Ianuarius Agathangelus, fiul său prea cuvios, i-a pus această piatră.

CIL, III, 1504.

(222) Zeilor Mani. Iubitului T. Lisinius, care a trăit 40 de ani, soția sa Lisinia Callityche i-a pus această piatră celui vrednic de ea.

CIL, III, 1535.

(223) Zeilor Mani. Lui Gaius Longinus Maximus, care a trăit 58 de ani, soția sa Iulia Afrodisia i-a pus această piatră celui vrednic de ea.

CIL, III, 1536.

(224) Apalaustus de neam grec...

CIL, III, p. 941. Tab. VII.

(225) Theodota de obârșie cretană...

CIL, III, p. 959. Tab. XXV.

Vz. și nr. 502—504.

226—233. Divinități

(226) În cinstea lui Aesculap și Hygiei, P. Aelius Syrus augustal al municipiului... Apulum⁴ și Valeria Severa soția sa și Aelia Syra, fiica sa, au făcut un portic de 30 de picioare, potrivit juruinței <făcute>...

CIL, III, 976.

¹ *Ex toto orbe Romano.*

² *Ad agros [colendos].*

³ *Ad urbes colendas.*

⁴ Oraș roman, pe locul unde este astăzi Alba Iulia.

(227) Lui Aesculap din Pergam¹ și Hygiei închinare. Pus-a <această piatră> C. Spedius Hermias, flamen² al coloniei Sarmizegetusa.

CIL, III, 1417 a

(228) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare din Doliche³ și zeului comagenilor⁴; i-au închinat cu dragoste această piatră preoții Aurelius Marinus și Adde al lui Barsemeus și Oceanus al lui Socrates.

CIL, III, 1301 b.

(229) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare din Heliopolis...⁵

CIL, III, 1353 și 1354.

(230) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare din Tavium⁶.

CIL, III, 860 și 1088.

(231) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare din Eriza...⁷.

CIL, III, 859.

(232) Soarelui nebiruit, lui Mithras cel neînving... Hermadio i-a împlinit cu drag juruința.

CIL, III, 1436.

(233) <Zeitei> Isis cea cu zece mii de nume. Caius Iulius Martialis, părinte <al colegiului> și Lucius Livius Victorinus, quaestor⁸, făcut-au acest dar colegiului de <închinători ai zeitei> Isis.

CIL, III, 882.

234—235. Coloniști veniți din sudul Dunării

(234) Titus Aurelius Afer Delmata fruntaș⁹ din municipiul Sponnum¹⁰, a trăit 30 de ani...; Aurelius Sattara, libertul său, a pus <această piatră> patronului său prea bun.

CIL, III 1322.

(235) ...La Alburnus Maior¹¹ în satul piruștilor¹².

CIL, III, pag. 945. Tab. VIII.

¹ Oraș din Asia Mică.

² Flamen, adică preot.

³ Adică cel adorat în orașul Doliche din Asia Mică (Syria).

⁴ Locuitori din provincia Syria din Asia Mică.

⁵ Heliopolis, oraș din Syria.

⁶ Tavium, oraș în provincia Galatia din Asia Mică.

⁷ Eriza, oraș din Caria, în Asia Mică.

⁸ Questorul era un magistrat orășenesc; aici e un questor de colegiu.

⁹ Princeps adsignatus.

¹⁰ Localitate din Dalmația.

¹¹ Roșia Abrudului.

¹² Populație adusă din Dalmația.

236. *Coloniști veniți din provinciile apusene ale imperiului roman.*

(236) Zeilor Mani. Lui T. Fabius Ibliomarus din celatea Augusta Treverorum¹, fost decurion al canabelor², <care> a trăit 60 de ani.

CIL. III, 1214.

g) Clasele sociale

În timpul dominației romane în Dacia, diferențierea socială a populației se accentuează. Clasa stăpînitoare este formată din proprietarii romani de sclavi, la care se alătură pătura bogată din Dacia.

Inscripțiile amintesc de numele mai multor proprietari funciari autohtoni și romani. Așa, de pildă, o inscripție găsită în două exemplare, una în jurul cetății Noviodunum, alta la Istria, amintește de hotarele despărțitoare dintre domeniul Messiei Pudentilla și micii agricultori liberi din Buteridava; o inscripție găsită lângă Constanța pomeneste de domeniul romanului Tiberius Claudius Firminus, mai multe inscripții găsite la Capidava în Dobrogea amintesc de cîțiva proprietari funciari morți la reședința lor de la țară (*ad villam suam*) iar stela funerară descoperită la Rușănești, comuna Giulești, raionul Oltețu reg. Craiova (*in territorium Sucidavense*) ne vorbește de Aelius Valens Esbenus, proprietar de pămînt și de sclavi din cimpia olteană. O altă importantă inscripție ne face cunoscut numele proprietarului L. Valerius Victorinus, al cărui domeniu (*praedium*) era condus de un administrator (*actor*), fost sclav, pe nume Valerius Nilus.

Unii din acești proprietari proveneau din foștii militari romani, cum e cazul fostului ofițer de călărimă (*ex decurione veteranus*) Ulpus Longinus, stabilit la Tomis, ales în senatul orașenesc (*buleuta Tomitanorum*) și care încă din timpul vieții și-a ridicat un mormînt pe domeniul său.

Din aceeași clasă privilegiată fac parte și marii neguțatori. O inscripție pomeneste de neguțătorul Primus Aelius Ionicus din Drobeta (azi Turnu-Severin), care lasă pe seama libertului său Aelius Primitivus împlinirea ritualurilor de înmormîntare și construcția monumentului funerar.

Tot din clasa stăpînitoare făceau parte și înalții dregători orașenești. O inscripție găsită la Iezureni (comuna Curtișoara, raionul Tg. Jiu, reg. Craiova) ne amintește de un monument funerar ridicat în secolul al III-lea al e. n. unui decurion (membru al senatului municipal) numit Septimius, prin grija a trei sclavi ai săi.

Pătura mijlocie o formează populația mai săracă ce trăiește liberă și care are diferite ocupații; unii trăiesc din exercitarea unei meserii: constructori, pictori, măsurători hotarnici, medici, pietrari etc.; alții sînt mici agricultori ce trăiesc în sate (*pagi*) fiind denumiți din acest motiv *pagani*.

O inscripție găsită la Capidava, în Dobrogea, ne face cunoscut pe Aurelius Hermes, mic agricultor din această regiune, iar o altă inscripție găsită în zidurile cetății Ulmetum ne pomeneste de Aurelius Sisinus. Pe de altă parte, inscripția Messiei Pudentilla, indicată mai sus, vorbește despre micii cultivatori liberi din Buteridava.

Tot din pătura mijlocie fac parte și lucrătorii liberi (despre care ne vorbește o inscripție găsită la Alba Iulia și o tăbliță cerată din Transilvania), precum și liberiții cu privire la care avem un bogat material epigrafic. Unii liberiți aveau chiar funcții în staț, ca Lucius Aelius Hylas, stringător de dări (*vicesimae libertus*) sau ca Hermias, libert al lui Traian și *procurator aurariarum* (procurator al minelor de aur).

Ultima categorie a populației o constituie masa sclavilor, clasa exploatată și asuprită. Unii sclavi se aflau în proprietatea unor stăpîni de sclavi particulari; tăblițele cerate amintesc de vînzarea unor sclavi, iar o inscripție găsită la Apulum (azi Alba Iulia) precizează că a fost pusă în cinstea cavalerului P. Aelius Strenus — ce avea dem-

¹ Azi orașul Trier din Germania.

² *Canabele* (lat *canabae*) erau tîrguri de barăci, locuite de neguțatori și meșteșugari, ivite în preajma taberelor romane mai importante, din care cu vremea se dezvoltă adevărate orașe.

nițăi în orașele Ulpia Traiana Augusta (Sarmizegetusa), Apulum și Drobeta — de către un sclav al său.

Alți sclavi depindeau de autoritățile romane. O inscripție din Romula (azi Reșca, raionul Caracal, reg. Craiova) amintește de un sclav Hylas, ca stringător de impozite (*vicesimarius*), iar o inscripție de la Sucidava (azi Celei, raionul Corabia, reg. Craiova) ne pomenește de doi sclavi: Zoticus și Salvianus, stringători de vămi, puși sub ordinele procuratorului Titus Claudius Xenophon.

Existau și sclavi (*ordinarii*) care aveau sub supravegherea lor alți sclavi (*vicarii*), cum e cazul cu Narcissianus, de la care a căpătat numele un sat din apropiere de Tomis (Constanța).

237—245. Clasa stăpînitoare

(237) În urma dispoziției și a hotărîrii prea strălucitului bărbat consular Ovinus Tertullus, au fost puse hotarele între <domeniul> Messiei Pudentilla și micii agricultori¹ din Buteridava² de către Vindius Verianus, prefectul flotei...³.

CIL. III, 14447; V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 633, nr. 30.

(238) Hotarele ce țin de <domeniul> lui Tiberius Claudius Firminus.

Inscripție găsită lângă Constanța,
V. Pîrvan, *Archäologischer Anzeiger*
[Indicatorul arheologic], 1914, col. 441—442.

(239) Zeilor Mani. Cocceius Vitalis a trăit 50 de ani și Cocceia Iulia, soția lui, a trăit 40 de ani; au murit la reședința domeniului lor⁴. Cocceius Clemens și Cocceius Helius, fiii lor, au pus acest epitaf tatălui și mamei vrednici de el.

CIL. III, 13737 și V. Pîrvan, *Ulmelum*, I, pag. 532 și 553.

(240) Zeilor Mani. Cocceius Helius... a pus acest epitaf soției sale Titia Matrina, vrednică de el; a trăit 25 de ani <și> a murit la reședința domeniului ei⁵.

CIL, III, 14214²⁰ și V. Pîrvan, *Ulmelum*, I, pag. 532 și 553.

(241) Zeilor Mani. Aelius Valerius, supranumit Esbenus⁶, a trăit 80 de ani... soția și libertul său Fortunatus s-au îngrijit să facă <această stelă funerară> patronului vrednic de ea.

CIL, III, 8010 (= 6281).

(242) ... În sănătatea lui L. Valerius Victorinus, a Ulpiei Nicandra și a fiilor lor: L. Valerius Victorinus și L. Valerius Turbo și L. Valerius Soter... administratorul⁷ Valerius Nilus a pus <această piatră>, potrivit juriunței făcute.

V. Pîrvan, *Ulmelum*, I, pag. 556.

¹ *Vicani Buteridavenses*.

² Sat roman în Dobrogea; terminația e specific dacă.

³ Noua lectură a acestei inscripții o dădorăm epigrafistului I. I. Russu.

⁴ *Ad villam suam*.

⁵ *Ad villa sua* (sic).

⁶ Numele e dac.

⁷ *Actor*. De obicei, administrarea domeniilor era încredințată unui sclav, sub formă de peculiu. Aici e vorba de un libert, deoarece poartă numele capului de familie care l-a eliberat din sclavie.

(243) M. Ulpius Longinus, veteran decurion, membru al sfatului¹ <ce-tății> Tomis, fiind încă în viață, și-a făcut mormîntul pentru sine și pentru soția sa Ulpia Aquilina pe domeniul său².

CIL, III, 770.

(244) Zeilor Mani. Primus Aelius Ionicus, neguțător, a trăit 50 de ani: Iulia Priscilla soția sa și Aelius Iulianus, fiul său, în calitate de succesori <au ridicat acest mormînt> prin <libertul> său Aelius Primitivus...

CIL, III, 14216¹⁴.

(245) Septimius decurion³ al coloniei Drobeta⁴ a trăit 65 de ani; <sclavii săi...> și Septimius și Peregrinus i-au făcut acest <mormînt>.

D. Tudor, în „Oltenia romană”,
pag. 348, nr. 175.

246—251. Pălura mijlocie

(246) Constructorul⁵ Antonius și tăbăcarul⁶ Titius...

CIL, III, 14492.

(247) Mestrius Martinus, zugrav⁷ a ridicat întru sănătatea sa și alor săi un templu...

Inscripție găsită la Alba Iulia. CIL, III, 1005.

(248) Aurelius Maximila, măsurător <holarnic>⁸...

CIL, III, 1220.

(249) Pe pecetea unui medic de ochi s-a găsit scrisă următoarea reclamă:
a) Medicament al lui Titus Attius Divixtus, de întrebuințat după criza scurgerii ochilor.

b) Colir al lui Titus Attius Divixtus, pentru cicatricile vechi.

c) Medicament al lui Titus Attius Divixtus pentru tăierea curgerii chiar de la început.

CIL, III, 1636.

(250) ... Diogene pietrarul...⁹

CIL, III, 7895.

(251) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare și Iunonei regine:

¹ Buleuta.

² In praedio suo.

³ Decurio.

⁴ Oraș roman pe locul unde este astăzi Turnu Severin.

⁵ Architectus.

⁶ Coriarius.

⁷ Pictor.

⁸ Mensor.

⁹ Lapidarius.

Titus Aurelius Narcissus, neguțător¹, pentru sine și ai săi îndeplinitu-și-a cu drag juruința.

CIL, III, 1069.

Vz. și nr. 294, 432

252—253. *Cultivatori liberi*

(252) Zeilor Mani. Aurelius Hermes, agricultor², a trăit 70 de ani și 11 zile, și Aurelia Meliti, soția sa, a trăit 60 de ani 2 luni, 7 zile; au lăsat în urmă de moștenitori adevărați și în viață, șapte copii: șase fii și o fiică. Copiii prea iubitori au ridicat acest monument <părinților> vrednici de ei. Fii sănătos, călătorule.

Inscripție găsită în așezarea romană
Capidava din Dobrogea. CIL, III, 12478.

(253) Agricultorul³ Aurelius Sisinus a trăit ani...⁴.

Inscripție găsită în zidurile cetății Ulmentum
din Dobrogea, V. Pîrvan, *Ulmetum*,
II, 2, pag. 333.

254—255. *Lucrători liberi*

(254) Lui Iupiter cel prea bun și prea mare. P. Aelius Celsinus și P. Aelius Iulianus cu lucrătorii lor⁵ și-au împlinit cu dragă inimă juruința <făcută>...

Inscripție găsită la Alba Iulia,
în CIL, III, 1035.

(255) Memmius al lui Asclepius... și-a închiriat munca⁶ sa la munca în minele de aur...

CIL, III, pag. 948; Tab. X.

256—260. *Libertți*

(256) Zeilor Mani. Lui M. Ulpius Hermias, procurator al minelor de aur⁷, libertul împăratului <Marcus Ulpius Traianus> Augustus, ale cărui rămășițe au fost duse la Roma din îngăduința Augustului nostru⁸,

¹ *Negot[iator]*.

² *Paganus*.

³ *Paganus*.

⁴ Alți locuitori de la țară sînt păslori, după cum dovedește o piatră de mormînt găsită la Ulmetum în Dobrogea, pe care se află săpat „un cioban, cu sarica pînă la glezne și purtînd plete lungi, însoțit, poate (căci piatra a aici foarte rău stricată) de ciinele lui, adică tocmai așa cum vezi stînd pe lingă oi ciobanii noștri, pînă în ziua de azi, iar de partea cealaltă a pietrei, pe un agricultor arînd cu plugul cu doi boi, un ogor, lingă care, mai în fund, crește, umplînd o mare parte din fața stîlpului, un copac, ce înseamnă pădurea din apropiere”. (V. Pîrvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, pag. 117—118).

⁵ *Cum operariis suis*.

⁶ *Locasse se et operas suas*.

⁷ *Procuratori aurariarum*.

⁸ Adică a lui Traian.

i-au pus <această piatră> Salonia Palestrica soție și Diogenes, fiindcă a fost vrednic de ea. A trăit ani 55.

CIL, III, 1312.

(257) Zeilor Mani. Asclepia Chrona a trăit 40 de ani; aici odihnește; Asclepius al lui Asclepiades a pus <această piatră> patroanei¹ și soției sale vrednice.

CIL, III, 14216¹³.

(258) L. Aelius Hylas, libert, stringător al impozitului de 5%² în sănătatea fiului său Horiens și a soției sale Apuleia a închinat — potrivit juruinței făcute — o statuie zeului... <Mithras> împreună cu boita...

CIL, III, 7729 (= 968).

(259) Zeilor Mani... Bassus, veteran din legiunea V Macedonica, a trăit 66 de ani, zece <luni>, 16 zile... Iulius Helpizon, libertul și moștenitorul său, i-a pus <această piatră>...

CIL, III, 14216⁵.

(260) Libertții Apollonius și Helpis au ridicat monumentul vrednicului lor patron.

CIL, III, 6219 (= 1587 a și pag. 1355);
V. Pîrvan, *Castrul de la Poiana*, pag. 105.

Vz. și nr. 211, 234, 241, 242, 244, 557, 559, 680—692.

261—269. *Sclavi*

(261) Dasius Breucus a cumpărat și a dobândit prin mancipațiune³ un sclav⁴ cu numele de Apalaustus...

CIL, III, pag. 940—941; Tab. VII.

(262) Maximus al lui Bato a cumpărat o sclavă cu numele de Passia... și a dobândit-o prin mancipațiune...

CIL, III, pag. 936—937; Tab. VI.

(263) Claudius Iulianus ostaș din legiunea XIII Gemina... a cumpărat și a dobândit prin mancipațiune o femeie cu numele de Theodola...

CIL, III, pag. 958—959; Tab. XXV.

¹ *Patron[ae] coniug[i]*.

² *Vicesima libertatis*. Că Hylas este stringătorul acestui fel de impozit a stabilit O. Hirschfeld, *Die kaiserlichen Verwaltungs-Beamten bis auf Diocletian [Funcționarii administrativi imperiali pînă la Dioclețian]*, Berlin, 1905, pag. 107.

³ *Mancipațiunea* (lat. *mancipatio*) era un mod specific roman de dobândire a proprietății, la care era nevoie de cinci cetățeni martori, de un cantaragiu (*libripens*), de o balanță, de o bucată de aramă și de prezența lucrului instrăinat, atunci cînd era un lucru mobil. Cumpărătorul lua în mînă lucrul pe care voia să-l dobîndească, rostea formula sacramentală, atîngea balanța cu bucala de aramă și o dădea vinzătorului (vz. mai jos nr. 708).

⁴ *Puerum*.

(264) Lui P. Aelius, fiul lui Publius, din tribul Papiria Strenus, ... preot al <altarului Celui Slăvit>, augur și duovir¹ al coloniei Sarmizegetusa ... patron al colegiului fierarilor, centonarilor și corăbierilor ... <i-a pus această piatră sclavul> său Rulinus. CIL, III, 1209.

(265) Nimfelor. Hylas sclav strângător al impozitului de 5% pe eliberările de sclavi² (?) a pus <această piatră>, potrivit juruinței <făcute>.

CIL, III, 13798

(266) Împăratului Caesar M. Aurelius Commodus Antoninus Augustus i-au pus această piatră Zoticus și Salvian, sclavi strângători de vămi³, sub îngrijirea lui Claudius al lui Xenophon, procurator imperial⁴.

CIL, III, 8042.

(267) În sănătatea auguștilor noștri: L. Septimius Severus și M. Aurelius Antoninus și a <cezarului> Publius Septimius Geta, Eutyches și Apulensis, <sclavi> strângători de vămi au ridicat acest oficiu, din temelie, sub îngrijirea lui Aurelius al lui Heraclitus, procurator al auguștilor ...⁵

D. Tudor, „Oltenia romană”, nr. 5, pag. 324.

(268) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. Bellinus, sclavul vamal socotitor⁶ al lui T. Iulius Saturninus, arendaș al veniturilor vămii⁷ din dragoste i-a împlinit juruința <făcută>, ridicându-i <acest altar> ...

Inscripție găsită la Orșova I. I. Russu, *Un sclav în serviciul vamal din Dacia*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, an IV (1953), nr. 3—4, pag. 784, și urm.

(269) Lui Iupiter cel prea bun și prea mare pentru sănătatea împăratului Marcus Aurelius Augustus Antoninus Pius, acest altar închinat de satul lui Narcissianus ...

D. Tudor, *Satul sclavului Narcissianus (Vicus Narcissianus)*, în *Lucrările sesiunii generale științifice din 2—12 iunie 1950*. Editura Academiei R.P.R., pag. 1989—1992.

Vz. și nr. 245, 531, 540, 542, 546, 547, 556, 558, 613—615, 679, 625, 709, 710, 732, 785, 787 și 862.

h) Formele luptei de clasă în Dacia romană

După cucerirea Daciei de către romani lupta de eliberare a dacilor subjugăți se împletește cu lupta de clasă dusă de sclavi și de sărăcimea liberă împotriva cotropitorilor și exploataților, punând în primejdie stăpînirea romană. După moartea lui Traian, izbucnesc răscoale în anii 118, 139, 143, 156—158, 184 și 214 e. n.

¹ Duovirul era un magistrat orășenesc suprem, cu atribuții executive și judecătorești întîlnit mai ales în colonii.

² Vicesimarius.

³ Servi vilici, sclavi cu atribuții de administratori în serviciul perceperii vămilor.

⁴ Procurator Aug[usti].

⁵ Procurator Augustorum [trium].

⁶ Servus contra scriptor.

⁷ Publici portori.

Mișcările nemulțumiților și atacurile din afară sînt atît de puternice, încît la un moment dat Hadrian se gîndea să părăsească Dacia. Răscoalele continuă sub Antoninus Pius; în timpul Domniei acestuia împăratul, rezistența micilor agricultori împotriva exploataților se manifestă unori prin „fuga” acestora din satele în care locuiau.

Pe vremea lui Marcus Aurelius încep să atace diferite popoare migratorii, precum și costobocii, un trib de daci liberi din afara Daciei. O dată cu atacurile „barbarilor” germani și ale dacilor liberi se intensifică și răscoalele dinăuntrul provinciilor. Inscripțiile vorbesc de activitatea unor răufăcători (*latrones*) în vremea acestor atacuri, precum și de „primejdia foarte mare” prin care a trecut capitala Daciei, Ulpia Traiana Augusta.

Faptul că populația înrobilă era sprijinită de atacurile triburilor libere din afară se vede dintr-o inscripție din sudul Dobrogei, datînd de pe vremea lui Marcus Aurelius, din care rezultă că localnicii daci care — profitînd de aceste împrejurări — intraseră în hotarele așa-numitei *Civitas Ausdecensium*, sînt constrînși mai tirziu de stăpînirea romană să părăsească pămînturile luate în stăpînire.

Răscoalele și atacurile din afară continuă și sub urmașul său, împăratul Commodus, despre care biograful său oficial spune că „a restabilit” stăpînirea romană în Dacia.

Temîndu-se de pericolul pe care-l prezentau triburile de daci liberi din afara Daciei, Commodus dă la douăsprezece mii de daci din preajma hotarelor pămînturi în Dacia romană ca să le muncească și să plătească dări. Această colonizare a sporit însă combativitatea forțelor interne ale răsculaților.

Despre Septimius Severus, urmașul lui Commodus, scriitorul Tertullian ne informează că „în toate provinciile a rînduit detașamente însărcinate în chip special cu urmărirea răufăcătorilor răzvrățiți”, adică cu reprimarea celor ce luptau împotriva exploataților bășinași și romani. Sub Caracalla, fiul lui Septimius Severus, atacurile carpile, adică ale dacilor liberi din regiunile de nord ale Moldovei de azi, se fac tot mai simțite.

O inscripție găsită la Ghighen (anticul Oescus, în Moesia de jos) spune — după cît se pare — că împăratul ar fi avut lupte cu aceștia în apropierea orașului Tyras (azi Belgorod Dnestrovski, în U.R.S.S.).

După dinastia Severilor, împărații care urmează duc lupte cu costobocii și carpii, care pornesc la ultimul atac împotriva cîmpitorilor romani. Titlurile triumfale pe care le iau acum împărații romani — Maximin Tracul își ia titlul de „cel mai mare învingător al dacilor” (*Dacicus maximus*), Filip Arabul pe cel de „învingător al carpilei” (*Carpicus*), iar Decius și Gallienus, la fel, pe cel de *Dacicus maximus* („cel mai mare învingător al dacilor”) — dovedesc numai biruințe de moment, care nu vor putea face însă pînă la urmă să se evite retragerea trupelor romane din Dacia.

Și în Dacia, ca și în alte părți, „sclavii se răsculau, făceau rebeliuni, dezlănțuind războaie civile, dar niciodată n-au putut să alcătuiască o majoritate conștientă, partide care să conducă lupta, niciodată n-au putut să înțeleagă clar ce scop urmăresc, și chiar în cele mai revoluționare momente ale istoriei au fost totdeauna simpli pionieri în miinile claselor dominante” (V. I. Lenin, *Despre stat*, ed. II-a, Editura pentru Literatură Politică, 1953, pag. 27). Pînă la urmă însă, revoluția generală a sclavilor, sărăcimii și coloniilor „a lichidat pe stăpînii de sclavi și a desființat forma sclavagistă de exploatare a oamenilor muncii” (I. V. Stalin, *Problemele leninismului*, ediția a III-a, Editura pentru Literatură Politică, 1952, pag. 434). La aceasta au fost ajutați și de popoarele migratorii care au dat lovitura de grație imperiului roman: „...toți «barbarii» s-au unit împotriva dușmanului comun și au răsturnat ca o vijelie Roma” (I. V. Stalin, *op. cit.*, pag. 453—454).

(270—280) Lupta de clasă

(270) ...Pe cînd popoarele subjugate de Traian căutau să iasă de sub stăpînirea romană, maurii întreprindeau acțiuni de hărțuire, sarmații porniseră cu război, britanii nu mai puteau fi ținuți sub jugul roman,

Egiptul era frământat de răzvrătiri¹, iar Libya și Palestina, răsculate², prindeau curaj..

Scriptores Historiae Augustae,
Aelius Spartianus, *Vita Hadriani*, V, 2.

(271) Prietenii l-au împiedicat <pe Hadrian> să facă același lucru și cu Dacia <adică să retragă legiunile>³, pentru că s-ar fi lăsat barbarilor mulți cetățeni romani, fiindcă Traian, supunând Dacia, adusese aici din toate părțile imperiului mulțimi nenumărate de oameni...

Eutropius, *Breviarium*, VIII, 6.

(272) Prin guvernatorii și generalii săi <ai lui Antoninus Pius> a supus pe germani, pe daci și multe alte neamuri, precum și pe iudeii răzvrățiți. Chiar în Achaia și în Egipt a înăbușit răscoale...

Script. Hist. Aug., I. Capitolinus,
Vita Antonini, V, 4—5.

(273) <Impăratului Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius, prea slăvitul, binefăcător> și ocrotitor al <satului>... Plângere către <prea puternicul> guvernator Iulius Severus din partea sătenilor din satul Dagis: noi, cei așezați și având satul lângă drumul mare, sintem apăsați de slujbe și corvezi, îndeplinind atât de mult <astfel de corvezi>, de multe ori pe an, încît nu mai sintem în stare a face față <indatoririlor>, așa cum nu le-au mai făcut față nici cei din numitul Laicos Pyrgos <așezat acolo>, de unde pornește drumul mare însuși, care cei dintii ne mai putînd duce nici slujbele, nici corvezile, au făcut plîngere în vremea aceea lui Antonius Hiberus <care le-a lămurit situația>. Te rugăm dar... și noi... ca... după cunoscuta ta îndurare să ai milă de noi, niște bieți truditori⁴ și să dai un rescript⁵ asemănător și să putem <astfel> mulțumită îndurării și rescriptului tău, să rămînem în sat și <să nu fim siliți să> părăsim locul nostru, sub un astfel de guvernator <ca tine>..."

... (Rezoluția: să execute slujbe și corvezi, potrivit cu rescriptul lui Antonius, bărbat de prea strălucită pomenire după care este dat și acest rescript al guvernatorului actual⁶).

Iorgu Stoian, *O inscripție inedită din Histria*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, an II (1951), nr. 2, pag. 137.

(274) Zeilor Mani. Lui Lucius Iulius Bassus, fiul lui Lucius, din tribul Sergia, decurion și questor al municipiului Drobeta, omorît de răufăcători⁷,

¹ *Seditionibus urgebatur.*

² *Rebelles.*

³ Așa precum făcuse cu Asiria, Mesopotamia și Armenia.

⁴ ἄνθρωπος πένητας.

⁵ ἄντιγραφὴ (lat. *rescriptum*) era o consultație dată de împărat particularilor, sub forma unei rezoluții, în partea de jos a petiției (*subscriptio*) sau magistraților prin scrisori (*epistolae*).

⁶ Inscripția cuprinde plîngerea locuitorilor din satul Dagis, făcută lui I. Statilius Iulius Severus, guvernator al Moesiei inferioare în anul 159 e.n.

⁷ *Latrones*, vz. mai sus, pag 96 nota 4.

a trăit 40 de ani. Iulius Iulianus și Iulius Bassus <fii> împreună cu Iulius Valerianus, irate, — care i-a răzbunat moartea, — au îngrijit a se pune <această piatră>.

CIL, III, 1579.

(275) Împăratului Caesar Marcus Aurelius Antoninus, prea slăvitul, cel mai mare preot... colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia, scăpînd de o primejdie foarte mare¹ și care și-a recăpătat liniștea <ii aduce mulțumire>...

CIL, III, 7969.

(276) S-au așezat stâlpi de hotar pe teritoriul cetății ausdecensilor în spre daci, după arătările împuternicitului cetății², Vexarus T...; Dacii sînt datori să iasă dincolo de stâlpi. Stîlpii de hotar ai teritoriului cetății trebuie să fie păziți cu sîntenie. A așezat stîlpii teritoriului cetății Marcus Salvius P...ror, potrivit dispoziției date de Helvius Pertinax, consularul nostru, prin Anternius Antoninus, tribunul cohorței <I a cilicienilor>.

Inscripție din timpul împăratului Marcus Aurelius, V. Pirvan, *Cetatea Tropaeum* în „*Buletinul Comisiei de Monumente Istorice*”, 1911, pag. 6.

(277) În ciuda unui asemenea fel de viață <Commodus> a învins totuși, prin generalii săi, pe mauri, a învins pe daci și a liniștit Pannoniile. În Britannia, Germania și în Dacia, încercările locuitorilor de a se libera de stăpînirea lui au fost înăbușite de generali.

Script. Hist. Aug.; A. Lampridius, *Commodus Antoninus*, XIII, 5—7.

(278) Iar Sabinianus³ a supus și din dacii mărginași douăsprezece mii, izgoniți din țara lor, și care erau gata să dea ajutor altora, făgăduindu-le să le dea pămînt în Dacia noastră <română>.

Dio Cassius, LXXII, 3, 3.

(279) În toate provinciile imperiului, detașamente însărcinate special cu urmărirea răufăcătorilor⁴ sînt trase la sorți...

Tertullianus, *Apologeticum*, II, 8

(280) Lui Titus Aurelius, fiul lui Titus, din <tribul> Papiria, Flavinus, primipilar și cei dintîi în sfatul coloniei⁵ Oescus⁶ și membru al sfatului cetăților Tynas, Dionysopolis, Marcianopolis, Tungri și Aquincum, patron al colegiului de fierari⁷, cinstit de marele Antoninus, prea slăvitul, cel

¹ *Ancipiti periculo.*

² *Actor civitatis.*

³ Guvernator al Daciei în timpul împăratului Commodus.

⁴ *Latronibus vestigandis.*

⁵ *Principi ordinis.*

⁶ În Moesia de jos.

⁷ *Fabrum.*

trecut între zei, cu 50 025 sesterți și cu o avansare în grad¹ pentru vitejia lui în lupta cu carpții și pentru faptele <săvârșite de el> cu curaj și succes; <i-a ridicat acest monument> Claudius Nicomedes, membru al sfatului orașului Tyras, ca unui prieten prea vrednic de cinste...

CIL, III, 14, 416.

Vz. și nr. 213 și 217.

i) Organizarea administrativă a Daciei romane

Provincia Dacia în timpul împăratului Traian este condusă de un guvernator numit *legatus Augusti propraetore*.

Primul guvernator al noii provincii este D. Terentius Scaurianus; într-o inscripție el este arătat ca înlemietor al coloniei Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, având titlul de *propraetor*. Într-o diplomă militară din 17 februarie 110 e.n. sint pomenite două *alae* (unități de călărimă) și zece cohorte (unități de pedestrași) ce-și aveau castrale în Dacia, sub comanda aceluiași Scaurianus.

Dacia continua să fie condusă de un singur guvernator pînă cînd, în anul 120 sub Hadrian, este împărțită în două părți: Dacia de sus (*Dacia Superior*) și Dacia de jos (*Dacia Inferior*). Cel dintîi document atestînd această împărțire este o diplomă militară care pomeneste de corpul de trupă al arcașilor din Palmyra, ce se află în Dacia de sus sub comanda lui Iulius Severus, trimis al împăratului (*legatus Augusti propraetore*) în această parte a Daciei: diploma datează din 29 iunie, 120 e.n. (Vz. C. Daicoviciu, *La première division de la Dacie [Prima diviziune a Daciei]*, în „Anuarul Institutului de studii clasice din Cluj”, an II (1936) pag. 71 și urm. Idem, *O nouă diplomă militară din Dacia*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, an. IV (1953), nr. 3—4, pag. 541 și urm.).

Existența Daciei de jos (*Dacia Inferior*) este atestată de o diplomă militară din 22 martie 129 e.n.; despre împărțirea Daciei în două ne amintește și scriitorul bizantin Malalas, care din eroare atribuie această împărțire împăratului Traian.

Fiecare din aceste două Dacii avea un guvernator al ei: Dacia de sus avea un *legatus Augusti propraetore*, iar Dacia de jos un *procurator Augusti*, pomenit în două inscripții găsite la Racovița-Copăceni pe Olt, raionul Rîmniciul Vilcea, reg. Pitești (anticul *Praetorium*).

Este posibil ca guvernatorul Daciei de sus să fi avut un rol superior față de procuratorul din Dacia de jos și să fi fost socotit ca adevăratul guvernator al provinciei Dacia, cu atît mai mult cu cît el îndeplinea și funcția de comandant al legiunii XIII Gemina.

Împărțirea Daciei în două părți și întreaga organizare administrativă din vremea lui Hadrian au fost neîndestulătoare, fapt dovedit mai cu seamă de luptele cu dacii liberi. De aceea, împăratul Antoninus Pius trece la o nouă organizare, împărțind provincia în trei părți în anul 158 e.n.: 1) *Dacia Porolissensis*, numită după numele capitalei, Porolissum; 2) *Dacia Apulensis*, numită la fel după numele capitalei, Apulum; 3) *Dacia Malvensis*, numită astfel tot după numele capitalei, colonia Malva.

Materialul epigrafic amintește despre aceste trei subdiviziuni și despre cele „trei Dacii”, fără a face vreo deosebire de nume.

Pe vremea lui Marcus Aurelius, din cauza atacurilor marcomanilor și a primejdiei dacilor dinăuntrul și dinafara hotarelor se aduce în Dacia legiunea V Macedonica (cf. CIL. III. 7505).

Deoarece acum se aflau în provincie două legiuni, se ivea nevoia de a se asigura o unitate de comandă care se realizează prin numirea unui guvernator suprem peste cele trei Dacii. Titlul său este *legatus Augusti propraetore Daciarum trium* (legat al lui Augustus cu rang de pretor pentru cele trei Dacii) și *consularis trium Daciarum* (consular al celor trei Dacii). Într-o inscripție i se dă și denumirea de *dux* (conducător).

La rîndul lor, cele trei subdiviziuni ale Daciei erau conduse de un procurator. Pentru Dacia Porolissensis și Dacia Apulensis, inscripțiile amintesc mai mulți asemenea

¹ *Gradus promotionis*.

procuratori, care aveau și atribuții administrativ-financiare. Pentru Dacia Malvensis, inscripțiile mai vorbesc de un procurator și de un conducător (*praeses*); acest titlu de *praeses* a făcut pe istorici să conchidă că procuratorul Daciei Malvensis avea o mai mare independență față de guvernatorul suprem.

Această organizare unitară ne face să credem că Dacia constituie o singură provincie, împărțită totuși, pentru o mai ușoară reprimare a celor exploatați, în trei subdiviziuni.

281—282. *Legatus Augusti propraetore*

(281) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare, părintelui Romulus, lui Marte Ocrotitorul, colonia dacica Sarmizegetusa, întemeiată sub oblăduirea fericită a împăratului Traian, prea slăvitul, fiul lui Nerva cel trecut printre zei, prin Marcus Scavianus, propraetorul acestuia <aduce prinos de mulțumire>.

CIL, III, 1443.

(282) Împăratul Caesar Traian, fiul lui Nerva cel trecut printre zei, prea slăvitul, biruitorul germanilor, dacilor, cel mai mare preot, în al paisprezecelea an al puterii sale de tribun... consul pentru a cincea oară, a dat cetățenia călăreților și pedestrașilor care au făcut serviciul militar în cele două ale și cele zece cohorte... și sînt în Dacia sub <conducerea> lui D. Terentius Scavianus, care au slujit în oaste douăzeci și cinci de ani sau mai bine și care au fost eliberați cu cinste, și anume celor însemnați mai jos, copiilor și urmașilor lor...

Diplomă militară din 17 februarie 110 e.n.,
CIL, III. Diploma militară nr. XXV,
pag. 868, (= XVI, 57).

Vz. și nr. 286, 296, 302, 597, 635 și 636.

283—288. *Dacia de sus (Superior) și Dacia de jos (Inferior)*

(283) Împăratului Hadrian, fiul lui Traian celui trecut printre zei și biruitor al parților, nepotul lui Nerva celui trecut printre zei, prea slăvitul, cel mai mare preot, în anul al patrulea al puterii sale de tribun, consul pentru a treia oară, a dat cetățenia arcașilor palmirieni din Syria care sînt în Dacia de sus, sub conducerea lui Iulius Severus și anume celor însemnați mai jos.

În ziua de 29 iunie în anul cînd erau consuli Gaius Publicius Marcellus și Lucius Rutilius Proprinquus <anul 120 e. n.>. Lui Bari<us?>, fiul lui Male din Palmyra. Scris și cercetat după tabla de bronz pusă la Roma, în zidul din spatele templului de lângă Minerva, închinat lui Augustus celui trecut printre zei.

C. Daicoviciu, *O nouă diplomă militară din Dacia*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, an. IV (1953), nr. 3—4,
pag. 541 și urm.

(284) Împăratul Caesar Hadrian, fiul lui Traian celui trecut printre zei, biruitor al parților, nepot al lui Nerva, celui trecut printre zei, prea slăvitul, cel mai mare preot, în al treisprezecelea an al puterii sale de

tribun, consul pentru a treia oară... a dat cetățenia călăreților și pedestrașilor care au făcut serviciul militar în... <urmează numele trupelor>... ce sînt în Dacia de jos sub <conducerea> lui Plautius Caesianus și care au slujit în oaste 25 de ani sau mai bine și care au fost eliberați cu cinste, și anume celor însemnați mai jos, copiilor și urmașilor lor...

Diplomă militară din 22 martie 129 e.n., CIL, III, Diploma militară nr. XXXIII, pag. 876.
(= XVI, 75).

(285) Același împărat <Traian>... dincolo de fluviul Dunărea în partea dinspre apus a făcut două provincii pe care le-a numit Dacia Prima și Dacia Secunda¹.

Ioannes Malalas, *Chronographia*, XI,
De temporibus Traiani Imperatoris.

(286) Lui Iulius Severus... legat cu rang de pretor al împăratului Hadrian, prea slăvitul, în provincia Dacia <de sus>...

CIL, III, 2830.

(287) Împăratului Hadrian, fiul lui Traian cel trecut printre zei, biruitor al partilor, nepotului lui Nerva cel trecut printre zei, prea slăvitul, cel mai mare preot, în al douăzeci și treilea an al puterii sale de tribun, consul pentru a treia oară... îi dedică <acest monument> trupele² de burgari și veredari³ sub <conducerea> lui Flavius Constans, procurator al împăratului <din Dacia de jos>...

Inscripție din anul 138 e.n. CIL, III, 13795.

(288) Împăratului Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius, prea slăvitul, în al treilea an al puterii sale de tribun, consul pentru a treia oară... <care> a mărit castelele unităților de burgari și veredari ce deveniseră neîncăpătoare, dublînd lungimea valului înconjurător și înzestrîndu-l cu turnuri... prin Aquila Fidus, procurator al împăratului <în Dacia de jos>.

Inscripție din anul 140 e.n. CIL, III, 13796.

289—295. *Dacia Porolissensis, Apulensis și Malvensis*

(289) Celor trei Dacii și Geniului legiunii XIII Gemina. Marcus Aelius, Iulianus tribunul... închină <acest monument>.

CIL, III, 995.

(290) Titus Claudius, fiul lui Titus, din tribul Papiria, Xenophon... procurator pentru Moesia de jos și cele trei Dacii.

CIL, III, 6575.

¹ Autorul din eroare atribuie această împărțire lui Traian, în loc de Hadrian.

² *Numeri*.

³ *Burgarii* erau apărătorii turnurilor de pază de la hotarele imperiului. *Veredarii* erau curieri călări care, pe lângă paza hotarelor făceau și serviciul poștal (Vz. mai jos, nr. 594—596).

(291) Lui Ulpius <Victor>... procurator al Slăvitului <împărat> în provincia Dacia Apulensis, locțiitor al guvernatorului, de asemenea procurator al provinciei <Dacia> Porolissensis...

CIL, III, 1464.

(292) Zeului Soare celui Nebiruit. Întru sănătatea sa și alor săi, a pus <această piatră> Marcus Cocceius Genialis, bărbat strălucit, procurator al celor doi auguști ai noștri, în provincia Dacia Porolissensis...¹.

CIL, III, 7662.

(293) Lui Quintus Axius, fiul lui Quintus, ... Aelianus, cavalier roman, ... procurator al provinciei Dacia Apulensis...

CIL, III, 1456

(294) Lui Crassus Macrobius; neguțătorii provinciei Dacia Apulensis: dedică această piatră ocrotitorului lor prea bun...².

CIL, III, 1500.

(295) <O diplomă militară>... dată... cu șapte zile înainte de idele lui ianuarie, fiind consuli L. Virius Agricola și Sextus Cadius Clementinus... fostului călăreț al domnului nostru Augustus, Marcus Aurelius Decianus, fiul lui Decianus din colonia Malva din Dacia...

Diplomă militară din 7 ianuarie anul 230 e.n.

CIL, III. Diploma militară LI, pag. 893,

(= XVI, 144).

296—302. Guvernatorul celor trei Dacii

(296) Lui Marcus Claudius, fiul lui Titus, din tribul Quirina. Fronto, ... legat al Slăvitului cu rang de pretor pentru cele trei Dacii și al Moesiei de sus... patronului, conducătorului prea puternic, guvernatorului prea strălucit <îi închină acest monument> colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa...

Inscripție din anul 170 e.n. CIL, III, 1457.

(297) Împăratul Caesar L. Septimius Severus Pertinax, prea slăvitul..., a pus să se refacă băile cohortei a II-a Flavia de commageni, pe când era consular al celor trei Dacii Polus Terentianus; <s-a pus această piatră> prin grija lui Sextus Baebius Scribonius Castus, prefectul cohortei...

Inscripție din anul 193 e.n. CIL, III, 1374.

(298) Întru sănătatea auguștilor noștri: L. Septimius Severus Pius Pertinax și a lui Marcus Aurelius Antoninus, împărați și a cezarului

¹ Dacia Porolissensis era condusă de un procurator presidial; cel dintii este Macrinus Vindex, potrivit diplomei militare din CIL, XVI (anul 158 e.n.), care-l menționează.

² Dacia Apulensis este condusă de un legat de rang pretorian (*vir praetorius*), comandant totodată al legiunii a XIII-a Gemina; acesta avea o autoritate superioară față de ceilalți doi conducători din Dacia Porolissensis și Dacia Malvensis.

P. Septimius Geta, colegiul centonarilor¹ și-a făcut cu banii săi o casă de sfat cu fronton²; s-a închinat această <piatră> fiind consular al celor trei Dacii L. Pomp... Liberalis.

Inscripție din anii 198—211 e.n.,
CIL, III, 1174.

(299) Soartei. Întru sănătatea celor trei auguști ai noștri: Lucius Octavius Iulianus, consular al celor trei Dacii, a poruncit să se facă <aceasta> prin sîrguința lui Aelius (?) Geminus (?) Antoninus (?) prefect al aiei asturilor...

Inscripție din anul 200 e.n., CIL, III, 1393.

(300) Lucius Marius Perpetuus, consular al celor trei Dacii...

Inscripție din anii 211—222 e.n.,
CIL, III, 1178.

(301) Sextus Cornelius, fiul lui Sextus, Clemens, consular și conducător³ al celor trei Dacii⁴...

CIL, VIII, 9365, (= 20994).

(302) Lui Silvan celui sfînt. Lucius Aemilius Carus legat al lui Augustus cu rang de pretor al celor trei Dacii⁵.

CIL, III, 1153.

303—307. *Cîrmuitorii celor trei diviziuni administrative ale Daciei*

(303) Lui Publius Sempronius Aelius Lycinus, procurator al... Daciei Porolissensis... <îi închină acest monument> Q. Blasius Apollinaris⁶.

CIL, III, 6756 (= 6054).

(304) Marcus Cocceus Genialis, bărbat strălucit, procuratorul celor doi auguști ai noștri în provincia Dacia Porolissensis...

CIL, III, 7662.

(305) Lui Q. Axius fiul lui Quintus Aelianus... procurator al provinciei Dacia Apulensis... sfatul orășenesc al coloniei metropole Sarmizegetusa <închină acest monument> patronului ei.

CIL, III, 1456.

(306) Marcus Macrinus Avitus, fiul lui Marcus, din tribul Claudia, Catonius Vindex... procurator al provinciei Dacia Malvensis.

CIL, VI, 1449.

¹ *Collegium centonariorum.*

² *Schola cum aetoma.*

³ *Dux.*

⁴ După părerea lui A. Stein (*Die Reichsbeamten von Dacien [Funcționarii imperiali din Dacia]*, Budapesta, 1944, pag. 44) Clemens a guvernat Dacia între anii 170—172 e.n.

⁵ În legătură cu același personaj vz. și CIL, III, 1415. După A. Stein (*op. cit.* pag. 44 și urm.) Aemilius Carus a fost consular al celor trei Dacii în anii 172—177 e.n.

⁶ În legătură cu acest personaj vz. și CIL, III, 7659 și 6757 (= 6055).

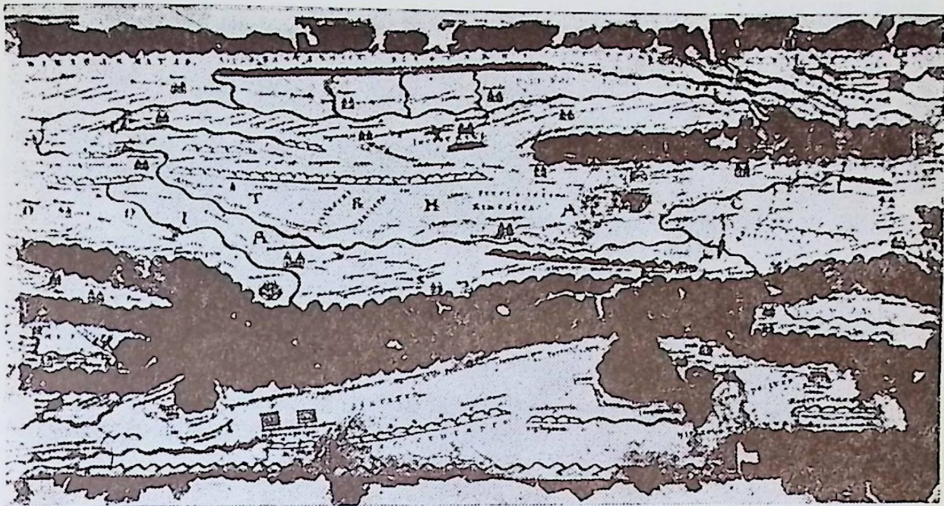

Fig. 21. Dacia romană. *Fragment din Tabula Peutingeriana.*

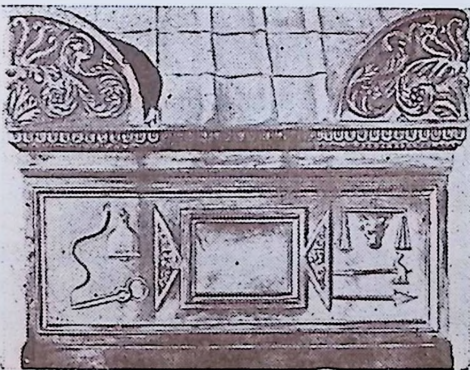

Fig. 22 — Sarcofag al unui adorator al zeului frigian Men. (Muzeul din Constanța).

Fig. 23. — Scena de sacrificiu adusă zeului oriental Mithras. Sculptură antică în marmură. (Muzeul din Deva).

(307) Marcus Aurelius Cassianus, bărbat prea strălucit, conducător al provinciei Dacia Malvensis...

CIL, III, 13704.

Vz. și nr. 266, 267, 287, 288 și 291.

308—310. *Locțiitorul guvernatorului Daciei.*

(308) Lui Ulpus²... procurator al lui Augustus în provincia Dacia Apulensis, locțiitor al guvernatorului...

Inscripție din anii 211—212 e.n., CIL, III, 1456.

(309) Q. Axisus, fiul lui Quintus... Aelianus, cavaler roman... procurator al provinciei Dacia Apulensis, <fost> de două ori locțiitor al guvernatorului...

Inscripție din anul 238 e.n., CIL, III, 1456.

(310) ... Herennius Gemellinus, bărbat prea strălucit, procurator al auguștilor noștri, locțiitor al guvernatorului...

CIL, III, 1625.

j) Guvernatorul și atribuțiile sale

Guvernatorul provinciei avea largi atribuții de ordin politic, judecătoresc, administrativ etc. El avea, după împărat (*omnibus post principem*) un *imperium maius* asupra tuturor locuitorilor din provincie, îngrijindu-se de administrație, de reprimarea tulburărilor pentru ca provincia pe care o guvernează să fie „potolită și liniștită” (*pacata atque quieta*), de pedepsirea infracțiunilor, de judecarea pricinilor, de treburile militare în lipsa unor *legati legionum*. Pentru luarea măsurilor necesare, consultau adesea voința zeilor pe baza unui *ius auspicii*. Dintr-un text din Ulpian (*Dig.*, 48, 22, 7, 14) rezultă că guvernatorii din Dacia puteau să exileze pe locuitorii.

Guvernatorul avea un *ius edicendi* în baza căruia putea da edicte, într-o primă fază sub forma edictelor provinciale, mai târziu pe baza edictului perpetuu al lui Salvinus Iulianus, la care făceau probabil amendamente pe baza dreptului provinciei.

311—313. *Atribuții generale*

(311) Guvernatorul³ provinciei are în acea provincie o putere mai mare⁴ decât toți, afară de împărat.

Ulpian, *Libro trigesimo nono ad edictum*, *Dig.*, 1, 18, 4.

(312) Guvernatorul provinciei are asupra oamenilor din provincia sa putere numai atâta vreme cât este în provincie, căci dacă a ieșit <din provincie>, este un simplu particular. Uneori are putere și față de oamenii străini, dacă au săvârșit <vreo faptă rea>, căci stă scris în mandatele⁵

¹ *Praeses*.

² Ulpus Victor, vz. pentru detalii A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien [Funcționarii imperialei din Dacia]*, Budapesta, 1944, pg. 63 urm.

³ *Praeses*

⁴ *Maius imperium*.

⁵ Mandatele sînt o varietate de constituțiuni imperiale; în sens strict sînt ordine adresate guvernatorilor de provincii.

împăraților că <trebuie> să se îngrijească cel ce guvernează o provincie să curățe provincia de oameni răi, fără să facă deosebire de unde sînt.

Paulus, *Libro tertio decimo ad Sabinum*,
Dig., 1, 18, 3.

(313) Se cuvine unui bun și diligent guvernator să se îngrijească de faptul ca provincia pe care o conduce să fie potolită și liniștită; acest lucru îl va dobîndi, fără greutate, dacă se va purta cu băgare de seamă, încît provincia să fie ferită de oameni răi și să-i urmărească, căci e dator să urmărească pe netrebni¹, pe răufăcători², pe cei ce momesc sclavii altuia³, pe tîlhari⁴ și să pedepsească pe fiecare după măsura în care s-a făcut vinovat și să reprime pe tainuitorii lor⁵, fără de care un hoț nu se poate ascunde mai mult timp.

Ulpian, *Libro septimo de officio proconsulis*,
Dig., 1, 18, 13.

314—319. Atribuții judecătorești

(314) Iar dreptul de a da edicte⁶ îl au magistrații poporului roman; dreptul cel mai de seamă însă <în această privință> se găsește <înscris> în edictele celor doi pretori: urban și pelerin, a căror jurisdicție în provincie o au guvernatorii.

Gaius, *Institutiones*, I, 6.

(315) Dreptul de a cerceta și hotărî cu privire la toate pricinile pe care la Roma le cercetează prefectul orașului sau prefectul pretoriului, precum și consulii și ceilalți pretori, aparține corectorilor⁷ și guvernatorilor de provincie.

Hermogenianus, *Libro secundo iuris
epitomarum*, Dig., 1, 18, 10.

(316) Căci toate plîngerile ce la Roma se îndreaptă la diferiți judecători, țin de îndatoririle guvernatorilor.

Marcianus, *Libro tertio institutionum*,
Dig., 1, 18, 11.

(317) Deși acela care guvernează o provincie trebuie să împlinească rolul și slujba tuturor magistraților de la Roma, totuși nu trebuie să se ia în considerație ce se face la Roma, ci mai ales ce trebuie să se facă...

Proculus, *Libro quarto epistolarum*, Dig.,
1, 18, 12.

¹ *Sacrilegi*.

² *Latrones*.

³ *Plagiatores*.

⁴ *Fures*.

⁵ *Receptores*; cu acești termeni cu sens peiorativ autoritățile desemnau locuitorii din păturile de jos ale populației exploatare, răzvrățiți împotriva stăpînirii romane.

⁶ Adică de a statornici reguli juridice și administrative.

⁷ *Corectores*: numele anumitor guvernatori de provincie.

(318) Cel ce împarte dreptatea trebuie să ia aminte să nu îngreuneze intrarea <împrecinaților> la el, dar nici să îngăduie să fie nesocotit <de ei>...Drept aceea se <adaugă> în mandate că guvernatorii de provincii să nu primească să intre în legături de prietenie cu locuitorii din provincie, căci legătura de la egal la egal duce la o scădere a demnității <de guvernator>.

Iar la anchetare să nu se aprindă împotriva aceluia pe care îi crede răi și nici nu se cuvine să lăcrimeze la rugămintile nenorociților, căci nu este un judecător statornic și drept acela a cărui tulburare sufletească se vedește în înfățișarea lui și, pe scurt, trebuie să împartă astfel dreptatea, încît, prin priceperea sa, să sporească autoritatea funcției.

Callistratus, *Libro primo de cognitionibus*, Dig., 1, 18, 19.

(319) Iar într-un alt capitol al mandatelor se <hotărăște> în acest chip: „dacă cineva din mai marii unui oraș ar face vreo tilhărie¹ sau ar fi săvârșit vreo altă faptă rea², care s-ar părea că ar fi vrednice cu pedeapsa cu moartea, să-l pui sub pază în lanțuri și să-mi scrii și să adaugi cine ce a săvârșit“.

Callistratus, *Libro quinto de cognitionibus*, Dig., 48, 19, 27, 2.

Vz. și nr. 634, 637, 639, 640, 655, 656, 721 și 735.

320—321. Atribuții administrative

(320) Guvernatorul provinciei să oprească luările nedrepte³ și făcute cu silnicie⁴ și vânzările obținute prin violență⁵ și chitanțele fără numărarea prețului⁶.

De asemenea, guvernatorul provinciei să se îngrijească ca nimeni să nu dobândească un cîștig nedrept⁷ sau să sufere vreo pagubă⁸.

Adevărul să nu fie stricat printr-o greșeală asupra celor întîmplate, și de aceea guvernatorul provinciei să urmeze ceea ce i se pare lui vrednic de crezare, potrivit celor ce se vor dovedi.

Este o datorie a guvernatorului de provincie <ca să vegheze> ca cei puternici⁹ să nu facă celor de jos¹⁰ vreo nedreptate și nici apărătorii acestora să nu-i urmărească cu piri nedrepte.

Guvernatorul de provincie să se îngrijească să oprească serviciile neîngăduite, care — sub forma unor ajutoare date soldaților — duc la

¹ *Latrocinium*.

² *Aliudve quod facimus*.

³ *Illicitas exactiones*.

⁴ *Violentia factas*.

⁵ *Extortas metu venditiones*.

⁶ *Cautiones sine pretii numeratione*.

⁷ *Iniquum lucrum*.

⁸ *Damnum*.

⁹ *Potentiores viri*.

¹⁰ *Humiliores*.

păgubirea oamenilor și să sancționeze cele săvârșite și să oprească să se facă luări nedrepte¹ în chip de dări.

Guvernatorul provinciei să se îngrijească ca nimeni să nu fie oprit de la o îndeletnicire îngăduită și nici < să nu îngăduie > ca cineva să se îndeletnicească cu ceva oprit, nici să pedepsească pe cei nevinovați.

Guvernatorul provinciei se va îngriji ca oamenii fără mijloace să nu fie păgubiți, pe nedrept, sub pretextul venirii unor slujbași sau soldați, luându-li-se singura lor cameră sau bunurile lor mărunte din casă.

Guvernatorul provinciei să se îngrijească să nu se facă ceva în numele soldaților care nu ar ține de folosința lor în comun de către acei care urmăresc pe nedrept foloase pentru ei.

Dacă un medic nu trebuie să fie învinovățit de un caz întâmplător de moarte, trebuie totuși < învinovățit > atunci când a pricinuit < moartea > din neștiință. Așadar, fapta celui care înșeală pe oameni la vreme de primejdie nu trebuie să rămână nepedepsită sub pretextul slăbiciunii omenești.

Acel care guvernează provincii întregi au dreptul de a da pedeapsă capitală² și le este îngăduită puterea de a trimite la ocnă³.

Dacă guvernatorul de provincie găsește că nu poate încasa amenda pe care a dat-o din bunurile celor împotriva cărora a pronunțat-o, atunci, de nevoie, să micșoreze suma de plată, căci trebuie combătută lăcomia neîngăduită a perceptoilor⁴; < totuși > nu trebuie să ceară de la cei ce guvernează provinciile iertarea amenzii din pricina săraciei.

Ulpian, *Libro primo opinionum, Dig.*,
1, 18, 6.

(321) Guvernatorul provinciei, controlind clădirile < ce amenință cu prăbușirea >, trebuie să silească pe proprietarii lor, după ce va face o cercetare, să le repare și împotriva celui îndărătnic < să folosească > mijlocul potrivit spre a îndrepta lipsa de estetică < a clădirilor >.

Ulpian, *Libro tertio opinionum, Dig.*, 1, 18, 7.

k) Adunarea provincială (*concilium provinciae*)

În Dacia, ca și în celelalte provincii ale imperiului, se afla un *concilium provinciae*, adică o adunare provincială, exponentă a intereselor clasei stăpînitorilor de sclavi. Numele ei complet este „adunarea provincială a celor trei Dacii” (*concilium provinciae Daciarum trium*). Această adunare avea în grijă cultul împăratului, fiind prezidată de preotul provinciei, numit „preot al altarului lui Augustus” (*sacerdos arae Augusti*) sau „încoronatul celor trei Dacii” (*coronatus Daciarum trium*). *Concilium provinciae* avea și alte atribuții, ca: ridicarea de monumente sau statui în cinstea celor ce făcuseră binefaceri provinciei, aducea mulțumiri guvernatorului provinciei la ieșirea acestuia din slujbă pentru chipul cum administrase provincia etc.

¹ *Illicitas exactiones.*

² *Ius gladii.*

³ *In metallum.*

⁴ *Exactores.*

322—324. *Adunarea provincială*

(322) Impăratului Marcus Antonius Gordianus, cuviosul, fericitul, prea slăvitul, cel mai mare preot, în al patrulea an al puterii sale de tribun, consul pentru a doua oară...; adunarea provincială a celor trei Dacii¹ dedică <acest monument>.

Inscripție din anul 241 e.n., CIL, III, 1454.

(323) ...<Mulțumire>... lui P. Furius Saturninus... pentru că, de cum a intrat în provincie și pînă a părăsit-o, în bunătatea sa astfel s-a purtat cu toți îndeobște și cu fiecare în parte, ușurîndu-le chiar sarcinile, încît...

CIL, III, 7902 (= 1412).

(324) Zeilor și divinităților apelor. Ulpius Secundinus, Marius Valens, Pomponius Haemus, Iulius Carus, Valerius Valens, au fost trimiși <de adunarea provincială> la Roma la consulatul lui Severianus, prea strălucitul bărbat; întorcîndu-se cu bine <de acolo>, au împlinit juruința <făcută zeilor>...

CIL, III, 1562.

325—327. *Preotul provinciei*

(325) Publius Aelius, fiul lui Publius, din tribul Papiria, Strenus, cavalier, preot al altarului lui Augustus².

CIL, III, 1209.

(326) Slăvitului Marte întru sănătatea împăratului Marcus Antonius Gordianus, cuviosul, fericitul, prea slăvitul: Marcus Antoninus Valentinus, cavalier roman... preot al altarului Augustului nostru, încoronatul celor trei Dacii³ i-a făcut în dar <acest monument>.

CIL, III, 1433.

(327) Marcus Cominius Quintus, pontif și de două ori quinquenal al coloniei <Sarmizegetusa>, cavalier roman, preot al altarului Slăvitului⁴...

CIL, III, 1513.

1) *Categoriile de orașe din Dacia*

În provincia Dacia, ca și în tot imperiul roman, au existat așezări orășenești — colonii, municipii — și așezări rurale.

Deși coloniile romane se deosebeau pînă în veacul III de municipii, totuși în limbajul obișnuit și în cel juridic termenul de municipiu este termenul general pentru a

¹ *Concilium provinciae Daclarum III.*

² *Sacerdos arae Augusti.*

³ *Coronatus Daciarum III.*

⁴ Adunarea provincială se îngrijea, prin're altele, și de cullul împăratului, socotit ca divinitate.

desemna orice oraș roman. Așa, de pildă, Ulpian spune: „Iar acum, în chip abuziv, numim locuitori ai municipiilor (*municipes*) pe cetățenii oricărui oraș“ (*Dig.*, 50, 1, 1, 1). În acest sens, jurisconsultii romani vorbesc de magistrați municipali (*Dig.*, 50, 1, 25), jurisdicție municipală (*Dig.*, 50, 1, 29), demnitate municipală (*Dig.*, 50, 4, 14) etc., fără a face deosebire între colonii și municipii.

În *sens strict*, coloniile se bucură de toate drepturile poporului roman și au o situație mai bună decât a municipiilor. La rîndul lor, municipiile sînt orașe autohtone care au dobîndit drepturi în schimbul anumitor sarcini ce le-au fost impuse, ca o consecință a intrării lor în viața politică a statului cuceritor.

Unele colonii aveau dreptul de cetățenie (*coloniae civium romanorum*), altele aveau doar *ius latii*. De asemenea, unele municipii erau *municipia civium romanorum*, altele doar *municipia latina*.

În sinul fiecărei așezări orașenești se deosebeau oameni care dobîndiseră calitatea de orașeni — *municipes, coloni, cives* — și alții care erau socoliți străini: *incolae*. După poziția lor socială, locuitorii așezărilor orașenești făceau parte din *ordo decurionum, ordo augustalium* sau popor (*plebs, populus*).

În general, coloniile sînt alcătuite din foști militari care se stabileau pe teritoriul provinciei, pe cînd municipiile erau formate din locuitori băștinași.

328—332. Colonii și municipii. Caracterizare

(328) <Coloniile> se bucură de toate drepturile și așezămintele poporului roman, dar nu au <asemenea legi și așezăminte> proprii...

Aulus Gellius, XVI, 13.

(329) <Starea coloniilor> este socotită mai bună și mai de vază <decît a municipiilor> din pricina demnității și măreției poporului roman, căci coloniile sale par a fi, în mic, un fel de icoane și chipuri ale lui proprii.

Aulus Gellius, XVI, 13, 9.

(330) Și în chip propriu sînt numiți locuitori ai municipiilor cei ce iau parte la o sarcină¹; <adică> cei ce au primit dreptul de cetățenie, ca să împlinescă <împreună> cu noi <diferite> sarcini.

Ulpian, *Libro secundo ad Edictum, Dig.*, 50, 1, 1, 1.

(331) Locuitorii municipiilor² sînt așadar cetățenii romani din municipii ce se folosesc de legile și de dreptul lor, părtași de cinste ai poporului roman numai cu privire la <împlinirea> sarcinilor, căci de la acceptarea acestei sarcini³ se pare că și-au primit numele.

Aulus Gellius, XVI, 13.

(332) Locuitorii municipiilor sînt născuți în același municipiu, numiți <astfel> de la îndatorirea unor sarcini, de aceea fiindcă își iau asupra-și sarcini obștești. Sarcinile sînt îndatoriri, de unde și numirea de fără sarcini⁴ acelor ce nu au nici o îndatorire.

Isidor, *Origines*, IX, 4, 21.

Vz. și nr. 346, 533 și 534.

¹ Deci denumirea de *municipes* vine de la *munus* (sarcină).

² *Municipes*.

³ *Munus*.

⁴ *Immunes*.

333—342. *Inscripții referitoare la colonii și municipii*

- (333) *Apulum* (pe locul unde e azi Alba-Iulia)¹.
La început *municipiu*: CIL, III, 976; 986; 1132; 985; 1051; 1082; 1083; 1141; 1143; 1486 etc. apoi ridicat la rangul de *colonie*: CIL, III, 1176; 7773; 972; 973; 974; 982; 983; 984; 1001; 1016; 1079; 1084; 1104; 1114, etc.
- (334) *Dierna* (azi Orșova).
Municipiu Dierna: CIL, III, 14468.
*Orașul*² *Dierna*: CIL, III, 8277.
- (335) *Drobeta* (azi Turnu Severin).
Municipiu Drobeta: CIL, III, 1579; 8009; 8017.
Colonia Drobeta: CIL, III, 1209; 2679; 8019; (colonia prea strălucită a drobetenilor).
- (336) *Malva* (neidentificată; în Oltenia sau Banat).
Colonia Malva din Dacia: CIL, III, pag. 893; Diploma militară nr. LI.
- (337) *Napoca* (azi Cluj).
La început *municipiu*: CIL, III, 1100; 860; 6254; 7664; apoi ridicată la rangul de *colonie*: CIL, III, 7726; 862; 1141; 7633; 7657; 7665; 7804.
- (338) *Potaissa* (azi Turda).
La început *municipiu*: CIL, 7689; 7804; apoi ridicată la rangul de *colonie*: CIL, III, 7709.
- (339) *Porolissum* (azi satul Moigrad, comuna Mirșid, raionul Zalău, reg. Cluj).
Municipiul Porolissum: CIL, III, 1486, 1495, 7962.
- (340) *Romula* (azi Reșca, raionul Caracal, reg. Craiova).
La început *municipiu*: CIL, III, 7429; 8033; apoi *colonie*: CIL, III, 8031, 8023.
- (341) *Sarmizegetusa* (azi satul Grădiștea, comuna Orăștioara de Sus, raionul Orăștie, reg. Hunedoara).
Colonia: CIL, III, 1175, 1443, 7971 (denumită *colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, metropolă); 1177; 1196; 1385; 1446; 1457; 1460; 7429, 7969, etc.

¹ În ceea ce privește *Apulum*, aici se disting două așezări: una provenită din *cannabae*, denumită sub Marcus Aurelius *municipium Aurelium* și sub Comodus *colonia Aurelia*, și alta provenită dintr-un *vicus*, denumită mai întâi *municipium Septimium*, apoi *colonia nova Apulensis*. Vz. C. Daicoviciu. *La Transylvanie dans l'antiquité [Transilvania în antichitate]*, pag. 128. Idem, *Așezarea autohtonă de la Apulum*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*”, an II (1950). nr. 2. pag. 225—228.

² *Respublica*.

(342) *Tibiscum* (astăzi satul Jupa, comuna Zăgujeni, raionul Caransebeș, reg. Timișoara).

Municipii: CIL, III, 1550; 7997; 12595; 7962; 1555.

343—344. *Localități al căror rang orășenesc nu poate fi precizat.*

(343) *Ampelum* (azi Zlatna).

*Sfatul orășenesc al Ampelensilor*¹: CIL, III, 1293; 1308.

(344) *Aquae* (azi satul Călan, comuna Crișeni, raionul Hunedoara, reg. Hunedoara).

Localitatea este pomenită în mai multe inscripții: CIL, III, 227; 1406 și 2111².

345. *Orașele din Dacia după
Claudius Ptolemaios*

(345) În Dacia, orașele mai însemnate sînt acestea: Ruconium, Dacidava, Porolissum, Arcobadara, Triphulum, Patridava, Carsidava, Petrodava, Ulpianum, Napoca, Patavissa, Salinae, Praetoria Augusta, Sangidava, Angustia, Utidava, Marcodava, Ziridava, Singidava, Apulum, Germizera Comidava, Ramidava, Pirum, Zusidava, Polonda, Zurobara, Aezisis, Argidava, Tiriscum, Zarmizegethusa regia, Aquae, Netindava, Tiasum, Zeugma, Tibiscum, Dierna, Acmonia, Drubelis, Frateria, Arcinna, Pinum, Amutrium, Sornum³.

Claudius Ptolemaios, *Geographia* III, 8, 3, pag. 444—451, ed. Müller.

m) Sfatul orășenesc (*Ordo decurionum*)

În colonii și municipii — înlocmai ca și în capitala imperiului — exista un sfat orășenesc (*ordo decurionum*). Membrii sfatului orășenesc, decurionii, erau aleși — în limita locurilor vacante — de către magistrații superiori ai orașului, și anume dintre persoanele care exercitaseră anterior o magistratură în respectivul oraș.

Decurionii aveau o serie de sarcini administrative, se îngrijeau de achitarea contribuțiilor impuse orașului, de perceperea impozitelor, de plata așa-numitului *aurum coronarium*, de lucrări edilitare etc.

Alegerea se făcea avîndu-se în vedere rangul demnităților pe care le avuseseră foștii magistrați, precum și alte considerente. Sfatul orășenesc este forul suprem de conducere în oraș, hotărîrile lui fiind obligatorii pentru toate organele municipale de conducere. El es'e, alături de magistrații orășenești, exponentul intereselor clasei stăpînilor de sclavi din orașul respectiv.

¹ *Ordo Ampelensium*. Existența acestui sfat orășenesc constituie o indicație că avem de-a face cu o colonie sau municipiu.

² În unele inscripții găsite la *Aquae* (Călan) se pomenesc de o colonie: probabil că este vorba de *colonia Aquae*.

³ Autorul confundă situația orașelor din epoca romană cu aceea din epoca dacă. Datele cu privire la longitudinea și latitudinea orașelor nu le dăm, deoarece nu au importanță pentru lucrarea de față.

346. *Cine alegea pe decurioni*

(346) Acei care în municipii, colonii... vor fi duoviri sau quattrovirii... nimeni din aceștia să nu <poată> alege pe cineva... în sfat ca decurion... în acest municipiu, colonie... decît în locul unui decurion mort sau condamnat sau în locul unuia care a mărturisit că nu-i este îngăduit să fie decurion... potrivit legii de față...

Vz. și nr. 510.

Lex Iulia municipalis, r. 84—89

347—348. *Cine putea fi ales*

(347) Decurionii trebuie înscriși pe o tablă¹ astfel precum se arată în legea municipală, iar dacă legea nu prevede, atunci se va ține seama de demnitățile decurionilor ca să fie înscriși în ordinea în care fiecare dintre ei a împlinit cea mai înaltă demnitate: de pildă acei care au avut demnitate de duovir — dacă această demnitate este mai mare ca celelalte — și între duoviri cel mai vechi <să fie> cel dintîi. Apoi aceia care au avut în oraș demnitatea a doua <în rang> după duovirat; după aceștia <urmează cei> ce au avut demnitatea a treia și așa mai departe. Apoi <urmează> cei ce nu au avut nici o demnitate, precum fiecare din ei vine la rînd.

Și la vot² trebuie să fie păstrată aceeași rînduială pe care am arătat-o la înscrierea pe tablă.

Ulpian, *Libro tertio de officio proconsulis*,
Dig., 50, 3, 1.

(348) Pe tabela decurionilor din municipiu trebuie să fie trecute mai întîi numele acelor care au dobîndit demnități din grația împăraților, apoi a acelor care au avut numai demnități municipale.

Ulpian, *Libro secundo opinionum*, *Dig.*,
50, 3, 2.

Vz. și nr. 236, 243 și 392.

349—350. *Cine nu putea fi ales*

(349) Nimeni care îndeplinește meseria de crainic public sau de întreprinzători de înmormîntări — atît timp cît îndeplinește <aceste meserii> — nu poate să ceară, să dobîndească sau să aibă în municipiu, colonie <sau> prefectură, demnitatea de duovir sau quattrovir sau orice altă magistratură, nici să fie senator, nici decurion...

Lex Iulia municipalis, r. 93—97.

(350) Acei care <în calitate de reclamanți> au renunțat la acuzare într-o pricină criminală — fără <a avea> îngăduința anulării acestei acuzaări — nu pot dobîndi demnitatea de decurion, fiindcă, potrivit senatus-con-

¹ *Album decurionum* era tabla albă pe care se scria numele decurionilor municipali.

² *In sententiis dicendis*, în deliberări.

sultului Turpillian, ei sînt pedepsiți cu infamia¹, întocmai ca și cînd ar fi fost condamnați — într-o pricină criminală — pentru învinovățire neadevărată.

Papinian, *Libro primo responsorum*,
Dig. 50, 2, 6, 3

Vz. și nr. 395, 396, 397, 398 și 432.

351. Domiciliul decurionilor

(351) Dacă cineva va fi făcut sau ales² potrivit acestei legi decurion, augur sau pontif al coloniei... atunci orice decurion, augur sau pontif al acestei colonii care nu va avea domiciliul în această colonie sau oraș sau în apropierea lui la o mie de pași... să nu mai fie în această colonie augur, pontif sau decurion și cei ce vor fi duoviri în această colonie să se îngrijească să ștergă din tablele publice numele lui din acelea al decurionilor și sacerdoților³.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. XCI

352. Hotăririle ștatului orășenesc

(352) Cei ce vor fi duoviri, edili, prefect... și cei ce vor fi decurioni ai coloniei... aceștia toți să se supună cu grijă <și> să asculte fără viclenie de hotăririle decurionilor și să se străduiască ca tot ceea ce se va cuveni să împlinească <și> să facă, fiecare dintre ei, după hotărîrea decurionilor, să facă și să împlinească toate acestea... Dacă cineva nu va face în acest chip, sau dacă face cu rea-credință vădită ceva împotriva acestor <hotărîri>, acesta să fie condamnat să plătească și să dea de fiecare călcare <a acestor hotărîri> cîte 10 000 HS⁴ colonilor coloniei...

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. CXXIX

353—362. Atribuțiile ștatului orășenesc

(353) Să întrebe duovirul... pe decurioni, cînd vor fi de față două <treimi> din ei, ce anume ape de trebuință obștească să se aducă în orașul coloniei... <și> prin care ogoare să fie îngăduit să fie adusă apa... <și>

¹ *Infamia*, fie că provenea dintr-o însemnare a censorului, dintr-o interdicție a consulului sau a prețorului, aducea o atingere onorabilității (*existimatio*) unei persoane. Urmarea era interdicția de a pleda pentru cineva (*postulare pro alio*) sau de a reprezenta pe cineva în justiție (în calitate de *cognitor* sau *procurator*), de a fi ales în magistraturi și de a avea dreptul de a alege.

² *Factus creatusve erit*.

³ Decurionii de onoare nu aveau obligația să aibă domiciliul în orașul respectiv. O inscripție din Dacia ne vorbește de un decurion de onoare, Iulius Capito, „... cinstit cu demnități de decurion <de onoare> de sfaturile orășenești ale coloniilor...” (urmează numele lor, printre care și colonia Traiana Sarmizegethusa din Dacia de sus), CIL. III, 763.

⁴ HS = sesterțiu (*sestertius*), monedă de argint romană care valora începînd din anul 217 î.e.n. patru ași și cîntărea un gram.

prin aceste ogoare să fie drept și îngăduit să fie adusă apa și nimeni să nu facă ceva ca apa să nu poată fi adusă astfel.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. XCLVIII.

(354) Nimoni în oraș... să nu dezvelească, să nu distrugă și să nu dărîme vreo clădire, decît numai după hotărîrea decurionilor, cînd vor fi de față cea mai mare parte din ei <și> numai dacă va <reface-o> pînă în anul <următor>.

Lex Malacitana, cap. LXII.

(355) Cei ce vor fi duoviri după întemeierea coloniei, aceștia, în primele zece zile de cînd au început să îndeplinească acea magistratură, să întrebe pe decurioni, cînd vor fi de față nu mai puțin de două treimi din ei, <ca să hotărască> care și cite zile de sărbătoare sînt și ce servicii divine trebuie să se celebreze în public și cine trebuie să facă aceste servicii. Ceea ce va hotărî <și> va rîndui cu privire la aceste lucruri majoritatea decurionilor prezenți la dezbateri, aceasta să aibă putere de lege¹ și aceste servicii și aceste zile de sărbătoare să fie în această colonie.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. LXIV.

(356) Oricine va fi duovir, edil, prefect... acesta să se îngrijească în anul său de dregătorie²... să fie numiți îngrijitori³ pentru temple, locașuri de cult, sanctuare, precum au hotărît decurionii și aceștia, potrivit hotărîrii decurionilor, să se îngrijească să se facă în fiecare an jocuri de circ, sacrificii și sărbători pentru zei⁴; și precum au rînduit și hotărît⁵ decurionii cu privire la aceste lucruri, la alegerea îngrijitorilor, la organizarea sacrificiilor, la facerea sărbătorilor pentru zei, toate acestea așa să se facă.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. CXXVIII.

(357) Orice întăritură vor hotărî <pentru apărarea orașului> decurionii acestei colonii — dacă vor fi de față cea mai mare parte din decurioni, cînd se va dezbate această chestiune — să fie îngăduit să se facă, numai să nu hotărască de fiecare an mai mult de cinci zile de muncă pentru fiecare om puber⁶ și de trei zile de fiecare căruță de transport. Și de desăvîrșirea acestei întărituri să aibă grijă — potrivit hotărîrii decurionilor⁷ — edilii, care vor fi în funcție atunci; precum vor hotărî decurionii, așa să se îngrijească de facerea întăriturii, numai să nu se ceară cu sila muncă de la copilul mai mic de 14 ani sau de la bătrînul trecut de 60 ani. Cel ce-și va avea domiciliul sau proprietatea funciară în această colonie

¹ *Ius ratumque esto.*

² *In suo quoque anno magistratu imploque.*

³ *Magistri*; uneori inscripțiile îi numesc *favorum coratores*. (CIL, V. 3924).

⁴ *Sacrificia pulvinariaque.*

⁵ *Statuerint, decreverint.*

⁶ *Puber* era socotit, după părerea juriștilor din școala proculiană, băiatul trecut de 14 ani. După părerea sabinienilor, la stabilirea pubertății trebuia să se țină seama de dezvoltarea fizică.

⁷ *Ex decurionum decreto.*

sau în hotarele ei și de nu va fi colonist al acestei colonii, să se supună — întocmai unui colonist — la această muncă¹.

Lex coloniarum Genetivae Iuliae, cap. XCVIII

(358) Cei ce vor avea demnitate de duovir în această colonie, aceștia să ceară decurionilor <să hotărăască>, când cea mai mare parte din decurionii acestei colonii vor fi de față, cu privire la trimiterea de soli pe cheltuiala obștească; și ceea ce va fi hotărît, cu privire la aceste lucruri, cea mai mare parte a celor ce vor fi fost de față, așa să fie legiuît.

Lex coloniarum Genetivae Iuliae, cap. XCII.

(359) Cel în mîinile căruia vor ajunge banii publici ai locuitorilor² acestui municipiu... să dea socoteală de ei înaintea locuitorilor acestui municipiu, în cele dintîi treizeci de zile în care acești bani au ajuns la el. Și acel care va ține socotelile publice <sau> care va încheia vreo afacere publică a locuitorilor acestui municipiu, acesta... să facă socotelile în cele dintîi treizeci de zile în care a încetat să țină aceste socoteli <sau> să încheie aceste afaceri și în care <zile> se vor întruni decurionii și să dea socotelile înaintea decurionilor sau a celui căruia i s-a dat această însărcinare cu privire la primirea și verificarea acestor <socoteli> potrivit unei hotărîri a decurionilor, luată cînd vor fi fost de față nu mai puțin de două treimi dintre ei. Cel ce... nu va da socoteală... să fie condamnat...

Lex Malacitana, cap. LXVII.

(360) Cînd se vor da astfel socotelile, duovirul care va prezida adunarea decurionilor să întrebe pe decurioni, cerîndu-le³ să hotărăască cine va trebui să urmărească în judecată pretenția comunității⁴, iar aceștia⁵, scriindu-și jurămîntul pe o tăbliță, să hotărăască cu privire la această chestiune, de față fiind nu mai puțin de două treimi din ei, așa fel ca acei trei pe care îi vor fi ales⁶ — prin tăblițe — cei mai mulți din decurioni să urmărească în judecată pretenția comunității; iar cei care vor fi astfel aleși să ceară de la decurioni un termen ca să se informeze cu privire la pricină și să-și întocmească acțiunea și trecînd termenul ce le-a fost dat, să urmărească pricina⁷.

Lex Malacitana, cap. LXVIII.

¹ Că această dispoziție era o dispoziție generală ne-o dovedește următorul text dintr-o epocă tîrzie: „În Bythinia și în celelalte provincii proprietarii sînt siliți și la repararea întăririi orașului și la alte sarcini de acest fel potrivit cu numărul căruțelor sau al sclavilor pe care se știe că îi stăpînesc“ (*Cod. Theod.*, 15 3, 5 = *Cod. Iust.*, 10, 25, 2).

² *Pecunia communis municipium*.

³ În caz de nereguli bănești.

⁴ *Publicam causam agere*.

⁵ Adică decurionii.

⁶ Aceștia sînt așa-ziii *patroni causae*.

⁷ Într-o inscripție din Dacia se pomenesc de un asemenea *patronus causarum*: „Celui veșnic, prea sfînt și prea bun, Caius Iulius Diocletianus, cavaler, decurion și augur al coloniei Apulum, patron al pricinilor (*patronus causarum*) a pus <această

(361) Oricine în colonie... ar fi duovir sau prefect, <însărcinat> cu împărțirea dreptății¹, pe acesta decurionii să-l îndreptățescă să scoată înarmați pe coloniști și pe locuitori și pe alți oameni², oricând, pentru apărarea hotarelor coloniei; ceea ce cea mai mare parte <din decurioni>, care vor fi de față, vor hotărî. acest lucru să-i fie îngăduit <duovirului sau prefectului> să facă fără înșelăciune.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. CIII.

(362) <Dacă> va fi dată cuiva — potrivit unei hotăriri a decurionilor — vreo îndrumare obștească, acela căruia i-a fost dată o asemenea sarcină să dea socoteală de acest lucru decurionilor și să raporteze în primele o sută cincizeci de zile, după ce va fi terminat această sarcină sau după ce va fi încetat să împlinească această sarcină...

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. LXXX.

Vz. și nr. 422, 424 și 425.

363—388. *Sfatul orășenesc din orașele din Dacia, după inscripții*

Aquae (azi satul Călan,
comuna Crișeni, raion Hunedoara, reg. Hunedoara).

(363) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. În sănătatea domnilor noștri pus-a <această piatră> Caius Iulius Marcianus, decurion³ al coloniei *Aquae*...

CIL, III, 1407.

(364) Zeilor Mani. Marcus Ulpius Tertius, decurion al coloniei *Aquae* a trăit 21 de ani. Ulpia Flava a pus <această piatră> fiului prea iubit.

CIL, III, 7892.

Ampelum (azi Zlatna)

(365) ... Sfatul <orășenesc> al *ampelensilor*⁴.

CIL, III, 1293, 1308.

Apulum (azi Alba Iulia)

(366) Soarelui neînvins. În sănătatea imperiului și a poporului ro-

piatră> potrivit juruinții făcute..." (vz. Enea Zefleanu, în „*Apulum*”, II, 1943—1945, pag. 99).

¹ *Iure dicundo*.

² *Contributosque*. Vz. Mommsen, *Gesammelte Schriften [Culegere de scrieri]*, I, pag. 214.

³ *Decurio*.

⁴ *Ordo Ampelensium*.

man și a sfatului coloniei Apulum¹; Caius Iulius Valens, haruspice² al coloniei mai sus scrise și fruntaș al aceluiași loc și-a împlinit juruința <facută zeilor>.

CIL, III, 1114

(367) Zeiței Venus biruitoarea. În sănătatea imperiului și a senatului și a poporului roman și a sfatului coloniei Apulum, Caius Iulius Valens haruspice... a pus <această piatră> ...

CIL, III 1115.

(368) Minervei. P. Aelius Antipater Iulianus Genialis, cavaler, decurion al coloniei Apulum³ ...

CIL, III, 1104.

Drobeta (azi Turnu Severin)

(369) ... Decurion și questor al municipiului Drobeta ...

CIL, III, 1579.

(370) ... Decurion al municipiului... Drobeta⁴.

CIL, III, 8149.

(371) ... Decurion al coloniei Drobeta⁵ ...

CIL, III, 1209.

(372) ... Aurelius Longinianus, decurion al coloniei Drobeta⁶.

CIL, III, 2679.

Napoca (azi Cluj)

(373) ... T. Flavius Longinus ... decurion al municipiului Napoca ...

CIL, III, 1100.

(374) ... Ulpus Sabinus, decurion al coloniei Aurelia Napoca ...

CIL, III, 7726 (= 963).

(375) ... Decurion al coloniei Napoca...⁷.

CIL, III, 7804.

¹ *Ordo coloniae Apuli.*

² *Haruspex.*

³ Cf. și inscripțiile CIL, III, 1181; 1192; 1208; 7795; 7804 bis; 7868; 12590; 1116 etc.

⁴ *Drubetarum.*

⁵ *Drobetaurum.*

⁶ *Drubetensium.*

⁷ Cf. pentru colonia Napoca și CIL, III, 867; 1141, etc.

Porolissum (azi satul Moigrad,
comuna Mirșid, raionul Zalău, reg. Cluj).

(376) ... Decurion al municipiului Porolissum ...
CIL, III, 1495

(377) ... Cocceius Umbrianus decurion... al orașului Porolissum¹
din provincia Dacia ...
CIL, III, 2866.

Potaissa (azi Turda)

(378) ... Decurion al municipiului Potaissa ...
CIL, III, 7804.

(379) ... C. Aelius Primus decurion al coloniei Potaissa ...
CIL, III, 1030.

raionul Caracal, reg. Craiova *Romula* (azi Reșca)

(380) ... Decurion al municipiului (Romula).
CIL, III, 8033.

(381) ... Sfatul <orășenesc> al municipiului Romuia² ...
CIL, III, 7429.

comuna Orăștioara de sus, *Sarmizegetusa* (azi satul Grădiștea,
raionul Orăștie, reg. Hunedoara).

(382) Duhului ocrotitor al sfatului <orășenesc>³, căruia Ulpius Domitius Hermes, augustal al coloniei, i-a făcut o juruință cu prilejul cinstirii sale cu demnitatea de decurion; Valerius Threptus și ... augustalii coloniei, ca moștenitori, s-au îngrijit să ridice <acest monument>. Locul a fost dat după hotărîrea decurionilor ...
CIL, III, 1425.

(383) ... Sfatul orășenesc al coloniei metropole Sarmizegetusa ...
CIL, III, 1456.

(384) Sfatul <orășenesc> al coloniei ...
CIL, III, 1484.

¹ *Civitatis Para'isensium.*

² *Municipii Romulensium.*

³ *Genius ordinis.*

(385) ... Sfatul <orășenesc> al coloniei *Ulpia Traiana Dacica Sarmizegetusa*.

CIL, III, 1503.

Vz. și nr. 227.

Tibiscum (azi satul Jupa, comuna Zăgujeni, raionul Caransebeș, reg. Timișoara).

(386) ... Decurion al municipiului *Tibiscum*

CIL, III, 12595

(387) ... Decurion al municipiului...

CIL, III, 1555.

(388) ... Sfatul orășenesc al *Tibiscumului*...

CIL, III, 1550.

n) Magistrații orășenești

În colonii și municipii populația liberă și care avea cetățenia era împărțită pe curii sau triburi teritoriale. Adunarea populară nu avea atribuții legislative și nici judecătorești, ci numai electorale: ea alegea pe magistrații orășenești. Cu timpul, dreptul de a alege pe magistrați a trecut în competența sfatului orășenesc (*ordo decurionum*).

Alegerile se făceau pentru un an sau chiar pentru mai puțin în cazul alegerilor pentru demnitățile ce deveniseră vacante în timpul anului. Candidații propuși spre a fi aleși trebuiau să îndeplinească mai multe condiții, pe care ni le arată textele ce urmează. De asemenea, textele ne fac cunoscute și alte amănunte de ordin procedural.

Cei mai de seamă magistrați orășenești erau așa-numiții *duoviri* și *quattuorviri*, de regulă *duoviri* în colonii și *quattuorviri* în municipii.

Acești *duoviri* și *quattuorviri* aveau în special atribuții judecătorești, fapt pentru care se mai numeau *iure dicundo* (cei care impart dreptatea). Competința lor judecătorească mergea până la o anumită sumă ce varia de la oraș la oraș; părțile puteau, dacă conveneau, să se judece și pentru o sumă mai mare înaintea magistraților orășenești, întrucât această competență materială nu era de ordine publică.

Ca mijloace de constrângere, acești magistrați aveau amenzile și luarea drept zălog a unor bunuri din patrimoniul cetățenilor recalctranți, ei nedispunind de un *imperium*, ci avind doar o *iuris dictio*. *Duovirii* și *quattuorvirii* aveau și atribuții de jurisdicție voluntară: magistrații orășenești puteau fi înlocuiți vremelnic în exercițiul atribuțiilor lor de un prefect.

Duovirii și *quattuorvirii* aveau și atribuții de altă natură decât cele judecătorești. Așa, de exemplu, ei prezidau alegerile, organizau jocuri și serbări, adjudecau lucrările publice și arendau proprietățile comunale, avind și unele atribuții în gestiunea finanțelor orașului. În sfârșit, în competența lor intra și executarea cautiunilor și vânzarea obiectelor constituite în gaj de debitorii fiscalului, deveniți insolvabili.

În afară de aceste organe centrale de conducere, mai găsim și altele însărcinate cu atribuții deosebite. Așa sînt, de exemplu, edilii. Ei aveau în competența lor: întreținerea în bunăstare a drumurilor și a canalurilor, arendarea băilor publice etc. Ei supravegheau — ca și *duovirii* — ca înhumarea celor morți să nu se facă în interiorul orașului, erau îndatorați să organizeze jocuri publice pentru cetățeni, exercitau o poliție a piețelor și aveau și unele atribuții jurisdicționale, a căror întindere nu o cunoaștem.

Treapta inferioară a magistraților orășenești o forma *quaestura*. Inscripțiile îi pominesc pe *quaestori* în mai multe orașe; ei aveau funcția de casieri comunali. Indiferent din ce categorie făceau parte, magistrații reprezentau interesele clasei economicește dominante, interesele clasei proprietarilor de sclavi.

Fig. 24 — Prăvălie. Basorelief din epoca imperială.

Fig. 25 — Atelier de fierărie. Basorelief din epoca imperială.

Ultimele texte pe care le redăm ne fac cunoscută durata magistraturilor, slujbașii aflați în subordinea magistraților, precum și faptul că uneori împăratul putea fi ales *duovir* sau *quattuorvir*, în care caz el era reprezentat în acel oraș de un delegat ce se numea *praefectus quinquennalis*; un asemenea prefect — ca delegat al împăratului — administra singur treburile orașului, fără să aibă vreun coleg de magistratură.

389—390. *Impărțirea populației din punct de vedere electoral*

(389) Acela care va prezida adunările populare¹, potrivit acestei legi, acesta să cheme la vot pe locuitorii municipiului, pe curii², astfel ca la o singură chemare să adune toate curiile la vot.

Lex Malacitana, cap. LV.

(390) Cel ce va prezida adunările populare, pentru alegerea magistraților... acela să nu declare ales în fața adunărilor pe triburi³... pe acela care...

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. CI.

Vz. și nr. 264, 280, 296, 401, 402, 403 și 552.

391. *Propunerea candidaturilor.*

(391) Dacă în ziua în care se va cuveni să se facă declarația de candidatură nu se va face nici o declarație sau se va face pentru mai puțini <candidați> decît <numărul> celor ce vor trebui să fie aleși... atunci cel ce va urma să prezideze adunările să propună în scris... atîtea nume — din cei cărora le va fi îngăduit potrivit legii de față să ceară această demnitate — cîte vor lipsi pînă la numărul <celor> ce vor trebui să fie aleși, potrivit legii de față. Cei ce vor fi propuși, dacă vor voi, <vor putea> să numească la <rîndul lor> înaintea celui ce va prezida aceste adunări, pe alții de aceeași condiție; de asemenea, acei care vor fi fost numiți de cei < dintîi >, dacă vor voi, <vor putea> numi <la rîndul lor> înaintea celui <ce va prezida> pe alții de aceeași condiție; și acela înaintea căruia se va fi făcut această declarație să propună <pentru alegeri> numele tuturor... ca și cum declarația de candidare s-ar fi făcut chiar de ei... în termenul convenit și <ca și cum> ar fi cerut ei înșiși acea demnitate.

Lex Malacitana, LI.

392—400. *Condițiile pe care trebuiau să le îndeplinească candidații*

(392) Privitor la îndeplinirea demnităților sau sarcinilor mai întîi trebuie să se aibă în vedere persoana a celui a căruia i se încredințează demnitatea sau împlinirea sarcinii, de asemenea obîrșia lui⁴ și dacă averea

¹ *Comitia*.

² *Curiaim*.

³ *Pro tribu*. Este vorba de o împărțire administrativă.

⁴ *Origo natalium*.

poate să ajungă <la împlinirea> sarcinii încredințate; de asemenea legea după care acela trebuia să împlinească sarcinile.

Callistrat, *Libro primo de cognitionibus*,
Dig., 50, 4, 14, 3.

(393) Cel ce va trebui să prezideze adunările populare acela să se îngrijească mai întâi să fie aleși doi bărbați care să se îndeletnicească cu împărțirea dreptății, din acea categorie de oameni născuți liberi¹ ce a fost rînduită și hotărîtă prin această lege și îndată după aceea pe edili, apoi pe quaestori <la fel> din acea categorie de oameni născuți liberi, ce a fost rînduită și hotărîtă de lege...

Lex Malacitana, LIII.

(394) ... Să nu fie ales acela ... care se va afla în unul din cazurile pentru care — dacă ar fi cetățean roman — nu i-ar fi îngăduit să fie în numărul decurionilor ...².

Lex Malacitana, LIV.

(395) Nu este îngăduit să fie primiți minori la administrarea statului înainte de 25 ani sau la sarcini obștești³ care nu sînt patrimoniale sau la demnități⁴.

Ulpian, *Libro undecimo ad edictum*, Dig.,
50, 4, 8, pr.

(396) ... Să nu fie ales cel ce va candida la <demnitatea> de duovir, dacă va fi mai mic de 25 de ani...

Lex Malacitana, LIII.

(397) Nu pot ocupa demnități oricum, căci pentru aceasta s-a hotărît o anumită ordine. De aceea cineva nu poate ocupa o demnitate mai mare, dacă nu a împlinit una mai mică, și nici nu poate de la orice vîrstă, nici să continue demnitățile <după împlinirea sorocului>.

Callistrat, *Libro primo de cognitionibus*,
Dig., 50, 4, 14, 5.

(398) Să nu fie ales cel ce va candida la demnitatea de duovir, dacă va fi mai mic de 25 de ani sau a mai avut acea demnitate de mai puțin de cinci ani...

Lex Malacitana, LIII.

(399) ... Fiecare din acești <duoviri și quattuorviri> în ziua în care se vor întruni adunările populare, înainte de a se începe votarea, să dea obștii cetățenilor⁵ — potrivit hotărîrii celui ce va prezida aceste adunări — chezași⁶, care să garanteze că banii obștești, pe care îi vor mînuî cîț vor fi demnitari, nu vor fi primejduiți. Dacă, cu privire la acest lucru,

¹ *Ex eo genere ingenuorum hominum.*

² Legea înțelege aici pe oamenii nedemni de a fi aleși, declarați ca atare de dreptul roman.

³ *Munera.*

⁴ *Honores.*

⁵ *In commune municipium.*

⁶ *Praedes.*

cel ce <va prezida adunările> va crede că <orașul> va fi mai puțin garantat prin chezași, <candidatul> să dea bunuri imobile¹, potrivit hotărârii aceleiași.

Lex Malacitana, LX.

(400) Chezașii² care au chezășuit că celatea nu va fi păgubilă și acei care au numit pe magistrați pe răspunderea lor nu sînt supuși urmării penale în care au căzut cei pentru care au intervenit; este de ajuns ca ei să despăgubească comunitatea de paguba suferită...

Papinian, *Libro primo responsorum, Dig.*,
50, 1, 17, 15.

Vz. și nr. 347 și 349.

401. Modalitatea de votare

(401) Cel ce va prezida adunările potrivit acestei legi, acela să cheme pe locuitori³, pe curii, ca să voteze, astfel încît să cheme în același timp toate curiile la vot și acestea fiecare în parte să voteze pe tăbliță în locuri îngărdite, osebite <pentru fiecare curie>. Și de asemenea să se îngrijească ca la urna fiecărei curii să fie cîte trei dintre cetățenii acestui municipiu, care să nu facă parte din aceeași curie <și> care să păzească și să numere voturile; și <să se mai îngrijească> ca înainte de a face aceasta, fiecare dintre ei să jure că vor ține și da socoteală cu bună-credință de voturi. Să nu oprească ca acei ce candidează să pună cîte un paznic la fiecare urnă. Și acești paznici puși de acel care va prezida adunările și de cei ce candidează să voteze, fiecare din ei, în acea curie la a cărei urnă va fi fost pus paznic și voturile lor să fie socotite legale, ca și cum fiecare ar fi votat în curia lui.

Lex Malacitana, LV.

402. Comunicarea rezultatului votului

(402) Cel ce va prezida⁴, potrivit acestei legi, acela — după ce i-au fost aduse tablele <cu rezultatul votului> tuturor curiilor — să pună la sorți⁵ numele curiilor și să tragă la sorți numele fiecărei curii în parte și, cînd numele unei curii va ieși la sorți, să poruncească să fie proclamați⁶ cei pe care i-a ales curia și cînd cineva a dobîndit, cel dintîi, cea mai mare parte <de voturi> din numărul <întreg> al curiilor, să-l declare ales⁷, întrucît a depus jurămint și chezășie cu privire la banii obștești, potrivit legii, pînă cînd vor fi atîția magistrați cîți vor trebui să fie aleși după această lege.

Lex Malacitana, LVII.

¹ *Praedia.*

² *Fideiussores.*

³ *Municipes.*

⁴ *Qui comitia habebit.*

⁵ *In sortem cojicito.*

⁶ *Pronuntiar.*

⁷ *Factum crealumque renunliato.*

403. *Depunerea jurământului de către cei aleși*

(403) Cel ce va prezida adunările <șă ceară> ca fiecare din acei ce candidează la demnitatea de duovir, edil sau quaestor <și> care a dobândit cel mai mare număr din voturile curiilor, după ce-l va fi declarat reușit și ales, să depună jurământ în adunare, înaintea tuturor... că va face ceea ce potrivit legii se va cuveni să se facă — și că nici n-a făcut și nici nu va face cu rea-voință ceva împotriva acestei legi.

Lex Malacitana, LIX.

404—413. *Magistrații orășenești din Dacia**Duoviri*

(404) Duovirul și sfatul orășenesc al ampelensilor¹... CIL, III, 1293.

(405) ...C. Iulius Metrobianus duovir al coloniei Apulum... CIL, III, 972.

(406) P. Aelius Genialis, duovir al coloniei Apulum... CIL, III, 974.

(407) ...C. Pomponius Fuscus, duovir al coloniei Apulum... CIL, III, 982.

(408) ...C. Aelius Strenus, duovir al coloniei Sarmizegetusa... CIL, III, 1209.

(409) ...N. Oppelius Adiutor, duovir al coloniei Dacica <Sarmizegetusa>... CIL, III, 1323.

(410) ...Duovir al coloniei Sarmizegetusa... CIL, III, 1472.

(411) ...Iulius Capito... cinstit... cu demnitatea de duovir de sfatul orășenesc al municipiului Romula... CIL, III, 7429 (= 753).

Vz. și nr. 264.

Quattuorviri

(412) ...M. Ulpus Valens, quattuorvir al municipiului Apulum... CIL, III, 985.

(413) ...P. Aelius Ariortus, quattuorvir al municipiului Drobeta... CIL, III, 1559.

Vz. și nr. 217

¹ *Ilvir et ordo Ampelensium.*

414—416. *Competința judecătorească*

(414) Magistrații orășenești au libera putere de a judeca și de a constrânge¹.

Siculus Flaccus, *De conditione agrorum*, în CAR, I, 1, pag. 98, ed. C. Thulin.

(415) Au putere de lucru judecat² hotărârile date de cei ce au autoritatea și puterea de a judeca³, sau de cei care — prin împuternicirea celor dintii — sînt rînduiți ca <judecători> între părți: de asemenea hotărârile date de magistrații municipali, pînă la suma la care ei pot judeca, precum și hotărârile date de cei ce sînt ceruți <ca judecători>, în anumite pricini speciale de la împărat.

Paulus, *Sententiae*, Va, 1.

(416) Dacă părțile se înțeleg, ele pot să se judece înaintea magistraților municipali și cu privire la un lucru de o valoare mai mare <decît cea îngăduită>⁴.

Paulus, *Libro primo ad edictum*, Dig., 50, 1, 28.

Vz. și nr. 433.

417—419. *Mijloacele de constringere ale magistraților*

(417) Amenzile ce vor fi date de duoviri...sau de edili...să fie trecute în registrul orașului...prin porunca duovirului <însărcinat> cu împărțirea dreptății.

Lex Malacitana, LXVI.

(418) ...De asemenea poate să dea o amendă⁵ cel ce are puterea de a judeca; prin mandate <imperiale> s-a îngăduit că numai magistrații orășenești și guvernătorii provinciilor pot să dea o amendă.

Ulpian, *Libro tertio ad legem Iuliam et Papiam*, Dig., 50, 16, 131, 1.

(419) Magistrații orășenești, dacă au pricinuit cuiva o pagubă pe nedrept, pot fi pedepsiți potrivit legii Aquilia⁶; așa, cînd a luat cu zălog niște animale și le-a lăsat să moară de foame, fără a-ți îngădui să le aduci de mîncare, va fi urmărit printr-o acțiune *in factum*.⁷ De asemenea dacă crede că ia un zălog în temeiul legii și <totuși> nu l-a luat potrivit cu legea și înapoiază lucrurile <luate drept zălog> uzate și stricate, se spune că legea

¹ *Iuris dicendi coercendique est libera potestas*

² *Res iudicatae videntur.*

³ *Qui imperium potestatemque habent.*

⁴ Și alte izvoare ne arată că magistrații municipali aveau o competență pînă la o anumită limită. *Lex Malacitana*, LXIX, *Lex de Gallia Cisalpina* stabilește competența magistraților orășenești la suma de 15000 Hs (sesterți).

⁵ *Multa.*

⁶ Legea Aquilia pedepsea pe oricine aducea altuia o pagubă.

⁷ Acțiune în despăgubire.

Aquila se aplică; la fel se aplică¹ și dacă ar fi luat zălogul potrivit cu legea. Dacă totuși magistratul a folosit silnicie față de unul ce se împotrivese, nu va fi ținut de legea Apulia, căci și atunci când a luat un sclav drept zălog și acela s-a spinzurat nu se dă nici o acțiune împotriva magistratului.

Ulpian, *Libro octavo decimo ad edictum*
Dig., 9, 2, 29, 7.

420—421. *Jurisdicția voluntară a magistratilor.*

(420) Cine nu va avea tutore sau va avea un tutore îndoielnic²... și va cere de la duovirii care împart dreptatea în acest oraș, ca să-i dea un tutore și va propune pe acela care vrea să-i fie dat, atunci acesta căruia i-a fost făcută cererea, fie că va avea un coleg sau mai mulți, să dea, după o cercetare prealabilă, ca tutore — printr-o hotărîre a tuturor colegilor care vor fi în acest oraș sau în hotarele lui — pe cel ce va fi <fost> propus... Dacă acesta, căruia i-a fost făcută cererea, nu va avea coleg sau nu va fi nici un coleg de-al lui de față, în acest oraș sau în hotarele acestui oraș, atunci acesta căruia i-a fost făcută astfel cererea, după o cercetare prealabilă, să dea în primele zece zile, printr-o hotărîre a decurionilor, când vor fi de față nu mai puțin de două treimi din ei... ca tutore pe cel ce va fi <fost> propus...

Lex Salpensana, XXIX.

(421) Înaintea magistratilor municipali, dacă au *legis actio*³ se pot face emancipări și eliberări.

Paulus, *Sententiae*, II, 25, 4.

422. *Locfiitorul duovirilor.*

(422) <Dacă> unul dintre duovirii care vor împărți dreptatea în acest oraș va călători din acest oraș și nu va socoti că se va întoarce în aceeași zi în acest oraș, să lase dintre decurioni, pe cine va vrea, drept prefect al municipiului⁴; <dar> să nu fie mai mic de 35 de ani <și> să-l pună să jure pe Jupiter... că va face cât va fi prefect, cele pe care duovirul ce împarte dreptatea se cuvine să le facă potrivit acestei legi, numai să poată fi făcute în acest timp și nici nu va face <ceva> împotriva acestora, cu rea-voință...

Lex Salpensana, XXV.

423—427. *Alte atribuții ale magistratilor.*

(423) Dintre duovirii care se află în slujbă... cel mai în vîrstă să

¹ Se subînțelege: în asemenea cazuri.

² Gaius ne arată că un tutore îndoielnic (*incertus*) e un tutore cu existență juridică nesigură, de pildă tutorele ce a căzut prizonier și aplicarea lui *ius postliminii* este îndoielnică. (Gaius, *Instit.*, I, 187).

³ Adică dreptul de a săvîrși acte juridice într-o formă solemnă (eliberări, emancipări, adopțiuni etc.).

⁴ *Praefectum municipi*.

prezideze adunările pentru alegerile de duoviri, edili, quaestori... iar dacă acesta va fi împiedicat din vreo pricină oarecare, <să prezideze adunările> celălalt duovir...

Lex Malacitana, LII.

(424) Cei ce vor fi duoviri... aceștia în anii magistraturii lor să dea — potrivit hotărârii decurionilor — un spectacol de gladiatori și reprezentații de teatru... zeilor și zeițelor... și în aceste reprezentații și în acest spectacol fiecare dintre ei să nu cheltuiască din banii lor mai puțin de 2 000 de sesterți, și din banii comunali să le fie îngăduit să ia și să cheltuiască fiecare duovir nu mai mult de 2 000 de sesterți, și acest lucru să le fie lor îngăduit să-l facă fără înșelăciune...

Lex coloniae Genetivae Iuliae, LXX.

(425) Cel ce va fi duovir însărcinat cu împărțirea dreptății să arendeze veniturile¹ și cheltuielile ocazionate de construcții² sau orice altceva ce va trebui să fie arendat în numele locuitorilor acestui oraș. Și orice arendări va face și orice condiții va stabili <și> la ce preț s-a făcut arendarea și ce chezași³ au fost primiți și ce bunuri imobile au fost hotărâte, rînduite și puse chezașie și ce chezași⁴ au fost primiți pentru aceste imobile, să se îngrijească să fie trecute în registrul⁵ acestui oraș și să le țină afișate, în tot restul timpului magistraturii lui, ca să poată fi citite ușor în locul în care decurionii au hotărât să fie afișate.

Lex Malacitana, LXIII

(426) Nimeni să nu aibă puterea să cheltuiască sau să dea cuiva sau să împartă banii strînși drept amendă din arendări⁶... decît pentru acele sacrificii care se fac în colonie sau în orice alt loc în numele locuitorilor... și duovirii să dea și să împartă această sumă pentru acele sacrificii care se fac în această colonie sau în orice alt loc în numele locuitorilor și să aibă ei dreptul și puterea să facă acest lucru...

Lex coloniae Genetivae Iuliae, LXV.

(427) Să fie incuviințat și îngăduit, potrivit legii, duovirilor care vor împărți dreptatea⁷, amîndurora sau unuia din ei — potrivit hotărârii sfatului orașenesc luate cu o majoritate de două treimi din membrii <lui> — să scoată în vânzare... pe chezași, și bunurile date ca zălog și pe chezașii bunurilor zălogite⁸, care nu plătesc sau care nu vor plăti sau pentru care nu se

¹ *Vectigalia*.

² *Ultroque tributa*.

³ *Praedes*.

⁴ *Cognitores*.

⁵ *In tabulas communes*.

⁶ E vorba de sumele pe care arendașul ar trebui să le plătească — ca amenzi — pentru neîndeplinirea stipulațiilor din contract.

⁷ *Jure dicundo praeerunt*.

⁸ În acest text e vorba de executarea debitorilor (sau a chezașilor lor) comunității orașenești, mai exact ai fiscoului orașenesc. *Cognitores* sînt acei chezași care garantează că bunurile zălogite au anumite calități, care nu constituie un fapt de notorietate publică. Ei sînt responsabili ca și chezașii obișnuiți.

plătește sau nu se va plăti... <duovirii> să facă vânzarea potrivit legii de care trebuie să se călăuzească la Roma mai marii vistieriei¹... și dacă nu vor găsi cumpărător potrivit acestei legi <atunci> se cuvine să le vîndă în condiții mai ușoare pentru cumpărători...

Lex Malacitana, LXIV.

Vz. și nr. 353, 355, 356, 360, 361 și 430.

428—433. Edilii și atribuțiile lor

(428) Dacă duovirul sau edilul va vrea, în interesul orașului, să facă, să îndrepte, să schimbe, să construiască, să întărească — în hotarele orașului — unele drumuri, șanțuri, canale, să fie îngăduit acestora să facă, numai să se facă fără păgubirea <cetățenilor> particulari².

Lex coloniae Genetivae Iuliae, LXXVII.

(429) Într-un municipiu un edil a arendat băile <comunale> cu condiția ca în acel an locuitorii cu depline drepturi ai municipiului³ să se îmbăieze fără plată...

Alienus, Libro tertio digestorum a Paulo epitomatorum, Dig., 19, 2, 30, 1.

(430) Nimeni să nu introducă, să îngroape sau să ardă sau să ridice cavou unui mort înăuntrul hotarelor orașului... Dacă cineva va face ceva împotriva acestor <rînduielei> acela să fie îndatonaț să plătească locuitorilor coloniei... 5 000 sesterti și reclamarea⁴ și urmărirea⁵ acestei sume să fie lăsată la voia oricui. Și duovirul sau edilul să se îngrijească ca aceea ce a fost clădit să fie dărîmat. Dacă împotriva acestor rînduielei un mort va fi îngropat sau înmormîntat <în împrejurimile orașului> ei să facă <zeilor> jertfe de ispășire, precum se va cuveni.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, LXXIII.

(431) Cei ce vor fi edili... să dea în anul magistraturii lor, un spectacol de gladiatori <și> jocuri de teatru... <zeilor și divinităților>... și, în aceste jocuri și acest spectacol, fiecare din ei să cheltuiască din banii lor mai puțin de 2 000 de sesterti, și aceasta s-o poată face fără să li se găsească vină...

Lex coloniae Genetivae Iuliae, LXX.

(432) Cei ce fac negoț vînzînd lucruri mărunte, chiar de sînt bătuți⁶ de edili, nu se cuvine să fie socotiți ca niște oameni de disprețuit⁷; în sfîrșit, asemenea oameni nu sînt opriți să ceară în orașul lor decurionatul sau vreo altă demnitate, căci nu sînt infami. Prin urmare cei ce sînt loviți cu bicele

¹ Potrivit dreptului roman, bunurile debitorilor fiscului erau vîndute *ex lege praedictoria*, adică în condiții avantajoase pentru fisc; dacă nu se găsea cumpărător cu aceste condiții, bunurile erau vîndute *in vacuum*, adică la orice preț.

² *Privatorum.*

³ *Municipes.*

⁴ *Petitio.*

⁵ *Persecutio.*

⁶ *Caeduntur.*

⁷ *Quasi viles personas.*

de edili să nu fie îndepărtați de la dobândirea demnităților, deși edilii îndeplinesc această îndatorire după dreptul lor¹. Cu toate acestea, socotesc că nu e bine să fie permise în ordinul <decurionilor> persoanele ce au suferit lovituri de bici și mai cu osebire în acele orașe care au din belșug oameni cinști², căci <numai> numărul mic al acelor ce trebuie să împlinească însărcinările obștești face <simțită> nevoia să fie chemați și aceștia la demnitățile orașenești.

Callistrat, *Libro sexto cognitionum*,
Dig., 50, 2, 12.

(433) Nimeni să nu împartă dreptatea, în această colonie, nici să aibă dreptul de a judeca, în această colonie, decât duovirul <sau prefectul pe care l-a lăsat în locul său duovirul> sau edilul, precum se va cuveni după această lege³.

Lex coloniae Genetivae Iuliae, XCIII.

Vz. și nr. 357.

434—436. Edili în orașele din Dacia

(434) ... Edili coloniei Apulum⁴.

CIL, III, 1139.

(435) Mai multe inscripții pomenesc de edilii din Napoca:
CIL, III, 858; 867; 7633 (= 827), etc.

(436) Alte inscripții pomenesc de edili la Sarmizegetusa:
CIL, III, 1398; 1495; 1517, etc.

437—441. Quaestori în orașele din Dacia

(437) P. Aelius Antipater Iulianus Genialis, cavaler, decurion al coloniei Apulum, quaestor ...

CIL, III, 1104.

(438) ... Ulpius Salvinus quaestor <la Apulum> ...

CIL, III, 1145.

(439) ... Ulpius Artemidorus și Aurelius Maximinus, quaestori <la Apulum> ...

CIL, III, 1218.

(440) ... L. Iulius Bassus quaestor <la Drobeta> ...

CIL, III, 1579

(441) Quaestori pomeniți la Sarmizegetusa: CIL, III, 1484; 1485, etc.

¹ *Iure suo*.

² *Copiam virorum honestorum*.

³ O. Karlowa, *Römische Rechtsgeschichte [Istoria dreptului roman]*, I, pag. 601, crede că e vorba de o jurisdicție legată de activitatea din piețele orașenești, asemănător cu ceea ce se întâmplă la Roma.

⁴ *Acdee coloniae Apuli*.

442—443. *Durata magistraturilor și prerogativele lor*

(442) ... Ce ce au fost astfel aleși să rămână în magistratura pe care au dobândit-o, prin alegere¹, vreme de un an sau, dacă au fost aleși în locul altui <magistrat> cât a mai rămas din acel an.

Lex Malacitana, LII.

(443) Cei ce vor fi duoviri să aibă dreptul și puterea <anume> ca fiecare duovir să aibă cât doi lictori, câte un aprod², câte doi scribi, câte doi deschizători de drum³, un arhivar⁴, un crainic, un haruspice⁵; un cîntăreț din flaut⁶. Cei ce vor fi edili în această colonie să aibă dreptul și puterea <anume> fiecare edil să aibă câte un scrib, patru sclavi comunali⁷... un crainic, un haruspice, un cîntăreț din flaut... Cei ce vor fi duoviri și edili, cât timp vor avea această demnitate, să aibă dreptul și puterea să poarte togă pretextă⁸, să aibă făclii și torțe de ceară⁹. Cei pe care aceștia îi vor avea ca scribi, lictori... să fie scutiți de armată în anul în care vor fi în slujbă... Și plata celor care vor sluji pe duoviri să fie — de fiecare — următoarea:

Un deschizător de drum	1 200 HS (= sesterți)
Un scrib	700 HS
Un aprod	600 HS
Un lictor	400 HS
Un arhivar	300 HS
Un haruspice	500 HS
Un crainic	300 HS

Iar a celor ce vor sluji pe edili va fi:

Un scrib	800 HS
Un haruspice	100 HS ¹⁰
Un cîntăreț din flaut	300 HS
Un crainic	300 HS

Lex coloniae Genetivae Iuliae, cap. LXII.

444. *Impăratul ales magistrat orășenesc este înlocuit de un praefectus quinquennalis*

(444) Lui M. Cominius, fiul lui Marcus, din tribul Papiria, Quintus, pontif al coloniei Sarmizegelusa și prefect quinquenal¹¹ în numele împăratu-

¹ *Quem suffragis erunt consecuti.*

² *Accensos singulos.*

³ *Viatores.*

⁴ *Librarium.*

⁵ *Haruspicem.*

⁶ *Tibicinem.*

⁷ *Publicos IIII.*

⁸ *Toga praeextā* era o togă de culoare albă, împodobită pe margine cu o bandă de purpură. Ea era purtată de fiii patricienilor pînă la vîrsta de 17 ani, de fele pînă la căsătorie și de magistrați și preoți la ceremoniile oficiale.

⁹ Pentru controalele de noapte.

¹⁰ Unii propun 500 HS, potrivit enumerării precedente.

¹¹ *Praefectus quinquennalis.*

lui Antoninus, patron al colegiului de fierari, cavaler, <i-a pus această piatră> statul <orașenesc> pentru vrednicia lui.

CIL, III, 1497.

Vz. și nr. 327.

o) Orașele grecești din Dobrogea

Cetățile grecești de pe țărmul apusean al Pontului Euxin aveau o organizare orașenească oarecum deosebită și purtau denumirea de πῶλις, termen tradus în inscripțiile latine prin *civitas*. Orașele Histria, Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia) împreună cu Dionysopolis și Odessos (de pe teritoriul R. P. Bulgaria) formau o ligă (*pentapolis*), în fruntea căreia să găsea orașul Tomis (incepând din secolul II e.n.). Cînd la această ligă aderă și orașul Messambria (de pe teritoriul R. P. Bulgaria) ea se transformă într-o *hexapolis* (comunitatea celor șase orașe), care curînd se desface redevenind din nou o *Pentapolis* (comunitatea celor cinci orașe).

Orașele erau conduse de un senat (βουλή) și de adunările lor proprii (δημοσ). (Vz. și parțea privilegiate la cetățile grecești de pe teritoriul patriei noastre).

Autoritatea romană controla de la o vreme activitatea politică și administrativă a acestor orașe printr-un reprezentant al ei numit ληϊσπολιτης (*curator civitatis*). Ținutul rural din jurul orașelor grecești se găsea sub administrația și autoritatea acestora.

Ocuparea de către romani a ținuturilor dobrogene a permis exploatarea sclavagiștii din orașele grecești de aici să iasă din criza în care intrase orînduirea sclavagistă din întreaga Elladă, în urma nepuținței de a asigura o reproducție largită. „Acolo unde *sclavia* reprezintă o formă de producție dominantă, acolo munca devine o activitate rezervată numai sclavilor, adică o activitate care dezonorează pe oamenii liberi. Datorită acestei situații, posibilitatea de a găsi o ieșire dintr-un asemenea mod de producție dispăre, în timp ce, pe de altă parte, înlăturarea lui se impune deoarece *sclavia* constituie o piedică în dezvoltarea producției. Orice producție care e bazată pe *sclavie* și orice societate întemeiată pe ea pier tocmăi din cauza acestei contradicții. În majoritatea cazurilor, contradicția se rezolvă prin cucerirea pe calea armelor a societăților în curs de dispariție, de altele mai puternice (Grecia a fost cucerită de Macedonia și mai tîrziu de Roma). Dar așta vreme cît acestea din urmă erau la rîndul lor societăți bazate pe munca sclavagistă, nu era vorba, în fond, decît de o deplasare a centrului de greutate, și întregul proces se repeta pe o treaptă superioară, pînă cînd, în cele din urmă, (Roma) a fost cucerită de popor, care a insilit în locul *sclaviei* un nou mod de producție“ (K. Marx și Fr. Engels. *Opere*, vol. XIV, ed. rusă, pag. 450).

445—447. Conducerea celor cinci orașe grecești (*Pentapolis*)

(445) ... Herosodos al lui Pharnagos... conducătorul comunității celor cinci orașe¹...

CIG, 2056 c.

(446) ... Pontarhul² Priscus Annianus, conducătorul comunității hellenilor și al metropolei...

IGR, I, 630

(447) ... T. Aelius Min[ucianus?]... pontarh al celor cinci orașe...

C. Moisil, în „*Bul. Com. Mon. Ist.*“, 1911, pag. 106; J. Weiss, în „*Jahreshefte des Oesterreichischen Arhologischen Institutes in Wien*“, [„*Anuarul institutului austriac de arheologie din Viena*“], XIV, 1911, col.

149—154.

¹ Ἡρῶσαντος τοῦ καινοῦ τῆς πενταπόλεως.

² Ὁ ποντάρχης.

448—450. *Organele de conducere ale orașelor grecești*

(448) Sfatul <orășenesc și> adunarea populară¹ a prea strălucitei cetăți a istrienilor

V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 646, nr. 34 și pag. 650, nr. 36.

(449) Impăratului Caesar Hadrian, fiul lui Traian celui trecut între zei, biruitorul parților, nepotul lui Nerva celui trecut între zei, prea slăvitul, în al treisprezecelea an al puterii sale de tribun, consul pentru a treia oară²... îi dedică <acest monument> sfatul <orășenesc> și poporul din Tomis³.

CIL, III, 765.

(450) Prea puternicul sfat <orășenesc> și prea strălucita adunare populară a preastrălucitei metropole Tomis.

IGR, I, 631.⁴

Vz. și nr. 243, 280

451. *Capitala comunității celor cinci orașe (Pentapolis)*

(451) Tomis, cea mai strălucită metropolă și prima din stînga Pontului.

IGR, I, 630.

452. *Autoritatea de control a romanilor asupra orașelor grecești*

(452) Supraveghetorul⁵ <roman> al orașului Callatis din Moesia...

V. Pîrvan, *Gerusia din Callatis*, pag. 59.

453—454. *Ținutul orașelor grecești*

(453) Zeilor Mani din infern. Lucius Pompeius Valens... a locuit în ținutul Histria⁶ și a împlinit demnitatea de arhonte și de edil și de preot al zeului Liber în cetatea Histriei și, în viață fiind, și-a făcut mormîntul...

CIL, III, 12489.

(454) ... Hotarele ținutului⁷ <orașului> Callatis...

CIL, III, 7587.

¹ Βουλὴ δημοσ.

² Anul 129 e.n.

³ *Ordo populusque Tomitanorum.*

⁴ Cf. și IGR, I, 600 și 633.

⁵ Ὁ λοῖστρατής, adică *curator.*

⁶ *Regione Histri.*

⁷ *Fines territorii.*

p) Organizarea ținutului rural dependent de orașe

Ținuturile (*territoria*) erau niște unități administrative și politice ce depindeau de anumite orașe sau cetăți.

În general de colonii sau municipii depindeau un număr de foruri (*fora*) și conciliabule (*conciliabula*) — târguri cu magistrați proprii, aleși de locuitori — apoi *pagi* (districte), *vici* (sate), *castella* (așezări rurale întărite) și *cannabae*.

Inscripțiile ne pomenesesc de următoarele ținuturi în Dacia romană: ținutul Sucidava în Dacia Malvensis, un ținut în părțile de miazăzi ale Moldovei. În Moesia de jos întâlnim de asemenea ținuturile orașelor Histria, Tomis, Callatis, Ausdecensis, Troesmis, Argamum și Capidava. V. Pîrvan (în *Descoperiri noi în Scythia Minor*, pag. 467 și urm.) aduce dovezi pentru existența încă a unui ținut în Dobrogea: ținutul cetății Noviodunum.

Administrarea unui asemenea ținut era încredințată unui sfat de consilieri comunalni (*ordo curialium*), în fruntea căruia se găsea un conducător ales o dată la cinci ani (*quinquennalis*).

Acest *quinquennalis* putea fi conducătorul unuia din satele ce făceau parte din acel ținut. Această organizare administrativă este caracteristică ținuturilor ce se bucură de oarecare autonomie față de orașul respectiv, căci unele din ele, ca Histria sau Callatis, de pildă, aparțin întru totul de orașele respective. Cu alte cuvinte, ținuturile din punct de vedere administrativ sînt de două feluri: unele ce se bucură de oarecare autonomie și altele ce depind întru totul de orașe.

455—460. Ținuturile

(455) Zeiței Nemesis. În sănătatea celor doi auguști, membrii sfatului ținutului¹ Sucidava au reparat din temelie templul.

V. Pîrvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, pag. 62.

(456) Lui Hercule biruitorul. Lucius Iulius Iulianus, supranumit și Rundacio quinquennal < al ținutului >² a ridicat < acest altar > potrivit juruînței; locul a fost dat după hotărîrea sfatului³.

V. Pîrvan, în „*Bul. Com. Mon. Ist.*” 1912, pag. 122—123.

(457) ... Am hotărît ca acestea să fie hotarele istrienilor⁴ ... Peuce⁵, lacul Halmyris⁶ începînd de la ținutul ... argamensilor, apoi pe culmea dealului ... la îmbucătura pîraielor Picuscus și Gabranus, apoi de la vîrsarea Gabranusului pînă la izvorul lui, apoi ... de-a lungul pîrîului Sanpaeus, apoi pînă la pîrîul Turgiculus ... de la pîrîul Calabaeus, cam ... mii de pași ...

Hotărîrea guvernatorului Laberius Maximus din anul 100 e.n.

V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 558, nr. 16, r. 1—8.

(458) ... Hotarele ținutului orașului Callatis⁷ ...

CIL, III, 7587.

¹ *Curiales territorii*.

² *Quinquennalis [territorii]*.

³ *Ex decreto ordinis*.

⁴ *Fines Histrianorum*.

⁵ După toate probabilitățile, e vorba de brațul Dunării astăzi numit Sf. Gheorghe.

⁶ Azi Razelmul.

⁷ *Fines territorii Callatidis*.

(459) ... Ținutul cetății ausdecensilor ...

CIL, III, 14437².

(460) ... Ținutul < cetății > Capidava ...

CIL, III, 12491.

461—462. *Conducerea ținuturilor*

(461) Lui Hercule biruitorul. Lucius Iulius Iulianus, supranumit și Rundacio, quinquennial al ținutului², al ridicat < acest altar > potrivit juruinitei; locul a fost dat după hotărîrea sfatului³.

V. Pîrvan, în „Bul. Com. Mon. Ist.”,
1912, pag. 122—123.

(462) Caius Iulius Quadratus, fiul lui Caius, și-a făcut monument pentru sine și pentru soția sa Iulia Terentia, fiind el însuși încă în viață < dar > prin îngrijirea copiilor săi; < și > era el fruntaș al locului⁴ și quinquennial al ținutului Capidava⁵.

CIL, III, 12491.

q) *Satele din Dacia și organizarea lor*

Marea majoritate a populației locuia în sate (*vici*) în care de multe ori se așezau și coloniștii romani. În Munții Apuseni, datorită tăblițelor cerate, cunoaștem numele a numeroase sate din această regiune. Mai bogate în informații sînt inscripțiile din Dobrogea, care ne fac cunoscute numele a foarte multe sate, din care vom enumera cîteva.

Administrarea unui sat (*vicus*) era încredințată de obicei la doi conducători (*magistri*), ajutați pentru chestiunile financiare de un *quaestor*; satul are și o sală de audiențe și judecată și o casă de sfat (*auditorium*).

Alte inscripții arată că există un singur conducător, denumit tot cu termenul de *magister* sau cu un cuvînt asemănător: *magistratus*, *magistrans*.

Uneori conducătorul satului se numea *princeps loci*, probabil în cazul cînd era numit de autoritățile administrative superioare și nu ales de săteni (*vicani*). Conducătorul satului era ajutat de un sfat sătesc (*ordo*).

463—468. *Sate din Transilvania pomenite în tăblițele cerate*(463) *Deusara*.

CIL, III, tabla III, pag. 931 și Tabla XIII,
pag. 951.

¹ Cf. și V. Pîrvan, *Ulmelum*, I, pag. 587 și urm.; II, 2, pag. 391. Același autor, în *Scythia Minor*, pag. 502 și urm., reconstruiește, potrivit datelor epigrafice, și un teritoriu al cetății Noviodunum (*territorium Noviodunense*).

² *Quinquennialis*. Aceștia sînt magistrații cei mai înalți ai municipiilor, aleși din cinci în cinci ani și însărcinați cu supravegherea operațiunii de recensămînt al populației.

³ *Ex decreto ordinis*.

⁴ *Loci princeps*.

⁵ *Quinquennialis territorii Capidavensis*

- (464) *Kavieretium*.
CIL, III, tabla VI, pag. 937
- (465) *Kartum*
CIL, III, tabla VI, pag. 937.
- (466) *Satul piruștilor*¹.
CIL, III, tabla VIII, pag. 945.
- (467) *Immenosum maius*.
CIL, III, tabla X, pag. 948.
- (468) *Resculum*.
CIL, III, tabla I, pag. 925.
- Vz. și nr. 210 și 488.

(469—478) *Sate din Dobrogea*

- (469) *Satul*² *Ulmelum* (azi Pantelimonul de Sus, raion Hîrșova, reg. Constanța).
V. Pîrvan, *Ulmelum*, I, pag. 498 și urm.
- (470) *Satul Amlaidina* (azi Filimon Sirbu, raion Negru Vodă, reg. Constanța).
CIL, III, 13743.
- (471) *Satul lui Casianus* (azi Casian, raion Medgidia, reg. Constanța).
V. Pîrvan, *Scythia Minor*, pag. 536 și urm.
- (472) *Satul lui Clementianus* (azi M. Kogălniceanu, raion Medgidia, reg. Constanța).
CIL, III, 7565.
- (473) *Satul lui Celer* (azi Vadu, raion Istria, reg. Constanța).
CIL, III, 7526 și V. Pîrvan, *Histria*, VII, pag. 79—81.
- (474) *Satul Asbolodina* (aproape de Mangalia, raion Negru Vodă, reg. Constanța).
CIL, III, 14214³³.
- (475) *Satul lui Quintio* (azi Sinoe, raion Istria, reg. Constanța).
V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 617—619 și 633.
- (476) *Satul Ullinsium* (lîngă salul Pantelimonul de Sus, raion Hîrșova, reg. Constanța).
V. Pîrvan, *Ulmelum*, II, 2, pag. 345—349.

¹ *Vicus Pirustarum*.² *Vicus*. Toate satele ce urmează sînt denumite în izvoarele epigrafice cu termenul de *vicus*.

(477) *Satul Buteridava* (între Isaccea și Istria).

CIL, III, 14467 și V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 633—637 nr. 30.

(478) *Satul lui Secundinus*¹ . . .

Vz. și nr. 269, 273, 480 și 490.

V. Pîrvan, *Histria*, VII, pag. 97.

479—488. *Conducătorul satului*

(479) Lui Hercule celui nebiruit. În sănătatea împăratului Titus Aelius Antoninus Hadrianus Augustus Pius și a Caesarului Aurelius Verus, veteranii și cetățenii romani și besii ce locuiesc în satul lui Quintio, reparînd casa de sfat <a satului>², prin îngrijirea conducătorilor <satului>³, Sulpicius Narcissus și Derzenus Aulpor și a casierului comunal⁴ Cocceus Phoebus, au pus această piatră.

V. Pîrvan, *Histria*, IV, pag. 617.

(480) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare și Iunonei regine. Cetățenii romani și lae⁵ locuind în satul *turre Muca* . . . a pus <această piatră> întru sănătatea împăraților . . . prea slăviți, prin conducătorii⁶ satului <anume> . . . umianum și Herculenum.

CIL, III, 7535.

(481) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare și Iunonei regine. Cetățenii romani și besii locuind în satul Ulmetum <au ridicat acest monument> în sănătatea împăratului Aelius Antonius, prin conducătorul⁷ <lor;> Lucius Valerius Maxellius l-a ridicat pe cheltuiala sa, îndeplinindu-și juruița, pe cînd împăratul Antoninus era pentru a treia oară consul.

CIL, III, 14214²⁶.

(482) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare și Iunonei regine. Întru sănătatea lui Marcus Aurelius Verus și a lui Lucius Verus . . . cetățenii romani și besii ce locuiesc în satul Ulmetum; Flavius Germanus conducătorul⁸ satului a ridicat <acest monument> pe cheltuiala sa, în a șaptea zi înainte de calendele lui iulie, pe cînd erau consuli Pontius Laelianus și Cesennius Sospes . . .

V. Pîrvan, *Ulmetum*, II, 2, pag. 366.

(483) Lui Iupiter prea bun și prea mare și Iunonei regine <închinare>.

¹ Intrucît inscripțiile unde figurează acest nume au fost mutate de la locul lor inițial — pentru a servi ca material de construcție — satul lui Secundinus nu poate fi localizat.

² *Auditorium*.

³ *Magistrati*.

⁴ *Quaestor*.

⁵ *Lae*: în alte texte *Lai*, populația tracă din Peonia, strămutată de romani în Dobrogea, ca și besii din munții Haemus.

⁶ *Magistri*.

⁷ *Magister*.

⁸ *Magister*.

În sănătatea împăratului Aurelius Antoninus; Martius Philo conducătorul¹ satului Ultinsium a ridicat <acest monument> pe cheltuiala sa ... în a șasea zi înainte de nonele lui iulie, pe cînd erau consuli Orfitus și Maximus.

V. Pîrvan, *Ulmetum*, II, 2 pag. 345.

(484) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare, închinare. În sănătatea împăratului Lucius Septumnius Severus; Aelius Aelianus, conducătorul² satului Clementianesc³, a ridicat un altar pe cheltuiala sa, pe cînd erau consuli Tertullus și Clemens...

V. Pîrvan, *Ulmetum*, II, 2, pag. 369—370.

(485) Lui Iupiter și Iunonei. Iulius Teres, conducătorul⁴ satului Ulmetum, a ridicat un altar, pe cheltuiala sa, întru sănătatea sa și a fiilor săi și a sătenilor; l-a ridicat în anul <cînd a fost conducător>.

V. Pîrvan, *Cetatea Ulmetum*, III, pag. 277.

(486) *Este pomenit un conducător⁵ într-un sat de lângă Tropaeum Traiani*, în IGR, I, 596.

(487) ... Fruntaș al locului⁶ și conducător al ținutului Capidava⁷...

CIL, III, 12491.

(488) Prefect⁸ al satului Aquae⁹...

CIL, III, 1407.

Vz. și nr. 489.

489—490. Sfatul sătesc.

(489) Lui Hercule biruitorul. Lucius Iulius Iulianus, supranumit și Rundacio, conducător¹⁰ <al teritoriului>, a ridicat <un altar> potrivit juruinței <făcute>; locul a fost dat după hotărîrea sfatului <sătesc>¹¹.

V. Pîrvan, *Castrul Poiana*: pag. 103 și urm.

(490) În sănătatea împăratului Aelius și Marcus Aurelius Caesar, cetățenii locuind în satul ... C. Mag ... Iulianus și D. M. ... Anibal s-au îngrijit să ridice — potrivit juruinței — <un monument> după hotărîrea sătenilor.

Vz. și nr. 479.

CIL, III, 14441.

¹ *Magister*.

² *Magistratus*.

³ În loc de *Clementianensis*.

⁴ *Magistrans*.

⁵ *Μαγιστρος*.

⁶ *Loci princeps*.

⁷ *Quinquennalis, territorii Capidavensis*.

⁸ *Praefectus*.

⁹ *Pagus Aquensis* (azi satul Călan, comuna Crișeni, raionul Hunedoara, reg. Hunedoara).

¹⁰ *Quinquennalis*.

¹¹ *Ex decreto ordinis*.

r) Colegiile

Colegiile în Dacia erau asociații formate din mai multe persoane unite prin activitatea și profesiunea lor comună. Inscripțiunile ne fac cunoscute următoarele colegii: de fierari (*fabri*), de corăbieri (*nautae*), de luntrași (*utricularii*), de purtători de lectice (*lecticarii*) — ce duceau în lectice pe cei bogați, prin oraș sau în călătorie — de aurari (*collegium aurarium*) — compus din mici arendași ce exploatează minele de aur — de negociători (*negotiatores*), dendrofori și centonari.

Alte colegii unesc pe cei ce sînt originari din aceeași localitate sau care au aceeași religie (vz. CIL, III, pag. 927), unde se amintește un colegiu funerar al credincioșilor zeului Jupiter Cernenus.

Colegiile trebuiau să aibă un număr minim de membri care să plătească o contribuție anuală. Ca organe de conducere, colegiile aveau un conducător (*magister*), un conducător adjunct (*commagister*) și un sfat numit *ordo decurionum*. Conducătorul trebuia să depona o sumă drept garanție pentru buna gospodărie a fondurilor colegiului.

Unele colegii erau organizate în decurii,¹ iar inscripțiile din alte regiuni ale imperiului roman vorbesc și de o împărțire pe centurii a colegiilor, fapt ce dovedește existența anumitor atribuții militare ale colegiilor; acest lucru este dovedit și prin aceea că asemenea colegii aveau un purtător al drapelului corporației (*vexillier*). Colegiile, întocmai ca și orașele, aveau ca patron un om bogat, care le lua apărarea în caz de nevoie; totodată posedau clădiri proprii ce le serveau drept temple și localuri de întrunire.

491—493. Colegiile de fierari

(491) Zeilor Mani. Fabricius Iucundus a trăit ani... Moștenitorul <său> Fabricius Iucundus și frații <săi> Fabricius Silvanus și Fabricius Licinianus — dimpreună cu colegiul fierarilor¹ i-au pus acest epitaf...

CIL, III, 1533.

(492) Zeilor Mani. Lui Caius Iulius Marcus, din colegiul fierarilor <ce> a trăit 60 de ani, <i-a pus această piatră> colegiul mai sus scris...

CIL, III, 1505.

(493) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. În sănătatea împăratului și a colegiului de fierari, Tiberius Iulius Bubalus din decuria XI face această danie...

CIL, III, 1013.

Vz. și nr. 264, 280, 506—508, 512—514, 516—520, 522, 523, 526 și 528

494—495. Colegiile de luntrași

(494) În cinstea doamnei <zeițe> Adrastea <a ridicat acest monument> colegiul luntrașilor².

CIL, III, 944.

(495) Zeiței Nemesis. Aelius Diogenes și Silia Valeria în sănătatea lor și a fiilor lor; mama și tatăl — potrivit juruinței <făcute> — au construit cu banii lor un templu, din temelie, pentru colegiul luntrașilor.

CIL, III, 1517.

¹ *Collegium fabrum*.

² *Collegium utriculariorum*.

496—498. *Colegiile de corăbieri*(496) ... Corăbierii de pe întreaga Dunăre...¹.

CIL, III, 7485.

(497) *Se pomenește de un colegiu de corăbieri² la Tomis în „Arch. Ep. Mitt.“, XIII, 1890, pag. 93.*

(498) ... <Colegiul> corăbierilor din Apulum...

CIL, III, 1299.

Vz și nr. 264.

499. *Colegiile de leclicari³*(499) Zeiței Nemesis regine. Cornelius Cornelianus, apărătorul leclicarilor⁴, și Iulia Bessa, soția sa, au pus <această piatră> potrivit juruinței <făcute>.

CIL, III, 1438.

500. *Colegiile de aurari*(500) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. În sănătatea împăratului <și?> a colegiului de aurari, Lucius Calpurnius a dăruit...⁵.

CIL, III, 941.

501. *Colegiile de neguțători*(501) Lui Crassus Macrobius, prea bunului lor apărător⁶, neguțătorii din provincia Apulensis⁷ îi închină și-i dăruiesc <acest monument>...

CIL, III, 1500.

Vz. și nr. 298.

502—503. *Colegiile celor originari din Galatia⁸*(502) Lui Hercule cel nebiruit. După întoarcerea împăratului (?), colegiul galaților⁹, <prin> Ti. Iulius Marcellinus a dat <și> a închinat ca dar <acest monument>.

CIL, III, 1391.

¹ *Nautae universi Danuvi.*² *Ναυκλιῆται.*³ E vorba de purtătorii de leclice, adică de cei ce duceau în leclice pe cei bogați prin oraș sau în călătorii.⁴ *Defensor lecliciariorum.*⁵ Cf. CIL, III, 7822 și 7827 tot pen'ru colegiile de aurari (?).⁶ *Defensor.*⁷ E vorba de Dacia Apulensis.⁸ Galația este o provincie în Asia Mică.⁹ *Collegium Galatarum.*

(503) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare din Taviu. Impăratului Antoninus și lui Marcus Aurelius Caesar, galații ce locuiesc municipiul <Napoca>, i-au pus <această piatră>.

CIL, III, 860.

504. Colegiul celor originari din Asia

(504) Într-o inscripție se dă numele celor originari din Asia ce formează un colegiu aparte¹.

CIL, III, 870.

Vz. și nr. 233

505—507. Conducerea colegiilor

(505) Copiat și adus la cunoștință după publicația² afișată la Alburnus Maior, la stația Resculi, în care era scris ceea ce se arată mai jos.

Artemidorus al lui Apollonius, conducător³ al colegiului lui Iupiter Cernenus și Valerius al lui Nico și Offas al lui Menofilus, quaestori ai aceluiași colegiu, punînd această publicație, fac cunoscut tuturor: că din colegiul mai sus arătat, în care erau 54 de oameni, nu au rămas la Alburnus decît șaptesprezece oameni. Iar Iulius al lui Iulius, conducătorul adjunct⁴, din ziua de cînd fusese numit în această dregătorie, nu a venit la Alburnus, nici la colegiu; că el <Artemidorus> a dat celor ce au fost de față socotelile și dacă a avut ceva de la ei, le-a dat înapoi acestora, fie pentru înmormîntări, și a primit îndărăt chezașia, sa, cu care garanțase față de ei. Astfel <banii> nu ajung pentru înmormîntări, nici loc nu au, nici într-un timp de zile cît este hotărît de lege, nu va voi cineva să se întrunească sau să dea contribuții pentru înmormîntări sau să-și îplinească sarcinile; și de aceea prin acest afiș se aduce la cunoștință că dacă cineva ar muri să nu creadă că mai are colegiu sau că va avea de la ei vre-un ajutor pentru înmormîntare.

Afișat la Alburnus Maior, cu cinci zile înainte de idele lui februarie, fiind consuli împăratul Lucius Verus pentru a treia oară și Quadratus. Făcut la Alburnus Maior

CIL, III, pag. 927.

(506) În sănălătea celor trei auguști. Spiritului⁵ ocrotitor al fierarilor. Marcus Aurelius Timon augustal (?) al coloniei Apulum și conducător⁶ al colegiului mai sus scris a făcut <această clădire> din banii săi...

CIL, III, 1016.

(507) Prea slăvitei Nemesis. T. Varenius Gallicanus, decurion al cole-

¹ *Nomina Asianorum*

² *Ex libello.*

³ *Magister.*

⁴ *Commagister*

⁵ *Genius.*

⁶ *Magister.*

giului de fierari al coloniei metropole Sarmizegetusa, <și> de trei ori conducător¹, a pus <această piatră> potrivit juruinței făcute...

CIL, III, 13779.

508. Sfatul

(508) Zeilor Mani. Publius Aelius Valerianus, patronul și decurionul colegiului de fierari, a trăit 60 de ani. Decurionii și mai marii² colegiului mai sus scris s-au îngrijit să pună — potrivit hotărârii lor³ — <acest monument> cu bani strânși <de ei>.

CIL, III, 1210

509—515. Impărțirea în decurii a colegiilor⁴

(509) Tiberius Claudius Ianuarius, augustal al coloniei... patron al decuriei I <din colegiul fierarilor>...

CIL, III, 7960.

(510) Sextus Attius Secundinus, patron al decuriei II din colegiul fierarilor, căruia sfatul <orășenesc> i-a dat demnitatea de decurion...

CIL, III, 1493.

(511) Decuriei III din colegiul fierarilor. Marcus Aurelius Fortunatus îi închină această piatră pentru darul îndoit, pe care l-a primit.

CIL, III, 1491.

(512) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. În sănătatea lui Marcus Bassus Aquila și a lui Gaius Gaianus, din decuria IV a colegiului de fierari...

CIL, III, 1481.

(513) Spiritului ocrotitor al decuriei XIII <din> colegiul fierarilor.

CIL, III, 7905.

(514) Titus Ancharius Octavius, decurion al coloniei metropole Sarmizegetusa, patron al decuriei XV <din colegiul fierarilor> a făcut, pe cheltuiala sa, un portic de 45 de picioare pentru cinstea <de a fi fost numit> patron...

I á nos Béla, în *Dolgozatok-Travaux*, 1913, pag. 259.

(515) ... Tiberius Iulius Bubalus din decuria XI face această danie...

CIL, III, 1043.

¹ *Ter magister.*

² *Principales.*

³ *Secundum decretum ipsorum.*

⁴ Din alte documente rezultă că pe lângă împărțirea în decurii, colegiile cunoșteau și o împărțire pe centurii.

516. *Stegarul colegiului*

(516) Zeului Veșnic. Aurelius Marinus, fiul lui Marinus, stegar al colegiului de fierari¹, întru sănătatea sa și alor săi, a pus această piatră potrivit juruinței făcute...

CIL, III, 7906²

Vz și nr. 527

517—523. *Patronii colegiilor*

(517) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. Caius Sentius Anicetus, decurion al coloniei Sarmizegetusa, patron al colegiului de fierari, cel dintîi <decurion?> al municipiului Apulum, și a îndeplinit cu dragoste juruința <făcută>... pe cînd erau consuii auguștii noștri: împăralul Antoninus pentru a doua oară și caesarul Geta, consul pentru întîia oară, cu zece zile înainte de calendele lui iunie.

CIL, III, 1051.

(518) Caius Iulius Valentinus, cel dintîi quattuorvir anual al municipiului Apulum, și patron al colegiului de fierari...

CIL, III, 1083.

(519) ...Aurelius Valentinus... prefect al colegiului de fierari și patron al lor³...

CIL, III, 1495

(520) ...P. Aelius Rufinus, patron al colegiului de fierari...

CIL, III, 975

(521) ...P. Aelius Genialis, decurion și pontif al coloniei Apulum, patron al colegiului de centonari...

CIL, III, 1208.

(522) ...C. Nummius Certus... patron al colegiilor de fierari și dendrofori⁴.

CIL, III, 1217.

(523) Lui P. Aelius, fiul lui Publius, din tribul Papiria, Silvanus, duovir și preot al coloniei Apulum, cavalier roman, bărbat de strălucită pomenire <a pus această piatră> Fabia Lucilla, la rîndu-i fiica unui bărbat de strălucită pomenire, mama colegiilor de <fierari> și centonari⁵ din colonia mai sus scrisă, socrului ei prea iubit...

CIL, III, 1207.

Vz. și nr. 444, 508

¹ *Vexillarius collegii fabrum.*² Cf. și CIL, III, 8018 (= 1583) un stegar (*imaginifer*) la Drobeta³ *Praefectus collegii fabrum et patronus eorundem.*⁴ *Patronus collegiorum fabrum et dendrophorum.*⁵ *Mater collegiorum fabrum et centonariorum*

524—528. Casa colegiului

(524) În sănătatea augustilor noștri: Lucius Septimius Severus Pius Pertinax și Marcus Aurelius Antoninus, împărați, și a lui Publius Septimius Geta, caesar; colegiul de centonari și-a făcut o casă de stat cu fronton¹ din banii proprii.

CIL, III, 1174.

(525) Tiberius Claudius Ianuarius, augustal al coloniei, patron al decuriei I (din colegiul fierarilor), a făcut, cu banii săi, un portic și o sală de mîncare și zugrăveala, pentru cîntea ce i-a fost făcută... de asemenea Claudius Verus, fiul său, a făcut, cu banii săi, o galerie cu coloane și o bucătărie și un fronton...

CIL, III, 7960.

(526) Marcus Aurelius Chrestus, pentru cîntea (de a fi ales) patron al colegiului de fierari din colonia Apulum, a dat suma de... pentru ridicarea unui fronton.

CIL, III, 1212.

(527) Iulius Herculanus, decurion al casei (colegiului) de fierari², de asemenea și stegar³, a trăit 80 de ani; Iulia Vivenia soție; Iulius Marcianus, fiu, stegar al casei (colegiului) de fierari a trăit 27 de ani.

CIL, III, 8018 (= 1583).

(528) Iulius Herculanus, decurion al casei (colegiului) de fierari (din Apulum)... a trăit 80 de ani.

CIL, III, 1215.

s) Organizarea financiară a Daciei romane

În Dacia romană impozitele pe care le plătea populația erau de două feluri: directe și indirecte.

Impozitele directe erau impozitul funciar și capitația. În provincie toate terenurile particulare erau supuse dărilor funciare (*capitatio terrena, stipendium, jugatio*); pentru Dacia acest fapt ne este atestat de o tăbliță cerată. Existența dării funciare în provincie se explică prin ideea că asupra pămîntului din provincie proprietarul are numai un drept de folosință. Stăbilirea impozitului funciar se făcea potrivit cu valoarea economică și fertilitatea solului. Cetățile care se bucurau de *ius Italicum* (Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Napoca și Dierna) nu plăteau impozitul funciar.

Alături de impozitul funciar exista și impozitul personal sau capitația, (*tributum capitis, capitatio plebeia*), plătită de toți locuitorii provinciei, indiferent dacă erau sau nu cetățeni; neguțătorii plăteau un impozit special, introdus de împăratul Alexandru Sever, numit *aurum negotiatorium*.

În caz de neplată a impozitelor datorate statului, acesta pășea la execuția silită asupra averii debitorului.

Mai importante decît impozitele directe erau cele indirecte, de care erau scutiți de asemenea virfurile clasei dominante. În această categorie intra impozitul pe moș-

¹ *Schola cum aetoma.*

² *Decurio scholae fabrum.*

³ *Imaginifer.*

teniri (*vicesima hereditatis*) și pe eliberările de sclavi (*vicesima manumissionum* sau *v. libertatis*), fixat de Caracalla la 10% și redus de Macrinus la 5%; impozitul pe eliberări se plătea chiar de sclavul eliberat. Există și o taxă de 4% asupra vânzărilor de sclavi (*quinta et vicesima venalium mancipiorum*) și o taxă de 1% pe vânzări (*centesima rerum venalium*).

Un venit important era scos din taxele de transportul mărfurilor. Dacia făcea parte din circumscripția vamală a Iliriei (*portorium Illyrici*). Nu se cunosc toate stațiunile vamale din Dacia; din studiile recente (făcute de tov. I. I. Russu) rezultă existența sigură a cel puțin trei locuri de vamă: Dierna, Pons Augusti și Micia. Cît privește taxa vamală, probabil că era fixată la cuantumul de 2%. Din punct de vedere al administrației, vămile la început au fost concesionate; mai târziu concesionarea a fost înlocuită cu regia.

În aceeași categorie de venituri indirecte intră monopolurile. Așa, salinele erau concesionate unor mari arendași (*conductores salinarum*) care aveau în același timp și dreptul de exploatare a pășunilor. Inscricțiunile unesc calitatea de arendaș al pășunilor și salinelor (*conductores pascui et salinarum*); această concesiune cuprindea adesea dreptul de vânzare a sării.

La fel concesionate marilor arendași (*conductores ferariorum*) erau și minele de fier; cît privește minele de aur, acestea erau proprietatea împăratului, de exploatarea lor îngrijindu-se un *procurator aurariorum*, ajutat de un corp întreg de slujbași: *tabularii*, contabil; *dispensator*, casier; *subsequens libroriorum*, arhivar; *vilici*, supra-vegheatori, ș. a.

Pentru problemele financiare, fiecare din cele trei Dacii avea un procurator al ei; procuratorii erau ajutați în atribuțiile lor de mai mulți slujbași inferiori, care ne sînt cunoscuți prin inscripții: *procurator a caducis*, ce strîngea succesiunile vacante; *vicesimae libertus*, strîngător al impozitului de 5% pe eliberările de sclavi; *librarius ab instrumentis censualibus*, însărcinat cu ținerea registrelor de biruri; *adiutores tabularii*, ajutoare de socotitori; *adiutor officii corniculariorum*, secretar ajutor în biroul finanțelor; *librarius a rationibus*, socotitor fiscal etc.

În sfîrșit, locuitorii din Dacia mai trebuiau să presteze o serie de munci și servicii (*vectigalia*).

Impozitele jucau un rol de seamă în cadrul politicii de jaf practicate de romani în provincii, „Statul roman — arată Fr. Engels — devenise o mașină uriașă și complicată, menită doar să stoarcă pe supuși. Birurile, dările către s'at și preslațiile de tot felul aruncau masa populației într-o sărăcie din ce în ce mai mare; împilarca devenise insuportabilă din cauza guvernatorilor, percepătorilor și soldaților, care storceau fără milă populația” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Buc. Ed. P.M.R., 1952, pag. 272).

529—532. Impozitul funciar.

(529) <În provincii> toate ogoarele particulare plătesc birurile și dările¹.

Aggenius Urbicus, *Commentum de agrorum qualitate*, în CAR, ed. Thulin, pag. 54.

(530) ... S-au înțeles ca Veturius Valens să plătească el dările² pentru acea casă pînă la noul recensămînt³.

CIL, III, pag. 945, tabla VIII, r. 15.

(531) Dispozițiile cu privire la fixarea impozitelor stabilesc ca ogoarele

¹ *Tributa et vectigalia*.

² *Tributa*.

³ Existența dării funciare în provincii se explică prin ideea că asupra pămîntului din provincie proprietarul are numai un drept de folosință: „iar asupra pămîntului provincial... proprietatea aparține poporului roman sau împăratului, căci noi avem numai un fel de posesiune sau folosință asupra lui” (Gaius, *Inst.*, II, 7.)

Fig. 26. Munca sclavilor. Basorelief de pe un monument din epoca imperială.

Fig. 27 — Gladiatorul Skirtos Dakensis din Tomis.
Sculptură antică în marmură.

Fig. 28 — Inscripție dedicată lui Aesculap și Hygiei de patronul colegiului de fierari din Apulum.

Fig. 29 — Inscripție cu numele coloniei Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa

să fie declarate la cens în acest chip: să se arate numele fiecărui fond și în ce sat se afla și care sînt cei doi vecini mai apropiați. Și să se arate cîte iugăre are ogorul ce va fi înșămîntat în cei zece ani ce vor urma: cîți butuci de vie are via; cîte iugăre și cîți pomi au livezile de măs-lini; cîte iugăre va avea livada ce va fi cosită în cei zece ani ce vor urma; cîte iugăre au pășunile; de asemenea pădurile în exploatare. Cel ce face declarația va trebui să facă o evaluare a tuturor acestora... Asupra declarațiilor cu privire la sclavi trebuie să se țină socoteală ca să se arate, în chip osebit, de ce neam sînt și vîrsta și slujbele și meșteșugurile pe care le cunosc. De asemenea stăpînul este îndatorat să facă o declarație și cu privire la bălțile cu pește și porturi. Dacă sînt ocne pe domeniu și acestea trebuie declarate la fisc. Dacă cineva nu va declara vreun colon, să suporte rigurile legii fiscale.

Ulpian, *Libro tertio de censibus, Dig.*,
50, 15, 4.

(532) Ogoarele birnice¹ au rînduiele deosebite. În unele provincii se dă o anumită colă din produse: o cincime, o șeptime sau în alte provincii o sumă de bani în raport cu valoarea pămîntului. Ogoarele sînt rînduite după valoare; așa, în Pannonia², există ogoare de categoria întii, de categoria a doua, livezile, pădurile cu ghindă și poienile de pășunat. Pentru aceste ogoare birul³ este stabilit pentru fiecare iugăr în raport cu fertilitatea. Pentru a nu se face vreun abuz, printr-o declarație falsă, în prețuirea acestor ogoare, trebuie să aibă o deosebită grijă la măsurători.

Hyginus, *Constitutio*, in CAR, ed. Thulin,
pag. 168—169.

533—534. Scutirea de impozit Țunciar (*ius Italicum*)

(533) Vespasian, cel trecut între zei, a ridicat la rangul de colonie cetatea Caesarea⁴, fără să adauge că avea și *ius Italicum*, dar a iertat <pe locuitorii ei> de capitație; totuși <împăratul> Titus, cel trecut între zei, a socotit că <ridicarea la rangul de colonie> a adus și scutirea de biruri a pămîntului⁵.

Paulus, *Libro secundo de censibus, Dig.*,
50, 8, 7.

(534) Și în Dacia colonia Dierna⁶, întemeiată de împăratul Traian, cel trecut între zei, se bucură de *ius Italicum*. Și Sarmizegetusa se bucură de același drept; de asemenea colonia Napoca și Apulum și satul Potaissa⁷, care a dobîndit de la împăratul Sever, cel trecut între zei, dreptul de colonie⁸.

Ulpian, *Libro primo de censibus, Dig.*,
50, 15, 1, 8.

¹ *Agri vectigales*.

² Deci în apropierea Daciei.

³ *Vectigal*.

⁴ Oraș în Paleslina.

⁵ Deci *ius italicum* înseamnă scutirea de dare a pămîntului.

⁶ Azi Orșova.

⁷ Azi Turda.

⁸ *Ius coloniale*

535—536. *Dări personale directe*

(535) Și totuși pământurile supuse dărilor își pierd din valoarea lor, oamenii supuși capitației își pierd din vaza lor, căci acestea sînt semne de aservire.

Terullian, *Apologeticum*, XIII, 6.

(536) <Alexandru Sever> a iertat <pe neguțătorii> din Roma de biruri pentru operațiile de negoț¹.

Scrip. Hist. Aug., Aelius Lampridius, Vita Alexandri Severi. 32.

537. *Debitorii față de fisc răspund cu bunurile lor.*

(537) Impărații Antoninus și Verus au dat un rescript cu privire la dările către stat², anume că terenurile și nu persoanele vor fi urmărite în judecată...

Papirius Iustus, *Libro secundo de constitutionibus, Dig.*, 39, 4, 7, pr.

538. *Dări indirecte*

(538) L. Aelius Hylas, libert <stringător> al impozitului de 5% <pe eliberările de sclavi>³.

CIL, III, 7729 (= 968).

• Vz. și nr. 265.

539—542. *Vămile și locurile de vamă*

(539) Iar vama acestor popoare — de la izvoarele Dunării și pînă la Marea Pontică — romanii o arendează laolaltă și o numesc vama Iliricului.

Appian, *De rebus Illyricis*, 6.

(540) Lui Hercule cel sfînt, închinare. Pune <această piatră> Felix, sclavul lui T. Iulius Saturninus, <sclav vameș?...> în locul <de vamă> Dierna⁴...

CIL, III, 1568⁵.

¹ *Aurum negotiatorium*; din acest text rezultă că neguțătorii provinciali continuau să plătească această dare.

² *Vectigalis*.

³ Impărațul Caracalla a ridicat impozitul pe eliberări de sclavi la 10%. „<Caracalla> a rînduit noi dări, cum e cea de 10%, care a înlocuit pe cea de 5%, cu care a lovit eliberările de sclavi, legatele, donațiile de orice natură“ (Dio Cassius, LXXVII, 9). Impărațul Macrinus a revenit asupra acestei dări, reducînd-o din nou la 5%... „a anulat rînduiriile lui Caracalla în privința testamentelor și dezrobirilor...“ (Dio Cassius, LXXVIII, 12).

⁴ Azi Orșova.

⁵ Pentru lectura inscripției vz. I. I. Russu, *Un sclav în serviciul vamal din Dacia*, în „*Studii și cercetări de istorie veche*“, an IV (1453), nr. 3—4, pag. 784 și urm., pag. 788—789.

(541) Bellinus, sclav socolilor¹ al lui T. Iulius Saturninus, arendașul veniturilor vămii...

I. I. Russu, *Un sclav în serviciul vamal din Dacia* în „*Studii și cercetări de istorie veche*” an. IV (1953), nr. 3—4, pag. 784 și urm.

(542) Lui Jupiter celui prea bun și prea mare, Pământului Daciei, și geniului ocrotitor al poporului roman și al negoțului, îi dedică acest monument Felix, sclavul administrator² al împăratului nostru de la locul <de vamă> Pons Augusti³, avansat <în slujbă> de la locul <de vamă> de la Micia⁴...

CIL, III, 7853 (= 1351).

543. Taxele vamale

(543) *Intr-o inscripție se pomenește de un funcționar însărcinat cu „perceperea <taxei vamale> de 2%”*⁵.

A. Calderini, *Aquileia Romana*, pag. 245 și urm.

544—546. Arendarea vămilor

(544) ... Caius Calcinius Tertianus, arendaș al veniturilor vămii⁶...

CIL, III, 5184.

(545) ... Iulius Capito, arendaș al veniturilor vămii Iliricului și țărmului Traciei⁷...

CIL, III, 7429 (= 753).

(546) ... Divinității Auguștilor și geniului întreprinderii de percepere a taxelor vamale. A pus <această piatră> Hermes sclavul administrator⁸ al lui Iulius Ianuarius, Iulius Capito <și> Iulius Epaphroditus, arendași ai veniturilor vămii Iliricului și țărmului Traciei.

CIL, III, 7434 (= 751)⁹.

Vz. și nr. 268, 425, 426, 547

¹ *Servus contrascriptor*.

² *Servus vilicus*.

³ *Statio Pontis Augusti* (azi Marga, raion Caransebeș, reg. Timișoara).

⁴ Azi Veșel, raion Ilija, reg. Hunedoara. Rezultă din inscripțiile de mai sus că existau trei locuri de vamă sigure în Dacia: Dierna, Pons Augusti și Micia. Opiniile care susțin existența și altor locuri de vamă nu se bazează pe date epigrafice sigure. Cf. I. I. Russu, *op. cit.* pag. 784 și urm.

⁵ *Praepositus quinquagesimae*. Alți autori, bazuindu-se pe CIL, III, 13798, socotesc că taxa vamală ar fi de 5%, întrucât este pomenit un *vicesimarius* (fără altă deslușire). Acest funcționar putea fi însă însărcinat nu cu stringerea taxelor vamale, ci a impozitului de 5%, pe eliberările de sclavi sau moșteniri etc.

⁶ *Conductor publici portorii*

⁷ *Conductor publici portorii Illyrici et ripae Thraciae*.

⁸ *Servus vilicus*.

⁹ Alte inscripții pomenește de un oarecare Q. Sabinius Veranus la fel arendaș ai vămii Iliricului (CIL, III, 4015; 4017; 14354²⁶; 4875; 15184²⁴).

547. *Administrația în regie a vămilelor*

(547) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare și divinității împăratului nostru și <zeului> vămii, pus-a <această piatră> Maceio, sclav al împăratului nostru, administrator în serviciul de percepere a vămilelor Iliricului¹, procurator vamal² fiind Avianus Bellicus, ... pe cînd erau consuli Mamerlinus și Rufus...³

CIL, III, 7135 (= 752).

548—549. *Arendarea pășunilor și ocnelor de sare*

(548) P. Aelius, fiul lui Publius, din tribul Papiria, Strenus, cavalier... arendaș al pășunilor și ocnelor de sare și al vînzării sării.⁴

CIL, III, 1209.

(549) ...Întru sănătatea lui P. Aelius... arendaș al pășunilor și ocnelor de sare...

CIL, III, 1363

550. *Arendarea minelor*

(550) Zeului, stăpînului nostru, lui Marcus Aurelis Antoninus, cuviensul, fericitul, prea slăvitul: Gaius Gaurius Gaurianus, preot al coloniei Apulum și Flavius Sotericus, augur al coloniei Sarmizegetusa, arendași ai minelor de fier⁵ îi dedică acest monument.

G. Teglas, *Zur Verwaltungsgeschichte der röm. Eisenbergwerke in Dakien* [Cu privire la istoria arendării exploatărilor miniere în Dacia], în „Klio”, 1909 pag. 376.

Vz. și nr. 863.

551. *Exploatarea în regie a minelor*

(551) Zeilor Mani. Lui M. Ulpius Hermias, procurator al minelor de aur⁶ libert al împăratului M. Ulpius Traianus Augustus, au făcut <acest monument> celui vrednic de el...

CIL, III, 1312.

¹ *Vilicus vectigalis Illyrici.*

² *Procuratore.*

³ Inscricția datează din anul 182 e.n. și dovedește înlocuirea concesiunii prin perceperea în regie.

⁴ *Conductor pascui, salinarum et commerciorum.* Pășunile erau arendate la un loc cu ocele de sare, probabil datorită faptului că turmele aveau nevoie deosebită de sare.

⁵ *Conductore ferariorum.*

⁶ *Procurator aurariorum.*

552—553. *Procuratorii financiari ai celor trei Dacii*¹

(552) Q. Axius, fiul lui Quintus, din tribul Palatina, Aelianus, cavaler roman ... procurator <financiar> al Daciei Apulensis ...

CIL, III, 1456.

(553) Ulpius <Victor> procurator al lui Augustus în provincia Dacia Apulensis, locțiitor al guvernatorului, de asemenea procurator <financiar> al provinciei <Dacia> Porolissensis ...

CIL, III, 1464.

554—560. *Slujbași financiari inferiori*

(554) O inscripție din Dacia pomenește de un „împuternicit cu strângerea moștenirilor caduce“³

CIL, III, 1622.

(555) L. Aelius Hylas, libert <stringător> al impozitului de 5%⁴, în sănătatea fiului său Horiens și a soției sale Apuleia a închinat — potrivit juruinței făcute — o statuie zeului <Mithra> împreună cu bolta ...

CIL, III, 7729 (= 968).

(556) Valentinus, supranumit și Potinianus, sclav născut al împăratului nostru, însărcinat cu ținerea registrelor pentru dări⁵.

CIL, III, 1470.

(557) ... Constantianus, libert al împăratului, ajutor de socotitor⁶ ...

CIL, III, 1466.

(558) ... Herculanus, sclav domestic al celor doi auguști ai noștri, ajutor de socotitor ...

CIL, III, 1463

(559) ... Fortunatus, libert al împăratului, ajutor de socotitor ...

CIL, III, 12169.

¹ Inscriptiile pentru dovedirea unui procurator financiar în Dacia Malvensis nu avem; totuși existența unui asemenea procurator se poate deduce din chipul în care erau administrate Dacia Porolissensis și Dacia Apulensis.

² Pentru acest personaj, cf. și CIL, III, 1422 și 1423.

³ *Procurator a caducis*. Ulpien ne arată ce este un bun caduc: „Bunul ce a fost lăsat cuiva prin testament, așa ca să poată să fie dobândit de acesta după dreptul civil, dar în posesia căruia nu poate să intre dintr-o anumită cauză, se numește bun caduc, ca și cum ar fi căzut din puțința <de a fi dobândit> de acesta“ (Ulpien, *Regulae*, 17, 1). Gaius ne indică cui se cuvin bunurile caduce: „Bunurile caduce sînt reglementate de legea Iulia, care stabilește că acestea trec asupra statului; dacă defunctul nu are moștenitor civil sau pretorian“ (Gaius, *Inst.* 2, 150).

⁴ *Vicissimae libertus*. Cf. O. Hirschfeld, *op. cit.*, pag. 107.

⁵ *Augusti nostri verna, librarius ab instrumentis censualibus*.

⁶ *Augusti libertus, adiutor tabularii*.

(560) ... Caius Iulius Sabinus, ostaş în legiunea XIII Gemina, so-colitor (fiscal)¹ a trăit 30 de ani...

CIL, III, 1477.

Vz. şi nr. 267, 268 şi 359.

t) Organizarea militară a Daciei romane

În toată existenţa sa, şi mai ales în epoca imperială, statul roman s-a biziuit pe o puternică armată, cu ajutorul căreia a fost asigurată în interiorul ţării dominaţia stăpînitorilor de sclavi, iar în afară politica de expansiune şi de cotropire.

În epoca imperială, armata romană ia tot mai mult caracterul unei oştiri de profesie, soldatul fiind cointeresat prin beneficiile pe care le primea din războaie.

În Dacia romană centrul de greutate al armatei îl constituiau legiunile; o legiune în epoca imperială — după Hadrian — se compunea din 6 000 de soldaţi, iar organizarea ei interioară ne este arătată de un text al lui Vegetius Renatus, pe care-l redăm mai jos.

În Dacia găsim în epoca stăpînirii romane următoarele două legiuni: a) *Legiunea XIII Gemina*, pomenită în numeroase inscripţii şi b) *Legiunea V Macedonica* ce a fost adusă în Dacia în 166—167 e.n., adică în vremea războaielor cu marcomanii, căci o inscripţie din anul 170 e.n. arată cum un ostaş al acestei legiuni, după ce a luat parte la războiul cu marcomanii sub Calpurnius Agricola şi Claudius Fronto, fiind apoi eliberat din serviciu în Dacia sub Cornelius Clemens, se reîntoarce în patrie, adică la Troesmis, unde fusese mai înainte cantonată legiunea ce acum a rămas în Dacia (CIL, III, 7505). În Dacia, legiunea a s'at pînă în vremea lui Gallienus, după cum rezultă din CIL, III, 875. Pe lângă aceste două legiuni (a *V-a Macedonica* şi a *XIII-a Gemina*) mai aflăm încă două (a *IV-a Flavia Felix* şi *I-a Adiutrix*) care însă au staţionat prea puţin în Dacia.

Comandantul legiunii era un *legatus*, iar după împăratul Gallienus un *praefectus legionis*, care avea probabil aceleaşi atribuţii ca şi *legatus*. Numeroase inscripţii amintesc de comandanţii legiunilor din Dacia, fie legaţi, fie prefecti.

Comandantul legiunii era ajutat de ofiţeri denumiţi tribuni (*tribuni militum*) care, printre alte sarcini, au şi pe aceea de a răspunde pentru disciplina militară şi pentru capacitatea de acţiune a legiunii. Inscripţiile găsite în Dacia ne fac cunoscute mai multe nume de tribuni ai legiunilor.

Un rol deosebit de important în viaţa militară îl aveau *praefecti castrorum* (mai marii taberelor), însărcinaţi cu serviciul de garnizoană, despre care aminteşte materialul epigrafic găsit în Dacia.

În sfîrşit, în legiuni găsim şi grade militare inferioare, despre care avem unele date în inscripţii: Pe lângă legiunile mai sus-arătate, în Dacia se aflau şi un mare număr de trupe auxiliare regulate: a) de călărime (*alae*), conduse de *praefecti* şi b) de pedestraşi (*cohortes*), conduse de un *praefect* sau *preposit*.

Alături de trupele auxiliare regulate, organizate după sistemul roman, împăraţii foloseau şi trupe neregulate, recrutate din regiunile mai puţin romanizate ale imperiului: a) *numeri*, trupe alcătuite din „barbari” ce luptau după tradiţiile şi cu armele lor naţionale; b) *vexillationes*, detaşamente provizorii avînd o organizare romană.

Inscripţiile, la rîndul lor, amintesc şi de unele trupe neregulate ce au fost recrutate dintre daci şi apoi folosite în Dacia. Printre acestea mai importante sînt trupele (*numeri*) de burgarii (*burgarii*) şi de veredarii (*veredarii*).

Burgarii şi veredarii erau ostaşi de graniţă, cei din urmă avînd ca sarcină şi serviciul de poştă. Ca ostaşi de graniţă ei aveau şi o proprietate funciară: acest lucru este dovedit de unele inscripţii — de ex. CIL, II, 2916 (*Spania Tarraconensis*): „hoţarul sfînt <ce> împarte livada legiunii IV şi ogorul iuliobrigenilor” (*terminus augustalis dividit pratum legionis IV et agrum Iuliobrigensem*), — şi de o constituţie din Codul Theodosian, care arată că cetăţile (*castella*) pot avea proprietăţi date în folosinţă ostaşilor (*castellanus miles*). Asemănarea dintre acest fel de ostaşi şi burgarii poate fi dedusă dintr-un text al lui Vegetius, care stabileşte apropierea — ca sens şi conţinut — între *castella* şi *burgi*. De aici se poate trage concluzia că burgarii, dacă nu sînt

¹ *Librarius a rationibus*.

identici, sînt totuși asemenea cu ostașii acestor cetăți și probabil că lucrau pămîntul în calitate de coloni militari de graniță. După un text din *Coel. Theod.*, XII, 19, 2, rezultă că în anul 400 e.n. burgarii formau o comunitate înzestrată cu personalitate juridică. (Cu privire la instituirea unui sistem de gărzi de coloni militari în Dacia, ce a dat naștere termenului de sat (*fossatum*) vz. C. Daicoviciu, în „*Dacoromania*”, 1927—1928, pag. 478—479).

La hotare apărătorii burgurilor aveau în special sarcina să oprească infiltrările și atacurile produse de triburile rămase în afara cuceririi romane.

561—563. Importanța armatei imperiale romane

(561) Poporul roman nu a supus lumea cu nimic altceva decît cu <superioritatea sa în> mînuirea armelor, cu taberele sale disciplinate și cu practica războiului.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, I, 1.

(562) Nimic nu este mai tare, mai fericit și mai vrednic de laudă decît un stat ce are din belșug ostași pregătiți, căci nici strălucirea hainelor, nici grămezile de aur, argint și pietre nestemate nu aduc pe vrăjmaș întru supunerea și ascultarea noastră, decît numai înfrîngerea cu puterea armelor. Iar dacă în alte privințe — precum spune Cato — o greșeală ce s-a făcut se poate îndrepta după aceea, înfrîngerile în luptă nu pot fi îndreptate, căci pedeapsa urmează pe dată greșelii.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, I, 13.

(563) Un atlet, un gladiator, un conducător de car, pentru o meînsemnată sumă de bani sau pentru bunăvoința unui anumit public s-a obișnuit sau să-și mențină sau să-și sporească — printr-o pregătire zilnică — iscusința lui. Se cuvine ca un soldat, în mîinile căruia se găsește salvarea țării, să se ocupe mai cu multă grijă — prin pregătiri stăruitoare — de arta de a lupta și de practica războiului; el va dobîndi nu numai o victorie plină de glorie, ci chiar o pradă mai bogată și astfel rînduiala ostășească¹ și hotărîrea împăratului îl vor ridica de obicei la avere și demnități.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, II, 24.

564—566. Legiunile și organizarea lor.

(564) ... Romanii au legiuni în care de obicei se luptă 6000 <de ostași>, uneori chiar mai mulți.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, II, 2.

(565) Legiunea are 6000 oameni înarmați.

Isidor, *Origines*, IX, 3, 46.

(566) Se știe că într-o legiune trebuie să fie zece cohorte; iar cea dintîi cohortă e deasupra celorlalte și prin numărul soldaților și prin vrednicia ei, căci ea cuprinde pe bărbații cei mai aleși după neam și cultură.

¹ *Ordo militiae*.

Această cohortă poartă vulturul care formează totdeauna bunul cel mai de preț în armata romană și care reprezintă stindarul întregii legiuni; tot ea dă cinstea convenită statuilor sfinte <ale împăraților>... Are 1 105 pedestrași, 132 de călăreți cu platoșă și se numește cohorta celor o mie de ostași.¹ Ea este vârful legiunii <și> cu ea începe în luptă linia de bătaie. Cea de a doua cohortă are 565 de pedestrași, 66 călăreți și se numește cohorta celor cinci sute.² Cea de a treia cohortă la fel are 565 de pedestrași, 66 de călăreți; în această cohortă este obiceiul să se pună oameni mai puternici, deoarece ea formează centrul liniei de bătaie. Cohorta a patra are 565 de pedestrași, 66 călăreți; cohorta a cincea are 565 pedestrași, 66 călăreți. Și cohorta a cincea are nevoie de ostași bravi, căci e așezată la aripa stângă <a liniei de bătaie> așa cum prima cohortă este așezată la aripa dreaptă. Aceste cinci cohorte sînt așezate în prima linie de bătaie. Cohorta a șasea are 565 pedestrași, 66 călăreți; în aceasta sînt trecuți cei mai tineri, căci cohorta a șasea este pusă în a doua linie de bătaie, după acvilă și după statuile împăraților. Cohorta a șaptea are 565 pedestrași, 66 călăreți. Cohorta a opta are 565 pedestrași, 66 călăreți; dar și aceasta are nevoie de bărbați curajoși, deoarece ea se află în mijlocul celei de a doua linii de bătaie. Cohorta a noua are 565 pedestrași, 66 călăreți. Cohorta a zecea are 565 pedestrași, 66 călăreți; și ea are nevoie de luptători buni, deoarece este așezată la aripa stîngă din linia a doua. Aceste zece cohorte alcătuiesc o legiune, ce are 6 000 de pedestrași, 780 călăreți.

Astfel nu pot fi în legiune un număr mai mic de luptători; uneori se obișnuiește să fie mai mare...

F. Vegetius Renatus, *Epitoma*, II, 6.

Vz. și nr. 573, 579 și 583

567—572. Legiunea XIII Gemina și V Macedonica

(567) Aurelius Ingenus... Castus a trăit 25 de ani; născut în provincia Dacia, a slujit șase ani în legiunea XIII Gemina; Petronianus a făcut <acest monument> fratelui său vrednic de el.

CIL, VI, 2425

(568) Soarelui nebiruit. Q. Cecilius Laetus³, legat al împăratului, <comandant> al legiunii XIII Gemina, și-a îndeplinit din dragoste juruința.

CIL, III, 1013.

(569) ...Legiunea XIII Gemina în Dacia...

Dio Cassius, LV, 23, 5.

(570) Legiunea V Macedonica trimisă în Dacia...

Dio Cassius, LV, 23, 3.

(571) T. Valerius, fiul lui Titus, din tribul Pollia, Marcianus... veteran al legiunii V Macedonica, fost beneficiar consular; a început să ostășească pe cînd împăratul Antoninus era pentru a patra oară consul, a

¹ *Miliaria*.

² *Quingenaria*.

³ Cf. cu privire la acest personaj și CIL, II, 1011 și 1012.

Fig. 30 — Fragment de cărămidă cu ștampila legiunii XIII Gemina.

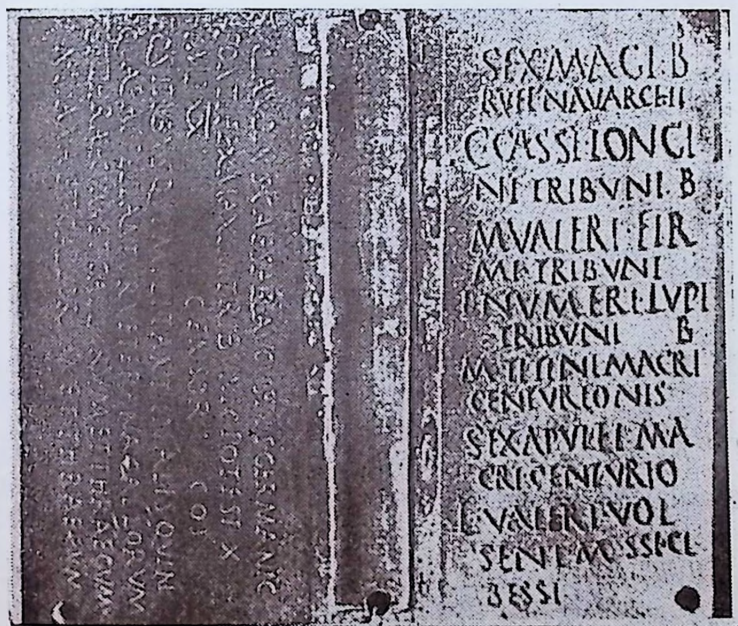

Fig. 31 — Diploma militara dată veteranului Romaesta Spiurus pe vremea împăratului Claudius (18 iunie 54 e. n.).

luat parte la războiul din răsărit sub Stalius Priscus, Iulius Severus și Marlius Verus, bărbați prea străluciți. De asemenea la războiul germanic sub Calpurnius Agricola, Claudius Fronto, prea străluciți bărbați; a fost eliberat cu cinste de la oaste în Dacia, pe cînd erau consuli Celhegus și Clarus, sub Cornelius Clemens, bărbat prea strălucit.¹ S-a întors în patria sa...

CIL, III, 7505.

(572) Zeului Azizus, bunului copil mintuitor, întru sănătatea stăpînitor noștri Valerian și Gallienus, auguști și a lui Valerianus, prea nobil cezar, și a Cornелиei Salonina Augusta, și a legiunii V Macedonica... Donatus prefectul acestei legiuni reparat-a acest templu.²

CIL, III, 875

Vz. și nr. 210, 259, 289, 560, 584, 585, 586 și 859.

573. Comandantul legiunii (*legatus apoi praefectus*)

(573) Iar legații împăratului erau trimiși în fruntea oștilor dintre consulari; acestora li se supuneau legiunile și armatele auxiliare întru întărirea păcii sau întru nevoile războaielor. Acum în locul acestora au fost puși drept conducători de oști bărbați iluștri, care conduc nu numai două legiuni, ci mai multe unități... Tribunii și centurionii și ceilalți ostași respectau poruncile lui... Dacă un soldat săvîrșea vre-o abatere era trimis tribunului — din ordinul prefectului legiunii — spre <ispășirea> pedepsei. Tot el <prefectul> se îngrijea de armamentul soldaților, de cai, haine și aprovizionare.

De povața lui zilnică depindea tăria disciplinei <și> exercițiile nu numai ale pedestrașilor, dar și ale călăreților din legiune.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, II, 9.

Vz. și nr. 282 și 284

574—577. Comandanți de legiune în Dacia

(574) *Legali (legali) ai legiunii XIII Gemina*

L. Annius Fabianus (în vremea lui Antoninus Pius): CIL, III, 7972 (= 1455).

L. Annius Fabianus (în vremea lui Antoninus Pius): CIL, III, 7972 dus): CIL, III, 1011—1013; VIII 8207.

Pistorius Rugianus bărbat prea strălucit³ (sub Gordianus): CIL, III, 1125.⁴

¹ Este prima inscripție ce pomenește de această legiune (anul 170 e.n.).

² Această inscripție datează din anii 253/260 și este ultima care pomenește de legiunea V. Macedonica în Dacia.

³ *Vir clarissimus*.

⁴ Lista completă la Arthur Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien* [Funcționarii imperiali din Dacia], Budapesta, 1944, pag. 115.

(575) *Prefecți (praefecti) ai legiunii XIII Gemina*

M. Aurelius Veteranus, prefect al legiunii (în vremea împăratului Gallienus): CIL, III, 1560.

(576) *Legeți (legati) ai legiunii V Macedonica*

Tiberius Claudius Claudianus (în anul 190 e.n.): CIL, III, 905. CIL, VIII, 5349; 7978.

Plotius Iulianus (în jurul anului 134 e.n.): CIL, III, 6178.

(577) *Prefecți (praefecti) ai legiunii V Macedonica*

Donatus, prefect al legiunii V Macedonica (în vremea lui Valerianus — Gallienus): CIL, III, 875.

578—580. *Tribunii legiunilor (tribuni militum)*

(578) Indatorirea tribunilor sau a acelor care conduc armata este de a ține pe soldați în tabere, de a-i scoate la exerciții, de a ține cheile porților, de a inspecta gărzile, de a se îngriji de împărțirea hranei la ostași, de a controla aprovizionarea cu grâne, de a pedepsi reaua-credință a hotarnicilor militari, de a pedepsi abaterile potrivit puterii lor, de a păstra contactul cu corpul ofițeresc, de a asculta <plîngerile> ostașilor, de a vizita pe cei bolnavi.

Macer, *Libro primo de re militari, Dig.*, 49, 16, 12, 2.

(579) Am spus că zece cohorte formează o legiune și că prima <cohortă> era compusă dintr-o mie de ostași, din care făceau parte cei ce se deosebeau prin avere, neam, învățătură, înălțare <și> vrednicie. Peste aceasta era mai mare un tribun strălucit prin cunoștințele <sale> militare, prin tăria trupului <și> cinstea purtării.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, II, 12.

(580) Alexandru Sever l-a pus pe dată tribun al legiunii a IV-a <pe Maximin> și i-a adresat aceste cuvinte: ... ai-recruți: fă-i să învețe ostășia potrivit obiceiurilor tale, vredniciei tale, sîrguinței tale, încît să-mi făurești mai mulți Maximini, <atît> de trebuitori statului ...

Script. Hist. Aug. Iulius Capitolinus, Maximi duo V, 5.

Vz. și nr. 289.

581—582. *Tribuni de legiuni în Dacia*(581) *Legiunea XIII Gemina*

Caius Aurelius Sigilius (în anul 215 e.n.): CIL, III, 1063.

L. Iunius Rufinus Proculianus (sub Marcus Aurelius): CIL, III, 7770).

Q. Lollianus, fiul lui Quintus, din tribul Pollia, Plautius Avitus (în vremea lui Commodus sau Septimius Severus): CIL, VI, 32412. etc.

(582) *Legiunea V Macedonica*

T. Flavius Victorinus Philipianus (sub Septimius Severus): CIL, XIII, 1673.

C. Iulius Septimius Castinus (sub Septimius Severus): CIL, III, 10471; 10472; 10473 etc.

583. *Prefectul taberelor (praelectus castrorum)*

(583) Exista și un prefect al taberelor; deși mai mic în grad <decît prefectul legiunii> totuși nu se îndeletnicea cu treburi de mică importanță; de el depindea așezarea taberei, aprecierea valului și șanțului <de întăritură>. Corturile și barăcile ostașilor dimpreună cu toate bagajele lor, erau în grija acestuia. Pe lângă aceasta, el se interesa de cei bolnavi în corturi și de doctorii care-i îngrijeau și chiar de cheltuieli. El avea grijă să nu lipsească cumva căruțele, caii de povară, cit și instrumentele de fier cu care se taie și se prelucrează materialele și cu care se sapă șanțurile, să se ridice valul apeductului (?); de asemenea să nu lipsească lemnele sau paiele, berbecii de atac¹, mașinile de aruncat pietrele², balistele³ și celelalte feluri de mașini⁴. Acesta era ales după o lungă și încercată ostășie, în persoana celui mai priceput dintre toți, astfel încît pe drept să poată învăța pe alții ceea ce el făcuse cu vrednicie.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, II, 10.

584—585. *Prefecții taberelor în Dacia*(584) *Prefecții taberelor legiunii XIII Gemina*

Marcus Ulpus Apollinaris, prefectul taberelor legiunii XIII Gemina: „*Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Wien*“ [„*Anuarul institutului austriac de arheologie din Viena*“], XII, col. 139 și urm.

Vidius Gallus, prefectul taberelor legiunii XIII Gemina: CIL, III, 6984 (= 454).

P. Aelius Rufinus... gradat⁵ <în slujba> prefectului taberelor legiunii XIII Gemina: CIL, III, 1099.

(585) *Prefecții taberelor legiunii V Macedonica.*

Prefectul taberelor legiunii V Macedonica: CIL, III, 8753.

Prefectul taberelor legiunii V Macedonica: CIL, III, 6195 (= 775).

¹ *Arietes*

² *Onagri*.

³ *Ballistae*.

⁴ *Formenta*.

⁵ *Cornicularius praelecti castrorum*. Termenul *cornicularius* indică pe subofițerul distins cu o podoabă în chip de corn purtată la cască (*corniculum*), atașat pe lângă persoana unui ofițer, centurion, prefect sau tribun.

586. *Grade militare inferioare*

(586) Lui Publius Septimius Geta, legat imperial cu rang de pretor în cele trei Dacii, frate al caesarului împărat Lucius Septimius Severus Pius Pertinax, <îi dedică acest monument> gradații, furierii și împlinatorii pedepselor¹ <legiunii XIII Gemina>.

CIL, III, 7794.

587. *Trupele auxiliare regulate*

(587) *Trupele de călărime (alae)*.

*Ala asturilor*²: CIL, IX, 4575; III, 1633; 8074^{1b}; 6075.

*Ala batavilor*³: CIL, III, 8074²; 7800.

*Ala bosporanilor*⁴: CIL, III, 8074³; 12630; 1197; 7888.

*Ala cetățenilor romani*⁵: CIL, XVI, nr. 61 (= III, dipl. mil. XXVI, pag. 869).

Ala a II-a a panonienilor: CIL, III, 1100; 1375, etc.

588—589. *Comandanții trupelor de călărime (praefecti)*.

(588) Soartei; întru sănătatea celor trei auguști ai noștri, Lucius Octavius Iulianus, consular al celor trei Dacii, a poruncit să se facă <acest monument>, prin osîrdia lui Aelius Geminus Antoninus, prefect al alei asturilor.

CIL, III, 1393.

(589) Lui Iupiter celui prea bun și prea mare. Ala I de bosporani — peste care e mai mare prefectul Caius Valerius Gracilis — și-a îndeplinit cu dragoste juruința <făcută>.

CIL, III, 1344.

Vz. și nr. 297, și 299.

(590) *Trupele de pedestrași (cohortes)*

(590) *Cohorta I a africanilor*⁶: CIL, VI, 3529.

*Cohorta I a alpinilor*⁷: CIL, III 8074⁸.

*Cohorta I a batavilor*⁸: CIL, III, 839; 1370.

*Cohorta a II-a Flavia a comagenilor*⁹: CIL, III, 8074¹⁴; 7850 (= 1347); 1343; 1355.

*Cohorta a IV-a Cypria a cetățenilor romani*¹⁰: CIL, XVI nr. 57 (= III, nr. XXV, pag. 868).

¹ *Cornicularii et commentarienses et speculatores.*

² *Ala Asturum*, recrutată din asturi (originari din Spania).

³ *Ala Batavorum* (de neam germanic).

⁴ *Ala Bosporanorum*: cavaleri dați de regele clientelar din Bosporul Cimerian.

⁵ *Ala civium romanorum.*

⁶ *Cohors I Afrorum.*

⁷ *Cohors I Alpinorum* (din regiunea Alpiilor).

⁸ *Cohors I Batavorum.*

⁹ *Cohors II Flavia Commagenorum* (originari din Asia Mică).

¹⁰ *Cohors IV Cypria civium romanorum*

Cohorta I a gallilor numită „Dacica“: CIL, XVI, nr. 107 (= III, nr. XL pag. 882).

Cohorta I la tracilor cetățeni romani¹: CIL, XVI, nr. 57 (= III, nr. XXV pag. 868).

Vz. și nr. 219.

(591) *Comandanții trupelor de pedestrași*

P. Licinnius, fiul lui *Publius*, din tribul *Galeria*, *Maximus*, prefectul² cohorței a II-a a galilor...: CIL, III, 3230.

T. Antonius Claudius Alfenus... prepozitul³ cohortel II *Flavia* de besi⁴. CIG, 3497.

Vz. și nr. 276.

592—593. *Trupe auxiliare neregulate*

(592) *Trupe alcătuite din barbari, ce luptau după tradițiile și cu armele lor naționale (numeri).*

Trupa de britoni⁵: CIL, III, 1396.

Trupa de mauri (așezată) la Micia⁶: CIL, III, 6267; 7695, (= 911).

Trupa de palmireni (așezată) la Porolissum⁷: CIL, III, 803,837.

(593) *Detașamente, cu organizare romană, alcătuite din elemente adunate din diferite trupe auxiliare ale unui ținut.*

Detașamentul de călăreți iliri⁸: CIL, XVI, nr. 75 (= III, nr. XXXIII, pag. 876).

Ostași <din detașamentele> din Africa și din *Mauretania Caesariensis*⁹: CIL, XVI, nr. 108 (= III, nr. LXVII, pag. 1989)

Vz. și nr. 283.

594—596. *Trupele de burgari și veredari (numeri burgariorum et veredariorum)*

(594) *Împăratului Hadrian*... îi dedică <acest monument> trupele de burgari și veredari de sub <conducerea> lui *Flavius Constans*, procurator al împăratului...

CIL, III, 13795

(595) *Împăratului Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius*, preaslăvitul, în al treilea an al puterii sale de tribun, consul pentru a treia oară... <care> a mărit castelele unităților de burgari și veredari ce deveniseră

¹ *Cohors I Thracum civium romanorum.*

² *Praefectus.*

³ Προπίσττος.

⁴ De neam trac.

⁵ *Numerus Brittonum* (din Britannia).

⁶ *Numerus Maurorum Miciensium*; trupe alcătuite din mauri (africani) așezate la Micia (azi Veșel, raion Iliia, reg. Hunedoara).

⁷ *Numerus Palmyrenorum Porolissensium*; trupe alcătuite din palmireni din Asia Mică, așezate la Porolissum (azi Moigrad, raion Zalău, regiunea Cluj).

⁸ *Vexillatio equitum Illyricorum.*

⁹ *Vexillari Africae et Mauretaniae Caesariensis* (provincie, în partea de nord-vest a Africii).

neîncăpătoare, dublindu-le lungimea valului și înzestrându-le cu turnuri... prin Aquila Fidus, procurator al împăratului.

CIL, III, 13796.

(596) Burgarii se numesc astfel de la cuvântul *burg* <cetățue>, deoarece locuințele lor așezate unele lângă altele, pe hotare, se numesc burguri.

Isidor, *Origines*, IX, 4.

(597) *Rostul cetățuilor (burguri), apărute de burgari*

(597) Împăratul Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus, Augustus, Pius, Sarmaticus, Germanicus... cel mai mare preot, în anul al șaselea al puterii sale de tribun... a întărit tot malul cu cetățui¹ ridicate din temelie, de asemenea cu întărituri puse la locurile convenite împotriva trecerilor — pe ascuns — ale răufăcătorilor, prin Lucius Cornelius Felix Plotianus, legat cu rang de pretor...

„Archeologiai Ertesitő [„Bu'etinul arheologic”], 1905, pag. 224 și 1909, pag. 334.

(598) *Proprietățile ostașilor din cetăți (castella)*

(598) Dacă cineva ar lăsa sau părăsi pământurile cetățuilor³... iar mai târziu vreun particular sau vreun ostaș ce nu ține de cetate⁴ va fi găsit că stăpânește acele pământuri, să fie pedepsit... întrucât pământurile cetățuilor nu pot fi decât în stăpînirea aceluia cărora le-au fost atribuite.

Codex Theodosianus. VII, 15, 2

(599) *Identitatea dintre castella (cetăți) și burguri*

(599) O cetățuie mică⁵ se numește *burgus*.

Fl. Vegetius Renatus, *Epitoma*, IV, 10°.

¹ *Burgi*.

² *Latrunculi*.

³ *Castella*.

⁴ *Non castellanus miles*

⁵ *Castellum parvulum*.

⁶ Din bășinașii Daciei au fost recrutați ostași pentru armatele auxiliare regulate ale imperiului roman. O diplomă militară (CIL, III, pag. 2328⁷¹, dipl. nr. CX) vorbește de o cohortă dacă printre trupele din Syria, iar inscripțiile amintesc de o altă cohortă dacă trimisă în Britannia (CIL, VII, 806; 808—811); 813—818; 820—823 etc). Una dintre aceste inscripții pomenește de un soldat dac cu numele Decibalus (VII, 866), iar o alta de Iulius Ti... „cetățean” dac (VII, 944).

Tot din populația bășinașă din Dacia au fost recrutate și trupe auxiliare neregulate ale statului roman. Așa, într-un text de-al scriii⁸ orului roman Hyginus din secolul II e. n. (*Liber de Munitionibus castrorum*, cap. XXIX, ed. W. Gemoll) se determină chiar locul pe care trupele auxiliare neregulate de daci și geți trebuie să le ocupe într-o tabără militară: „Popoarele <anume> cantabriei, geții, palmirenii, dacii, britonii <și> centuriile de curieri (*centuriae statorum*) și tot ce se va rîndi pentru armata neregulată (?) să se pună în dosul taberei (*in retentura*)”.

SECȚIUNEA A DOUA

DREPTUL SCLAVAGIST PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE

a) Dreptul provincial roman și dreptul peregrinilor

După cucerirea Daciei de către romani, dreptul roman s-a aplicat și în această provincie. Exploatarea economică a Daciei de către cuceritori, noua situație a producției și a schimbului comercial au necesitat o reglementare juridică corespunzătoare. Asupra aplicării dreptului roman în Dacia nu avem date suficiente (cu excepția tăblițelor cerate), totuși, din chipul în care erau organizate și administrate provinciile romane în general, putem reconstitui, în linii mari, aplicarea dreptului roman pe acest teritoriu.

Ca izvoare formale ale dreptului roman aplicat în Dacia putem aminti: *edictele* guvernatorilor și *constituțiile* imperiale. Guvernatorii, în calitatea lor de circumitori ai provinciilor, dădeau *edict*e prin care arătau modul în care înțelegeau să aplice sistemul juridic roman și în care, probabil, introduceau și dispoziții luate din sistemul juridic autohton. După reforma jurisconsultului Salvius Iulianus — făcută sub împăratul Hadrian — probabil că și guvernatorii de provincii, la fel ca și pretorii de la Roma, trebuiau să se conformeze unui edict tip, fapt care răpea foarte mult din inițiativa guvernatorilor și din posibilitatea lor de a crea norme juridice noi. Această măsură a fost luată tocmai în scopul de îngriji puterile guvernatorilor și de a întări autoritatea împăratului într-o epocă în care orînduirea sclavagistă romană — măcinată de nenumărate contradicții — nădăjduia să se salveze prin întărirea puterii centrale și prin dictatură militară.

Un al doilea izvor formal al dreptului îl formează *constituțiile* imperiale, dintre care o importanță mai mare au *edict*ele imperiale și *mandatele*. *Edict*ele imperiale sînt dispoziții asemănătoare celor ale magistraților romani, însă sînt date de împărat, fiind valabile pentru tot imperiul și pentru tot timpul domniei sale. Printre cele mai importante, amintim edictul lui Caracalla din 212 e. n., prin care se acordă cetățenia unei părți considerabile a locuitorilor imperiului roman. La rîndul lor, *mandatele* sînt instrucțiuni date de împărat guvernatorilor, privitoare la diferite probleme de drept. Nu ni s-a păstrat însă, nici un mandat adresat de vreun împărat roman direct guvernatorilor din Dacia, fapt care nu poate duce la concluzia că ele nu ar fi existat. Așa, bunăoară, *mandatele* imperiale care interziceau căsătoriile guvernatorilor din provincie cu femei din respectiva provincie aveau aplicare și la Dacia (Vz. Paulus *Dig.*, 23, 2, 65).

După cucerirea Daciei, dreptul autohton rămîne în vigoare pentru a reglementa acele raporturi dintre băștinași pe care romanii le mai îngăduiau; ele erau reglementate de *obicei* (*consuetudo, mos maiorum*), care constituie astfel o altă formă de exprimare a dreptului.

Cît privește raporturile juridice dintre daci și romani, ele erau reglementate de principiile lui *ius gentium* (dreptul popoarelor), așa cum erau reglementate în genere raporturile dintre romani și peregrini.

Locuitorii liberi din Dacia — înainte de edictul lui Caracalla — erau împărțiți în trei categorii: cetățeni romani, latini și peregrini. Cetățenii romani din Dacia aveau aceeași situație juridică ca și cei de la Roma, cu deosebirea pe care le vom vedea. Latini formau o categorie inferioară de cetățeni și alcătuiau populația coloniilor latine care aveau *ius Latii*, adică dreptul latin; latinii aveau aceleași drepturi patrimoniale ca și romanii (*ius commercii*), dar nu beneficiau de *ius connubii*, adică de dreptul de a se căsători după legea romană, și nici de drepturi politice.

Marea masă a populației libere forma categoria peregrinilor: situația lor era reglementată prin legea de organizare a provinciei (*lex provinciae*) și prin edictele guvernantilor. Peregrinii nu aveau drepturile personale și patrimoniale ale cetățenilor romani; dreptul lor era constituit de legile lor proprii — în măsura în care romanii îngăduiau ca ele să se mențină după cucerirea — iar altele, și anume în raporturile dintre peregrini și romani, se aplica dreptul popoarelor (*ius gentium*).

Instituțiile juridice ale peregrinilor daci rămase în vigoare după cucerirea romană, precum și schimbările pe care în chip inevitabil le-au suferit, ca urmare a dominației romane, nu pot fi prezentate, din lipsă de documente, decât incomplet. Reconstituirea instituțiilor juridice din Dacia în epoca romană nu se poate face — din lipsă de texte — decât pe baza unui studiu comparativ, privitor la modificările pe care le-a suferit sistemul juridic al Romei în aplicarea sa în diferitele provincii cucerite în cursul timpului; rezultatele obținute nu pot lămurii însă decât parțial această problemă.

Peregrinii din Dacia proveneau din populațiile subjugate și din cei ce pierduseră cetățenia romană (*capitis deminutio media*) și fuseseră deperțaiți. Ei nu aveau nici un fel de drepturi politice, iar numele nu era constituit din trei elemente (*praenomen, nomen, cognomen*), ca la cetățenii romani, ci dintr-un cognomen urmat de numele tatălui la genitiv (Lupus Carentis, Maximus Batonis, Bellicus Alexandri, Ingenus Callisti etc.).

În Dacia, ca și în alte provincii, peregrinii puteau avea sclavi, căci sclavia era o instituție care ținea de dreptul popoarelor (*servitus est constitutio iuris gentium* — *Dig.*, I, 5, 4, 1). Eliberările de sclavi nu se puteau face decât după obiceiul peregrin, iar cel liberat nu putea deveni decât peregrin. În ceea ce privește familia, peregrinii nu aveau *ius connubii*, adică nu se puteau căsători după legea romană, însă puteau încheia o căsătorie potrivit legii lor (*secundum leges moresque peregrinorum*) când ambii soți erau peregrini, sau potrivit dreptului popoarelor (*secundum ius gentium*) când unul dintre soți era peregrin și celălalt cetățean roman sau latin. Soțul peregrin nu dobânda *patria potestas* asupra copiilor, iar asupra soției avea drepturi reduse. Tutela peregrinilor se aplica și era reglementată după obiceiul local al provinciei. Se pare că practica înfrățirii — răspândită în provinciile orientale — era cunoscută și în Dacia romană.

Peregrinii din Dacia puteau avea proprietăți, însă nu sub forma proprietății romane (*dominium ex iure Quiritium*), ci ca un *dominium* ce ținea de dreptul ginților. Neavând *ius commercii* ei nu puteau dobândi bunurile prin *mancipatio* și *in iure cessio*, ci doar prin ocupație și remitere (*traditio*). Totuși peregrinii adesea se foloseau, alți în contractele dintre ei cât și în cele încheiate cu cetățenii romani sau latini, de mancipiație, luând însă — după cum vom vedea — anumite măsuri de garanție. Pentru apărarea proprietății peregrinilor se recurgea la ficțiunea *ac si civis romanus esset*. Așadar acțiunile ce ocrotesc proprietatea pur romană puteau fi folosite și de peregrini, cărora — printr-o ficțiune — li se putea recunoaște calitatea de cetățean roman, dar numai cu ocazia judecării respectivelor procese referitoare la proprietate. Uzucapiunea, ca instituție specific romană, nu se aplica peregrinilor; în schimb acestora le-a fost recunoscută așa-zisa *praescriptio longi temporis* (completată apoi cu o acțiune în revendicare *utilis*), instituție care ocrotea pe peregrini într-un chip asemănător cetățenilor romani.

Lipsa lui *ius commercii* împiedica pe peregrinii din Dacia să aibă capacitatea de a testa (*factio testamenti*) activă sau pasivă, adică nu puteau nici să lase și nici să primească, prin testament, vreo moștenire potrivit legilor romane (cu excepția moștenirii lăsate unui peregrin de un militar cetățean roman). Pentru a-și exprima ul'ima dorință peregrinii din Dacia se foloseau de dispozițiile dreptului lor, utilizând probabil forma orală de testament; cit privește moștenirea *ab intestato* și aceasta era reglementată tot de normele locale.

Peregrinii din Dacia erau judecați de guvernatorul provinciei; acesta sau rezolva singur pricina, judecând *extra ordinem*, sau dădea numai formula trimițând pricina înaintea recuperatorilor (*recuperatores*). În litigiile dintre un cetățean roman și un peregrin, acesta din urmă era socotit pentru durata procesului, ca și când a fi cetățean roman (*ac si civis romanus esset*). În materie penală, guvernatorul avea *ius gladii*.

adică putea să condamne la moarte pe locuitorii provinciei. Atunci cînd era însă vorba de un fruntaş din rîndul popoarelor supuse (*ex principalibus alicuius civitatis*), pedeapsa capitală nu putea fi dată decît de împărat.

600. Dreptul civil și dreptul popoarelor

(600) Toate popoarele ce sînt cîrmuite prin legi și obiceiuri se folosesc, în parte, de dreptul lor propriu, în parte de un drept comun tuturor oamenilor, căci dreptul pe care fiecare popor și l-a rînduit îi este specific și se numește drept civil¹, deoarece este propriu cetății² <respective>; dimpotrivă, dreptul pe care firea l-a rînduit pentru toți oamenii, acesta este pázil deopotrivă de toate popoarele, și se numește dreptul popoarelor³, deoarece toate popoarele⁴ se folosesc de acest drept. Și astfel poporul roman se folosește, în parte, de dreptul lui specific, în parte, de un drept comun tuturor oamenilor...

Gaius, *Institutiones*, I, 1.

Vz. și nr. 613, 625, 601, 772, 775, 776 și 778.

601—605. Izvoarele formale ale dreptului

(601) Iar dreptul poporului roman decurge din legi, plebiscite, senatus-consulte, constituții imperiale, edicte ale celor înveștiți cu dreptul de a da edicte <precum și> din răspunsurile jurisconsultilor⁵...

Gaius, *Instit.*, I, 2.

(602) Senatus consultul este ceea ce poruncește și rînduiește senatul, și aceasta are putere de lege, deși <problema> a fost controversată.

Gaius, *Instit.*, I, 4

(603) Constituția împăratului este ceea ce împăratul a rînduit printr-un decret, edict sau scrisoare⁶.

Gaius, *Instit.*, I, 5.

(604) Dreptul de a da edicte îl au magistrații poporului roman; dreptul cel mai de seamă însă <în această privință> se găsește <înscris> în edictele celor doi pretori: urban și peregrin, a căror jurisdicție în provin-

¹ *Ius civile*.

² *Ius proprium civitatis*.

³ *Ius gentium*.

⁴ *Gentes*.

⁵ În epoca lui Gaius, deci în secolul II e. n., dintre izvoarele de drept au rămas în vigoare doar senatus-consultele, constituțiile imperiale, edictele magistraților și răspunsurile jurisconsultilor.

⁶ *Decreto vel edicto vel epistula*. Decretele erau asemănătoare hotărîrilor judecătorești, fiind date fie în prima instanță, fie în recurs; edictele ca și cele ale magistraților, erau alifiate *in albo*, dar rămîneau valabile tot timpul domniei împăratului; epistolele erau soluționări în diferite pricini trimise magistraților prin scrisori (*epistulae*) aparte, spre deosebire de rezoluțiile puse pe cererile diferiților impetricinași (*subscriptions*).

cie o au guvernatorii¹. Și de asemenea în edictele edililor curuli, a căror jurisdicție aparține în provinciile poporului roman² questorilor, căci în provinciile imperiale³ nu se trimit questori, și de aceea în aceste provincii nu se publică un asemenea edict.

Gaius, *Instit.*, I, 6.

(605) Răspunsurile juriconsulților sînt sfaturile și părerile celor cărora le este îngăduit <de împărat> să dea consultații... Dacă părerile lor, ale tuturor, concordă, atunci hotărîrea lor are putere de lege...

Gaius, *Instit.*, I, 7.

Vz. și nr. 273, 312, 418, 537, 647 și 799.

606—609. *Condiția persoanelor*

(606) În materje de persoane, împărțirea fundamentală a dreptului este următoarea: toți oamenii sînt sau liberi sau sclavi.

Gaius, *Instit.*, I, 9.

(607) Iar dintre oamenii liberi unii sînt ingenui⁴ alții liberi⁵.

Gaius, *Instit.*, I, 10.

(608) Ingenuii sînt cei ce s-au născut liberi; liberi sînt cei care au fost liberați dintr-o legiuită sclavie.

Gaius, *Instit.*, I, 11.

(609) Cît privește pe liberi, aceștia sînt de trei feluri: sau cetățeni romani, sau latini, sau liberi dediții⁶.

Gaius, *Instit.*, I, 12.

Vz. și nr. 328—332, 675—677, 617, 618, 620, 624, 626, 627 și 680.

610—612. *Situația peregrinilor dediții*

(610) Iar peregrini dediții se numesc acei care, luînd armele, s-au luptat împotriva poporului roman <și> apoi — înfrînți fiind — s-au predat⁷.

Gaius, *Instit.*, I, 14.

(611) Iar acei ce sînt dediții, nu pot — în nici un chip —, să dobîndească <ceva> printr-un testament... nici nu pot să-și facă testamentul, potrivit voinței lor.

Gaius, *Instit.*, I, 25.

¹ *Praesides*.

² Adică provinciile senatoriale.

³ *Provinciae Caesaris*.

⁴ *Ingenui*.

⁵ *Libertini*.

⁶ *Libertii dediții* sînt acei care în timpul cît au fost sclavi au suferit pedepse grele, care-i fac nedemni de cetățenia romană.

⁷ *Se dediderunt*. Ei sînt lăsați la bunul plac al cuceritorilor.

(612) Și astfel cei ce sînt în rîndul dediticiilor au libertatea cea mai precară, <căci> lor nu le este îngăduit <să dobîndească> cetățenia romană prin nici o lege sau senatusconsult sau constituție...

Gaius, *Instit.*, I, 26.

Vz. și nr. 621, 669 și 679.

613—615. Situația sclavilor

(613) Astfel în putere¹ se află sclaviile stăpînilor. Această putere este <caracteristică> dreptului popoarelor, căci putem să observăm deopotrivă la toate popoarele că stăpînii au asupra sclavilor un drept de viață și de moarte, și tot ce este dobîndit printr-un sclav este dobîndit în folosul stăpînului.

Gaius, *Instit.*, I, 52.

(614) Dar în vremea noastră nu-i îngăduit nici cetățenilor romani, nici altor oameni — ce se află sub puterea poporului roman — să se poarte cu cruzime, peste măsură și fără pricină, față de sclavi, căci potrivit unei constituții a împăratului Antoninus <Pius> cel ce și-a omorît sclavul fără pricină este ținut răspunzător ca și cel ce a omorît un sclav străin. Iar asprimea prea mare a stăpînilor a fost îngăduită de constituția aceluiși împărat, căci, cerîndu-i-se de către unii guvernatori de provincie sfatul cu privire la acei sclavi care se refugiază în templele zeilor sau în preajma statuilor împăraților — a rînduit că dacă cruzimea stăpînilor este de nesuportat, aceștia vor fi siliți să-și vîndă sclaviile²...

Gaius, *Instit.*, I, 53.

Vz. și nr. 679, 625, 709, 710, 752, 785, 786, 787 și 862.

(615) În sfîrșit, trebuie să se știe că ceea ce s-a orînduit prin legea Aelia Sentia <anume> că cei eliberați în baguba creditorilor să nu devină liberi, se aplică și peregrinilor <asa a stabilit un senatus-consult dat din îndemnul lui Hadrian>, dar celelalte dispoziții ale legii nu se aplică.

Gaius, *Instit.*, I, 47.

616—630. Căsătoria și filiația

(616) De asemenea, în putere³ se află copiii noștri, concepuți într-o căsătorie legitimă. Acest drept este propriu cetățenilor romani, căci aproape că nu există alți oameni care să aibă asupra copiilor lor o astfel de putere, precum avem noi.

Gaius, *Instit.*, I, 55.

¹ *In potestate.*

² Unele măsuri privilegiate la îmbunătățirea situației sclavilor se explică prin scăderea numărului acestora, ca o consecință a declinului orînduirii sclavagiste.

³ *In potestate.*

(617) Și astfel cetățenii romani au, în putere¹ pe copiii lor, dacă cetățenii s-au căsătorit cu soții romane sau chiar latine sau peregrine, cu care le este îngăduit să se căsătorească²...

Gaius, *Instit.*, I, 56.

(618) Drept aceea se și obișnuiește să se dea unor veterani — prin constituții imperiale — dreptul de a contracta căsătorii legale cu acele <femei> latine sau peregrine cu care s-ar însura îndată după eliberarea <de la oaste>; și cei ce se nasc dintr-o astfel de căsătorie devin și cetățeni romani și cad în puterea părinților.

Gaius, *Instit.*, I, 57.

(619) Iar uneori se întâmplă ca acei copii care — îndată după ce s-au născut — nu sînt în puterea părinților, mai tîrziu să cadă toluși sub această putere.

Gaius, *Instit.*, I, 65.

(620) Dacă un cetățean roman a luat ca nevastă o latină sau o peregrină, fără să știe <că e latină sau peregrină>, crezînd <dimpotrivă> că e romană, și a procreat un copil, acesta nu este în puterea lui, deoarece nu este cetățean roman, ci sau latin sau peregrin, condiția lui fiind aceea a mamei, deoarece nimeni nu dobîndește condiția tatălui decît dacă tatăl sau mama au dreptul să contracteze căsătorie³. Dar potrivit unui senatus-consult este îngăduit să se dovedească pricina greșelii, și astfel soția și fiul dobîndesc cetățenia romană, și de atunci fiul intră în puterea tatălui. La fel este situația de drept dacă a luat în căsătorie — din greșală — o femeie ce se află în rîndul dediticiilor, numai că soția nu devine cetățeană romană.

Gaius, *Instit.*, I, 67.

(621) De asemenea dacă o cetățeană romană s-a căsătorit din greșală cu un peregrin — ca și cum ar fi fost cetățean roman — îi este îngăduit să dovedească pricina erorii, și astfel și fiul ei și soțul ei dobîndesc cetățenia romană, și totodată fiul începe să fie în puterea tatălui... La fel este întrucîtva situația de drept dacă s-a căsătorit cu <un bărbat> din rîndul dediticiilor, <socotindu-l> cetățean roman... numai că cel din rîndul dediticiilor rămîne în starea sa <de dediticiu> și de aceea fiul, deși devine cetățean roman, nu trece în puterea tatălui.

Gaius, *Instit.*, I, 68.

(622) Iar dacă cetățeanul roman s-a căsătorit cu o peregrină cu care are dreptul să se căsătorească... încheie o căsătorie valabilă, și atunci cel ce se naște din aceștia este cetățean roman, și este în puterea tatălui.

Gaius, *Instit.*, I, 76.

(623) De asemenea, dacă o cetățeană romană s-a căsătorit cu un peregrin cu care are dreptul să se căsătorească⁴, <copilul> ce se naște este peregrin și este copil legitim al tatălui, ca și cum l-ar fi născut cu o pe-

¹ *In potestate.*

² *Cum quibus connubium habeant.* Prin *connubium* se înțelege capacitatea juridică de a încheia o căsătorie legală; între cetățeni și peregrini nu se putea încheia o căsătorie valabilă decît prin acordarea expresă a acestui drept.

³ *Quam si inter patrem et matrem connubium sit.*

⁴ *Cum quo ei connubium est.*

regrină. Totuși în vremea noastră, potrivit unui senatus-consult votat din îndemnul divinizatului <împărat> Hadrian, deși nu ar fi existat drept de căsătorie¹, între cetățeană romană și peregrinul <respectiv>, cel ce se naște este fiu legitim al tatălui.

Gaius, *Instit.*, I, 77.

(624) Prin legea Minicia s-a holărit... că dacă se încheie o căsătorie între cetățeni romani și peregrini — fără a exista drept de căsătorie — cel ce se naște <dintr-o astfel de căsătorie> urmează condiția tatălui. Prin aceeași lege, pe de altă parte, se rînduiește că dacă un cetățean roman va lua în căsătorie o peregrină — cu care nu avea dreptul să se căsătorească — <copilul> ce se naște din acea legătură este peregrin.

Gaius, *Instit.*, I, 78.

(625) Potrivit dreptului popoarelor, dintr-o sclavă și un om liber se naște un sclav; dimpotrivă, dintr-o <femeie> liberă și un sclav se naște un <om> liber.

Gaius, *Instit.*, I, 82.

(626) Și astfel, dacă o femeie cetățeană romană, însărcinată, a fost exilată și, în acest chip, devenind peregrină a născut, cei mai mulți socotesc și fac <această> deosebire: dacă a conceput dintr-o căsătorie legitimă, din ea se va naște un cetățean roman; iar dacă a conceput fără să fie căsătorită², se va naște un peregrin.

Gaius, *Instit.*, I, 90.

(627) Dacă o peregrină a conceput fără a fi căsătorită, apoi devine cetățeană romană, și atunci naște un cetățean roman; dacă însă a conceput cu un peregrin, potrivit legilor și obiceiurilor peregrinilor, conform senatus-consultului votat din îndemnul divinizatului <împărat> Hadrian, va naște un cetățean roman dacă și tatălui i se va acorda cetățenia romană.

Gaius, *Instit.*, I, 92.

(628) Dacă un peregrin a cerut pentru el și pentru copii săi cetățenia romană, fiii nu cad în puterea lui decît dacă împăratul i-a pus sub puterea acestuia, iar <împăratul> face aceasta dacă — după cercetare — socotește că acest lucru este în folosul fiilor...

Gaius, *Instit.*, I, 93.

(629) De asemenea dacă cuiva — împreună cu soția însărcinată i s-a acordat cetățenia romană, deși cel ce se naște — după cum am văzut mai sus, este cetățean roman, totuși nu cade în puterea tatălui... de aceea cel ce știe că soția lui este însărcinată trebuie să ceară de la <împărat>, cînd cere de la acesta cetățenia pentru el și pentru soția <lui>, ca să aibă pe cel ce se va naște în puterea sa.

Gaius, *Instit.*, I, 94.

¹ *Connubium*.

² *Vulgo conceperit*.

(630) Intrucît cel ce a fost exilat din pricina vreunei fărădelegi, în temeiul legii Cornelia, pierde cetățenia romană, urmează că, deoarece în acest chip este șters din numărul cetățenilor romani, copiii încetează să mai rămînă în puterea lui, <socotindu-se> ca fiind mort <tatăl lor>, căci rațiunea nu îngăduie ca un om de condiție peregrină să aibă un cetățean roman în puterea sa. La fel, dacă cel ce se află în puterea tatălui a fost exilat, încetează să mai fie în puterea tatălui, deoarece la fel rațiunea nu îngăduie ca un om de condiție peregrină să fie în puterea unui părinte cetățean roman.

Gaius, *Instit.*, I, 128.

631—637. *Adopțiunea*

(631) Nu numai copiii firești sînt în puterea noastră... ci și cei pe care-i adoptăm.

Gaius, *Instit.*, I, 97.

(632) Iar adopțiunea se face în două chipuri: sau înaintea poporului sau înaintea unui magistrat, de pildă a pretorului.

Gaius, *Instit.*, I, 98.

(633) Înaintea poporului adoptăm pe cei ce nu depind de altcineva¹; această adopțiune se numește *adrogațiune*.

Gaius, *Instit.*, I, 99.

(634) ... Și această <adrogațiune> se obișnuiește a se face în provincii înaintea guvernatorilor².

Gaius, *Instit.*, I, 100.

(635) ... Iar femeile în mod obișnuit sînt adoptate în provincii înaintea proconsulului sau a legatului...

Gaius, *Instit.*, I, 101.

(636) În provincii înaintea proconsulului sau a legatului, putem adopta persoane de orice vîrstă³.

Gaius, *Instit.*, I, 102.

(637) De asemenea, dacă cineva a adoptat <pe un altul> înaintea guvernatorului provinciei, poate să-l dea altuia în adopțiune.

Gaius, *Instit.*, I, 105.

638—643. *Tutela*

(638) Pe lângă aceasta, senatul a rînduit că dacă tutorul unui pupil sau pupile, dînd de bănuie⁴, a fost îndepărtat din tutelă sau a fost scutit

¹ *Sui iuris*.

² *Praesides*.

³ Deci se pot adopta și imuberii.

⁴ *Suspectus*.

<de tutelă> dintr-o legiuită pricină, în locul lui să fie dat un alt tutor, fapt prin care cel dintîi tutore pierde tutela.

Gaius, *Instit.*, I, 182.

(639) Aceste toate sînt respectate deopotrivă la Roma și în provincii, bineînțeles însă că la Roma tutorele trebuie să fie cerut de la pretor și în provincii de la guvernatorul provinciei.

Gaius, *Instit.*, I, 183.

(640) Dacă cuiva nu i s-a lăsat tutor, în orașul Roma i se dă unul potrivit legii Atilia — de pretorul urban și de cea mai mare parte din tribunii plebei; acest tutor se numește <tutor>*atilian*, iar în provincii este dat de guvernatorii provinciilor, potrivit legii Iulia și Titia.

Gaius, *Instit.*, I, 185.

(641) La peregrini femeile nu se află în tutelă, întocmai ca la noi, dar de cele mai multe ori sînt ca și în tutelă...

Gaius, *Instit.*, I, 193.

(642) De asemenea dacă patronul sau fiul acestuia a fost adoptat, liberta¹ trebuie să ceară un tutore potrivit legii Atilia sau legii Iulia și Titia.

Gaius, *Instit.*, I, 195 b.

(643) La fel, potrivit acestor legi, liberta trebuie să ceară un tutore dacă patronul a murit <și> nu a lăsat în familie vreun copil de sex masculin..

Gaius, *Instit.*, I, 195 c.

Vz. și nr. 420.

644—653. *Categoriile bunurilor provinciale*

(644) Bunurile se împart în două clase fundamentale: unele sînt de drept divin, altele de drept omenesc².

Gaius, *Instit.*, II, 2.

(645) De drept divin sînt, de pildă, bunurile sacre³, și religioase⁴.

Gaius, *Instit.*, II, 3.

(646) Sînt sacre bunurile hărăzite zeilor de sus, iar religioase cele dedicate zeilor mani⁵.

Gaius, *Instit.*, II, 4.

(647) Dar este socotit sacru numai ceea ce a fost hărăzit prin hotă-

¹ *Liberta*.

² *Aliae sunt divini iuris, aliae humani*.

³ *Sacrae*.

⁴ *Religiosa*.

⁵ Sufletele celor morți și zeificați (*manes*).

rirea poporului roman, de pildă printr-o lege votată în această privință sau prin întocmirea unui senatus-consult.

Gaius, *Instit.*, II, 5.

(648) Dimpotrivă <numai> prin voința noastră facem <un loc> religios, cînd îngropăm un mort în pămîntul nostru, dacă îngroparea celui mort ne privește pe noi.

Gaius, *Instit.*, II, 6.

(649) Dar cu privire la solul provincial, cei mai mulți sînt de părere că nu se poate face un teren religios, căci proprietatea asupra solului <provincial> aparține poporului roman sau împăratului, iar noi nu avem asupra lui decît posesiunea sau folosința, încît, deși nu este religios, este socotit <lotuși> ca religios. Tot astfel, ceea ce în provincie n-a fost hărăzit prin puterea poporului roman nu este sfînt în adevăratul înțeles al cuvîntului și totuși este socotit sfînt.

Gaius, *Instit.*, II, 7 și 7a.

(650) Există și o altă împărțire a lucrurilor: unele sînt *mancipi*, altele *nec mancipi*¹...

Gaius, *Instit.*, II, 14a.

(651) De asemenea fondurile stipendiare și tributare sînt lucruri *nec mancipi*...

Gaius, *Instit.*, II, 15.

(652) Fondurile provinciale sînt unele stipendiare, altele tributare. Stipendiare sînt acelea ce se află în provinciile socotite ca fiind cu adevărat ale poporului roman²; tributare, acelea ce se află în provinciile socotite ca fiind cu adevărat ale împăratului³.

Gaius, *Instit.*, II, 21.

(653) Urmează să arătăm că la peregrini există un singur fel de proprietate: sau cineva e proprietar sau nu este proprietar. Altădată aceasta era situația de drept și la romani.

Gaius, *Instit.*, II, 40.

Vz. și nr. 740, 747—751.

654—658. Dobîndirea bunurilor

(654) Iar lucrurile *mancipi* sînt acele <a căror proprietate nu poate fi> trecută altuia decît prin mancipațiune; de aici și denumirea lor de lucruri *mancipi*. Valabilitatea pe care o are mancipațiunea o are și în *iure cessio*⁴...

Gaius, *Instit.*, II, 22.

¹ Această distincție are la bază, în ultima analiză, deosebirea dintre bunurile mai importante și mai puțin importante din punct de vedere al producției agricole.

² Este vorba de provinciile senatoriale.

³ Este vorba de provinciile imperiale. Fondurile provinciale fiind lucruri *nec mancipi*, nu puteau fi înstrăina'te decît prin remitere (*traditio*).

⁴ În *iure cessio* este un procedeu roman de transmitere a proprietății quiritare, ce constă dintr-un proces fictiv. (*lis imaginaria*); cel ce dobîndește bunul acționează înaintea

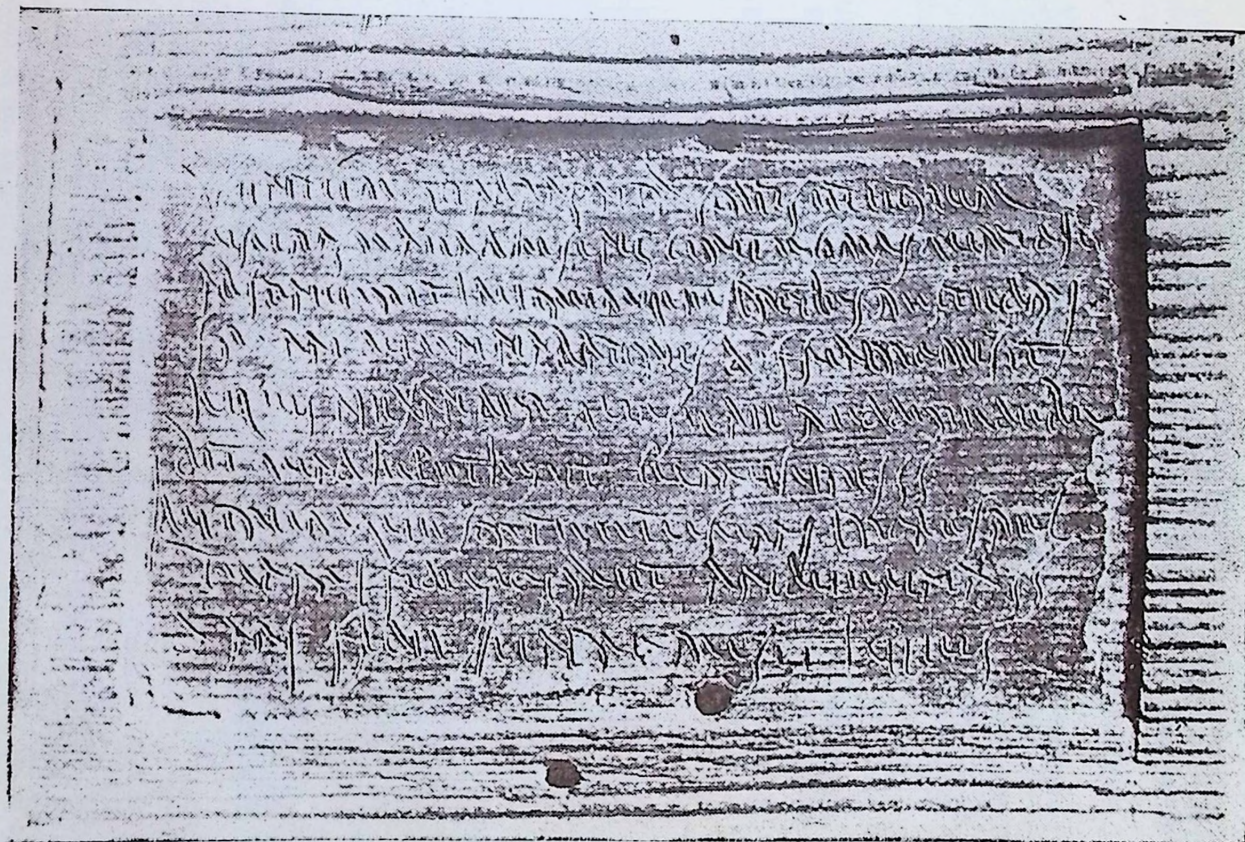

Fig. 32 — Täblişä ceratä.

(655) Aceasta poate să aibă loc chiar și în provincii, înaintea guvernatorilor.

Gaius, *Instit.*, II, 24.

(656) Totuși de cele mai multe ori și aproape întotdeauna ne folosim de mancipațiune... întrucât nu-i nevoie s-o îndeplinim... înaintea prelorului sau a guvernatorului provinciei.

Gaius, *Instit.*, II, 25.

(657) ... Dacă însă cineva vrea să constituie asupra unor fonduri provinciale un uzufruct sau un drept de trecere¹ de a mîna turmele², de a duce apa³, de a ridica clădiri înalte sau de a nu le ridica⁴, spre a nu aduce vreun prejudiciu luminii vecinului⁵, și alte asemenea drepturi, poate să le facă prin pacte și stipulații⁶, deoarece aceste fonduri <provinciale> nu pot fi înstrăinate prin mancipațiune sau prin *in iure cessio*.

Gaius, *Instit.*, II, 31.

(658) De asemenea fondurile provinciale nu pot fi dobîndite prin uzucapiune⁷, <căci> uzucapiunea este un drept specific cetățenilor romani.

Gaius, *Instit.*, II, 46 și 65.

Vz. și nr. 613.

659—660. *Succesiuni*

(659) Pe lângă acestea <ostașilor> li s-a îngăduit să lase ca moștenitori și pe peregrini și pe latini, sau să le lase legate, deși peregrinii sînt opriți, în temeiul dreptului civil, să dobîndească o moștenire sau legate, iar latinii prin legea Junia.

Gaius, *Instit.*, II, 110.

(660) Pe lângă aceasta, fideicomisele³ pot fi urmărite la Roma înaintea consulului sau a pretorului, care mai cu osebire face dreptate cu privire la fideicomise, iar în provincii înaintea guvernatorului de provincie.

Gaius, *Instit.*, II, 278.

Vz. și nr. 215, 219, 252, 259 și 611

magistratului pe cel de la care vrea să dobîndească lucrul și acesta nu se opune (*in iure cedit*); judecătorul luînd act de lipsa de împotrivire a proprietarului (*in iure cedit dominus*), atribuie lucrul (*addicit praetor*) reclamantului, care în acest chip devine proprietar al bunului (*vinct is cui ceditur*).

¹ *Ius eundi*.

² *Ius agendi*.

³ *Aquam ducendi*.

⁴ *Altius tollendi aedes aut non tollendi*.

⁵ *Ne luminibus vicini officiat*.

⁶ *Pactionibus* și *stipulationibus*; ele constau într-o învoială prin care se stabilește servitutea și într-un contract verbal prin care constituentul promite dobînditorului să-l lase să exercite dreptul de servitute.

⁷ *Uzucapiunea* (lat. *usucapio*) este un mod de dobîndire a proprietății prin trecerea unui termen de un an pentru mobile și doi ani pentru imobile (*per continuationem possessionis anni vel biennii*).

⁸ *Fideicomisul* este o dispoziție de ultimă voință asemănătoare legatelor, dar care — spre deosebire de acestea — pot fi puse în sarcina oricăruia care primește ceva de la defunct; legatul poate fi pus numai în sarcina moștenitorului testamentar

661—667. *Contracte*

(661) Contractul verbal se face printr-o întrebare și printr-un răspuns, de pildă: *Făgăduiești să dai? Făgăduiesc; Vei da? Voi da; Făgăduiești? Făgăduiesc; Făgăduiești pe bună credință? Făgăduiesc; Te legi? Mă leg; Vei face? Voi face.*

Gaius, *Instit.*, III, 92.

(662) Iar acest contract verbal: *Făgăduiești să dai? Făgăduiesc*, este specific cetățenilor romani; celelalte țin de dreptul popoarelor și astfel pot fi folosite de toți oamenii, fie cetățeni romani, fie peregrini. Și chiar dacă au fost încheiate în limbă greacă, de pildă, *Vei da? Voi da; Făgăduiești? Făgăduiesc; Te legi pe buna <ta> credință? Mă leg pe buna mea credință; Vei face? Voi face*¹ totuși au putere între toți oamenii, fie cetățeni romani, fie peregrini, dacă cunosc limba greacă și pe de altă parte chiar dacă <contractele> se vor pronunța în limba latină, totuși vor avea tărie și între peregrini, numai să cunoască limba latină.

Cît privește contractul verbal: *Făgăduiești să dai? Făgăduiesc*² atît este de specific cetățenilor romani încît cuvîntul „făgăduiesc“ nici nu poate fi tradus deplin în limba greacă, deși se spune că ar fi întocmit după un cuvînt grec.

Gaius, *Instit.*, III, 93.

(663) Din această pricină într-un singur caz un peregrin se poate obliga prin acest cuvînt, de pildă dacă împăratul nostru ar întreba astfel pe conducătorul unui popor străin privitor la pace: *Făgăduiești că va fi pace?* sau dacă însuși <împăratul> va fi întrebat în același chip. Această interpretare este însă prea subtilă, deoarece dacă se săvîrșește ceva împotriva <unei asemenea> învoielii, nu se face nici o plîngere potrivit contractului <verbal>, ci se pedepsește <călcarea cuvîntului> potrivit dreptului războiului.

Gaius, *Instit.*, III, 94.

(664) Contractul literal se face, de pildă, prin mijlocirea unei transcrieri; iar transcrierea se face în două feluri: sau *a re in personam* sau a *persona in personam*. Transcrierea *a re in personam* se face de pildă cînd <suma pe care> tu mi-o datorezi dintr-o vînzare sau închiriere sau asociere voi trece-o în <registru> ca fiindu-ți ție dată cu împrumut³.

Gaius, *Instit.*, III, 128—129.

¹ Δώσεις; Δώσω· Ὁμολογεῖς; Ὁμολογῶ· Πιστεῖ κελεύεις; Πιστεῖ κελεύω· Ποιήσεις; Ποιήσω.

² *Dari spondes? Spondeo.*

³ În registru (*codex accepti et expensi, tabulae accepti et expensi*) însemnarea se face astfel: la „primiri“ (*accepta*) se scrie: „primit de la Titius 100 din vînzare“, iar la „ieșiri“ (*expensa*) se scrie: „dat lui Titius 100 cu împrumut“. Drept urmare a acestei

(665) Transcrierea *a persona in personam* se face de pildă cînd suma pe care Titius mi-o datorează, voi trece-o <în registru> ca fiindu-ți ție dată cu împrumut, adică ca și cum Titius te-ar fi delegat pe tine să-mi plătești <datoria lui>¹.

Gaius, *Instit.*, III, 130.

(666) Dacă peregrinii se pot obliga prin <asemenea> transcrieri, e o problemă asupra căreia se discută... Nerva socotește că da. Sabinus însă și Cassius socotesc că peregrinii se pot obliga, dacă se face o transcriere *a re in personam*, dar că nu se pot obliga dacă este o <transcriere> *a persona in personam*.

Gaius, *Instit.*, III, 133.

(667) Pe lîngă acestea tot contracte literale sînt chirografele și singrafele², adică dacă cineva sorie că datorează ceva sau că va da ceva... acest fel de obligație este specifică peregrinilor.

Gaius, *Instit.*, III, 134.

Vz. și nr. 859—866.

668. Procedura judiciară

(668) De asemenea se socotește — printr-o ficțiune — că peregrinul este cetățean roman, anume cînd <acesta> cheamă pe cineva la judecată sau este chemat la judecată <de altul>, în temeiul unei pricinii pentru care legile noastre au rînduit o acțiune, numai dacă este drept ca acea acțiune să fie extinsă și asupra unui peregrin; de pildă, dacă peregrinul intentează o acțiune de furt sau este urmărit pentru furt. Dacă se urmărește un peregrin, formula <de judecată> se alcătuieste astfel: *Să fie judecător <cutare>. Dacă va găsi că s-a furat lui Lucius Titius un blîd de aur cu ajutorul sau sfatul lui Dionjiul lui Hermes, din care pricină — dacă ar fi cetățean roman — s-ar cuveni să fie condamnat pentru furt...* și cele ce urmează. De asemenea dacă peregrinul intentează un proces de furt, i se dă printr-o ficțiune calitatea de cetățean roman. La fel dacă un peregrin face o plîngere de daune potrivit legii Aquilia, sau este chemat la judecată pentru același temei, este socotit la judecată printr-o ficțiune <ca fiind> cetățean roman.

Gaius, *Instit.*, IV, 37.

Vz. și nr. 312—319.

Înscrieri Titius va fi debitor, nu în virtutea vînzării, ci a înscrierii (*nomina transcripticia*), din registru (adică pe baza contractului literal). Asemenea înscrieri aveau o deosebită utilitate practică în epoca în care convențiile de vînzare-cumpărare, închirieri etc. nu erau recunoscute ca valabile din punct de vedere juridic, adică nu formau contracte valabile pentru ordinea de drept.

¹ Este vorba de fapt de o novațiune (*novatio*) prin schimbare de debitor. În registru, la „primiri”, se trece: „am primit de la Titius 100”, iar la „ieșiri” se trece: „am dat lui Marcus 100”. În acest chip creditorul va avea ca debitor pe Marcus în locul lui Titius.

² *Chirografele* (grec. χειρῶν γραφαί) sînt înscrieri redactate la persoana I iar *singrafele* (grec. σφραγῶν) la persoana a III-a.

b) Edictul împăratului Caracalla

Prin edictul împăratului roman Caracalla din anul 212 e.n., descoperit într-un papirus foarte deteriorat, au primit cetățenia romană toți peregrinii, cu excepția peregrinilor dedilicii.

Deși împăratul arată drept motiv al acestui edict dorința de a mări importanța religiei naționale, încorporînd și pe peregrini în statul roman, totuși adevărata cauză rezidă într-un motiv fiscal, și anume nevoia de a spori veniturile statului roman prin sporirea numărului contribuabililor (Cf. Dio Cassius, LXXVII, 9).

Transformarea peregrinilor în cetățeni romani și înglobarea lor în sfera dreptului roman a accentuat procesul de desnaționalizare a populației bășinașe, dînd o lovitură instituțiilor locale. „Administrația romană și dreptul roman — arată Engels — dizolvaseră pretutindeni vechile uniuni de ginți și, o dată cu ele, nimiciseră și ultima rămășiță de activitate de sine stătătoare locală și națională, Romanitatea lor de dată recentă nu le oferea nimic în schimb; ea nu exprima nici o naționalitate, ci dimpotrivă, exprima lipsa oricărei naționalități” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II., București, Ed. P.M.R., 1952, pag. 271).

669. Edictul lui Caracalla

(669) Impăratul Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus spune: iar acum... se cuvine <ca>, înlăturînd cît mai curînd plîngerile¹ și jalbele², să cercetăm în ce chip aş putea mulțumi pe zeii nemuritori... Și astfel socotesc că aş putea mulțumi marea lor, în chip strălucit și cu evlavie, dacă voi aduce pe peregrini — ori de cîte ori ar fi supuși de ai mei — la credința în <acești> zei. Dau tuturor peregrinilor care se află în imperiu cetățenia romană³, fiind păstrate toate formele de organizare politică cu excepția peregrinilor dedilicii.

P. M. Meyer și S. Kornemann, *Griechische Papyri... zu Giessen* [*Papirusurile grecești de la Giessen*]. Leipzig-Berlin, 1910. vol. I, nr. 40. și P. F. Girard, *Textes de droit romain* [*Texte de drept roman*]; pag. 203—205.

Vz. și nr. 610—612, 621 și 679.

c) Dreptul aplicat cetățenilor romani din Dacia

Locuitorii provinciei Dacia care se bucurau de cetățenia romană aveau același regim juridic cu al cetățenilor romani din Italia, cu o singură excepție: coloniștii romani din Dacia nu puteau avea în materie imobiliară un *dominium ex iure Quiritium* (adică o adevărată proprietate romană), afară numai dacă pămîntul coloniei respective nu căpătase *ius Italicum*, adică dacă nu primise — printr-o ficțiune — calitatea de sol roman, ca și cînd ar fi fost situat în Italia. Care erau instituțiile juridice romane în vigoare după cucerirea Daciei, ne arată jurisconsultul Gaius, care a trăit în veacul al II-lea al e.n., și care, în manualul său juridic numit *Institutiones* [*Instituțiuni*], scris în 161 e.n. (?), face o succintă prezentare a dreptului roman în vigoare în epoca sa.

Cetățenia romană se dobîndea prin naștere, beneficiul legii sau naturalizare. Copiii născuți din părinți cetățeni romani au calitatea de cetățean roman. Dacă unul din părinți nu avea calitatea de cetățean atunci se făcea următoarea distincție: dacă părinții copilului sînt căsătoriți, copilul urmează condiția tatălui din momentul concepției, fără a ține seama de condiția mamei, iar dacă nu se încheiase o căsătorie, copilul urmează

¹ Τὰς ἀτίας.

² Τοὺς λιβέλλους.

³ Δι' ἄωμα, τοῖς συναπασιν ξένοις τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πολιτεῖαν Ῥωμαίων.

condiția mamei din momentul nașterii, indiferent de condiția tatălui. Prin beneficiul legii pot dobîndi cetățenia latinii sau peregrinii care îndeplinesc anumite condițiuni prevăzute de lege, iar prin naturalizare se înțelege un act al puterii de stat prin care se acordă cetățenia romană fie unei singure persoane, fie unei colectivități.

Cetățenii romani se bucură de toate drepturile civile și politice. Din drepturile civile fac parte: *ius conubii*, adică dreptul de a se căsători potrivit legilor romane și *ius commercii*, adică dreptul de a dobîndi și transfera proprietatea civilă, precum și acela de a deveni creditor și debitor prin modurile civile (în *ius commercii* intră și *factio testamenti*, adică dreptul de a dispune prin testament sau a beneficia de dispozițiile testamentare).

Ca drepturi politice cetățenii au dreptul de a fi ostași în legiuni, dreptul de a vota (*ius suffragii*) și de a fi aleși (*ius honorum*).

Calitatea de cetățean roman se pierde fie prin *capitis deminutio maxima*, cînd cetățeanul devine sclav, fie prin *capitis deminutio media*, cînd cetățeanul devine peregrin, de pildă printr-o deportare.

Familia romană în *sens restrins* cuprindea toate persoanele supuse puterii lui *pater familias*. „Numim familie, în sensul propriu al cuvîntului, mai multe persoane ce se află sub puterea unuia singur, supuse fiind acestei puteri sau din natură sau după lege, cum sînt tatăl de familie, mama de familie, fiul de familie, fiica de familie și apoi cei ce urmează acestora cum sînt nepoții, nepoatele ș.a., iar tatăl de familie este acela care are puterea în familie (*qui in domo dominium habet*)” — Ulpian, *Dig.*, 50, 16, 195, 2. Noțiunea de familie are și un *sens mai larg*, desemnînd pe agnați, adică rudele civile: „În sensul obișnuit al cuvîntului numim familie comunitatea tuturor agnaților, căci deși după moartea tatălui de familie fiecare are o familie a sa distinctă, totuși toți cei ce au fost sub puterea unui tată de familie pe drept vor fi socotiți din aceeași familie intrucît se trag din același cămin și neam” (Ulpian, *Dig.*, 50, 16, 195, 2).

Acest sistem familial bazat pe puterea tatălui de familie, face loc, începînd din secolul II e.n., *familiei cognatice*, bazată pe rudenia de sînge, care cuprinde pe toți agnații și în plus pe descendenții prin bărbați, care au suferit o *capitis deminutio*, precum și pe descendenții prin femei.

Familia romană era monogamă, scopul căsătoriei fiind procrearea de copii (*liberorum quaerendorum causa*). După cum arată Engels, „monogamia a fost cea dinții formă de familie întemeiată, nu pe condiții naturale, ci pe condiții economice, și anume pe triumful proprietății private asupra proprietății comunei primitive, formată în mod natural. Domanția bărbatului în familie și procrearea de copii, care nu puteau fi decît ai lui și care erau destinați să-i moștenească averea — iată care au fost singurele scopuri ale căsătoriei monogame...” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, Edit. P.M.R., 1952, pag. 204).

Familia era patriliniară — descendența stabilindu-se după tată — și patrilocală, soția intrînd cu totul în rîndul rudelor soțului, fiind asimilată cu o fiică (*loco filiae*) a acestuia, devenind agnata agnaților și gentilica gentilicilor soțului ei. Formele căsătoriei care făceau pe soție să intre „în mină” soțului erau: *confarreatio*, *usus* și *coemptio*. În secolul al II-lea e.n., aceste moduri cad în desuetudine, lăsînd locul căsătoriei așa-zise libere (*sine manu*). Femeia căsătorită *sine manu* nu intră în puterea soțului ei și nici în familia sa agnatică; ea rămîne în familia sa, în puterea tatălui ei sau în tutela rudelor ei agnatice și dacă posedă avere personală aceasta rămîne în păstrarea ei.

În general, situația femeii în societatea romană era mai bună decît la greci, chiar în cazul căsătoriei *cum manu*. „La romani, — arată Engels, — care, ca viitorii cuceritori ai lumii, aveau concepții mai largi, deși mai puțin rafinate decît grecii, femeia era mai liberă și mai respectată. Romanul socotea drept o cheazăsie suficientă a fidelității soției sale puterea sa de a dispune de viața și moartea ei. Pe lângă aceasta, la romani, femeia putea, la fel ca bărbatul, să desfacă căsătoria după plac” (K. Marx și Fr. Engels, *op. cit.*, pag. 207).

Desfacerea căsătoriei *cum manu* se făcea prin *diffareatio* dacă a fost încheiată prin *confarreatio* și prin *remancipatio*, dacă s-a încheiat prin *coemptio* sau *usus*. Cît privește căsătoria liberă (*sine manu*) aceasta se desface mai ușor, fie prin voința celor doi soți sau numai a unuia din ei sau chiar prin voința ascendentului ce are în puterea sa pe unul din soți.

Puterea lui *pater familias* înceta prin moartea sau *capitis diminutio* fie a tatălui, fie a copilului, prin ajungerea fiului la demnitatea de *flamen* sau a fiicei la aceea de *vestală*, și în fine prin emancipare.

Izvoarele sclaviei erau: nașterea, captivitatea și unele reguli ale dreptului civil, potrivit cărora devenea sclav: cel ce se lăsa vîndut ca sclav de un terț cu intenția ca să-și recapete libertatea și să beneficieze astfel de prețul obținut (*pretii participandi causa*), cel condamnat la moarte sau la muncă silnică (*servi poenae*), femeia liberă care întreține legături cu un sclav, cu toată opunerea stăpînului, ingratiudinea liber-tului etc.

Sclavul (*servus, puer, homo, ancilla, mancipium*) nu era socotit om, ci lucru (*res*). „Sclavii — arată V. I. Lenin — erau considerați de către stăpînii de sclavi ca proprietatea lor, iar legea consfințează acest punct de vedere, privind pe sclavi ca pe un obiect aflat în întregime în posesiunea stăpînului de sclavi“ (V. I. Lenin, *Despre stat*, E.S.L.P., 1953, pag. 13).

Sclavul avea un nume, la care adăuga pe cel al stăpînului (*Davus, L. Aemilii servus*). El era lipsit de orice drepturi, căsătoria lui era socotită o simplă legătură de fapt (*contuberniu.n*). Sclavul nu avea proprietate, orice dobîndea el trecea în patrimoniul stăpînului; de asemenea, nu putea apărea în fața justiției. Cu timpul, sclavii începură să fie folosiți de stăpînii lor în diferite operații cu scop lucrativ; împrumutînd personalitatea stăpînilor lor (*ex persona domini*) sclavii dobîndesc posibilitatea de a-i reprezenta în anumite acte juridice, făcîndu-i creditorii sau debitorii.

Stăpînul avea asupra sclavului un drept de viață și de moarte, care, pe măsură ce numărul sclavilor se împuțina, era mereu îngrădit. După cum arată I. V. Stalin „în orînduirea sclavagistă, baza relațiilor de producție o formează proprietatea stăpînului de robi asupra mijloacelor de producție, cit și asupra producătorului, asupra sclavului, pa care-l poate vinde, cumpăra sau ucide ca pe o vită“ (I. V. Stalin, *Problemele leninismului*, ed. a III-a, E.S.P.L., 1953, pag. 571).

Eliberarea din sclavie se făcea fie potrivit regulilor dreptului civil (cens, *vindicta* sau testament), fie prin mijloace neformale, recunoscute de dreptul pretorian (*inter amicos, per epistolam* etc.). În general, legislația căuta să restrîngă numărul celor ce puteau fi liberați, mai ales în epoca în care sclavaul intra în faza de declin. Libertul (*libertus*) primea numele fostului stăpîn, cu mențiunea de libert și păstrînd numele de sclav ca cognomen (*L. Aemilius, L. 1., Davus*). El datora patronului respect (*obsequium*). servicii (*operae*) și alimente (*bona*).

În primele secole ale erei noastre începe să se dezvolte în imperiul roman colonatul. O parte din cultivatorii liberi sărăciți și chiar sclavi așezați pe mici parcele, cu obligația de a plăti o anumită cotă din produse. „De preferință — spune Engels — aceste mici parcele de pămînt erau date colonilor, care plăteau în schimb o anumită sumă anuală; ei erau legați de pămînt și puteau fi vînduți o dată cu parcela lor; cei-drept, nu erau sclavi, dar nici liberi; nu se puteau căsători cu oamenii liberi, iar căsătorile între dînșii nu erau privite ca legitime, ci ca acelea ale sclavilor, ca un simplu concubinaj (*contubernium*). Ei erau predecesorii iobagilor din evul mediu“ (K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. II, Edit. P.M.R., 1952, pag. 273).

Privitor la materia bunurilor trebuie să facem unele precizări. Terenurile provinciale nu erau susceptibile de o proprietate quiritară și nici de mancipațiune, locuitorii din provincii avînd în general numai posesiunea și uzufructul (*in provinciali solo... dominium populi Romani est vel Caesaris, nos autem possessionem tantum et usumfructum habere videmus* — Gaius, *Instit.*, 2, 7). După cum arată K. Marx „exemplul cel mai clasic al împrejurării că la popoarele antice proprietatea privată asupra pămîntului era condiționată de proprietatea funciară de stat, ni-l oferă proprietatea agrară de la Roma“ (K. Marx, *Schiță a criticii economiei politice*, ed. rusă, Moscova, 1929, pag. 30).

Cît privește celelalte bunuri care formează obiect de proprietate ele aveau regimul cunoscut din dreptul roman; ele puteau fi dobîndite fie prin moduri originare (ocupațiune, *accessio, specificatio* etc.), fie prin moduri derivale, acestea din urmă împărțindu-se în moduri voluntare (mancipațiune, *in iure cessio* și *traditio*) și nevoluntare (uzucapiune, atribuire judecătorească și legea).

În domeniul contractual dreptul roman cunoaște în această epocă: contractele (formale (verbal și literal), reale (*mutuum*, depozit, comodat și gaj) și consensuale (vînzarea, locațiunea, asocierea și mandatul); alături de contracte, existau și diferite feluri de pacte care deși nu au fost recunoscute drept contracte de către dreptul pozitiv au fost totuși sancționate prin acțiuni, cum ar fi pactele adăugate (care modificau unele dispoziții contractuale), pretoriene (sancționate de dreptul pretorian) și legitime (convenția de dotă este singurul pact legitim din epoca noastră).

Delictele erau: furtul, vătămarea integrității corporale, pricinuirea de pagube (*damnum iniuria datum*), amenințarea (metus), cauzarea de prejudicii creditorilor

(*fraus creditorum*) etc. De asemenea se dădeau acțiuni *in factum* pentru infracțiuni mai mărunte cum erau coruperea sclavilor (*actio servi corrupti*), tăierea pe furii a arborelui altcuiva (*actio arborum furtim caesarum*) ș.a.

Succesiunea era de două feluri: legală (*ab intestato*) și testamentară. Succesiunea legală era reglementată fie de dreptul civil (*hereditas*), fie de cel pretorian (*bonorum possessio*). Dreptul civil stabilea diferitele clase de moștenitori potrivit regulilor rudeniei civile (*agnatio*), iar dreptul pretorian, potrivit regulilor rudeniei de singe (*cognatio*). Succesiunea testamentară se deferea prin testament; acesta se putea face în epoca noastră *per aes et libram*, dar o aplicare tot mai mare capătă testamentul pretorian, creat de pretor.

Procesele se judecau după procedura formulară. Guvernatorul dădea formula unui judecător care rezolva pricina *in iudicio*; totuși guvernatorul putea judeca personal pricinile, fără a le mai trimite la judecător (este așa-zisa procedură *extra ordinem*, care — după opinia unora — apare în provincii). În caz de pedeapsă capitală, cetățenii romani puteau face apel la Roma.

670. Diviziunea dreptului

(670) Tot dreptul de care ne folosim privește sau persoanele sau bunurile sau acțiunile. Dar mai întâi să ne ocupăm de persoane.

Gaius, *Instit.*, I, 8.

Vz. și nr. 600

671—678. Condiția persoanelor

(671) În materie de persoane, împărțirea fundamentală a dreptului este următoarea: toți oamenii sînt sau liberi sau sclavi.

Gaius, *Instit.*, I, 9.

(672) Iar dintre oamenii liberi unii sînt ingenui, alții liberiți.

Gaius, *Instit.*, I, 10.

(673) Ingenui sînt cei ce s-au născut liberi; liberiți sînt cei ce au fost eliberați dintr-o legiuită sclavie.

Gaius, *Instit.*, I, 11.

(674) Cît privește libertății, aceștia sînt de trei feluri: sau cetățeni romani sau latini sau liberiți dediticii...

Gaius, *Instit.*, I, 12

(675) Acest drept <latin> a fost dat anumitor cetăți peregrine sau de poporul roman, sau de senat, sau de împărat. Sînt două feluri de acest drept <latin>: unul mai mare¹, altul mai mic². Este mai mare, atunci cînd cetățenii romani ajung să îndeplinească o magistratură sau dregătorie. Este mai mic în cazul în care cei aleși decurioni și cei ce îndeplinesc vreo dregătorie sau magistratură dobîndesc cetățenia romană; acest lucru reiese din mai multe reșcripte imperiale.

Gaius, *Instit.*, I, 95—96.

¹ *Maius est Latium.*

² *Aut minus.*

→ obțin decit. cu ce servita o demnitate sau magistratură

(676) Urmează <și> o altă împărțire privitoare la dreptul persoanelor. Astfel unele persoane nu depind de nimeni¹, iar altele depind de cineva².

Gaius, *Instit.*, I, 48

(677) Pe de altă parte <dintre> persoanele care depind de altcineva, unele sînt în putere³, altele în mînă⁴, altele în stăpînire⁵.

Gaius, *Instit.*, I, 49.

678—681. Situația sclavilor înainte și după eliberare

(678) ... Stăpîinii au asupra sclavilor un drept de viață și de moarte ...

Gaius, *Instit.*, I, 52.

(679) Și astfel legea Aelia Sentia rînduiește ca sclavii care au fost puși de stăpîni, drept pedeapsă, în lanțuri sau care au fost însemnați cu fierul roșu sau care au fost supuși la tortură pentru o vină și au fost găsiți vinovați sau cei care au fost puși să lupte ca gladiatori sau cu animalele... și după aceea au fost eliberați sau de acel stăpîn sau de un altul, să se bucure de acea stare de libertate <de care se bucură> peregrinii dediticii.

Gaius, *Instit.*, I, 13.

(680) Dacă însă sclavul nu a fost pus într-o astfel de stare nenorocită, <atunci> spunem că cel eliberat devine sau roman sau latin.

Gaius, *Instit.*, I, 16.

(681) Căci dacă acest <sclav> îndeplinește aceste trei condiții: să fie mai mare de treizeci de ani și să fie eliberat din dreptul de proprietate quiritară⁶, și printr-o dreaptă și legiuită eliberare, adică prin vindicta⁷, prin cens⁸ sau prin testament⁹, acesta devine cetățean roman, iar dacă lipsește vreunul din aceste <elemente>, va fi latin.

Gaius, *Instit.*, I, 17.

Vz. și nr. 531, 613—615, 625, 682, 709, 710, 752, 785, 787 și 862.

682—690. Condițiile eliberării

(682) Condițiile privitoare la vîrsta sclavului au fost rînduite de legea Aelia Sentia. Potrivit acestei legi, <sclavii> romani mai mici de treizeci de ani nu devin cetățeni romani după eliberare decît dacă au fost eliberați prin vindicta și pentru o pricină legiuită, încuviințată de consiliul <de eliberări>.

Gaius, *Instit.*, I, 18.

¹ *Sui iuris.*

² *Alieno iuri subiectae sunt.*

³ *In potestate.*

⁴ *In manu.*

⁵ *In mancipio.*

⁶ Adică stăpînul avusese asupra sclavului dreptul de proprietate quiritară.

⁷ *Manumissio vindicta* este eliberarea printr-un proces fictiv.

⁸ *Manumissio censu* este eliberarea prin înscrierea sclavului în listele censului.

⁹ *Manumissio testamento* este eliberarea prin testamentul stăpînului.

(683) Este socotită pricină legiuită, cind cineva face eliberarea <sclavului> în fața consiliului, de pildă, pe fiul sau pe fiica¹ sau pe fratele sa² pe soara sa naturală², sau pe sclavul său de casă, sau pe <sclavul> pedagog, pe un sclav pentru a-l face administratorul <său> sau pe o sclavă pentru a o lua în căsătorie³.

Gaius, *Instit.*, I, 19.

(684) Astfel, acel ce eliberează <un sclav> în paguba creditorilor sau a patronului face un act nul, deoarece legea Aelia Sentia se împotrivesc la acordarea libertății <în asemenea condiții>.

Gaius, *Instit.*, I, 36—37.

(685) De asemenea, potrivit aceleiași legi, stăpînul mai mic de douăzeci de ani nu poate elibera decît prin vindicta și pentru o pricină legiuită, incuviințată de consiliu.

Gaius, *Instit.*, I, 38.

(686) Este socotită pricină legiuită de eliberare, de pildă dacă cineva dezrobește pe tatăl⁴ sau pe mama⁵ sa, sau pe sclavul său pedagog, sau pe fratele său de lapte. De asemenea se pot aplica situației de care vorbim cauzele pe care le-am arătat mai sus, privitoare la sclavul mai mic de treizeci de ani. Pe de altă parte, cauzele pe care le-am cercetat privitor la stăpînul mai mic de douăzeci de ani pot fi aplicate și la sclavul mai mic de treizeci de ani.

Gaius, *Instit.*, I, 39.

(687) Întrucît, așadar, prin legea Aelia Sentia s-a hotărît pentru stăpînii mai mici de douăzeci de ani un anumit mod de eliberare <privitor la sclavii lor>, rezultă că <stăpînul> care a implinit paisprezece ani, deși poate să-și întocmească un testament, să-și rînduiască un moștenitor și să lase legate, totuși, nu poate, dacă e mai mic de douăzeci de ani, să dea libertate unui sclav.

Gaius, *Instit.*, I, 40.

(688) Pe lângă acestea, legea Fufia Caninia a rînduit o anumită măsură în eliberările de sclavi prin testament.

Gaius, *Instit.*, I, 42.

(689) Așa, celui ce are mai mult de doi sclavi, dar nu mai mult de zece, îi este îngăduit să elibereze pînă la jumătate din ei; iar celui care va avea mai mult decît zece, dar nu mai mult de treizeci de sclavi, îi este îngăduit să elibereze pînă la o treime din ei. Și celui care va avea mai mult

¹ Este vorba de copiii pe care îi are cineva cu o sclavă și pe care-i eliberează.

² De pildă, un tată are un copil legitim și un copil cu o sclavă. Copilul legitim poate elibera pe fratele său sau pe sora sa naturală, născuți din sclava cu care tatăl său a avut legături intime.

³ O serie de inscripții (CIL, III, 2371, 2096, 7504, 8216) vorbesc de căsătorii între stăpîni și foste slave.

⁴ De pildă, o femeie liberă are un copil cu propriul ei sclav: copilul, urmînd situația mamei, va fi liber și va putea elibera pe tatăl său natural.

⁵ De ex. un sclav instituit succesor dezrobește pe mama sa.

de trezeci de sclavi și nu mai mult de o sută, i se dă puțința să elibereze pînă la un sfert din ei. În sfîrșit, celui care va avea mai mult de o sută <de sclavi>, dar nu mai mult de cinci sute, nu i se îngăduie să elibereze mai mult de a cincea parte din ei...

Gaius, *Instit.*, I, 43.

(690) Iar dispozițiile acestei legi <Fufia Caninia> nu se aplică acelor care eliberează fără testament.

Gaius, *Instit.*, I, 44.

Vz. și nr. 615 și 681

691—692. Consiliul de eliberări

(691) Iar consiliul <de eliberări> este alcătuit la Roma din cinci senatori și din cinci cavaleri romani puberi; în provincii însă <se compune> <din douăzeci de recuperatori¹ cetățeni romani... Iar <sclavii> mai mari de trezeci de ani pot fi eliberați oricînd, chiar și în trecere, de pildă cînd pretorul sau proconsulul² merge la baie sau la teatru.

Gaius, *Instit.*, I, 20.

(692) Și chiar cînd stăpînul mai mic de douăzeci de ani ar vrea să facă din sclavul său un libert de condiție latină, nu este totuși mai puțin îndatorat să facă înaintea consiliului <de eliberări> dovada cauzei <legiuite de eliberare>, pentru ca mai apoi să-l <poată> elibera între prieteni³.

Gaius, *Instit.*, I, 41.

Vz. și nr. 682, 683 și 685.

693—695. Persoane aflate în putestate

(693) De asemenea în putere⁴ se află copiii noștri, concepuți dintr-o căsătorie legiuită... Și astfel cetățenii romani au în putere⁵ pe copiii lor.

Gaius, *Instit.*, I, 55—56.

(694) Alta este situația acelor care ajung la cetățenia romană, cu copiii lor, în temeiul condiției de latini⁶: căci copiii acestora cad în puterea <lor>.

Gaius, *Instit.*, I, 95.

(695) Nu numai copiii firești se află în puterea noastră⁷, ci și cei pe care îi adoptăm.

Gaius, *Instit.*, I, 97.

Vz. și nr. 616—629, 725, 785, 786, 802 și 806.

¹ *Recuperatorii (recuperatores)* erau un fel de jurați.

² Guvernatorul provinciei.

³ *Inter amicos* este un mod neformal de eliberare a sclavilor ce se făcea într-un grup de prieteni, prin simpla exprimare verbală a voinței stăpînului.

⁴ *In potestate.*

⁵ *In potestate.*

⁶ *Latii iure.*

⁷ *In potestate.*

696—697. Persoane aflate în manu

(696) Să ne ocupăm acum de persoanele care se află în mînă¹. Și acest drept este caracteristic cetățenilor romani.

Gaius, *Instit.*, I, 108.

(697) Bărbații și femeile pot deopotrivă să fie în putere² — pe cînd în mînă nu pot fi decît femeile.

Gaius, *Instit.*, I, 109.

Vz. și nr. 726, 728 și 809.

698—705. Căsătoria

(698) Odinioară existau trei moduri de a intra în mîna bărbatului³: *usus*⁴, *confarreatio* și *coemptio*⁵.

Gaius, *Instit.*, I, 110.

(699) Prin *usus* femeia cădea în mîna bărbatului, măritată fiind timp de un an neîntrerupt; în urma acestei posesii de un an <femeia> era oarecum uzucapată <și astfel> trecea în familia soțului, dobîndind condiția de fiică. Legea celor XII table a rînduit însă că dacă vreo femeie n-ar fi voit să cadă în mîna⁶ soțului pe această cale, atunci ea trebuia să plece <de la bărbat> timp de trei nopți în fiecare an și în acest mod întreținea uzucapiunea anului <respectiv>. Dar aceste reguli au dispărut, în parte abrogate de legi, în parte căzute în desuetudine.

Gaius, *Instit.*, I, 111.

(700) Prin *confarreatio*, femeile cad în mîna⁷ bărbatului pe calea unui sacrificiu săvîrșit <în cinstea> lui Iupiter Farreus, cînd se folosește o turtă de grîu⁸, de unde vine și numele de *confarreatio*. Pe lîngă aceasta, pentru realizarea acestui act juridic trebuie să se îndeplinească numeroase alte formalități și să se pronunțe cuvinte solemne și statornicite, înaintea a zece martori. Această instituție juridică este în uz chiar în vremea noastră, căci preoții cei mari⁹, anume acei ai lui Iupiter, Marte și al lui Quirinus¹⁰, precum și conducătorii sacrificiilor¹¹, nu pot fi aleși <în aceste demnități>, dacă nu sînt născuți dintr-o căsătorie făcută prin *confarreatio*, și nu pot obține demnitatea <de preot> dacă nu sînt căsătoriți prin *confarreatio*.

Gaius, *Instit.*, I, 112.

¹ *In manu.*

² *In potestate.*

³ *In manu.*

⁴ Uzucapiunea.

⁵ Cumpărarea.

⁶ *In manu.*

⁷ *In manu.*

⁸ *Farreus panis*

⁹ *Flamines maiores.*

¹⁰ Străveche divinitate italică, de la un timp identificată cu Romulus, întemeietorul Romei.

¹¹ *Reges sacrorum.*

(701) Iar prin cumpărare¹ femeile cad în mina bărbatului printr-o manipulare, adică printr-o vânzare fictivă; înaintea a nu mai puțin de cinci mar-
tori, cetățeni romani și pușeri și a unuia ce ține o balanță² soțul cumpără
pe femeie, care intră în mina³ sa.

Gaius, *Instit.*, I, 113.

(702) Femeia poate de altminteri să contracteze o *coemptio* nu numai cu
soțul său, dar chiar și cu un străin, adică cumpărarea⁴ poate să se facă, fie
în vederea unei căsătorii, fie pentru a se realiza un act fiduciar. Când femeia
face o *coemptio* cu soțul său pentru a dobîndi față de el condiția de fiică,
se spune că a făcut o *coemptio* în vederea unei căsătorii; cînd face o
coemptio înir-un alt scop, fie cu soțul ei, fie cu un străin, de pildă pentru
a se feri <de a cădea> în tutelă, se spune că a făcut o cumpărare⁵ fiduciară.

Gaius, *Instit.*, I, 111.

(703) Aceasta se face astfel: dacă femeia vrea să îndepărteze pe tutorii
pe care îi are pentru a alege un altul, ea face o *coemptio* cu încuviințarea
tutorilor în funcțiune; cumpărătorul⁶ o remancipează celui pe care ea l-a
ales, acesta o eliberează prin *vindicta*, și astfel femeia are ca tutore pe cel
ce o liberează. Acest tutore se numește fiduciar...

Gaius, *Instit.*, I, 115.

(704) Altădată se făcea o *coemptio* fiduciară chiar pentru a se înlocui
un testament, căci, cu unele excepții, femeile nu puteau să-și facă pe atunci
un testament decît lăcînd o *coemptio* urmată de o remancipare și de o
eliberare; nevoia însă de a se recurge la o *coemptio* a fost înlăturată de
senat la propunerea divinizatului <împărat> Hadrian.

Gaius, *Instit.*, I, 115 a.

(705) <Femeia care> face o *coemptio* fiduciară cu bărbatul său dobîn-
dește condiția de fiică, căci pentru orice pricină s-ar afla femeia în mina⁷
bărbatului s-a rînduit că ea va dobîndi condiția de fiică.

Gaius, *Instit.*, I, 115 b.

706—707. Persoane aflate in mancipio

(706) Rămîne să arătăm care persoane sînt în stăpînire⁸. Așadar, toate
persoanele libere, fie de sex bărbătesc, fie femeiesc, care sînt în puterea⁹

¹ *Coemptio*

² *Libripens.*

³ *In manu.*

⁴ *Coemptio.*

⁵ *Coemptio.*

⁶ *Coemptionator.*

⁷ *In manu.*

⁸ *In mancipio.*

⁹ *In potestate.*

tatălui, pot fi mancimate de acesta în același chip în care pot fi mancimate sclavii.

Gaius, *Instit.*, I, 116 și 117.

(707) La fel este situația cu privire la persoanele care sînt în mîna bărbatului, căci femeile pot fi mancimate de cumpărătorii în același chip în care copiii sînt mancimate de părintele <lor>...

Gaius, *Instit.*, I, 118.

708—711. Mancipațiunea

(708) După cum am văzut mai înainte, mancipațiunea este o vînzare fictivă, care e caracteristică cetățenilor romani. Ea se face în acest chip: după ce au fost adunați cinci martori, cel puțin, toți cetățeni romani și puberi, și pe deasupra o altă persoană îndeplinind aceleași condiții, care să țină un cîntar de aramă și care se numește *libripens* [cel ce ține balanța], dobînditorul, ținînd lucrul, spune: „Declar că acest sclav este al meu potrivit dreptului quiritar; fie-mi el dobîndit prin această aramă și prin acest cîntar de aramă”; apoi lovește cîntarul cu bucala de aramă și o dă vînzătorului, oarecum în chip de preț.

Gaius, *Instit.*, I, 119.

(709) În acest chip se mancipează și sclavii și persoanele libere: în același chip se mancipează și animalele care sînt bunuri *mancipi*³, cum ar fi boii, caii, călîrii, măgarii; de asemenea fondurile, alît orășenești, cît și de la țară, care și ele sînt bunuri *mancipi*, așa cum sînt fondurile italice.

Gaius, *Instit.*, I, 120.

(710) Manciparea fondurilor se deosebește de manciparea celorlalte lucruri numai prin aceea că sclavii sau persoanele libere, de asemenea animalele care sînt bunuri *mancipi*, nu pot fi mancimate decît dacă sînt de față, așa încît dobînditorul trebuie să ia în slăpînire ceea ce i se mancipează. De aici vine numele de mancipare, lucrul fiind luat cu mîna⁴. Dimpotrivă, fondurile pot fi mancimate chiar dacă ele nu se află la locul mancipării.

Gaius, *Instit.*, I, 121.

(711) Se folosește arama și cîntarul pentru că odinioară nu se folosea decît moneda de aramă... și valoarea și puterea <de circulație> a acestei monezi erau determinate nu de număr, ci de greutate... deci cel ce dădea altuia o sumă de bani nu o socotea, ci o cîntărea.

Gaius, *Instit.*, I, 122.

Vz. și nr. 261 — 263, 654, 656, 657, 757, 791 — 793.

¹ *In manu.*

² *Coemptioatores*: adică de bărbații lor care au dobîndit puterea (*manus*) prin *coemptio* sau de acele persoane care au dobîndit puterea (*manus*) printr-o *coemptio* fiduciară.

³ Bunuri mai de preț legate de producția agricolă romană.

⁴ *Manu capitur.*

712—718. *Modurile prin care o persoană încetează de a mai depinde de altu.*

(712) Să vedem acum în ce chip cei ce depind de o altă persoană sînt scoși din dependența față de această persoană.

Gaius, *Instit.*, I, 124.

(713) Și mai întîi să ne ocupăm de acei ce se află în putere¹.

Gaius, *Instit.*, I, 125.

(714) În ce chip sînt eliberați sclavii din putere, se poate vedea din cele arătate la eliberarea sclavilor.

Gaius, *Instit.*, I, 126.

(715) Iar cei ce se află în puterea² tatălui nu mai depind de nimeni³ după moartea acestuia. Trebuie să facem însă următoarea distincție: după moartea tatălui, fiii și fiicele sale nu mai depind absolut de nimeni, dar murind bunicul nu toți nepoții și nepoatele încetează de a mai depinde de cineva, ci numai aceia care după moartea bunicului nu vor cădea în puterea tatălui lor. De pildă, dacă murind bunicul, tatăl lor trăiește și a fost în puterea tatălui său⁴, atunci, după moartea bunicului, ei ajung în puterea tatălui lor: dacă însă acela⁵ sau murise la moartea bunicului sau ieșise din puterea tatălui, atunci aceștia, fiindcă nu pot cădea în puterea lui⁶, devin persoane care nu depind de nimeni.

Gaius, *Instit.*, I, 127.

(716) Copiii încetează de asemenea să mai fie sub puterea părintească prin emancipare: dar ieșirea de sub puterea părintească cere pentru fii trei mancipări, în timp ce pentru ceilalți descendenți de sex masculin sau feminin ajunge o singură mancipațiune. Textul din legea celor XII table: „Dacă tatăl a vîndut de trei ori pe fiul său, fiul să fie eliberat de sub puterea părintească” nu vorbește de trei mancipări decît pentru fiu. Această are loc în felul următor: tatăl mancipează pe fiul său unui tîrț; acesta îl eliberează prin *vindicta*. Fiul recade astfel sub putere părintească. Tatăl îl mancipează din nou aceleiași persoane sau alteia (obiceiul este de a-l mancipa aceleiași persoane), care-l eliberează din nou prin *vindicta*. Din nou fiul recade în puterea părintească. A treia oară tatăl îl mancipează aceleiași persoane, sau alteia (obiceiul este să-l mancipeze aceleiași persoane) și această mancipare îl face să iasă din puterea părintească, cu toate că fiul nu este încă eliberat și se găsește în stăpînire⁷.

Gaius, *Instit.*, I, 132.

(717) Femeile ies din mîna⁸ bărbatului prin aceleiași moduri prin care fiicele de familie sînt liberate din puterea tatălui; la fel cum fiicele de

¹ *In potestate.*

² *In potestate.*

³ *Sui iuris.*

⁴ Adică bunicul copiilor.

⁵ Deci tatăl copiilor

⁶ Adică a tatălui

⁷ *In mancipio.*

⁸ *Manus.*

familie ies din puterea părintească printr-o singură mancipațiune, tot așa femeile ies din mîna¹ soțului printr-o singură mancipațiune, și dacă în urma acestei mancipări sînt eliberate, ele nu mai depind de nimeni.

Gaius, *Instit.*, I, 137.

(718) Intrucît cei ce se află în puterea cuiva² sînt oarecum socoliți ca sclavi, ei încetează de a mai depinde de cineva pe calea eliberării prin *vindicta*, prin *cens* sau *testament*.

Gaius, *Instit.*, I, 138.

Vz. și nr. 421, 630--721 și 803

719—721. *Adopțiunea*

(719) Iar adopțiunea se face în două chipuri: sau înaintea poporului sau înaintea unui magistrat, de pildă a pretorului.

Gaius, *Instit.*, I, 98.

(720) Înaintea poporului adoptăm pe cei ce nu depind de nimeni³... <iar> prin puterea magistratului adoptăm pe cei ce se află în puterea părinților...⁴.

Gaius, *Instit.*, I, 99.

(721) ... Ascendenții pierd de asemenea puterea cînd dau pe descendenții lor în adopție. Pentru adopția fiului se purcede la trei mancipațiuni legate de două eliberări, în același chip cum un tată de familie liberează un fiu din puterea sa pentru a-l face independent. După aceasta fiul este remancipat tatălui de familie, față de care adoptatorul revendică apoi copilul ca fiind al său; tatăl neîmpotrivindu-se, pretorul atribuie pe fiu celui care-l revendică. Sau încă — fără ca să se fi remancipat copilul — adoptatorul îl revendică față de terțul care-l are în stăpînire⁵, după a treia mancipare, dar este mai bine ca fiul să fie remancipat tatălui.

Pentru adopția oricărui alt descendent de sex bărbătesc sau femeiesc o singură mancipațiune ajunge, și la fel se remancipează sau nu se remancipează ascendentului. În provincii aceste operații au loc înaintea guvernatorului

Gaius, *Instit.*, I, 134.

Vz. și nr. 631 și 634—637

722—739. *Tutela și curatela*

(722) Să trecem acum la o altă împărțire. Dintre persoanele care nu sînt nici în putere⁶, nici în mînă⁷ și nici în stăpînire⁸ unele sînt sau sub

¹ *Manus*.

² *Qui in causa mancipii sunt*.

³ Este vorba de așa zisa *adrogatio*, ce se făcea înaintea adunărilor populare, mai apoi înaintea lictorilor, reprezentînd diferite triburi.

⁴ Este vorba de *adoptio* ce se făcea înaintea magistratului și care privea numai persoanele *alieni iuris*.

⁵ *In mancipio*.

⁶ *In potestate*.

⁷ *In manu*.

⁸ *In mancipio*.

tutelă sau sub curatelă... Să vedem aşadar care persoane sînt sub tutelă, care sub curatelă... Şi mai întii să ne ocupăm de acele <persoane> care se află sub tutelă.

Gaius, *Instit.*, I, 142—143.

(723) Şi astfel s-a îngăduit părinţilor să dea, prin testament, copiilor pe care-i au, tutori <şi anume> copiilor impuberi de sex bărbătesc, iar celor de sex femeiesc de orice vîrstă ar fi, şi chiar cînd ar fi căsătorite; căci strămoşii noştri au voit ca femeile, deşi împlinite ca vîrstă, să fie — din pricina uşurinţei sufleteşti — sub tutelă.

Gaius, *Instit.*, I, 144.

(724) Şi astfel dacă cineva a lăsat prin testament un tutore fiului sau fiicei sale, şi amîndoi au ajuns la pubertate, fiul încetează să mai aibă tutore, dar fiica rămîne mai departe sub tutelă.

Gaius, *Instit.*, I, 145.

(725) Iar nepoţilor şi nepoatelor putem să le dăm un tutore prin testament, dacă după moartea noastră nu vor cădea în puterea tatălui.

Gaius, *Instit.*, I, 146.

(726) Se poate da un tutore soţiei ce se găseşte în mîna¹ bărbatului, apoi fiicei, de asemenea nurorii ce se află în mîna fiului, apoi şi nepoatei.

Gaius, *Instit.*, I, 148.

(727) Iar tutorele poate fi constituit în chipul cel mai just prin această formulă: „Dau fiilor mei ca tutore pe Lucius Titius“. Dar şi dacă se scrie: „Titius să fie tutore pentru copiii mei sau pentru soţia mea“, se socoteşte că tutorele a fost bine constituit.

Gaius, *Instit.*, I, 149.

(728) Totuşi femeii ce se află în mîna² bărbatului i s-a recunoscut dreptul de a-şi alege tutorele³, adică i s-a îngăduit să-şi aleagă tutorele pe care-l vrea. <Această putinţă i s-a acordat> în forma următoare: „Dau Tiţiei, soţia mea, dreptul de a-şi alege un tutore“. Femeia poate atunci să-şi aleagă tutorele, fie pentru toate afacerile ei, fie pentru una sau două.

Gaius, *Instit.*, I, 150.

(729) De altminteri, această alegere poate să-i fie îngăduită în chip deplin sau într-un chip restrîns.

Gaius, *Instit.*, I, 151.

(730) În chip deplin, prin formula pe care am arătat-o. În chip restrîns, prin formula următoare: „Dau Tiţiei, soţiei mele dreptul de a-şi alege tutorele o singură dată“ sau „Îi dau dreptul numai de două ori“.

Gaius, *Instit.*, I, 152.

¹ *In manu.*

² *In manu.*

³ *Tutoris optio.*

(731) Între aceste două posibilități se află numeroase deosebiri. Dacă dreptul de alegere este total, femeia poate alege un tutore o dată, de două ori, de trei ori, și de mai multe ori; cu un drept de alegere restrâns femeia nu poate să aleagă un tutore mai mult de o dată, dacă dreptul i-a fost dat numai pentru o singură dată, sau mai mult de două ori, dacă dreptul de alegere i-a fost dat numai de două ori.

Gaius, *Instit.*, I, 153.

(732) Se numesc „dați”¹ tutorii arătați nominal în testament și „aleși”², cei ce sînt aleși de femeie.

Gaius, *Instit.*, I, 154.

(733) Iar dacă unora nu li s-a lăsat un tutore prin testament aceștia le sînt tutori — potrivit legii celor XII table — agnații; <acești> tutori se numesc legitimi.

Gaius, *Instit.*, I, 155.

(734) Potrivit aceleiași legi a celor XII table, tutela libertelor și liberților impuberi aparține patronilor și copiilor lor. Această tutelă se numește tutelă legitimă.

Gaius, *Instit.*, I, 165.

(735) Dacă cuiva nu i s-a lăsat tutore, la Roma i se dă unul potrivit legii Atilia, de pretorul urban și de cea mai mare parte din tribunii plebei: acesta se numește <tutore> atilian, iar în provincii este dat de guvernatorii provinciilor, potrivit legii Iulia și Titia.

Gaius, *Instit.*, I, 185.

(736) Iar cînd <copiii> de sex bărbălesc devin puberi, sînt liberați de sub tutelă. Sabinus și Cassius, precum și alți dascăli ai noștri, socotesc puberi pe acel care-și dovedește pubertatea prin înfățișarea trupească, adică pe acel ce poate procrea... dar profesorii celeilalte școli socotesc că este puber cel ce a împlinit paisprezece ani.

Gaius, *Instit.*, I, 196.

(737) Curatorii sînt sau legitimi, aceștia sînt curatorii dați potrivit legii celor XII table, sau honorari, adică acei rînduiți de pretor³.

Ulpian, *Regulae*, XII, 1.

(738) Legea celor XII table hotărăște ca nebunul sau risipitorul căruia i-a fost oprită <administrarea bunurilor> să fie sub curatelă...

Ulpian, *Regulae*, XII, 2.

(739) Pe lingă aceasta se dă un curator și aceluia care, puber fiind, nu poate să aibă grijă cum se cuvine de treburile lui.

Ulpian, *Regulae*, XII, 4.

Vz. și nr. 420, 638, 639, 642, 643, 800 și 801.

¹ *Dativi.*

² *Optivi.*

³ Sînt numiți curatori honorari curatorii rînduiți de pretor, deoarece pretura este un *honos* (demnitate, dregătorie).

740—755. Felurile bunurilor cetățenilor romani

(740) Am cercetat în cartea de mai sus dreptul persoanelor, acum să ne ocupăm de bunuri. Ele sînt sau în patrimoniul nostru sau în afara patrimoniului nostru.

Gaius, *Instit.*, II, 1.

(741) Bunurile se împart în două clase fundamentale: unele sînt de drept divin, altele de drept omenesc.

Gaius, *Instit.*, II, 2.

(742) Sînt de drept divin, de pildă, bunurile sacre și religioase.

Gaius, *Instit.*, II, 3.

(743) Sînt sacre bunurile care au fost hărăzite zeilor de sus; sînt religioase, cele dedicate zeilor Mani.

Gaius, *Instit.*, II, 4.

(744) Dar este socotit sacru numai ceea ce a fost hărăzit <ca atare> prin hotărîrea poporului roman, de pildă printr-o lege votată în acest scop sau de un senatus-consult. Dimpotrivă, prin voința noastră facem un loc religios, cînd îngropăm pe cineva pe locul nostru, numai dacă îngroparea celui răposat ne privea pe noi.

Gaius, *Instit.*, II, 5.

(745) Bunurile sacre de asemenea, ca zidurile și porțile <orașelor>, sînt oarecum de drept divin.

Gaius, *Instit.*, II, 8.

(746) Ceea ce este de drept divin nu face parte din patrimoniul nimănu; cît privește bunurile de drept omenesc, cele mai multe aparțin unei persoane, dar ele pot de asemenea să nu aparțină nimănu: bunurile ereditare, <de pildă>, înainte de a exista un moștenitor, nu aparțin nimănu.

Gaius, *Instit.*, II, 9.

(747) Bunurile de drept omenesc sînt publice sau private.

Gaius, *Instit.*, II, 10.

(748) Cele publice nu fac parte din patrimoniul cuiva, deoarece sînt socotite ca fiind proprietatea colectivității. Bunurile private sînt acelea care aparțin diferitor indivizi.

Gaius, *Instit.*, II, 11.

(749) Pe de altă parte, unele bunuri sînt corporale, altele necorporale.

Gaius, *Instit.*, II, 12.

(750) Sînt corporale bunurile ce pot fi atinse, cum ar fi pămîntul, un sclav, o haină, aurul, argintul și nenumărate alte lucruri.

Gaius, *Instit.*, II, 13.

(751) Sînt necorporale bunurile ce nu pot fi atinse, cum ar fi cele ce constau într-un drept, de pildă, o moștenire, un uzufruct, obligațiile oricum ar fi fost contractate. Și nu interesează dacă o moștenire cuprinde bunuri corporale, dacă fructele culese de pe un fond sînt corporale, dacă ceea ce este datorat în temeiul unei obligații este foarte adesea corporal, cum ar fi un fond de pămînt, un sclav, argintul, deoarece însuși dreptul de moștenire, de uzufruct sau de creanță este incorporeal. În numărul bunurilor încorporale intră drepturile asupra fondurilor urbane sau rurale. Drepturile asupra fondurilor urbane sînt, de pildă, cele ce ne îngăduie să ridicăm mai sus casa noastră... Drepturile asupra fondurilor rurale sînt, de pildă, dreptul de drum¹, de trecere², de mînare a turmelor³... aceste drepturi asupra fondurilor rurale și urbane se numesc servituți.

Gaius, *Instit.*, II, 14.

(752) Mai există și o altă împărțire a bunurilor: unele sînt bunuri *mancipi*, altele *nec Mancipi*. Bunuri *mancipi* sînt, de pildă, fondurile pe pămîntul italic, de asemenea clădirile pe pămîntul italic, de asemenea sclavii și acele animale care obișnuit poartă povara pe gîtul sau pe spatetele lor, cum sînt boii, caii, măgarii, călirii; de asemenea servituțile prediale rustice.

Gaius, *Instit.*, II, 14 a.

(753) Deasemenea fondurile stipendiare și tributare sînt <și ele> bunuri *nec Mancipi*.

Gaius, *Instit.*, II, 15.

(754) De asemenea animalele sălbatice sînt bunuri *nec Mancipi*, precum sînt urșii, lei.

Gaius, *Instit.*, II, 16.

(755) De asemenea aproape toate bunurile încorporale sînt *nec Mancipi*, afară de servituțile prediale rustice.

Gaius, *Instit.*, II, 17.

Vz. și nr. 321, 814 și 844.

756—788. Dobîndirea bunurilor

(756) Bunurile *nec Mancipi* sînt înstrăinate, de plin drept, prin transfer...³

Gaius, *Instit.*, II, 19.

¹ *Via.*

² *Iter.*

³ *Actus*

⁴ *Traditio*

(757) Iar cele *mancipi* sînt înstrăinate prin mancipațiune.

Gaius, *Instit.*, II, 22

(758) Că bunurile necorporale nu pot fi înstrăinate prin transfer, este evident.

Gaius, *Instit.*, II, 28

(759) Servituțile prediale urbane pot face obiectul numai unei *in iure cessio*¹, pe cînd servituțile prediale rustice pot fi chiar mancipate.

Gaius, *Instit.*, II, 29.

(760) Uzufructul poate face obiectul unei *in iure cessio*. Proprietarul poate, printr-o *in iure cessio*, să treacă uzufructul asupra lucrului său unui terț, așa încît să păstreze nuda proprietate și terțul să aibă uzufructul. Dacă uzufructuarul transferă printr-o *in iure cessio* dreptul său proprietarului, el își pierde uzufructul, care se reîntoarce la proprietate. Dar dacă îl cedează altuia decît proprietarului, el păstrează dreptul său, căci se socotește că această cedare este lipsită de urmări.

Gaius, *Instit.*, II, 30.

(761) Întrucît uzufructul poate fi stabilit asupra oamenilor sau asupra oricăruia animal, trebuie să conchidem că asemenea uzufructuri pot fi stabilite și în provincii printr-o *in iure cessio*.

Gaius, *Instit.*, II, 32

(762) Afirmația că uzufructul nu se poate constitui decît pe calea unei *in iure cessio* nu e o afirmație temerară, măcar că <uzufructe> se realizează și prin mancipațiune, întrucît se poate mancipa un bun reținîndu-se uzufructul: căci <în acest caz> nu uzufructul însuși face obiectul mancipațiunii, ci <acesta> reținîndu-se atunci cînd se mancipează bunul, se ajunge la rezultatul că uzufructul aparține unei persoane, iar nuda proprietate alteleia.

Gaius, *Instit.*, II, 33.

(763) Urmează să arătăm că la peregrini există un singur fel de proprietate: sau cineva e proprietar sau nu este proprietar. Altfădată aceasta era situația de drept și la romani: sau cineva era proprietar după dreptul quiritar², sau nu era proprietar; mai apoi însă proprietatea s-a împărțit, încît cineva poate fi proprietar, fie după dreptul quiritar, fie după cel pretorian³.

Gaius, *Instit.*, II, 40.

(764) Așa, dacă îți voi transmite un bun nu prin mancipațiune și nici pe calea de *in iure cessio*, ci printr-o simplă remitere⁴, vei avea bunul în

¹ *In iure cessio* este un mijloc formal de transferare a proprietății ce constă dintr-un proces fictiv.

² Adică după vechiul drept roman; *Quirites* este o veche denumire a romanilor.

³ Proprietatea quiritară este garantată de dreptul civil, iar proprietatea pretoriană (*in bonis esse*) este o simplă posesiune ocrotită de dreptul pretorian, care se poate transforma în proprietate civilă, după scurgerea termenului de *usucapio*.

⁴ *Traditio*.

proprietate pretoriană <și> va rămîne în proprietatea mea quiritară pînă cînd tu, prin posesie, îl vei uzucapa. O dată însă trecut termenul de uzucapiune, bunul începe deplin drept să-ți aparțină și după dreptul pretorian, și după dreptul quiritar, întocmai ca și cum ți-ar fi fost mancipat sau transmis printr-o *in iure cessio*.

Gaius, *Instit.*, II, 41.

(765) Uzucapiunea bunurilor mobile se desăvîrșește într-un an, iar a unui fond și a clădirilor în doi ani, așa cum s-a rînduit prin legea celor XII table.

Gaius, *Instit.*, II, 42

(766) Putem uzucapa chiar bunurile *mancipi* și *nec mancipi* care ne-au fost transferate de un neproprietar, cu condiția ca să le fi dobîndit de bună-credință, socotind că cel care ni le-a transferat era proprietar.

Gaius, *Instit.*, II, 43.

(767) Această regulă pare a se fi introdus pentru ca proprietatea să nu rămînă prea multă vreme în nesiguranță; sorocul de un an sau de doi ani care este hărăzit posesorului pentru uzucapiune fiind îndestulător pentru ca proprietarul să-și poată controla bunul său.

Gaius, *Instit.*, II, 44.

(768) Dar sînt cazuri cînd posesorul bunului altuia nu poate uzucapa chiar dacă este de bună-credință; aceasta se întîmplă cînd se posedă un bun furat sau dobîndit prin violență, căci uzucapiunea lucrului de furat este interzisă de legea celor XII table, iar aceea a lucrului dobîndit prin violență de legea Iulia și Plautia.

Gaius, *Instit.*, II, 45.

(769) Altădată de asemenea — în temeiul unei dispoziții a legii celor XII table — nu se puteau uzucapa bunurile *mancipi* ale unei femei puse sub tutela agnaților săi¹ decît întrucît remiterea² a fost făcută chiar de femeie cu încuviințarea³ tutorelui.

Gaius, *Instit.*, II, 47.

(770) Cînd se spune în mod obișnuit că uzucapiunea lucrurilor furate sau dobîndite prin violență este oprită de legea celor XII table, nu se înțelege că hoțul sau posesorul prin violență nu va putea el însuși uzucapa (căci pe el o altă pricină îl împiedică să uzucapeze, anume reaua sa credință), ci că nici o altă persoană nu va putea uzucapa, chiar de va fi cumpărat acel lucru cu bună-credință.

Gaius, *Instit.*, II, 49

(771) Drept aceea, în materia mobilă greu se întîmplă ca posesorul de bună-credință să poată uzucapa, căci cel care a vîndut și transmis lucrul

¹ Rudele civile.

² *Traditio*.

³ *Auctoritas*.

altuia săvârşeşte un furt; la fel stau lucrurile dacă bunul a fost transmis în temeiul unei alte cauze. Sînt cazuri cînd acestea nu se întîmplă: de pildă, un lucru a fost împrumutat, închiriat sau dat în depozit defunctului; dacă moştenitorul — crezînd că acest bun ţine de moştenirea sa — îl vinde sau îl dăruieşte, el nu săvârşeşte nici un furt. La fel dacă cel care are uzufructul asupra unui sclav vinde sau dăruieşte copilul născut din această sclavă, în credinţa că şi copilul îi aparţine, el nu săvârşeşte nici un furt, căci nu poate fi furt fără intenţia de a fura.

Gaius, *Instit.*, II, 50.

(772) Aşadar, din cele spuse mai sus rezultă că unele bunuri sînt înstrăinate potrivit dreptului natural, precum sînt cele ce se înstrăinează printr-o remitere¹. Alte bunuri se înstrăinează potrivit dreptului civil, căci manciparea, *in iure cessio* şi uzucapiunea constituie un drept specific cetăţenilor romani.

Gaius, *Instit.*, II, 63.

(773) Totuşi nu numai cele dobîndite de noi prin transfer devin ale noastre potrivit dreptului natural, ci şi cele pe care le dobîndim prin ocupaţie, pentru motivul că înainte nu au fost ale nimănui, precum sînt cele căpătate din pămînt, din mare, din văzduh.

Gaius, *Instit.*, II, 66.

(774) Şi astfel, dacă vom prinde un animal sălbatic sau o pasăre sau un peşte <sau> orice ar fi fost astfel prins, devine pe dată proprietatea noastră şi rămîne în proprietatea noastră atît timp cît se află sub paza noastră.

Gaius, *Instit.*, II, 57.

(775) Şi cele pe care le luăm ca pradă de la duşmani devin ale noastre după dreptul natural.

Gaius, *Instit.*, II, 69

(776) De asemenea ceea ce se adaugă <terenului> nostru prin aluviune devine proprietatea noastră prin acelaşi drept <natural>; se socoteşte dobîndit prin aluviune ceea ce un rîu adaugă, puţin cite puţin, ogorului nostru, așa încît nu putem stabili cît şi cînd se adaugă.

Gaius, *Instit.*, II, 70

(777) Dacă însă un rîu a rupt o parte din ogorul tău şi a adus-o lîngă ogorul meu, această parte rămîne a ta.

Gaius, *Instit.*, II, 71

(778) Pe lîngă aceasta, ceea ce se clădeşte pe pămîntul nostru de cineva, măcar că acela ridică clădirea în numele său, devine al nostru potrivit dreptului natural; deoarece <ceea ce e clădit> la suprafaţă trece <proprietarului> fondului.

Gaius, *Instit.*, II, 73

¹ Traditio.

(779) Cu atât mai mult se aplică această <regulă> pomului pe care cineva l-a sădit pe terenul nostru, dacă a cuprins pământul cu rădăcinile.

Gaius, *Instit.*, II, 74.

(780) La fel se întâmplă și cu griul care a fost semănat de altcineva pe ogorul nostru.

Gaius, *Instit.*, II, 75

(781) Dar dacă cerem de la el terenul sau clădirea și nu voim să-i plătim cheltuielile făcute cu clădirea sau cu sădirea sau cu semințele, acesta va putea să respingă cererea noastră printr-o excepție de *dol*, deoarece a fost posesor de bună-credință¹.

Gaius, *Instit.*, II, 76.

(782) S-a rînduit în temeiul <aceluiași> principiu că dacă cineva a scris pe papirusul sau pergamentul meu chiar cu litere de aur, îmi aparține mie <ceea ce s-a scris>, deoarece scrierea trece <proprietarului> papirusului sau pergamentului. Și astfel, dacă voi cere acele cărți sau pergamente <și> nu voi plăti cheltuielile scrisului, <plîngerea> mea va fi respinsă printr-o excepție de *dol*.

Gaius, *Instit.*, II, 77.

(783) Iar dacă cineva a pictat un chip pe o tăblie a mea, situația este alta; se spune că tăblia trece pictorului.

Gaius, *Instit.*, II, 78.

(784) Iar dacă vei face din strugurii sau măslinile sau grăunțele mele, vin sau untdelemn sau făină, se pune întrebarea acel vin, untdelemn sau făină este a mea sau a ta? De asemenea dacă ai făcut un vas din aurul sau argintul meu... de asemenea dacă ai făcut o haină din lîna mea, sau din vinul și mierea mea ai făcut o băutură²... unii socotesc că trebuie să se ia în considerație materia sau substanța; anume, a cui a fost materia a aceluia este și lucrul care a fost făcut. Această opinie o susțin Sabinus și Cassius. Alții însă socotesc că lucrul aparține aceluia care l-a făcut...

Gaius, *Instit.*, II, 79.

(785) Noi dobîndim <proprietatea> nu numai prin noi înșine dar și prin persoanele aflate în puterea noastră...; prin sclavii asupra cărora noi avem un drept de uzufruct, și încă prin oamenii liberi sau prin sclavii altuia, pe care-i posedăm de bună-credință. Să cercetăm cu grijă aceste diferite cazuri particulare.

Gaius, *Instit.*, II, 86.

(786) Deci ceea ce descendenții pe care îi avem în putere și ceea ce sclavii noștri dobîndesc prin mancipațiune sau primesc prin remitere³ ceea

¹ Cu alte cuvinte posesorul de bună-credință pierde construcția făcută pe terenul altuia, dar are dreptul la despăgubiri.

² *Mulsum*.

³ *Traditio*.

ce ei stipulează sau dobîndesc în temeiul unei cauze oarecare, toate acestea sînt ale noastre, <căci> într-adevăr acela care se află în puterea noastră nu poate avea nimic al său propriu. Dacă deci a fost instituit ca moștenitor, el nu poate primi moștenire decît cu încuviințarea noastră, dar moștenirea pe care o va primi cu încuviințarea noastră ne revine ca și cum am fi fost noi înșine instituți moștenitori. Desigur, la fel dobîndim un legat prin acești <intermediari>.

Gaius, *Instit.*, II, 87.

(787) Trebuie totuși să știm că dacă un sclav aparține în același timp unui proprietar pretorian și unui proprietar quiritar, în toate aceste cazuri <sclavul> dobîndește pentru proprietarul pretorian.

Gaius, *Instit.*, II, 88.

(788) Căci nu numai proprietatea o dobîndim prin cei ce sînt sub puterea noastră, dar și posesia; într-adevăr se socotește că noi posedăm orice lucru a cărui posesie au obținut-o aceștia și prin urmare uzucapiunea se realizează prin mijlocirea lor.

Gaius, *Instit.*, II, 89.

Vz. și nr. 613, 678, 859 și 862.

789—811. Succesiunea testamentară

(789) Moștenirile sînt de două feluri, testamentare și *ab intestato*¹...

Gaius, *Instit.*, II, 99

(790) La început au fost două feluri de testamente: unul înaintea comițiilor calate, care se țineau de două ori pe an pentru întocmirea testamentelor; altul înaintea armatei², anume cînd se luau armele pentru război. Într-adevăr, se numește *procinctus* armata echipată și sub arme. Deci un testament se făcea în vreme de pace și liniște, celălalt cînd trebuia să se meargă la război.

Gaius, *Instit.*, II, 101.

(791) Mai tirziu a apărut un al treilea fel de testament, care se întocmește prin aramă și balanță³. Dacă cel care nu-și făcuse testamentul comițial sau *in procinctu* se simțea amenințat de o moarte neașteptată, <atunci> el mancipa unui prieten *familia* sa, adică patrimoniul său, cu rugămîntea ca, după moartea sa, să dea fiecăruia ceea ce voise el. Acest testament se numește „prin aramă și balanță“, deoarece se făcea prin mancipație.

Gaius, *Instit.*, II, 102.

(792) Cele dintîi două forme de testament au căzut în desuetudine, rămînînd în vigoare cel ce se făcea prin aramă și balanță. Rînduiala sa este

¹ Moștenirea *ab intestato* este moștenirea legală, a cărei devoluțiune este reglementată de lege.

² *In procinctu*.

³ *Per aes et libram*.

totuși deosebită <acum> de cum era odinioară. Odinioară cumpărătorul patrimoniului¹, adică cel care dobîndea prin mancipație de la testator *familia*, lua rangul unui moștenitor și de aceea testatorul îi încredința să dea fiecăruia ceea ce voise el să dea. În zilele noastre, dimpotrivă, testatorul instituie în testamentul său un moștenitor care va plăti legatele; apoi o altă persoană intervine, de formă, drept cumpărător al patrimoniului², ca o imitare a vechilor reguli.

Gaius, *Instit.*, II, 103.

(793) Lucrurile se petrec astfel: cel ce testează, după ce a scris tăblițele testamentului său, mancipiază patrimoniul³ său unui terț, chemînd cinci martori, cetățeni romani și puberi, și un cantaragiu⁴, ca în orice mancipație. Cel ce cumpără patrimoniul⁵ folosește aceste cuvinte: „Afirm că patrimoniul⁶ și averea⁷ ta sînt la dispoziția ta și în paza mea, și pentru ca tu să-ți poți face testamentul potrivit legii obștești, fie-mi mie dobîndiie prin această bucată de aramă“; iar alții adaugă: „și prin această balanță de aramă“. Apoi lovește balanța cu bucata de aramă și o dă testatorului în loc de preț. Apoi testatorul, ținînd în mină tăblițele testamentului, spune următoarele: „Aceste bunuri, precum sînt trecute în scris pe aceste tăblițe acoperite cu ceară, așa le dau, așa le las, așa le testez și astfel voi, cetățeni, să-mi dați mărturia voastră“.

Aceasta este ceea ce se numește *nuncupatio*, căci *nuncupare* înseamnă „a spune în auzul tuturor“, ori se pare că testatorul prin aceste cuvinte generale arată și întărește ceea ce în chip oșebit a scris în tăblițele testamentului.

Gaius, *Instit.*, II, 104.

(794) Totuși pentru ca testamentul să fie valabil după dreptul civil, nu este de ajuns să se păstreze regulile pe care le-am arătat cu privire la vînzarea patrimoniului⁸, la martori și la declarații.

Gaius, *Instit.*, II, 115.

(795) Trebuie mai întîi de toate să se cerceteze dacă instituirea de moștenitor a fost făcută cu solemnitatea cerută, căci, dacă instituirea nu este astfel făcută, nu e de nici un folos să se treacă la vînzarea patrimoniului⁹ testatorului, să se adune martorii și să se facă declarațiile testamentare, precum am spus mai sus.

Gaius, *Instit.*, II, 116.

¹ *Familia*.

² *Familia*.

³ *Familia*.

⁴ *Libripens*.

⁵ *Familiae emptor*.

⁶ *Familia*.

⁷ *Pecunia*. Termenul familia se referă la bunurile *mancipi* (persoanele aflate în putere, în mină și în stăpînire, principalele animale de muncă — *animalia que collo dorsove domantur, velut boves, muli, equi, asini* — fondul fiuciar italic și serviciile prediate rustice), pe cînd *pecunia* privește lucrurile *nec mancipi* (turmele, animalele exotice și banii).

⁸ *Familia*.

⁹ *Familia*.

(796) Forma solemnă a acestei instituirii este următoarea: „Titius să fie moștenitor“, dar se îngăduie și aceasta: „dispun ca Titius să fie moștenitorul meu“; dimpotrivă nu se îngăduie formula: „Vreau ca Titius să-mi fie moștenitor“, și mulți nu îngăduie formulele: „institui pe Titius ca moștenitor“ sau „îl fac moștenitor“.

Gaius, *Instit.*, II, 117.

(797) Apoi trebuie să avem în vedere că dacă femeia care este în tutelă vrea să-și facă testamentul, ea trebuie să-l facă cu încuviințarea tutorelui său, altfel testamentul nu va fi valabil după dreptul civil.

Gaius, *Instit.*, II, 118

(798) Totuși pretorul — când un testament a fost întărit cu pecetea a șapte martori — dă o posesie a bunurilor potrivit cuprinsului tăblițelor testamentului¹ moștenitorilor statorniciți <prin testament>. Și dacă nu este nici un moștenitor legitim *ab intestato*, de pildă un frate născut din același tată, un unchi din partea tatălui sau fiul unui frate, moștenitorii statorniciți <prin testament> vor putea astfel să-și păstreze moștenirea. La fel stau lucrurile din punct de vedere juridic dacă testamentul nu ar fi valabil din altă pricină, de pildă deoarece nu a fost mancipat patrimoniul² sau deoarece testatorul nu a pronunțat formula declarației.

Gaius, *Instit.*, II, 119.

(799) Dar să vedem dacă un frate sau un unchi după tată sînt mai tari decît moștenitorii rînduiți <prin testament>. Un rescript al împăratului Antoninus arată că cei care vor cere posesia bunurilor potrivit tăblițelor unui testament³ neîntocmit în forma legiuită vor putea să se apere prin excepția de dol împotriva celor ce vor cere moștenire *ab intestato*.

Gaius, *Instit.*, II, 120.

(800) Aceasta se aplică, fără nici o îndoială, testamentului întocmit de un bărbat sau chiar testamentului întocmit de o femeie, care nu a testat în chip legiuit, de pildă, deoarece ea n-a făcut vînzarea patrimoniului⁴ său, sau n-a pronunțat cuvintele declarației⁵, dar dacă această constituție se aplică și testamentului pe care l-a întocmit o femeie fără încuviințarea tutorelui său, vom vedea mai departe.

Gaius, *Instit.*, II, 121.

(801) Noi ne referim însă la femeile care nu sînt sub tutela legitimă a ascendentului lor sau a patronului lor, ci la acelea care au un alt fel de tutore, pe care pot să-l silească să-și dea, fără voia lui, încuviințarea; altfel este clar că ascendentul și patronul nu pot să fie îndepărtați printr-un testament întocmit fără încuviințarea lor.

Gaius, *Instit.*, II, 122.

¹ *Bonorum possessio secundum tabulas*

² *Familia*.

³ *Bonorum possessio secundum tabulas*.

⁴ *Familia*.

⁵ *Nuncupatio*.

(802) De asemenea cel care are un fiu sub puterea sa trebuie să se îngrijească să-l instituie ca moștenitor sau să-l desmoștenească, <arătându-l> pe nume, căci, dacă-l trece sub tăcere, testamentul este lovit de nulitate: după <părerea> dascălilor noștri, chiar cînd fiul ar fi murit în timpul vieții tatălui <său>, nimeni nu va putea fi moștenitor potrivit aceluia testament, deoarece, de la început, instituirea <de moștenitor> nu a avut ființă. Dascălii celeilalte școli¹ recunosc că fiul, dacă e în viață la moartea tatălui său, constituie o piedică pentru moștenitorii rînduiți <prin testament>, și devine el moștenitor *ab intestato*. Dar ei socotesc, dimpotrivă, că dacă moare înaintea tatălui său, fiul nu împiedică dobîndirea moștenirii testamentare, căci — după părerea lor — trecerea sub tăcere a unui fiu nu aduce de la început nulitatea testamentului.

Gaius, *Instit.*, II, 123.

(803) Dreptul civil nu cere nici instituirea, nici desmoștenirea copiilor emancipați, deoarece ei nu sînt *heredes sui*². Dimpotrivă, pretorul cere ca toți copiii emancipați, de un sex sau altul, care n-au fost instituiți, să fie desmoșteniți; cei de sex bărbătesc, <cu arătarea> numelui, femeile <cu arătarea> numelui sau laolaltă. Dacă nu au fost instituiți sau desmoșteniți, așa cum am spus, pretorul le fîgăduiește o posesie a bunurilor împotriva tăblițelor <testamentului>³.

Gaius, *Instit.*, II, 135.

(804) Moștenitorii sînt numiți sau necesari sau *heredes sui* sau străini⁴. Moștenitorul necesar este sclavul care a fost instituit moștenitor, și totodată și eliberat; se numește astfel deoarece, oricum, vrea sau nu vrea, el devine liber și moștenitor îndată după moartea testatorului.

Gaius, *Instit.*, II, 152

(805) Drept aceea, cel ce se îndoiește de solvabilitatea sa obișnuiește să elibereze și să instituie <ca moștenitor> pe unul din sclavii săi, în primul, în al doilea sau chiar în ultimul grad, pentru ca <astfel> — dacă nu se pot satisface creditorii — să se vîndă bunurile <în numele> moștenitorului mai degrabă decît în numele testatorului, și ca astfel infamia ce decurge din vînzarea bunurilor⁵ să atingă pe moștenitori mai degrabă decît pe testatorul însuși, și aceasta cu toate că Fulidius Sabinus a fost de părere că sclavul trebuie să scape de infamie deoarece — dintr-o necesitate legală și din vina sa — suferă vînzarea bunurilor. Noi însă urmăm o regulă deosebită.

Gaius, *Instit.*, II, 154.

(806) *Heredes sui* și *necesarii* sînt, de pildă, fiul, fiica, nepotul și ne-

¹ E vorba de școala proculiană, adversară școlii sabiniene din care face parte Gaius.

² Adică moștenitorii familiari care încă din timpul vieții tatălui lor sînt socotiți proprietari ai bunurilor (vz. Gaius, *Instit.*, III, 157).

³ Es'e așa-numita moștenire împotriva testamentului (*bonorum possessio contra tabulas*).

⁴ *Extranei*.

⁵ *Venditio bonorum*.

poata prin fiu, și ceilalți descendenți, cu condiția totuși ca să se găsească în puterea celui ce moare. Dar, pentru ca nepotul sau nepoata să fie *heredes sui*, nu este de ajuns să se găsească sub puterea bunicului în momentul morții sale: trebuie ca tatăl lor să fi încetat de a fi *heres suus* (încă) din timpul vieții bunicului, fie prin moarte, fie ieșind într-un chip oarecare din puterea părintească; nepotul sau nepoata urmează atunci în locul tatălui lui.

Gaius, *Instit.*, II, 156.

(807) *Heredes sui* sînt numiți astfel deoarece sînt moștenitori familiali¹ și deoarece încă din timpul vieții ascendentului ei sînt în oarecare măsură socoliți proprietari; și iață de ce, cînd tatăl de familie moare fără testament, moștenirea este dată în primul rînd descendenților. Sînt numiți „necesari“, deoarece oricum, cu voie sau fără, ei sînt moștenitori, fie că vin <ca moștenitori> testamentari sau *ab intestato*.

Gaius, *Instit.*, II, 157.

(808) Dar pretorul le îngăduie să nu primească moștenirea pentru ca bunurile să se vîndă <în numele> ascendentului.

Gaius, *Instit.*, II, 158.

(809) Aceeași este situația juridică pentru femeia care e în mîna² bărbalului, căci ea dobîndește condiția de fiică, și pentru nora care este sub puterea³ fiului, căci ea dobîndește condiția de nepoată.

Gaius, *Instit.*, II, 159.

(810) Ceilalți moștenitori, care nu sînt supuși puterii testatorului, se numesc moștenitori străini⁴. Astfel și copiii noștri care nu se află în puterea noastră, <și> care sînt instituiți ca moștenitori, sînt socoliți străini...

Gaius, *Instit.*, II, 161.

(811) Iar moștenitorilor străini le este dată puțința de a primi, fie de a nu primi moștenirea...

Gaius, *Instit.*, II, 162.

Vz. și nr. 491, 687, 688, 723, 724, 725, 732, 733 și 786.

812—822. Legatele

(812) Sînt patru feluri de legate: *per vindicationem*, *per damnationem*, *sinendi modo*, *per praeceptionem*.

Gaius, *Instit.*, II, 192.

(813) Legatul *per vindicationem* se face în forma următoare: „Dau și las lui Titius“ de pildă „pe sclavul Stihus“...

Gaius, *Instit.*, II, 193.

¹ *Domestici*.

² *Manus*

³ *Manus*.

⁴ *Extranei*.

(814) Pot fi lăsate drept legat prin *vindicatio* numai lucrurile care sînt proprietatea testatorului după dreptul quiritar. Dar pentru lucrurile care se cîntăresc, se socotesc sau se măsoară, s-a rînduit că e de ajuns dacă au fost proprietatea quiritară a testatorului în ziua morții <lui>; este cazul vinului, untdelemnului, grîului, banilor numărați. Cît privește celelalte lucruri, ele trebuie să fie proprietatea quiritară a testatorului în două momente: cînd se întocmește testamentul și la moartea testatorului; altfel legatul este nul...

Gaius, *Instit.*, II, 196.

(815) Legatul *per damnationem* se face în forma următoare: „Moștenitorul meu să fie îndatorat să dea pe sclavul meu Stihus“.

Gaius, *Instit.*, II, 196.

(816) Acest fel de legat îngăduie să se lase ca legat chiar lucrul altuia: moștenitorul trebuie atunci să-l cumpere și să-l dea sau să dea prețul <lui>.

Gaius, *Instit.*, II, 202.

(817) Se pot de asemenea lăsa ca legat prin *damnatio* bunuri ce nu există încă, dacă toluși ele vor exista; de pildă: „Roadele ce se vor face pe cutare fond“... sau „Copilul ce se va naște din cutare sclav“.

Gaius, *Instit.*, II, 203.

(818) Legatul *sinendi modo* se face în felul următor: „Moștenitorul meu să fie îndatorat să îngăduie ca L. Titius să ia și să aibă pe sclavul Stihus“.

Gaius, *Instit.*, II, 209.

(819) Acest fel de legat are un cîmp de aplicare mai întins decît legatul prin *vindicatio* dar mai redus decît legatul prin *damnatio*. Această formă îngăduie testatorului să lase ca legat, în chip valabil, și propriul său bun și pe cel al moștenitorului său, pe cînd legatul prin *vindicatio* poate avea ca obiect numai propriul său lucru, iar legatul prin *damnatio* lucrul oricărei <persoane> străine.

Gaius, *Instit.*, II, 210.

(820) Legatul *per praeceptionem* se face în forma următoare: „Lucius Titius să ia cu precădere pe sclavul Stihus“.

Gaius, *Instit.*, II, 216.

(821) Dascălii noștri¹ cred că acest legat nu poate fi făcut decît în folosul aceluia care a fost instituit ca moștenitor pentru o parte oarecare; a lua cu înțietate² înseamnă a lua cu precădere, ceea ce nu se înlîmplă decît privitor la acela care este instituit <ca moștenitor> pentru o parte oarecare, deoarece, în afară de partea sa de moștenire, va lua cu precădere legatul său.

Gaius, *Instit.*, II, 217.

¹ E vorba de profesorii școlii sabinice, din care face parte Gaius.

² *Praecipere*.

(822) Dar dascălii celeilalte școli¹ socotesc că se poate face un legat *per praeceptionem* chiar unui străin <de moștenire>, întocmai cum s-ar scrie „Titius să ia pe sclavul Stihus“, cuvântul „cu precădere“² fiind socotit de prisos: și de aceea lucrul apare ca fiind lăsat ca legat prin *vindicatio*. Această părere se spune că ar fi fost întârîlă de o constituție a divinizatului <împărat> Hadrian.

Gaius, *Instit.*, II, 221.

Vz. și nr. 687 și 786.

823—827. Restricții în materie de legat

(823) Odinioară era îngăduit testatorului să irosească patrimoniul său în întregime prin legate sau eliberări și să nu lase nimic moștenitorului, afară numai de titlul gol de moștenitor. Această îngăduință decurgea din legea celor XII table, ale cărei cuvinte: „Precum a rînduit cu privire la patrimoniul său așa să fie dreptul“ păreau că îngăduie toate rînduiriile testamentare ale defunctului privitoare la patrimoniul său. Din această pricină moștenitorii instituiți se abțineau <de a primi> moștenirea, și prin aceasta cei mai mulți mureau ca și cum n-ar fi făcut testament.

Gaius, *Instit.*, II, 224.

(824) Și astfel a fost dată legea Furia, care a rînduit că afară de anumite persoane nimeni nu va putea dobîndi un legat sau o donație *mortis causa*³ mai mari de o mie de ași. Dar și această lege nu și-a ajuns scopul urmărit: într-adevăr, cel ce avea o avere de pildă de cinci mii de ași putea să facă cinci legate de cite o mie de ași fiecare, și astfel să-și irosească toată averea.

Gaius, *Instit.*, II, 225.

(825) Și astfel s-a dat mai apoi legea Voconia, care a oprit ca cineva să primească cu titlul de legat sau de donație *mortis causa* mai mult decît luau moștenitorii. Potrivit acestei legi, se părea că moștenitorii vor trebui întotdeauna să aibă ceva, toluși, se ivea un neajuns aproape asemănător, căci împărțind patrimoniul său la un mare număr de legațari, testatorul putea micșora partea moștenitorului la atît de puțin încît el nu mai avea interes, în fața unui cîștig atît de mic, să ducă sarcinile moștenirii în întregime.

Gaius, *Instit.*, II, 226.

(826) De aceea s-a dat legea Falcidia, care a oprit pe testatori să lase ca legate mai mult de trei părtrimi <din moștenire>, moștenitorul trebuind deci să aibă un sfert din moștenire. Acesta este dreptul ce se aplică acum.

Gaius, *Instit.*, II, 227.

(827) Pe de altă parte, așa cum am arătat în cartea I, legea Fulia

¹ E vorba de școala proculiană.

² *Prae* din *praecipito*.

³ Donație valabilă dacă donatorul n-oare înaintea donatarului.

Caninia a micșorat libertatea prea mare <la slăpînilor> privitoare <la dreptul> de a da libertate <sclavilor>.

Gaius, *Instit.*, II, 228

828. Nulitatea legatelor

(828) Legatul făcut înaintea instituirii de moștenitori este nul, căci din această instituire își trage puterea testamentul, și de aceea instituirea de moștenitor este temelia și principiul <valabilității> întregului testament.

Gaius, *Instit.*, II, 229.

829—837. Fideicomise

(829) Să trecem acum la fideicomise. Și să cercetăm mai întâi fideicomisele de moștenire.

Gaius, *Instit.*, II, 246—247.

(830) Mai întâi trebuie să știm că este nevoie să se instituie în chip legiuit un moștenitor și să se încredințeze bunei lui credințe trecerea moștenirii unei alte persoane, căci un testament care nu ar cuprinde instituirea legiuită de moștenitor ar fi nul.

Gaius, *Instit.*, II, 248.

(831) Expresiile valabile, cele mai folosite, în materie de fideicomis sînt: „Cer,“; „Rog“; „Încredințez bunei-credințe“; fiecare din aceste cuvinte are, în parte, același efect, ca și cum toate ar fi unite la un loc.

Gaius, *Instit.*, II, 249.

(832) Deci după ce s-a scris: „Lucius Titius să fie moștenitorul meu“, putem să adăugăm: „Lucius Titius, te rog și-ți cer să dai și să treci moștenirea mea lui Gaius Seius îndată ce vei putea face acceptarea <moștenirii>“. Noi putem însă să facem această rugămintă pentru trecerea unei părți numai din moștenire...

Gaius, *Instit.*, II, 250.

(833) După trecerea moștenirii, cel ce a trecut-o rămîne totuși moștenitor; cît privește pe cel ce a primit moștenirea, el este asemănat cînd cu un moștenitor, cînd cu un legatar.

Gaius, *Instit.*, II, 251.

(834) Altădată însă nu era socotit nici moștenitor, nici legatar, ci mai degrabă un cumpărător. Obiceiul era atunci de a vinde de formă, cu un ban, moștenirea celui căruia îi era trecută, și între moștenitor și beneficiarul primirii moștenirii se făceau aceleași stipulații ca acelea obișnuite între vînzătorul și cumpărătorul unei moșteniri, și anume: moștenitorul stipula de la cel căruia îi era trecută moștenirea că va fi despăgubit de toate cele la care va fi condamnat în calitatea sa de moștenitor sau pe care le-ar da de bună-credință; el cerea, de asemenea, să fie apărat în chip trainic pentru

cazul cînd va fi urmărit în justiție ca moștenitor. Cit privește pe cel ce primea moștenirea, acesta stipula la rîndul său restituirea oricărui bun din moștenire care ar fi ajuns la moștenitor, și pînă de a urmări <orice pretenție a sa> prin acțiuni de moștenire, ca *procurator* sau *cognitor*¹.

Gaius, *Instit.*, II, 252.

(835) Mai tirziu, pe cînd erau consuli Trebellius Maximus și Annaeus Seneca, s-a dat un senatus consult prin care s-a rînduit că atunci cînd o moștenire ar fi fost trecută cuiva în temeiul unui fideicomis, acțiunile care — potrivit dreptului civil — ar fi de competența moștenitorului sau împotriva lui, vor fi date aceluia sau împotriva aceluia căruia moștenirea va fi fost trecută în temeiul fideicomisului...

Gaius, *Instit.*, II, 253.

(836) De asemenea cel ce va muri fără testament poate să lase un fideicomis în folosul cuiva, pus în sarcina celui căruia îi revin bunurile sale, în timp ce un legat nu poate să-i impună.

Gaius, *Instit.*, II, 270.

(837) La fel un legat lăsat printr-un codicil nu este valabil decît dacă acesta din urmă a fost confirmat de testator...: un fideicomis dimpotrivă poate să fie lăsat printr-un codicil chiar neconfirmat.

Gaius, *Instit.*, II, 270 a.

838—841. Succesiunea fără testament

(838) Moștenirile celor morți fără testament (*ab intestato*) trec, potrivit legii celor XII table, la *heredes sui*.

Gaius, *Instit.*, III, 1.

(839) Dacă nu este nici un *heres suus*, atunci moștenirea trece, potrivit legii celor XII table, la agnați.

Gaius, *Instit.*, III, 9.

(840) Iar agnați se numesc cei ce sînt legați printr-o legiuită rudenie²: legiuită rudenie este aceea care se leagă prin persoane de sex bărbătesc.

Gaius, *Instit.*, III, 10.

(841) Dacă nu există nici un agnat, aceeași lege a celor XII table cheamă la moștenire pe gentili³.

Gaius, *Instit.*, III, 17.

Vz. și nr. 836.

¹ Deci beneficiarul va folosi acțiunile succesoriale ca un împulernicit al moștenitorului.

² *Legitima cognatio*.

³ Pe lângă succesiunea civilă, reglementată de Legea celor XII table, există și succesiunea pretoriană, reglementată de edictul pretorului. Succesiunea pretoriană (*bonorum possessio*) se împarte în: *b.p. unde liberi* (cuprinde pe copii, fie *heredes sui*, fie emancipați); *b.p. unde legitimi* (cuprinde pe ceilalți moștenitori civili); *b.p. unde cognati* (este dată în lipsa moștenitorilor civili); *b.p. unde vir et uxor* (dată soțului supraviețuitor în lipsa moștenitorilor civili).

842—858. *Obligații*

(842) Acum să trecem la obligații. Împărțirea fundamentală a obligațiilor constă în două categorii: orice obligație se naște sau dintr-un contract sau dintr-un delict.

Gaius, *Instit.*, III, 88.

(843) Și mai întâi să ne ocupăm de acele <obligații> care se nasc din contracte. Ele sînt de patru feluri: obligația se încheie sau *re*¹ sau prin cuvinte, sau prin înscrisuri, sau prin consimțămînt.

Gaius, *Instit.*, III, 89.

(844) O obligație se încheie *re*, de pildă în darea cu împrumut. Împrumutul are ca obiect mai ales acele lucruri care se cîntăresc, se numără și se măsoară, precum sînt banii numărați, vinul, untdelemnul, grîul, arama, argintul, aurul. Aceste lucruri le dăm sau numărîndu-le sau măsurîndu-le, sau cîntărindu-le cu scopul de a deveni <proprietatea> celor ce le primesc și ca să ne fie înapoiate în viitor, nu aceleași lucruri, ci altele asemănătoare, de aceeași natură.

Gaius, *Instit.*, III, 90.

(845) O obligație se încheie prin cuvinte cu ajutorul unei întrebări urmate de răspuns, de pildă: „Te îndatorezi să dai?” „Mă îndatorez”; „Vei da?” „Voi da”; „Făgăduiești?” „Făgăduiesc”².

Gaius, *Instit.*, III, 92.

(846) Iar pentru acel ce făgăduiește obișnuiesc <uneori> și alții să se îndaloreze: aceștia se numesc: unii, *sponsor*, alții, *fidepromissor* și alții *fideiussor*³.

Gaius, *Instit.*, III, 115.

(847) Iar condiția *sponsor*-ului și *fidepromissor*-ului este asemănătoare, a *fideiussor*-ului însă mult deosebită.

Gaius, *Instit.*, 118.

(848) Cei dintîi nu pot să chezășuiască decît obligații verbale. *Fideiussor*-ul însă poate să chezășuiască orice fel de obligații, fie că a fost încheiată *re*⁴, fie prin cuvinte, fie prin înscrisuri, fie prin consimțămînt.

Gaius, *Instit.*, III, 119—119 a.

(849) Pe lîngă aceasta, moștenitorul *sponsor*-ului și *fidepromissor*-ului nu este ținut... dar moștenitorul *fideiussor*-ului este ținut.

Gaius, *Instit.*, III, 120.

(850) De asemenea *sponsor*-ul și *fidepromissor*-ul sînt eliberați <de în-

¹ Adică prin remiterea materială a lucrului.

² *Dari spondes? spondeo; dabis? dabo; promittis? promitto...*

³ Acești termeni se pot traduce prin cuvîntul „chezaș”.

⁴ Prin remiterea materială a lucrului.

datorirea lor de chezași) după doi ani, potrivit legii Furia... iar *fideiussoriti* sînt ținuți pe timp nelimitat <de această îndatorire>.

Gaius, *Instit.*, III, 121.

(851) Obligația literală se face, de pildă, în temeiul unor înscrisuri, iar transcrierea se face în două feluri¹.

Gaius, *Instit.*, III, 128.

(852) Obligațiile care se încheie prin simpla înțelegere sînt: vânzările-cumpărările, închirierile, societatea <și> mandatul.

Gaius, *Instit.*, III, 135.

(853) De aceea spunem că <aceste> obligații se încheie prin <simpla> înțelegere... deoarece nu se cer nici cuvinte, nici înscrisuri, căci e de ajuns să se fi învoit cei ce contractează.

Gaius, *Instit.*, III, 136.

(854) Se încheie o vânzare-cumpărare cînd s-a căzut de acord asupra prețului, deși prețul nu a fost încă numărat.

Gaius, *Instit.*, III, 139.

(855) Închirierea se încheie după reguli asemănătoare; dacă însă nu s-a stabilit chiria, închirierea nu se încheie.

Gaius, *Instit.*, III, 142.

(856) O societate se încheie sau cu privire la toate bunurile <asociațiilor> sau privitor la o singură afacere, de pildă pentru vânzarea sau cumpărarea sclavilor.

Gaius, *Instit.*, III, 148.

(857) Mandatul constă, fie în faptul că dăm o însărcinare în interesul nostru, fie al altuia și astfel fie că te voi însărcina să te ocupi de treburile mele, fie de ale altuia, se încheie obligația de mandat.

Gaius, *Instit.*, III, 155.

(858) Obligațiile ce se nasc din delict sînt de pildă: dacă cineva a săvîrșit un furt, a luat cu silnicie unele bunuri, a pricinuit unele pagube <sau> a comis o injurie.

Gaius, *Instit.*, III, 182.

Vz. și nr. 400, 425, 427, 429, 505 și 859—866.

d) Tăblițele cerate

Aplicarea dreptului roman în Dacia este dovedită prin *tăblițele cerate*, acte constatatoare ale diferitelor contracte încheiate — potrivit dreptului roman — pe teritoriul Daciei.

Tăblițele au fost descoperite în minele de aur de lângă Alburnus Maior (azi Roșia Montană, raion Cimpeni, reg. Cluj), în *vicus Pirustarum*, unde fuseseră ascunse de teama atacurilor marcomanilor (aprox. anul 166 e.n.). Ele sînt formate din cite trei

¹ Vz. mai sus, nr. 664 și 665.

tăblițe de brad, legate împreună. Fața primei tăblițe și dosul celei de a treia n-au nimic scris pe ele. Celelalte patru fețe sînt puțin scobite și în scobitură e pusă ceară pe care s-au scris cu un virf ascuțit diferite contracte.

În total avem 25 asemenea tăblițe. Dintre acestea, șase tăblițe cuprinzînd cauțiuni (*cautiones*), una cu o *cautio societatis*, una cu o *cautio crediti* și trei nedeterminate nu au un text care poate fi folosit. Din restul de paisprezece, un număr de patru se referă la vînzare (*emptio-venditio*), trei la împrumut (*cautio-crediti*), trei la închiriere (*locatio-conductio*), una la asociere (*societas*), una la dizolvarea unui colegiu, una la cheltuieli și venituri și una la depozit (*depositum*).

O parte din contractanți sînt peregrini, fapt atestat de numele lor (Andueia Batonis, Alexander Caricci, Lupus Carentis, Maximus Batonis, Dasius Verzonis, Titus Beusantis, Socratio Socratonis, Memmius Asclepi, Artemidorus Apolloni, Valerius Niconis, Offas Menofili, ș.a.). În general contractele se încheie după formele cunoscute la Roma, contractanții folosind formule consacrate din dreptul roman, deși știau că acestea nu-s valabile. De aceea părțile aveau grijă să prevadă explicit o serie întreagă de garanții, în special atunci cînd cel ce dobîndea bunul nu putea beneficia în caz de evicțiune de o *actio auctoritatis*.

La o asociere (*societas*) constatăm că unul dintre participanți contribuie cu un sclav care urma să lucreze în numele său (*nomine domini*). La închirierea bratelor de muncă (*locatio operarum*) în mine, se prevede că riscul, în caz de întrerupere a lucrului printr-o împlinire fortuită, independentă de lucrător, revine totuși acestuia *quod si fluor impedierit pro rata computare debet*) și nu celui ce l-a angajat, fapt care constituie o derogare de la regulile obișnuite în dreptul roman (*Qui operas suas locavit totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stelit, quo minus operas praestet. Dig. 45, 3, 38 pr.*) și totodată o dovadă în plus a crîncenei exploatări practicate de cotroparii romani în Dacia.

859—862. Contracte de vînzare-cumpărare

(859) Claudius Iulianus, soldat în legiunea XIII Gemina, din centuria lui Claudius Marius, cumpără¹ și primește prin mancipațiune² o femeie cu numele Theodote, fie cu un alt nume, de neam din Creta, trecută în chitanță³ pentru două uncii, denari patru sute douăzeci, de la Cladius Philetus, fiind chezaș⁴ Alexandru al lui Antipater. Această femeie a fost predată cumpărătorului mai sus scris sănătoasă⁵ și dacă cineva îl va tulbura în stăpînirea⁶ acelei femei despre care e vorba, în total sau în parte, așa încît cumpărătorul mai sus scris sau acela căruia îi va aparține acest lucru nu va putea pe drept să se folosească, să aibă și să stăpînească acea femeie, atunci la cît se va ridica tulburarea și împiedicarea stăpînirii (asupra acelei femei) sau întrucît nu-i va fi îngăduit (s-o stăpînească), atîția bani drepecți a cerut să-i fie dați, pe (bună) credință, Claudius Iulianus, soldatul din legiunea mai sus scrisă (și) a lăgăduit pe (bună) credință Claudius Philetus să-i dea.

Că așa va fi, a chezașuit pe credința sa⁷ Alexandru al lui Antipater. Cu privire la această femeie, care este mai sus scrisă, Claudius Philetus a spus că a primit și a avut prețul ei de 420 de denari de la Claudius Iulianus, soldatul mai sus scris.

¹ *Emit.*

² *Mancipioque accepit.*

³ *Apochata.*

⁴ *Fide rogato.*

⁵ *Sanam.*

⁶ *Evicerit;* e vorba de garanția de evicțiune datorată de vînzător.

⁷ *Fide sua esse iussit.*

Făcut în canabele legiunii XIII Gemina, cu patru zile înainte de nonele lui octombrie, pe cînd erau consuli Bradua și Varo.

Pecețile lui Valerius Valens din legiunea XIII Gemina, ale lui Cneius Varus A. . . , ale lui Aelius Dionysius, veteran al legiunii, ale lui Paulinus . . . , ale lui Iulius Victorinus, ale lui Alexandru al lui Antipater, eu am iscălit ca chezaș, ale lui Claudius Philetus, vînzătorul însuși.

Tăbliță din 4 octombrie 160 e.n., CIL, III, pag. 959, tab. XXV.

(860) Andueia al lui Bato cumpără¹ și primește prin mancipațiune jumătate din casă, partea din dreapta de la intrare, care <casă> este în Alburnus Maior, în satul piruștilor, între vecinii Plator Acceptianus și Ingenus <fiul> lui Callistus <și alți vecini, dacă ar fi, și drumul obștesc>² cu trei sute de denari de la Veturius Valens. Acea jumătate de casă, despre care este vorba, cu ale ei îngrădiri, garduri, hotare, întăriri, uși, ferestre, astfel precum este clădită și fără de nici un cusur³, să-i fie îngăduit pe drept s-o aibă <Andueia al lui Bato>. Și dacă cineva va tulbura⁴ pe Andueia în stăpînirea casei sau în vreo parte a ei, așa încît Andueia al lui Bato sau acel căruia îi va aparține acest lucru să nu poată pe drept s-o aibă, s-o stăpînească <și> s-o uzucupeze, întrucît nu-i va fi îngăduit acest lucru (adică la cît se va ridica paguba dacă nu-i va fi îngăduit s-o aibă astfel și s-o stăpînească),⁵ întru alît Andueia a lui Bato a cerut pe <bună> credință⁶ să fie despăgubit pe drept <și> a făgăduit pe <bună> credință Veturius Valens. Și pentru acea jumătate de casă Veturius Valens a spus că el a primit și are ca preț 300 de denari de la Andueia al lui Bato.

Și s-au înțeles ca Vaturius Valens să plătească el dările⁷ pentru acea casă pînă la noul recensămînt⁸.

Făcut la Alburnus Maior, în ajunul nonelor lui mai, pe cînd erau consuli Quintillus și Priscus. A iscălit L. Vasidius Victor; <și pecețile> lui Th. Flavius Felix, ale lui M. Lucanus Melior, ale lui Plator Carpus, ale lui T. Aurelius Priscus, ale lui Bato al lui Annaeus <și> ale lui Veturius Valens, vînzătorul.

Tăbliță din 6 mai 159 e.n., CIL, III, pag. 945, tab. VIII.

(861) Maximus al lui Bato cumpără⁹ și dobîndește — cu 205 denari — prin mancipațiune de la Dasius al lui Verzo, <de neam> pirust din Kavietium o copilă cu numele de Passia sau cu un alt nume, cam în vîrstă de șase ani, <copilă ce a fost găsită de vînzător> după ce fusese părăsită¹⁰ <de

¹ Emit.

² Adaos în scriptura externă.

³ *Uti clao fixsa et optima maximaque est.*

⁴ *Evicerit.*

⁵ Adaos în scriptura externă.

⁶ *Fide rogavit.*

⁷ *Tributa.*

⁸ *Usque ad recensum.*

⁹ Emit.

¹⁰ *Sportellaria.* Vz. pentru sensul cuvîntului Egon Weiss, în „*Zeitschrift der Savigny Stiftung. Romanistische Abteilung*“ [„*Revista Fundației Savigny, Secția romanistică*“], 39, 1916, pag. 159—162.

părinți). <Se da chezașie pentru această copilă> că este sănătoasă¹ și că n-a săvârșit vreun furt sau pagubă <cuiva>², că nu este fugară nici vagabondă. Și dacă cineva îl va tulbura în stăpînirea acelei copile în total sau în parte, așa încît Maximus al lui Bato, sau acel căruia îi va aparține acest lucru nu va putea pe drept s-o aibă și s-o stăpînească, atunci cu atît cu cît <a fost cumpărată> acea copilă și încă odată pe atît, a cerut Maximus al lui Bato, pe bună-credință³, să i se dea și pe <buna sa> credință a făgădui⁴ Dasius al lui Verzo <de neam> pirust din Kavieretium.

Și pentru acea copilă, care este mai sus scrisă, Dasius al lui Verzo a spus că a primit și are 205 denari de la Maximus al lui Bato. Făcut la Kartum cu 16 zile înainte de calendele lui aprilie, fiind consuli pentru a doua oară Titus Aelius Caesar, Antoninus Pius și Bfuttius Praesens.

Tăbliță din 17 martie, 139 e.n., CIL, III, pag. 937, tab. VI.

(862) Dasius Breucus cumpără și primește prin mancipațiune un sclav⁵ cu numele de Apalaustus sau cu alt nume, de neam grec, pe care l-a trecut în chitanță⁶ pentru două uncii denari 600 de la Bellicus al lui Alexandru; fiind pe buna sa credință⁷ întrebat de M. Vibius Longus <a spus> că acel sclav predat este sănătos, că n-a săvârșit vreun furt sau pagubă, că nu e vagabond, fugar, nefolositor și dacă cineva îl va tulbura⁸ în stăpînirea acelui sclav, despre care e vorba, <în total> sau în parte, așa încît cumpărătorul mai sus scris sau acel căruia îi va aparține acest lucru nu va putea pe drept să se folosească, să aibă sau să stăpînească acel sclav, atunci la cît se va ridica tulburarea stăpînirii de două ori atît a cerut pe bună credință Dasius Breucus să-i fie dat, pe drept, și Bellicus al lui Alexandru a făgăduit pe bună credință că va da; a chezașuit⁹ pentru aceasta Vibius Longus și, pentru acel sclav, care e mai sus scris, Bellicus al lui Alexandru a spus că a primit și are prețul lui de 600 denari de la Dasius Breucus. Făcut la canabele legiunii XIII Gemina, cu 17 zile înainte de calendele lui iunie, fiind consuli Rufinus și Quadratus...

Tăbliță din 16 mai, 142 e.n., CIL, III, pag. 940, tab. VII.

Vz. și nr. 843, 846, 852 și 854.

863. Contract de închiriere

(863) Pe cînd erau consuli Macrinus și Celsus, cu 13 zile înainte de calendele lui iunie, eu, Flavius Secundinus, am scris — rugat fiind de Memius, fiul lui Asclepius, care a spus că nu cunoaște scrisul — ceea ce a spus

¹ *Sanam.*

² *A iurlis noxisque solutam.*

³ *Fide rogavit.*

⁴ *Fide promisit.*

⁵ *Puerum.*

⁶ *Apocatam.*

⁷ *Fide rogata.*

⁸ *Evicerit.*

⁹ *Fide sua esse iussit.*

el, anume că s-a închiriat¹ și a închiriat munca² sa lui Aurelius Adjutor la munca în minele de aur³, din această zi pînă la idele viitoare ale lui noiembrie⁴ pentru 70 de denari liberi. Plata va trebui s-o primească la vreme. El va trebui să presteze o muncă sănătoasă <și> tare⁵ arendașului⁶ mai sus scris. Dacă fără voia arendașului ar voi să plece sau să înceteze <munca>, va trebui să dea pentru fiecare zi sesterți numărați . . . iar dacă apa va împiedica <lucrul>, va trebui să se socotească proporțional⁷.

Dacă arendașul — împlinindu-se sorocul — va întârzia să facă plata, va fi ținut de aceeași pedeapsă, afară de trei întârzieri⁸ (?).

Făcut la Immenosum Maius, Titus al lui Beusas, supranumit și Brada, Socratio al lui Socratio, Memmius al lui Asclepius.

Tăbliță din 20 mai, 164 e.n., CIL, III, pag. 948, tab. X.

Vz. și nr. 843, 852 și 855.

864. Contract de asociere

(864) Intre Cassius Frontinus și Iulius Alexander s-a încheiat o întovărășire de împrumut cu dobîndă⁹, din ziua a zecea înaintea calendelor lui ianuarie ce au trecut de curînd¹⁰; pe cînd Pudens și Pollio erau consuli, pînă în ajunul idelor lui aprilie, ce vor veni în curînd¹¹, în așa fel încît orice ar fi fost arvunit¹² și orice se va cîștiga sau se va pierde va trebui să se împartă în părți egale. În această întovărășire Iulius Alexander a pus 500 denari, bani numărați sau în venituri, și Secundus, sclavul lui Cassius Palumbus, ca împuțernicit¹³, a depus 200 denari pentru Frontius . . .¹⁴ 67 . . .¹¹ . . .¹⁴ trimis la Alburnus.

În această întovărășire dacă cineva va fi prins că va fi făcut vreo înșelăciue prin viclenie . . .¹⁴ va trebui să dea celuilalt pentru un as un denar . . .¹⁴ <iar> pentru un denar 20 de denari, și după ce va trece termenul¹⁵, vor trebui sau să primească suma mai sus scrisă, sau, de va prisosi ceva, să împartă.

Cassius Frontius a cerut, prin stîpulație¹⁶, ca acest lucru să se dea, să se facă și să se îplinească <iar> Iulius Alexander a făgăduit¹⁷ aceasta.

Pentru aceasta, au fost semnate¹⁸ două asemenea table.

¹ *Se locasse.*

² *Et locavit.*

³ *Opere aurario*

⁴ 13 noiembrie.

⁵ *Operas sanas valentes.*

⁶ *Conductor.*

⁷ Scăderea salariului cuvenit.

⁸ Sensul neclar; în text: *exceptis cessatis tribus.*

⁹ *Societas danistariae.*

¹⁰ 23 decembrie.

¹¹ 12 aprilie.

¹² *Arrenatum* de la *arrha* (arvună).

¹³ *Actor.*

¹⁴ Lacună în text.

¹⁵ Pentru care a fost făcută asocierea.

¹⁶ Contract verbal.

¹⁷ *Spondit.*

¹⁸ *Signatae sunt.*

De asemenea se datorează lui Lossa 50 de denari pe care va trebui să-l primească de la întovărășiții mai sus scriși.

Făcut la Deusana, cu 15 zile înainte de calendele lui aprilie, pe când erau consuli Verus pentru a treia oară și Quadratus.

Tăbliță din 28 martie 167 e.n., CIL, III, pag. 951 tab. XIII.

Vz. și nr. 843, 852 și 856.

865. *Contract de împrumut*

(865) Iulius Alexander a cerut pe <bună> credință¹ să-i fie dați cu dreptate 60 de denari drepti, în ziua în care-i va cere, <iar> Alexandru al lui Carus a făgăduit pe <bună> credință că îi va da, și a spus că acei 60 de denari, mai sus scriși, i-a primit numărați din împrumut² și că îi datorează. Și Iulius Alexander a cerut pe <bună credință> ca dobânzile lor de 1 la sută³, din această zi pînă în 30 de zile, să fie date lui Iulius Alexander sau aceluia căruia i se va conveni și Alexandru al lui Cariccus a făgăduit pe <bună credință> că-i va da.

Acest lucru l-a chezășuit⁴ pe <buna> sa credință, Titius Primitius în ziua mai sus scrisă, <anume> că vor fi plătite cu dreptate capetele cu dobânzile⁵.

Făcut la Alburnus Maior cu 13 zile înainte de calendele lui noiembrie, pe când erau consuli Rusticus pentru a doua oară și Aquilinus. Pecețile lui L. Vasidius Victor, ale lui...⁶, ale lui Bato...⁷, Tovetis, Titius Primitius, ale lui Alexandru al lui Carriccus, debitorul.

Tăbliță din 20 octombrie 162 e.n., CIL, III, pag. 935, tab. V.

866. *Contract de depozit*

(866) Pe când erau consuli Verus, pentru a treia oară, și Quadratus, cu patru zile înainte de calendele lui iunie, Lupus al lui Carens a spus că a primit și primește 50 de denari <în depozit> de la Iulius Alexander, pe care se îndatorează să-i înapoieze fără nici o împotrivire.

Făcut la Alburnus Maior.

Tăbliță din 29 mai 167 e.n., CIL, III, pag. 949, ab. XII.

¹ *Fide rogavit.*

² *Mutuos accepisse.*

³ *Centessimae singulae.*

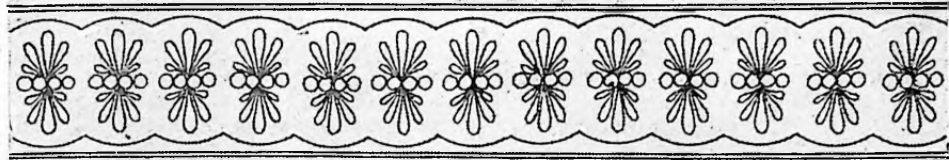
⁴ *Fide sua iussit.*

⁵ *Sortem cum usuris.*

⁶ Lacună în text.

⁷ Lacună în text.

A N E X E

NOTE EXPLICATIVE PRIVITOARE LA AUTORI ȘI LUCRĂRI DIN ANTICHITATE

- AELIUS MARCIANUS**, jurisconsult roman din vremea împăratului Alexandru Sever. De la el ni s-au păstrat doar în fragmente (cunoscute din „Digeste”) unele din lucrările sale: un manual juridic (*Institutiones*), o colecție de reguli de drept (*Regularum libri V*), însemnări (*Notae*) asupra unei opere a lui Papinian etc.
- AEMILIUS MACER**, jurisconsult roman de pe vremea lui Caracalla și Alexandru Sever. A lăsat mai multe lucrări privind procedura, — *De appellationibus* [*Despre dreptul de apel*] — dreptul de stat — *De officio praesidis* [*Despre slujba guvernatorului*] — despre organizarea militară (*De re militari*) etc.
- AEMILIUS PAPINIANUS**, unul din cei mai mari jurisconșulți romani, a fost asesor al prefectului pretoriului, apoi *advocatus fisci* (apărător al fiscoi), sub Septimius Severus ajunge *magister libellorum* (șef al biroului suplicelor) și, probabil după 205, prefect al pretoriului. A fost executat în anul 212 din ordinul împăratului Caracalla. Ne-a lăsat o operă fragmentară, din care cităm ca lucrări principale: culegeri de consultații (*Quaestiones* și *Responsa*), o carte de definiții juridice (*Definitiones*), despre adulter (*De adulteris*) ș.a. Jurisconsult celebru, este numit în epoca sa „templul dreptului și comoara științei juridice” (*iurius asylum et doctrina legalis thesaurus*).
- AGGENIUS URBICUS**, agrimensor (*gromaticus*) roman din epoca imperială.
- ALFENUS VARUS, P.**, jurisconsult roman din ultimul secol al republicii; a scris o lucrare de drept numită *Digesta*, întemeindu-se, pe învățătura maestrului său Servius Sulpicius.
- ANNAEUS FLORUS, L.**, istoric roman care a trăit în sec. II e.n. De la el ni s-a păstrat un rezumat de istorie romană numit *Epitoma* [*Rezumat*] sau *Bellorum Romanorum libri duo* [*Cele două cărți ale războaielor romane*]. Autorul își propune să prezinte creșterea neîncetată a imperiului roman și nu dă aproape nici o importanță politicii interne. Stilul, adesea oratoric, amintește de declarațiile retoriilor. Trăind războaiele purtate de imperiul roman, autorul amintește și de cele avute de romani cu getodacii, cu sarmații și cu moesii, constituind din acest punct de vedere o sursă prețioasă pentru istoria noastră veche.
- ANTIPHON**, retor grec născut în jurul anului 480 î.e.n. A luat parte la conjurația oligarhică a celor patru sute din anul 411 î.e.n. și a fost condamnat la moarte. Este autorul unui tratat de retorică (*Τέχνη Ρητορική*) pierdut și a numeroase discursuri, din care ne-au rămas cincisprezece. Unele din ele au fost pronunțate înaintea instanțelor, dar cele mai multe sînt simple exerciții de școală.
- Argumentația discursurilor sale este strînsă, gîndirea e reliefată, dar fraza nu este elegantă și nici bine echilibrată.
- APPIANUS**, istoric grec (sec. II e.n.), născut la Alexandria în Egipt. A fost avocat în orașul său natal, apoi la Roma, unde a îndeplinit și funcția de administrator al palatului imperial sub domnia lui Traian. Appian a scris o *Istorie romană* în 24 de cărți, începînd din cele mai vechi timpuri și ajungînd pînă la Traian. Noutatea acestei lucrări constă în aceea că ea nu urma ordinea cronologică, ci forma o serie de istorii de sine stătătoare ale diferitelor popoare. Capitolele din *Istoria* sa care descriu

războaiele civile formează, după cum îi scrie K. Marx lui Fr. Engels la 27 februarie 1861 „o foarte prețioasă carte“, căci autorul urmărește să găsească „baza materială“ a acestor războaie (K. Marx și Fr. Engels, *Scrisori alese*, ediția rusă, 1948, pag. 121). În unele părți din *Istoria romană* sînt date informații prețioase pentru cunoașterea trecuțului patriei noastre.

ARCADIUS CHARISIUS, juriconsult roman din secolul IV e.n., de la care ne-au rămas cîteva lucrări: *Despre martori* (*De testibus*), *Despre prefectul pretorului* (*De officio praefecti praetorio*), *Despre slujbele civile* (*De muneribus civilibus*).

ARISTOTEL, filozof grec din antichitate (384—322 i.e.n.) „cel mai mare cugetător al antichității“ (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția II-a pag. 376). Deși era discipol al lui Platon, el părăsește teoria idealistă a „ideilor“, preconizată de acesta. După cum arată V. I. Lenin, „critica făcută de Aristotel «ideilor» lui Platon este critica idealismului, a idealismului în genere“ (V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, ediția rusă, pag. 264). Nereușind să seziseze legătura dialectică dintre general și particular, Aristotel oscilează între idealism și materialism, inclinînd pînă la urmă spre idealism. Prin concepția sa social-politică, el apare ca un ideolog al clasei dominante din societatea sclavagistă greacă. El socotea sclavia ca o „stare naturală“.

Opera lui Aristotel este vastă, cuprinzînd aproape toate domeniile de cunoaștere. Lucrările mai importante sînt: *Metafizica*, *Fizica*, *Etica*, *Politica*, *Categoriile*, *Analitica I*, *Analitica II* etc.

ARRIANUS FLAVIUS, istoric, geograf și filozof grec din sec. II e.n. (aprox. 95—175). A fost consul în anul 120, apoi guvernator al Capadochiei. Spre sfîrșitul vieții s-a retras la Atena. Mare admirator și imitator al istoricului Xenofon, a compus sub denumirea de *Anabasis* [*Expediția lui Alexandru*] istoria cuceririlor lui Alexandru în 7 cărți, redactată într-un stil simplu și clar. Mai tîrziu a completat această lucrare printr-o altă scriere asupra Indiei numită *Indica*.

ATHENAIOS DIN NAUCRATIS, scriitor grec din secolul III e.n. De la el ne-a rămas lucrarea *Δειπνοσοφισταί* [*Sofiștii la ospăț*] în care, înfățișîndu-ne un ospăț la care iau parte filozofi, învățați și artiști, ne face cunoscute convorbirile care au loc cu acest prilej. Discuțiile au subiecțiile ce sînt mai variate, autorul folosind un material documentar foarte bogat și numeroase citate.

ARTEMIDOR DIN EFES (sec. II e.n.) autorul unei cărți despre vise (*Ὀνείροκριτικά*) care cuprinde felul și explicația viselor conform concepției timpului.

CALLISTRATOS, juriconsult, grec de origine, de pe vremea împăraților Septimius Severus și Antoninus Caracalla. De la el ne-au rămas în fragmente *Quaestiones* [*Consultații*], o lucrare de drept fiscal (*De iure fisci et populi*), un manual didactic (*Institutiones*) etc.

CHOERIOLOS, poet grec, contemporan mai tînăr al lui Herodot. Din opera lui s-au păstrat unele fragmente în lucrările altor autori (de pildă la Strabo).

CLAUDIUS PTOLEMAIOS, celebru astronom și geograf grec născut la Ptolemais în Egipt (sec. II e.n.). Sistemul său astronomic care consta în a situa pămîntul în centrul lumii și să facă din el un corp fix (geocentrism) a fost răsturnat de cerțările științifice ale lui Copernic. Ptolemaios a compus și o *Geografie* care a fost singura autoritate în acest domeniu în tot timpul evului mediu. În cartea a III-a a acestei lucrări autorul are un capitol privitor la Dacia cucerită de Traian.

CLEMENT DIN ALEXANDRIA, scriitor bisericesc (sec. II—III e.n.) ce a trăit în Alexandria, de unde a fost izgonit de persecuția lui Septimius Severus și silit să-și petreacă restul vieții în Antiochia din Asia Mică. Dintre lucrările lui se remarcă: *Pedagogul* și *Stromatele* (de la *στώματα* = covoare multicolore) ce cuprind meditații cu privire la subiectele cele mai diferte.

CODEX JUSTINIANI [*Codul lui Justinian*] este o colecție de constituții imperiale redactată de o comisie de juriconsulți — sub conducerea lui Trebonian — numită de împăratul Justinian. Codul este compus din 12 cărți împărțite după titluri, în fiecare titlu constituțiile fiind așezate în ordine cronologică din epoca lui Hadrian pînă în anul 534 e.n., multe din ele fiind modificate pentru a fi puse în concordanță cu normele de drept din vremea aceea. Codul a intra în vigoare la 29 decembrie 534.

CODEX THEODOSIANUS [*Codul lui Teodosie*] este o colecție de constituții imperiale alcătuită de o comisie compusă din șaisprezece funcționari, comisie numită în acest scop de împăratul Teodosiu II în anul 455. Comisia avea însărcinarea să rînduiească constituțiile imperiale pe materii, în titluri și, în cadrul acestora, în ordine cronologică. Comisiei i-a fost îngăduit să facă și unele modificări de text cerute de

evoluția vieții sociale. Acest cod a fost publicat la 15 februarie 438 și a intrat în vigoare la 1 ianuarie 439 e.n.

CORNELIUS TACITUS, C., unul din marii istorici romani (55—120 e.n.); originar dintr-o familie aristocratică, el a intrat cu ușurință în cariera politică, ajungând pretor sub Domițian și proconsul în provincia Asia. De la el ne-au rămas mai multe lucrări deosebit de valoroase, din care cele de căpetenie sînt: *Historiae* [*Istoriile*], care cuprind descrierea evenimentelor întimplale de la moartea lui Neron la aceea a lui Domițian și *Annales* [*Analele*] care conțin evenimentele istorice de la moartea lui Augustus. Aceste lucrări nu ni s-au păstrat în întregime.

În operele lui Tacit găsim și cîteva indicații privind trecutul țării noastre.

DEMOSTHENE, orator atic, născut în anul 384 î.e.n.; de mic copil și-a pierdut tatăl, proprietar al unui atelier de fabricat arme. Tutorii săi i-au risipit averea în timpul minoratului, fapt pentru care i-a dat în judecată, ciș'igînd procesul după cîteva ani de luptă înaintea instanțelor.

Ca om politic a luptat împotriva politicii agresive a regelui Filip al Macedoniei ce urmărea cîmpirea Greciei; împotriva acestuia a pronunțat Demosthene celebrele lui discursuri *Filipice* și *Olintiene*. Adversarul său era oratorul Eshyne, partizan al politicii filomacedoniene, care l-a atacat în mai multe discursuri. Demosthene a răspuns la aceste atacuri printr-un discurs intitulat *Despre coroană*, reușind să spulbere argumentele adversarului său.

Demosthene este cel mai mare orator al antichității; discursurile lui abundă în idei și sentimente înalte și se caracterizează printr-o argumentație strînsă și o logică impecabilă. Șilul lor e curgător, iar limba curată și elegantă.

A murit în anul 322 î.e.n.

DIGESTE, numele unei colecții de texte juridice făcute din ordinul împăratului Justinian de către o comisie condusă de jurisconsultul Trebonian. Această lucrare cuprinde extrase din operele jurisconsultilor romani — modificate pe alocuri pentru a fi puse de acord cu schimbările survenite în viața socială — și este împărțită în 50 de cărți.

Digestele (de la *digerere* = a orîndui; în grecește *παιδεία* = colecție) au fost promulgate în 16 decembrie 529 și au intrat în vigoare în 30 decembrie același an. Această operă are o mare importanță istorică, deoarece ne-a păstrat numeroase fragmente ale jurisconsultilor romani, care altminteri s-ar fi pierdut.

DIO CASSIUS, istoric grec, născut pe la anul 155 e.n. la Niceea în Bythinia. A îndeplinit diferite dregătorii și sarcini în s'atul roman, ajungînd guvernator în Africa, în Dalmația și în Pannonia. A fost de două ori consul, iar la bătrînețe s-a retras la Niceea, unde și-a compus opera. La îndemnul împăratului Alexandru Sever a scris *Istoria romană* în optzeci de cărți, care ni s-au păstrat fragmentar. Această lucrare este izvorul de căpetenie pentru epoca lui Traian și a războaielor duse de acesta împotriva dacilor. Moare în anul 240 e.n.

DIO CHRISOSTOMUL, sofist grec din sec. I e.n., născut la Prusa în Bythinia. A călătorit mult, urmărind să se instruiască: la Roma, Alexandria, în regiunile țeșilor, în părțile Scîției, etc. Pretutîndeni elocința sa era admirată. Concepția sa filozofică era cea stoică, îmbibată de elemente cinice, pitagoriciene etc.

Dio Chrisostomul a scris mult: *Scrisorile* și *Istoria țeșilor* (*Γερύα*) s-au pierdut; în schimb discursurile sale ni s-au păstrat în bună parte (în număr de 80). Faima sa și-o datorează acestor discursuri prin care încearcă să popularizeze învățămintele morale ale filozofiei sale.

DIODORUS SICULUS, istoric grec, a trăit la Roma pe timpul lui Caesar și Augustus (sec. I î.e.n.); a făcut numeroase călătorii și cercelări îndelungate pentru a compune *Biblioteca Istorică*, o istorie universală în 40 de cărți, din timpurile cele mai vechi pînă la campaniile lui Caesar în Gallia. O valoare deosebită au informațiile lui Diodor privitoare la răscoalele sclavilor din Sicilia. Din lucrarea sa nu a ajuns pînă la noi decît o parte. Diodor fiind mai mult un compilator decît un istoric, ne-a lăsat o operă ce cuprinde uneori contradicții și inexactități. Știrile lui se referă uneori și la trecutul țării noastre.

DOMITIUS ULPIANUS, jurisconsult roman originar din Fenicia, din orașul Tyr. Împreună cu Paulus, a fost asesor al prefectului pretoriului Papinian (205—212 e.n.), apoi *magister libellorum* (șeful biroului suplicelor), poate sub Caracalla (212—217). În anul 222 este numit prefect al pretoriului; această calitate o păstrează pînă în anul 228, cînd este omorît de pretorienii. Activitatea sa de jurisconsult a îmbrățișat toate ramurile dreptului, fiind unul din cei mai fecunzi jurisconsulti romani. Dintre lucrările lui mai de seamă amintim: un comentariu al edictului pretorian (*Libri ad*

edictum praetoris), un comentariu al dreptului civil (*Libri ad Sabinum*), tratate cu privire la funcțiile diferiților magistrați, consultații (*Responsa*), un fel de manual juridic (*Liber singularis regularum*) etc. Opera lui ni s-a păstrat numai fragmentar — în cea mai mare parte prin intermediul Digestelor lui Justinian.

- EPHOROS, is'oric grec din sec. IV î.e.n. (363—300), au'or al unei *Istorie universale*; din lucrare nu s-au păstrat decît fragmente. Se pare că opera sa nu avea prea mare originalitate, dar avea în schimb calități stilistice deosebite.
- ESHIL, poet tragic grec, născut la Eleusis, dintr-o familie aristocratică, în anul 525, mort în jurul anului 456 î.e.n. Supranumit „părintele tragediei“, Eshil a scris cam optzeci de tragedii, din care a rămas un număr de șapte și unele fragmente păstrate, în operele unor au'ori posteriori. Opera lui, în care elementele lirice se îmbină cu măiestrie cu cele epice, cuprinde o serie de aspecte din trecutul societății grecești și ne dă unele amănunte de preț cu privire la anumite instituții.
- EUSTATHIUS, is'oric și literat bizantin (sec. XII), născut la Constantinopol. A scris mai multe comentarii, dintre care un *Comentariu la opera lui Dionysios Periegetul* și diferite studii de gramatică, de istoric, de geografie și de literatură.
- EUTROPIUS, istoric roman (316—387 e.n.): a scris din însărcinarea împăratului Valens (367—378) o istorie: *Breviarium ab urbe condita* [*Rezumat de istoria romană de la întemeierea Romei*]. Cartea corespunzînd nevoilor timpului, a fost folosită ca manual de școală și tradusă și în limba greacă. În evul mediu a fost mult folosită și mărită prin diferite adaosuri. Această lucrare interesează îndeaproape și istoria veche a țării noastre.
- FLAVIUS IOSEPHUS, istoric evreu (37—97 e.n.) de origine aristocratică, avînd o cultură aleasă. Luat prizonier de romani cu ocazia cuceririi cetății Iotapata din Galileia, el se stabilește la Roma, reușind să cîștige bunăvoința împăraților din dinastia Flavia. De la el ne-au rămas: Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου [*Războiul iudaic*], care vorbește despre răscoala evreilor și supunerea lor de către romani, evenimente contemporane lui: Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία [*Antichitatea iudaică*], de la crearea lumii pînă în vremea lui Nero Ἰουδαίου βίος [*Autobiografie*] un fel de apărare a sa privitoare la poziția pe care a avut-o în războiul iudaic etc.
- GAIUS, jurisconsult roman din secolul II e.n. Despre viața sa nu avem date precise. Cea mai cunoscută lucrare a lui este manualul său de drept (*Institutiones*), care se remarcă prin claritatea expunerii și prin precizia prezentării instituțiilor juridice. Pe lângă acest manual, Gaius a mai scris și alte lucrări, din care avem numai fragmente: un comentariu al edictului provincial (*Ad edictum provinciale*), un comentariu al legii celor XII table, un studiu despre fideicomise, o colecție de reguli juridice obișnuite (*Res cotidianae*) etc.
- GELLIUS AULUS, gramatic și critic roman din sec. II e.n., născut în jurul anului 130. În anul 175 a publicat *Noctes Atticae* [*Noaptele attice*], denumite așa deoarece autorul și-a cules acest material pe cînd era student la Atena, în timpul nopților pe care le petrecea în discuții și polemici. În această carte găsim multe lucruri privitoare la gramatică, filozofie, drept, istorie și antichități, pe care nu le găsim în altă parte.
- HERACLIDES DIN PONT, istoric și filozof grec din sec. IV î.e.n., elev al lui Platon.
- HERMOGENIAN, jurisconsult roman din timpul împăratului Constantin (?). De la el ne-a rămas un fel de rezumat al lucrărilor jurisconsulților mai vechi (*Iuris epitomarum libri II*), din care ni s-au păstrat unele fragmente în *Digeste*.
- HERODOT, istoric grec din antichitate, născut la Halicarnas în Caria, pe la anul 484 î.e.n. Ca supus al regelui perșilor și trăgîndu-se dintr-o familie bogată, a avut puțința să facă multe călătorii, vizitînd și regiunile nordice ale Mării Negre. În aceste călătorii și-a strîns material pentru opera sa istorică, pe care a redactat-o ulterior; împărțirea operii sale istorice în nouă cărți (după cele nouă muze), e de origine elenistică. Cuprinsul acestei opere este foarte variat, conținînd date istorice despre perși, egipteni, traci, sciți etc. În special datele cu privire la sciți sînt prețioase pentru istoria patriei noastre. Herodot, supranumit și „părintele istoriei“, moare în jurul anului 425 î.e.n.
- HIPPOCRATE, celebru medic grec din Cos (460—377 ? î.e.n.). În domeniul studiilor medicale, el a contribuit să extindă tot mai mult experiența, în dauna speculațiilor filozofice abstracte. Școala lui se apropie de linia materialistă a lui Democrit. A scris numeroase opere, dintre care lucrarea numită Περὶ ἀερώων, ὕδατων, τῶπων [*Despre aer, ape și locuri*] este una din cele mai importante.
- HORATIUS FLACCUS, Q., poet roman (65 î.e.n.—8 e.n.), fiul unui libert. De tînr vine la Roma, unde este instruit de preceptorul Orbilius, apoi pleacă la Atena pentru a

- studia filozofia. Reîntorcîndu-se la Roma, îşi scrie opera care adesea poartă pecetea unei inspiraţii oficiale. Dintre operele poetice ale lui Horatius cităm: *Epodele* (culecţie de poeme satirice după modelul poetului Arhilochos), *Odele, Satirele* (poeme cuprinzînd probleme de morală şi literatură), *Epistotele* etc. În poeziile sale găsim unele date privitoare la viaţa socială a geto-dacilor.
- HYGINUS, agrimensor (*gromaticus*) roman din secolul II e.n.
- IAMBlichOS, filozof grec neoplatonician, care a trăit în vremea lui Constantin cel Mare. De la el ne-au rămas mai multe lucrări, dintre care mai importante sînt: *Περὶ τοῦ Πυθαγόρειου ἔθους* [*Viaţa conform normelor pitagoreice*], *Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς* [*Despre ştiinţa matematicii în întregimea ei*], *Περὶ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς* [*Despre aritmetica lui Nicomachos*], etc. Concepţia sa filozofică este idealist-mistică.
- IOANNES LYDUS, scriitor grec născut la sfîrşitul secolului V e.n. A avut multe demnitaţii publice sub împăraţii Anastasius şi Justinian. De la el ne-au rămas *Περὶ μῆνῶν* [*Despre luni*], *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας* [*Despre magistraturile statului roman*] şi *Περὶ διορηγῶν* [*Despre semnele cereşti*].
- Unele pasaje din lucrările sale privesc istoria veche a ţării noastre.
- IOANNES MALALAS, sirian grecizat, născut la Antiochia (491 e.n.). A scris o cronografie (*Chronographia*) în 18 cărţi, un fel de istorie universală, care a avut o mare influenţă asupra istoricilor posteriori. A murit în anul 578. Cîteva pasaje din opera sa privesc istoria patriei noastre.
- IORDANES, istoric got din secolul VI, secretar al regilor goţi din Italia, devenit apoi călugăr. A scris o istorie a lumii *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum* [*Vremurile, obîrşia şi faptele neamului romanilor*], care începe cu facerea lumii şi merge pînă în anul 551 e.n., precum şi *De origine actibusque Getarum* [*Obîrşia şi faptele geţilor*], unde tratează istoria goţilor, căci Iordanes confundă pe goţi cu geţii. Ca izvor de bază pentru această din urmă lucrare a folosit pe Cassiodorus. Istoria goţilor are o importanţă deosebită pentru istoria noastră veche, deoarece Iordanes ne dă unele informaţii preţioase cu privire la geto-daci, pe care el îi crede goţi.
- ISAIOS, retor şi logograf atenian (sec. IV î.e.n.); a fost profesorul lui Demosthene. Este autor al unor opere de retorică, azi pierdute, şi al mai multor discursuri — din care ne-au rămas douăsprezece — în care pledează cauza unor moştenitori. Elocinţa sa este viguroasă şi sobră, fără a avea prea multă fineţe.
- ISIDOR DIN SEVILLA (570—636 e.n.), născut la Cartagina, devenit episcop de Sevilla în preajma anului 600. Dintre lucrările sale — care pentru evul mediu au constituit un adevărat izvor de cunoştinţe, mai ales în ceea ce priveşte antichitatea — cele mai de seamă sînt: *Origines* [*Originile*] sau *Etymologiae* [*Etimologiile*], un fel de enciclopedie a tuturor cunoştinţelor umane, şi *De natura rerum* [*Despre firea lucrurilor*] un rezumat de cunoştinţe geografice şi cosmografice.
- IULIAN APOSTATUL, împărat roman de la 361 la 363. Nepot al împăratului Constantin, el a fost crescut şi educat în religia creştină, pe care însă — sub influenţa filozofiei păgîne — a renegat-o, căutînd s-o substituie cu o concepţie proprie despre lume şi viaţă, mult influenţată de neoplatonism. A murit în Persia într-o luptă cu regele Sapor. De la el ne-au rămas scrisori, tratate filozofice, cuvîntări etc.
- IULIUS PAULUS, juriconsult roman, şi-a început activitatea ca avocat, apoi a fost numit membru al consiliului imperial sub Septimius Severus (193—211 e.n.). *magister memoriae* (şef al biroului de înregistrare) sub Sever şi Caracalla (198—211 e.n.), asesor al prefectului pretoriului Papinian (202—211), sub Alexandru Sever ajunge el însuşi prefect al pretoriului (222—235).
- A fost un juriconsult foarte activ, care a scris pe lingă diferite însemnări (*Notae*) asupra diferiţilor autori 86 de lucrări în 319 cărţi, dintre care cele mai de seamă sînt: un comentariu asupra edictului, un comentariu asupra dreptului civil (*Libri ad Sabinum*), două culegeri de consultaţii (*Quaestiones* şi *Responsa*), *Sententiae* (o expunere a dreptului în vigoare) etc. Operele sale ni s-au păstrat numai fragmentar, în cea mai mare parte în *Digestele* lui Justinian.
- IULIUS SOLINUS, C., scriitor roman din secolul III e.n., autorul unei *Collectanea rerum memorabilium* [*Culegere de fapte vrednice de pomenire*]; lucrarea este inspirată din operele lui Plinius cel Bătrîn şi Suetonius (?).
- LEX COLONIAE GENETIVAE IULIAE [*Legea coloniei Iulia Genetiva*], lege păstrată, în parte, pe nişte table de bronz descoperite în 1870—1874 la Osuna (antica *Urso*), în Andaluzia din Spania (de aici şi denumirea de *lex Ursonensis*). Este o lege „dată“

(*lex data*) din anul 44 î.e.n., cuprinzînd statutul municipal al coloniei romane din Urso; fiind posterioră legii Iulia, dispozițiile ei au o valoare generală, deși privește numai colonia Urso.

LEX IULIA [*Legea Iulia*], lege săpată pe niște table de bronz descoperite în ruinele Heracleii în anul 1732 (de aici și denumirea de *tabulae Heracleensis*). Această lege a fost dată de Caesar în anul 45 î.e.n. și stabilește principiile după care trebuiau întocmite sau modificate așezămintele orașelor romane (de aici și numirea ei de *Lex Iulia municipalis*).

LEX MALACITANA [*Legea de la Malaga*], lege păstrată pe o tablă de bronz găsită în 1851 aproape de Malaga în Spania; cuprinde statutul municipal al orașului latin Malaca, redactat sub forma unei *lex data* în vremea lui Domițian, între anii 81—84. Ca și *Lex Salpensana*, legea de la Malaca a fost redactată după același model, fapt care dovedește tendința de unificare a regimului orașenesc în epoca imperială romană.

LEX SALPENSANA [*Legea de la Salpensa*], lege păstrată pe o tablă de bronz găsită în 1851 aproape de Malaga în Spania; cuprinde statuțul municipal al orașului latin Salpensa, redactat sub forma unei *lex data* în vremea lui Domițian, între anii 81—84 e.n. Ca și *Lex Malacitana*, legea orașului Salpensa a fost redactată după același model, fapt care dovedește tendința de unificare a regimului orașenesc în epoca imperială romană. Faptul că cele două legi erau redactate după un model unic rezultă și din aceea că legea de la Salpensa a fost găsită la Malaca, unde fusese adusă pentru a se completa lipsurile exemplarului de lege pe care-l avea orașul Malaca.

LUCIAN, autor satiric, grec născut la Samosata în Siria pe la anul 125 e.n. A studiat solistica și retorica. După ce profesează un timp avocatura la Antiohia, face mai multe călătorii potrivit obiceiurilor timpului, apoi se stabilește la Atena unde a trăit multă vreme. Mai târziu îndeplinește anumite funcții publice în Egipt; probabil că moare acolo la sfîrșitul secolului II. Lucian a scris vreo optzeci de lucrări, dintre care cele mai de seamă sînt *Dialogurile*. După cum arată Fr. Engels „unul din cele mai bune izvoare cu privire la primii creștini este Lucian din Samosata, Voltaire-ul anticității clasice, care avea o altitudine la fel de sceptică față de toate superstițiile religioase și pe care, deci, niciun fel de motive dictate de păgînism sau politică nu l-au determinat să-i considere pe creștini altfel decît ca pe oricare altă comunitate religioasă. (K. Marx - Fr. Engels, *Despre artă și literatură*, Buc., Editura pentru literatură politică, 1953, p. 207). În operele sale Lucian atacă filozofia timpului, combate religia păgînă și mitologia greco-romană cu un spirit plin de vervă și ironie. „Zeilor greci — arată K. Marx — rîniți o dată mortal în chip tragic prin «Prometeu înălțat» a lui Eshil, li s-a dat pentru a doua oară o lovitură de grație în mod comic prin «Dialogurile» lui Lucian” (K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, ediția rusă, vol. I, pag. 389). În operele sale găsim uneori date privitoare la istoria veche a locuitorilor patriei noastre.

MONUMENTUM ANCYRANUM, o dare de seamă alcătuită de împăratul Augustus cu privire la activitatea sa ca împărat, săpată în bronz și așezată în fața mausoleului său de pe cîmpul lui Marte; această dare de seamă s-a răspîndit în tot imperiul în mai multe copii și traduceri în limba greacă. A fost denumită *Monumentum Ancyranum*, deoarece prima copie completă cunoscută a fost aceea descoperită la Ankyra (azi Ankara) în Asia-Mică, săpată pe zidul de marmură al unui portic al templului lui Augustus și al Romei. Astăzi i se dă denumirea de *Res gestae Divi Augusti* [*Faptele zeificatului <împărat> Augustus*] care corespunde cuprinsului acestei inscripții bilingve (latină și greacă). Deși această „regină a inscripțiilor” a fost cunoscută mai de mult, totuși a fost cercetată, studiată și publicată abia în secolul XIX. Între timp s-au descoperit și în alte orașe fragmente din această inscripție, care au completat unele lacune ale inscripției de la Ankara.

OVIDIUS NASO, PUBLIUS, poet roman (43 î.e.n.—18 e.n.). În anul 8 e.n., a fost exilat — din motive ce nu sînt bine cunoscute — la Tomis (azi Constanța), pe malul Mării Negre, unde a și murit. De la el ne-au rămas multe opere în versuri dintre care — pentru cunoașterea istoriei patriei noastre — importante sînt *Tristia* [*Poezii triste*] și *Epistulae ex Ponto* [*Scrisori din Pont*], în care Ovidius își plînge viața sa de surghiunit și descrie locurile și popoarele în mijlocul cărora a trăit ultimii ani ai vieții sale.

- PAPIRIUS IUSTUS, jurisconsult roman din epoca imperială care a adunat pentru prima dată constituțiile imperiale din care dă esențialul. Opera sa se numește *Constitutionum libri XX* [Cele 20 de cărți de constituții].
- PAUSANIAS, istoric grec din secolul II e.n., născut în Lydia. A călătorit în toată Grecia și a compus o *Descriere a Greciei*, cea mai completă din cîte există asupra Greciei clasice. Exactitatea relațiilor sale este confirmată de monumentele grecești care s-au păstrat și de săpăturile arheologice. În stil caută să imite — fără să izbuțească — pe Tucidide. Unele din informațiile istoricului Pausanias interesează cunoașterea trecutului patriei noastre.
- PETRUS PATRICIUS, istoric bizantin din secolul VII, din a cărui operă ne-au rămas doar cîteva fragmente. Numil magistru și patriciu pe vremea lui Iustinian, a fost trimis de acesta în frunte mai multor delegații la popoarele străine.
- PETRONIUS ARBITER, scriitor roman din secolul I e.n., despre a cărui viață se cunosc puține lucruri. De la el ne-a rămas un roman satiric (*Satyricon*) care în mare parte s-a pierdut. Din ceea ce a rămas, mai important este capitolul privitor la ospățul dat de parvenitul Trimalchion (*Cena Trimalchionis*), cu care ocazie acesta își arată cu emfază luxul și bogățiile sale.
- PLATON, filozof grec din antichitate (427—347 î.e.n.), reprezentant al aristocrației reacționare și dușman înverșunat al democrației ateniene. Opusă materialismului și științei, filozofia lui Platon este bazată pe un idealism obiectiv: lucrurile din natură nu sînt decît niște copii imperfecte ale ideilor veșnice și neschimbătoare din lumea „de dincolo” (transcendentală).
- În problemele sociale și politice el se străduia să demonstreze caracterul permanent și imuabil al dominației aristocrației. În „statul ideal” preconizat de el nu admite participarea maselor populare la conducere. Democrația era — după el — o fază inferioară de organizare politică și forma ideală de stat era republica aristocratică. După cum precizează K. Marx, „republica lui Platon, în măsura în care diviziunea muncii figurează în ea ca principiu constitutiv al statului, nu este decît o idealizare ateniană a sistemului de caste egiptean”. (K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a II-a, pag. 343).
- Platon și-a expus concepția sa despre lume și viață în mai multe lucrări, redactate sub formă de dialoguri, al căror personaj principal este Socrate, învățătorul său. Dintre dialogurile sale cele mai importante sînt: *Apologia lui Socrate*, *Ospățul*, *Republica*, *Legile* etc.
- PLUTARH, istoric și moralist grec, născut în anul 46 e.n. la Cheronea în Beoția. A călătorit mult, a trăit la Atena și la Roma, dar cea mai mare parte din viață a petrecut-o la Cheronea, unde a îndeplinit și demnitatea de arhonte. De la el ne-au rămas: *Viețile paralele* (un număr de 44 de biografii ale unor greci și romani celebri) și *Opere de morală*, unde sînt tratate subiectele cele mai variate.
- A murit probabil în anul 120 sau puțin după această dată.
- POMPEIUS TROGUS, istoric ce a trăit în secolul I e.n., pe vremea împăraților Augustus și Tiberius. A scris *Historiae Philippicae* [*Istoriile Filipice*], care tratează istoria externă a statului roman. Această lucrare nu ni s-a păstrat în original, ci într-un rezumat (*Epitoma*) făcut de istoricul roman Iustinus, în secolul II e.n. În această lucrare ni se dau date prețioase privitoare la populațiile și teritoriul dacilor și tracilor.
- POMPONIUS MELA, istoric și geograf roman, de origine spaniolă, care a trăit în secolul I e.n.; a scris o geografie a lumii vechi numită *De situ orbis* [*Așezarea lumii*] sau *Chorographia* [*Descrierea pămîntului*], cea dintîi lucrare de acest gen. În această lucrare sînt cuprinse date și informații geografice și etnografice privitoare la popoarele de pe țărmul Mării Negre.
- PROCLUSUS, jurisconsult roman din secolul I e.n. De la el ne-au rămas, în fragmente, *Epistolae* [*Scrisori*] și *Insemnări* asupra operei lui Labeo. De la acest jurisconsult și-au luat numele școala proculiană, întemeiată de jurisconsultul M. Antistius Labeo.

SCRIPTORES HISTORIAE AUGUSTAE [*Scriitorii istoriei imperiale*]: este o colecție de biografii a împăraților de la Hadrian pînă la Numerian și Carinus (de la 117 la 284). Autorii sînt: Aelius Spartianus, Iulius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Aelius Lampridius. Nu se știe cînd a fost alcătuită colecția; această lucrare cu toată lipsa de spirit critic cu care a fost redactată, are o mare importanță documentară pentru istoria Romei în secolele II și III e.n., din lipsă de alte izvoare.

SEXTUS IULIUS FRONTINUS, scriitor roman, autor al unor lucrări de specialitate științifică, contemporan cu împăratul Traian (40—103 e.n.). Ne-a lăsat: *De aquis urbis Romae* [*Apeductele orașului Roma*] și *Stratagemata* [*Vicleșuguri de război*] care cuprind metodele iscusite folosite de generali în decursul timpului, pentru a dobîndi victoria.

SICULUS FLACCUS, agrimensor (*gromaticus*) roman din secolul II e.n.

STRABO, geograf și istoric grec, născut la Amaseia din Pont, în jurul anului 63 î.e.n. A trăit mult timp la Roma. A scris *Amintiri istorice*, o lucrare ce continuă pe aceea a lui Polibiu și care cuprinde descrierea evenimentelor istorice pînă la moartea lui Caesar. Din această operă ne-au rămas numai cîteva fragmente. O altă lucrare a sa este *Geographica*, în 17 cărți, ce ni s-au păstrat aproape în întregime; cartea VII tratează despre regiunile noastre. Avînd o mare avere, Strabo a putut face multe călătorii, culegînd date geografice, sociale și etnografice chiar la fața locului. Moare în anul 19 e.n.

Un anonim de mai tirziu ne-a lăsat o interesantă *Crestomație* a operei lui Strabo.

SUETONIUS TRANQUILLUS, C., istoric roman (75—160 e.n.), prieten al lui Plinius cel tînăr, secretar al împăratului Hadrian, a căzut în disgrație la sfîrșitul vieții sale și a trăit retras, îndeletnicindu-se cu redactarea operei sale. El citise și studiasese mult, după cum ne dovedesc lucrările sale, de o vastă erudiție. Din're scrierile lui cele mai de seamă menționăm: *De vita Caesarum libri VIII* [*Viețile împăraților*] și *De oris illustribus* [*Despre bărbații vestiți*], unde descrie viața și activitatea unor scriitori și gramatici de seamă. În opera sa găsim unele date importante privind istoria veche a patriei noastre.

SUDA, LEXICONUL LUI, un fel de enciclopedie alcătuită de scriitori bizantini necunoscuți, altădată greșit atribuită unui inexistent Suidas (cf. Dölgo, în *Sitz. bayr. Akad. der Wiss., Philos.-hist. Abt.* [*Dările de seamă ale Academiei de Științe din Bavaria, Secția istorie-filozofie*] 1936, 6, pag. 12 și urm.), cuprinzînd un foarte bogat material gramatical, istoric și lexical, rînduit nu după alfabetul de azi, ci după principiul antistoechiei (de pildă, cuvintele începînd cu *ai* nu le găsim la *a-i*, ci înainte de *e*, deoarece în vremea sa *ai* se pronunța *e*).

ȘTEFAN DIN BIZANȚ, geograf grec de la începutul secolului VII e.n., autorul unui lexicon geografic numit *Ἐθνικὰ* [*Probleme etnice*].

TERTULLIANUS, scriitor bisericesc roman din sec. II—III e.n. Convertit la religia creștină, a sfîrșit prin a deveni eretic (montanist), făcîndu-și chiar în cadrul acestei secte un partid al său: „tertulianiștii“. Dintre operele lui mai de seamă amintim: *Apologeticum*, *Despre idolatrie*, *Despre spectacole* etc. Stilul său este concis, deși uneori obscur, și plin de vigoare.

TUCIDIDE, istoric grec, născut dintr-o familie de origină tracă (460 î.e.n.) care emigrase la Atena și se stabilise aici. A fost — se spune — elev al filozofului Anaxagoras și a retorului Antiphon, care a influențat — se crede — opera sa de istoric.

Numit în anul 424 î.e.n. strateg, a primit comanda unei flote ateniene, dar nu a putut salva orașul Amphipolis să cadă în mîinile lacedemonienilor. De aceea — fiind învinuit de trădare — a fost exilat vreme de douăzeci de ani, cînd a fost rechemat la Atena. Moare în jurul anului 395.

Opera sa istorică descrie războiul peloponezic, adică lupta pentru hegemonie dintre Sparta și Atena: istoria sa se caracterizează prin imparțialitate, prin respectul față de adevărul istoric și prin năzuința de a pătrunde esența întîmplărilor relatate. Este unul din cei mai mari istorici din antichitate și un precursor îndepărtat al interpretării materialiste a istoriei.

VEGETIUS RENATUS FLAVIUS, scriitor latin din secolul IV e.n.; a trăit sub împăratul Valentinian II, căruia îi dedică scrierea sa *Epitoma rei militaris* [*Scurt tratat ostășesc*] în cinci cărți. Un capitol din această lucrare amintește de vitejia dacă,

XENOFON, istoric grec (430 ? 354 ? î.e.n.) care se trăgea dintr-o familie aristocratică ateniană; de aici simpatiile sale pentru aristocrația spartană și disprețul său față de democrația ateniană. În anul 401 î.e.n. a luat parte la expediția lui Cyrus îndreptată împotriva lui Artaxerxes. După moartea lui Cyrus, în bătălia de la Cunaxa, a luat conducerea celor 10 000 de greci mercenari din armata persană, pe care i-a dus pînă în Tracia. După ce s-a reîntors la Atena a fost exilat, probabil datorită simpatiei sale pentru Sparta, petrecindu-și restul vieții la un domeniu al său în Elida. Dintre operele lui mai de seamă amintim: *Anabasis* [*Expediția celor 10 000*] unde tratează despre retragerea celor 10 000 de greci pînă în Tracia, *Amintiri despre Socrate*, *Istoria Greciei* (cuprinde evenimentele de la 411 la 352 î.e.n.), *Cyropedia* etc.

IZVOARE DOCUMENTARE ȘI INSCRIȚII

- Aggenius Urbicus an XIV (1891), pag. 52, nr. 75 — 78 Artemidor
Commentus de agrorum qualitate [Comentariu despre calitatea ogoarelor] in an XVII (1894), pag. 88, nr. 12 — 71 *Ὀυεραορητιζά, [Despre vise] 1, 8 — 43
- CAR. an XVII (1894), pag. 99, nr. 4 — 80 Athenaios Naucrati-ta
- Annaeus Florus „L'archéologie en Roumanie” [„Arheologia română”] 1938, fig. 72 — 85 *Deipnosopistae* [Sofiștii la ospăși] XIV, 627, d — 56
 XIV, 627, e — 56
- Antiphon „Buletinul Comisiei de Monumente Istorice” 1911, pag. 6 — 107
 1911, pag. 106 — 139
 1912, pag. 122-123 — 141, 142
- Περὶ τοῦ Ἡρώδου φέροντος. [Despre omorirea lui Herodes] 48 — 81
- Appian *De rebus Macedonicis* [Despre problema Macedoniei] 16, 1 — 50-51
 16, 2 — 50-51
- De rebus Illyricis* [Despre problema Iliriei] 6 — 154
- „Arheologiai Ertesitő” [„Buletinul arheologic”], 1905, pag. 224 — 166
 1909, pag. 334 — 166
- „Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn” [„Comunicări epigrafice și arheologice din Austro-Ungaria”] („Arch. ep. Mitt.”) an VI (1883), pag. 36, nr. 78 — 71, 73-74
 an XI (1888), pag. 54, nr. 55 — 78
 an XIII (1890), pag. 93 — 147
 an XIV (1891), pag. 22, nr. 50 — 75, 76-77
- Aristotel *Politica* I, 5, 1254 a, 21-31 — 82
 I, 5, 1254 b, 24-30 — 81-82
 I, 6, 1255 b. 3-15 — 82
 I, 12, 1259 a, 37-40 — 83-84
 I, 12, 1259 b, 1-17 — 83-84
 I, 13, 1259 b, 21-28 — 82-83
 I, 13, 1260, a, 8-20 — 84
 IV (VII), 13, 14 — 81
 VI (IV), 4, 1291 b, 15 și urm. — 67
 VI (IV), 9, § 9 — 67
 VI (IV), 14, 1298 a, 1-30 — 69-70
 VIII (V), 5, 1305 b, 2 — 68
- Problemata* [Probleme] Sect. XIX, 28 — 34-35
- Statul atenian* XLII, 1 — 79-80
 LI, 1 — 74
 LI, 3 — 74
 LII, 2 — 85-86
 LVI, 2 — 72
 LVII, 1 — 71
 LVII, 2 — 71
- Arrian *Anabasis* [Expediția lui Alexandru] I, 3 — 48-49
 I, 4 — 40-41, 48-49
- Choerilos la Strabo VII, 3, 9 — 34
- Claudius Ptolemaios *Geographia* III, 8, 1 — 94-95
 III, 8, 2 — 94-95
 III, 8, 3 — 44-45, 120
- Clement din Alexandria *Stromata* [Covoare multicolore] II, C. 23 — 83
- Codex Iustiniani [Codul lui Iustinian] 10, 25, 2 — 124¹
- Codex Theodosiani [Codul lui Teodosie] 7, 15, 2 — 166
 12, 19, 2 — 159
 15, 3, 5 — 124¹

Cornelius Tacitus, C. III,	227 — 120	1175 — 119
C.	763 — 122 ³	1176 — 119
<i>Historiae</i> [<i>Istorii</i>]	765 — 140	1177 — 119
III, 46 — 54-55	770 — 101	1178 — 112
IV, 54 — 55 ¹	803 — 165	1181 — 126 ³
<i>Corpus inscriptionum Grae-</i>	835 — 96	1192 — 126 ³
<i>carum</i> [<i>Corpul inscripțiilor</i>	837 — 165	1196 — 119
<i>grecești</i>] (CIG)	839 — 164	1197 — 164
2056 c — 139	858 — 137	1207 — 150
3497 — 165	859 — 98	1208 — 126 ³ , 150
3641 b rind 27 — 85 ⁹	860 — 98, 119, 148	1209 — 104, 117, 119,
<i>Corpus inscriptionum Lati-</i>	862 — 119	126, 132, 147, 156
<i>narum</i> [<i>Corpul inscripțiilor</i>	867 — 126 ⁷ , 137	1210 — 149
<i>latine</i>] (CIL)	870 — 148	1212 — 151
II, 2916 — 158	875 — 158, 161, 162	1214 — 99
III, pag. 796 — 54	882 — 98	1215 — 151
„ 868 (dipl. milit. nr.	905 — 162	1217 — 150
XXV) — 109, 164,	917 — 95-96	1218 — 137
165	941 — 147	1220 — 101
„ 869 (dipl. milit. nr.	944 — 146	1267 — 96
XXVI) — 164	972 — 119, 132	1293 — 120, 125, 132
„ 876 (dipl. milit. nr.	973 — 119	1301 b — 98
XXXIII) — 109-	974 — 119, 132	1308 — 120, 125
110, 165	975 — 150	1312 — 102-103, 156
„ 882 (dipl. milit. nr.	976 — 97, 119	1322 — 98
XL) — 165	982 — 119, 132	1323 — 132
„ 893 (dipl. milit. nr.	983 — 119	1343 — 164
LI) — 111, 119	984 — 119	1344 — 98, 164
„ 925 (täblița cerată	985 — 119, 132	1353 — 98
nr. I) — 143	986 — 119	1354 — 98
„ 927 — 146, 148	995 — 110	1355 — 164
„ 931 (täblița cerată	1005 — 101	1363 — 156
nr. III) — 142	1011 — 160 ³ , 161	1370 — 164
„ 935 (täblița cerată	1012 — 160 ³ , 161	1371 — 111
nr. V) — 215	1013 — 160, 161	1375 — 164
„ 936-37 (täblița ce-	1016 — 119, 148	1385 — 119
rată nr. VI) — 103,	1030 — 127	1393 — 112, 164
143, 212-213	1035 — 102	1394 — 147
„ 940-41 (täblița	1043 — 146, 149	1396 — 165
cerată nr. VII) —	1051 — 119, 150	1398 — 137,
97, 103, 213	1063 — 162	1406 — 120
„ 945 (täblița cerată	1068 — 101-102	1407 — 125, 145
nr. VIII) — 98, 143,	1079 — 119	1415 — 112 ³
152, 212	1082 — 119	1417 a — 98
„ 948 (täblița cerată	1083 — 119, 150	1422 — 157 ²
nr. X) — 102, 143,	1084 — 119	1423 — 157 ²
213-214	1088 — 98	1425 — 127
„ 949 (täblița cerată	1099 — 163	1431 — 149
nr. XII) — 142, 215	1100 — 119, 126, 164	1433 — 117
„ 951 (täblița cerată	1104 — 119, 126, 137	1436 — 98
nr. XIII) — 214-215	1114 — 119, 125-126	1438 — 147
„ 958-959 (täblița	1115 — 126	1443 — 109, 119
cerată nr. XXV) —	1116 — 126 ³	1446 — 119
97, 103, 211-212	1125 — 161	1449 — 112
„ 1355 — 103	1132 — 119	1454 — 117
„ 1989 (dipl. milit. nr.	1139 — 137	1456 — 111, 112, 113,
LXVII) — 165	1141 — 119, 126 ⁷	127, 157
„ 2328 ⁷¹ (dipl. milit.	1143 — 119	1457 — 111, 119
nr. CX) — 166 ⁶	1145 — 137	1460 — 119
	1153 — 112	1464 — 111, 113, 157
	1174 — 111-112, 151	1466 — 157

1468 — 157	7505 — 108, 158, 160-161	8074 ² — 164
1470 — 157		8074 ³ — 164
1472 — 132	7526 — 143	8074 ⁸ — 164
1477 — 158	7535 — 144	8074 ¹⁴ — 164
1484 — 127, 137	7565 — 143	8149 — 126
1485 — 137	7587 — 140, 141	8216 — 185 ³
1486 — 119	7633 (= 827) — 95, 119, 137	8277 ² — 119
1488 — 96		8753 — 163
1493 — 149	7657 — 119	10 471 — 163
1494 — 149	7659 — 112 ⁶	10 472 — 163
1495 — 119, 127, 137, 150	7662 — 111	10 473 — 163
1497 — 138-139	7665 — 119	12 169 — 157
1500 — 111, 147	7689 — 119	12 478 — 102
1503 — 128	7695 (= 911) — 165	12 489 — 140
1504 — 97	7709 — 119	12 491 — 142, 145
1505 — 146	7724 — 96	12 590 — 126 ³
1513 — 117	7726 (= 963) — 119, 126	12 595 — 120, 128
1517 — 137		12 630 — 164
1535 — 97	7729 (= 968) — 103, 154, 157	13 704 — 113
1536 — 97		13 737 — 100
1547 — 146	7764 — 119	13 743 — 143
1550 — 120, 128	7770 — 162	13 779 — 148-149
1553 — 146	7773 — 119	13 795 — 110, 165
1555 — 120, 128	7794 — 164	13 796 — 110, 165-166
1560 — 162	7795 — 126 ³	13 798 — 104, 155 ⁵
1562 — 117	7800 — 164	14 214 ²⁰ — 100
1559 — 132	7804 — 119, 126, 127	14 214 ²⁶ — 144
1568 — 154	7804 bis — 126 ³	14 214 ³³ — 143
1579 — 106-107, 119, 126, 137	7822 — 147 ⁶	14 216 ⁵ — 103
	7827 — 147 ⁵	14 216 ¹¹ — 101
1622 — 157	7850 (= 1347) — 164	14 216 ¹³ — 103
1625 — 113	7853 (= 1351) — 155	14 354 ²⁶ — 155 ⁹
1633 — 164	7868 — 126 ³	14 416 — 107-108
1636 — 101	7888 — 164	14 437 ² — 142
2096 — 185 ³	7892 — 125	14 441 — 145
2111 — 120	7895 — 101	14 447 — 100
2371 — 185 ³	7900 — 150	14 467 — 144
2679 — 119, 126	7902 (= 1412) — 117	14 468 — 119
2830 — 110	7905 — 149	14 492 — 101
2866 — 127	7960 — 149, 151	15 184 ²⁴ — 155 ⁹
3230 — 165	7962 — 119, 120	V, 3924 — 123 ³
4015 — 155 ⁹	7969 — 107, 119	VI, 1801 — 96
4017 — 155 ⁹	7971 — 119	2425 — 160
4875 — 155 ⁹	7972 (= 1455) — 161	2495 — 96
5184 — 155	7978 — 162	3529 — 164
6075 — 164	7997 — 120	32 412 — 162
6178 — 162	8009 (= 1559) — 96, 119	VII, 806 — 166 ⁶
6195 (= 775) — 163		808 — 166 ⁶
6254 — 119	8017 — 119	809 — 166 ⁶
6267 — 165	8018 (= 1583) — 150 ² , 151	810 — 166 ⁶
6575 — 110		811 — 166 ⁶
6756 (= 6054) — 112	8019 — 119	813 — 166 ⁶
6757 (= 6055) — 112 ⁶		814 — 166 ⁶
6984 (= 454) — 163	8021 (= 1585) — 96	815 — 166 ⁶
7429 (= 753) — 119, 127, 132, 155	8023 — 119	816 — 166 ⁶
7343 (= 751) — 155	8031 — 119	817 — 166 ⁶
7435 (= 752) — 156	8033 — 119, 127	818 — 166 ⁶
7485 — 147	8040 (= 6281) — 100	820 — 166 ⁶
7504 — 185 ³	8042 — 104	821 — 166 ⁶
	8074 ^{1b} — 164	822 — 166 ⁶
		823 — 166 ⁶

- 866 — 166^e
944 — 166^e
- VIII, 5349 — 162
7978 — 162
8207 — 161
9365 — 112
20 994 — 112
- IX, 4575 — 164
- XIII, 1673 — 163
- XIV, 3608 — 54
- XVI, 57 — 109, 164, 165
61 — 164
75 — 109-110, 165
107 — 165
108 — 165
144 — 111
- „Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie” I, „Dacia. Cercetări și descoperiri arheologice în România” („Dacia”).
- I (1924), pag. 126, nr. 1 — 72
II (1925), pag. 205, nr. 9 — 76
III-IV (1927-1932), pag. 398, nr. 2 — 80
III-IV (1927-1932), pag. 401, nr. 5 — 75
IX-X — (1941-1944), pag. 287 — 71
- Demostene
Κατὰ Τιμοκράτους
[Impotriua lui Timocrate]
167 — 81
Κατὰ Νεαιράς
[Impotriua Neairei]
122 — 83
- Digesta Iustiniani
[Digestele lui Iustinian]
1, 5, 4, 1 (Florentinus) — 168
1, 18, 3 (Paulus) — 114
1, 18, 4 (Ulpian) — 113
1, 18, 6 (Ulpian) — 115-116
1, 18, 7 (Ulpian) — 116
1, 18, 10 (Hermogenianus) — 114
1, 18, 11 (Marcianus) — 114
1, 18, 12 (Proculus) — 114
1, 18, 13 (Ulpian) — 114
1, 18, 19 (Callistratus) — 115
9, 2, 29, 7 (Ulpian) — 133-134
19, 2, 30, 1 (Alfenus) — 136
23, 2, 65 (Paulus) — 167
39, 4, 7, pr. (Papirius Iustus) — 154
- 48, 19, 27, 2 (Callistratus) — 115
48, 22, 7, 14 (Ulpian) — 113
49, 16, 12, 2 (Macer) — 162
50, 1, 1, 1, (Ulpian) — 118
50, 1, 17, 15 (Papinian) — 131
50, 1, 25 (Ulpian) — 118
50, 1, 28 (Paulus) — 133
50, 1, 29 (Gaius) — 118
50, 2, 6, 3, (Papinian) — 121-122
50, 2, 12 (Callistratus) — 136-137
50, 3, 1 (Ulpian) — 121
50, 3, 2, (Ulpian) — 121
50, 4, 8, pr. (Ulpian) — 130
50, 4, 14 (Callistratus) — 118
50, 4, 14, 3 (Callistratus) — 129-130
50, 4, 14, 5 (Callistratus) — 130
50, 8, 7 (Paulus) — 153
50, 15, 1, 8 (Ulpian) — 165
50, 15, 4 (Ulpian) — 152-153
50, 16, 131, 1 (Ulpian) — 133
50, 16, 195, 2 (Ulpian) — 181
- Dio Cassius
LI, 22, 8 — 48
LI, 23, 2-5 — 53-54
LI, 24 — 45
LI, 26 — 45, 47
LI, 27 — 39
LV, 23, 3 — 160
LV, 23, 5 — 160
LXVII, 6 — 90
LXVII, 7, 2-4 — 91-92
LXVII, 10 — 91
LXVIII, 6, 1 — 93
LXVIII, 8 — 45²
LXVIII, 9 — 43, 93
LXVIII, 10 — 93
LXVIII, 14, 1-3 — 94
LXXI, 72 — 44³
LXXII, 3, 3 — 107
LXXVII, 9 — 154³, 180
LXXVIII, 12 — 154³
- Dio Chrysostomos
Περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας.
[Despre sclavie și libertate],
Cuvântarea XV, 25 — 80
- Diodorus Siculus
I, 79, 5 — 81
I, 94 — 61
XXI, 11 — 49
XXI, 12, 2 — 49
- XXI, 12, 3 — 46-47, 49
XXI, 13, 6 — 49-50
- Dolgosatok-Travaux [Lucrări]
1913 pag. 259 — 149
- Ephoros
la Strabo
VII, 3, 9 — 35
- Eschil
la Strabo
VII, 3, 7 — 34
- Eusthatus
Comentarii in Dionysium [Comentarii cu privire la Dionysius]
— 298 (pag. 268 in G.G.M.) — 40
— 304 (pag. 270 in G.G.M.) — 46, 56, 57, 63
- Eutropius
Breviarium [Rezumat]
VIII, 2 — 94
VIII, 6 — 97, 106
- Flavius Josephus
Antiquitates iudaicae [Anti-chităși iudaice]
XVIII, 1, 5 — 57-58
- Frontinus
Stratagemata [Vicșeuguri militare]
I, 10, 4 — 47
II, 4, 20 — 30
- Gaius
Institutiones [Instituții]
I, 1 — 169
I, 2 — 169
I, 4 — 169
I, 5 — 169
I, 6 — 114, 169-170
I, 7 — 170
I, 8 — 183
I, 9 — 170, 183
I, 10 — 170, 183
I, 11 — 170, 183
I, 12 — 170, 183
I, 13 — 184
I, 14 — 170
I, 16 — 184
I, 17 — 184
I, 18 — 184
I, 19 — 184, 185
I, 20 — 186
I, 25 — 170
I, 26 — 171
I, 36 — 185

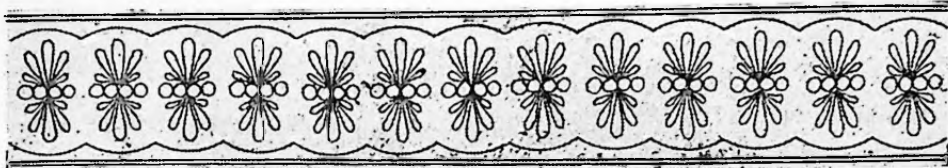
- I, 37 — 185
 I, 38 — 185
 I, 39 — 185
 I, 40 — 185
 I, 41 — 186
 I, 42 — 185
 I, 43 — 185-186
 I, 44 — 186
 I, 47 — 171
 I, 48 — 184
 I, 49 — 184
 I, 52 — 171
 I, 53 — 171
 I, 55 — 171, 186
 I, 56 — 172, 186
 I, 57 — 172
 I, 65 — 172
 I, 67 — 172
 I, 68 — 172
 I, 76 — 172
 I, 77 — 172-173
 I, 78 — 173
 I, 82 — 173
 I, 90 — 173
 I, 92 — 173
 I, 93 — 173
 I, 94 — 173
 I, 95 — 183, 186
 I, 96 — 183
 I, 97 — 174, 186
 I, 98 — 174, 191
 I, 99 — 174, 191
 I, 100 — 174
 I, 101 — 174
 I, 102 — 174
 I, 105 — 174
 I, 108 — 187
 I, 109 — 187
 I, 110 — 187
 I, 111 — 187
 I, 112 — 187
 I, 113 — 188
 I, 114 — 188
 I, 115 — 188
 I, 115a — 188
 I, 115b — 188
 I, 116 — 188-189
 I, 117 — 188-189
 I, 118 — 189
 I, 119 — 189
 I, 120 — 189
 I, 121 — 189
 I, 122 — 189
 I, 124 — 190
 I, 125 — 190
 I, 126 — 190
 I, 127 — 190
 I, 128 — 174
 I, 132 — 190
 I, 134 — 191
 I, 137 — 190-191
 I, 138 — 191
 I, 142 — 191-192
 I, 143 — 191-192
 I, 144 — 192
 I, 145 — 192
 I, 146 — 192
 I, 148 — 192
 I, 149 — 192
 I, 150 — 192
 I, 151 — 192
 I, 152 — 192
 I, 153 — 193
 I, 154 — 193
 I, 155 — 193
 I, 165 — 193
 I, 182 — 174-175
 I, 183 — 175
 I, 185 — 175, 193
 I, 187 — 134²
 I, 193 — 175
 I, 195b — 175
 I, 195c — 175
 I, 196 — 193
 II, 1 — 194
 II, 2 — 175, 194
 II, 3 — 175, 194
 II, 4 — 175, 194
 II, 5 — 175-176, 194
 II, 6 — 176
 II, 7 — 152³, 176, 182
 II, 7a — 176
 II, 8 — 194
 II, 9 — 194
 II, 10 — 194
 II, 11 — 194
 II, 12 — 194
 II, 13 — 195
 II, 14 — 195
 II, 14a — 176, 195
 II, 15 — 176, 195
 II, 16 — 195
 II, 17 — 195
 II, 19 — 195
 II, 21 — 176
 II, 22 — 176, 196
 II, 24 — 177
 II, 25 — 177
 II, 28 — 196
 II, 29 — 196
 II, 30 — 196
 II, 31 — 177
 II, 32 — 196
 II, 33 — 196
 II, 40 — 177, 196
 II, 41 — 196-197
 II, 42 — 197
 II, 43 — 197
 II, 44 — 197
 II, 45 — 197
 II, 46 — 177
 II, 47 — 197
 II, 49 — 197
 II, 50 — 197-198
 II, 65 — 177, 198
 II, 66 — 198
 II, 67 — 198
 II, 69 — 198
 II, 70 — 198
 II, 71 — 198
 II, 73 — 198
 II, 74 — 199
 II, 75 — 199
 II, 76 — 199
 II, 77 — 199
 II, 78 — 199
 II, 79 — 199
 II, 86 — 199
 II, 87 — 199-200
 II, 88 — 200
 II, 89 — 200
 II, 99 — 200
 II, 101 — 200
 II, 102 — 200
 II, 103 — 200-201
 II, 104 — 201
 II, 110 — 177
 II, 115 — 201
 II, 116 — 201
 II, 117 — 202
 II, 118 — 202
 II, 119 — 202
 II, 120 — 202
 II, 121 — 202
 II, 122 — 202
 II, 123 — 203
 II, 135 — 203
 II, 150 — 157³
 II, 152 — 203
 II, 154 — 203
 II, 156 — 203-204
 II, 157 — 204
 II, 158 — 204
 II, 159 — 204
 II, 161 — 204
 II, 162 — 204
 II, 192 — 204
 II, 193 — 204
 II, 196 — 205
 II, 201 — 205
 II, 202 — 205
 II, 203 — 205
 II, 209 — 205
 II, 210 — 205
 II, 216 — 205
 II, 217 — 205
 II, 221 — 206
 II, 224 — 206
 II, 225 — 206

- II, 226 — 206
 II, 227 — 206
 II, 228 — 206-207
 II, 229 — 207
 II, 246 — 207
 II, 247 — 207
 II, 248 — 207
 II, 249 — 207
 II, 250 — 207
 II, 251 — 207
 II, 252 — 207-208
 II, 253 — 208
 II, 270 — 208
 II, 270a — 208
 II, 278 — 177

 III, 1 — 208
 III, 9 — 208
 III, 10 — 208
 III, 17 — 208
 III, 88 — 209
 III, 89 — 209
 III, 90 — 209
 III, 92 — 178, 209
 III, 93 — 178
 III, 94 — 178
 III, 115 — 209
 III, 118 — 209
 III, 119 — 209
 III, 119a — 209
 III, 120 — 209
 III, 121 — 209-210
 III, 128 — 178, 210
 III, 129 — 178
 III, 130 — 179
 III, 133 — 179
 III, 134 — 179
 III, 135 — 210
 III, 136 — 210
 III, 139 — 210
 III, 142 — 210
 III, 148 — 210
 III, 155 — 210
 III, 157 — 203²
 III, 182 — 210
 IV, 37 — 179

 Gellius Aulus
Noctes Atticae [*Nopfi atice*]
 XVI, 13 — 118
 XVI, 13, 9 — 118

 Heraclides Ponticus
De rebus publicis [*Despre treburile publice*]
 XXVIII — 63

 Herodot
 I, 216 — 35, 35⁷
 IV, 2 — 27
 IV, 3 — 27-28
 IV, 4 — 27-28

 IV, 5 — 29
 IV, 7 — 29
 IV, 17 — 26
 IV, 18 — 26
 IV, 26 — 36
 IV, 46 — 25
 IV, 47 — 25
 IV, 62 — 33
 IV, 64 — 30-31
 IV, 65 — 31
 IV, 68 — 37, 38
 IV, 70 — 37
 IV, 71 — 33
 IV, 72 — 31-32
 IV, 80 — 29
 IV, 93 — 61
 IV, 104 — 35
 IV, 114 — 26, 36
 IV, 115 — 36
 IV, 127 — 25, 33
 V, 3 — 40
 V, 5 — 63
 V, 6 — 41, 62
 V, 8 — 43
 VII, 3, 9 — 27⁸

Histria, Monografia arheologica, vol. I
 pag. 488-489, nr. 2 — 69, 71
 pag. 491-497, nr. 3 — 73, 73², 75⁵, 75-76
 pag. 505-506, nr. 7 — 79
 pag. 508, nr. 8 — 71, 72
 pag. 522, nr. 13 — 75
 pag. 538, nr. 18 — 76
 pag. 546, nr. 22 — 78
 pag. 553, nr. 30 — 78
 pag. 556, nr. 31 — 69
 pag. 557, nr. 32 — 84
 pag. 562, nr. 34 — 77

 Horatius Flaccus,
 Quintus
Ode
 III, 8, 18 — 45⁴
 III, 24, 9-16 — 62
 III, 24, 17-24 — 64

 Hyginus
Constitutio [*Constituția*] in
 CAR.
 pag. 168-169 — 153
Liber de munitionibus castrorum [*Carte despre fortificarea taberelor*]
 Cap. XXIX — 166⁶

 Iamblichos
De vita Pythagorica [*Viața conform normelor pitagoreice*]
 XXX, 173 — 61

 Ioannes Lydus
De magistratibus [*Despre magistrații*]
 II, 28 — 92-93

 Ioannes Malalas
Chronographia [*Cronografia*]
 XI — 110

Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes [*Inscripții grecești referitoare la istoria Romei*] (I.G.R.)
 I, 596 — 145
 I, 600 — 140⁴
 I, 630 — 139, 140
 I, 631 — 140
 I, 633 — 140⁴

Inscriptiones Latinae Selectae [*Inscripții latine alese*]
 986 — 54
 III, 2, nr. 9200 — 92

 Iordanes
Getica
 V, 30 — 23-24
 V, 31 — 23-24
 V, 33 — 95
 V, 34 — 95
 V, 36 — 25
 V, 40 — 42-43, 55-56
 V, 41 — 55-56
 V, 43 — 41
 X, 65 — 56
 XI, 66 — 59
 XI, 67 — 46, 59
 XI, 68 — 59
 XI, 69 — 61-62
 XI, 71 — 42, 46
 XI, 72 — 42
 XII, 73 — 46, 95³
 XII, 74 — 95
 XIII, 77 — 90, 91
 XIII, 78 — 91

 Isaios
Περὶ τοῦ Κίρωτος κλήρου,
 [*Despre moștenirea lui Chiron*]
 12 — 81

Περὶ τοῦ Μενεκλέους κλήρου
 [*Despre moștenirea lui Menekles*]
 10 — 85
 24 — 84-85
 36 — 85

 Isidor
Origines [*Origini*]
 II, 3, 46 — 159
 IX, 4 — 166
 IX, 4, 21 — 118

- „Istros, Revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne” („Istros, Revistă română de arheologie și de istorie veche”)
- I, (1934), pag. 122-126 — 70
- Iulian Apostatul
Caesares [Impărați]
pag. 327 — 57
- Iulius Caesar, Caius
De bello Gallico [Despre războiul din Gallia]
6, 25 — 44²
- „Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Institutes (Anzeiger)”
[„Anuarul Institutului imperial german de arheologie (Indicator)” („Arch. An.”)]
1914, col. 441-442 — 100
- „Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes in Wien” („Anuarul institutului austriac de arheologie din Viena”)
XII, col. 139 și urm. — 163
XIV, col. 149-154 — 139
- Kalinka, E.
Antike Denkmäler in Bulgarien [Vechi monumente din Bulgaria]
nr. 94 — 73
- „Klio. Beiträge zur alten Geschichte” [Klio, Contribuții la istoria veche” („Klio”).]
1909, pag. 376 — 156
- Lex coloniae Genetivae liae [Legea coloniei Genetiva Iulia]
Cap. LXII — 138
„ LXIV — 123
„ LXV — 135
„ LXX — 135, 136
„ LXXIII — 136
„ LXXVII — 136
„ LXXX — 125
„ XCI — 122
„ XCII — 124
„ XCIV — 137
„ XCVIII — 123-124
„ CI — 129
„ CIII — 125
„ CXXVIII — 123
„ CXXXIX — 122
„ XCLVIII — 122-123
- Lex Iulia municipalis [Legea Iulia privitoare la municipii]
r. 84-89 — 121
r. 93-97 — 121
- Lex Malacitana [Legea de la Malaca]
Cap. LI — 129
„ LII — 134-135, 138
„ LIV — 130
„ LV — 129, 131
„ LVII — 131
„ LIX — 132
„ LX — 130-131
„ LXII — 123, 138
„ LXIII — 135
„ LXIV — 135-136
„ LXVI — 133
„ LXVII — 124
„ LXVIII — 124
„ LXIX — 133⁴
- Lex Salpensana [Legea de la Salpensa]
XXV — 134
XXIX — 134
- Lucanus
Pharsalia
VIII, 221 — 41⁶
- Lucian
Scythia [Scitul]
I, 859 — 27
- Ovidius Naso, Publius
Ex ponto [Din Pont]
III, 8, 9-12 — 41
- Tristia [Poezii triste]
V, 7, 47-48 — 61
V, 10 — 61
- Paulus
Sententiae [Sentințe]
II, 25, 4 — 134
Va, 1 — 133
- Pausanias
Descriptio Graeciae [Descrierea Greciei]
I, 9, 5 — 50
- Petronius
Satiricon [Satire]
CXIX, 4-7 — 92
- Petrus Patricius
Historia [Istoria]
fr. 5 (în F.H.G., IV, pag. 185) — 43⁵, 94
- Pîrvan, V.
Castrul de la Poiana
pag. 103 și urm. — 145
- pag. 105 — 103
Cetatea Tropaeum
pag. 6 — 107
Gerusia din Callatis
pag. 12 — 78-79
pag. 59 — 140
- Histria
IV, pag. 533, nr. 1 — 77
IV, pag. 546, nr. 6 — 77
IV, pag. 558, nr. 16 — 141
IV, pag. 617-619 — 143, 144
IV, pag. 633, nr. 30 — 100, 143, 144
IV, pag. 646, nr. 34 — 140
IV, pag. 650, nr. 36 — 140
VII, pag. 79-81 — 143
VII, pag. 97 — 144
- Scythia Minor
pag. 536 și urm. — 143
- Știri nouă din Dacia Malvensis
pag. 62 — 141
- Ulmelum
I, pag. 498 și urm. — 143
I, pag. 532 — 100
I, pag. 553 — 100
I, pag. 556 — 100
- II, 2, pag. 333 — 102
II, 2, pag. 345-49 — 143, 144-145
II, 2, pag. 366 — 144
II, 2, pag. 369-370 — 145
III, pag. 277 — 145
- Plato
Charmides
156 — 46
- Legile
IV, 707 e — 67
IV, 708 b — 66
IV, 708 c — 68
XI, 915 a — 83
- Plinius cel Bătrîn
Naturalis Historia [Istoria naturală]
XXII, 1, 2 — 43¹⁰
IV, pag. 533, nr. 1 — 77
- Plutarch
Antonius
63 — 45
- Pompeius Trogus — Iustinus
Hist. Philipp. Epit. [Rezumat al istoriilor Filipice]
II, 2, 3 — 23, 36-37
II, 2, 3 — 25
II, 2, 4 — 36

- II, 5, 1 — 28
 II, 5, 7 — 36
 XI, 2 — 29-30
 XXXII, 3, 16 — 63
- Pomponius Mela
Chorographia
 II, 1 — 26
 II, 1, 10 — 27
 II, 1, 11 — 25, 36
 II, 1, 12 — 24, 37
 II, 1, 14 — 24
 II, 2, 18 — 57
 II, 2, 21 — 62
- Scriptores Historiae Augustae
 [Scritorii istoriei imperiale]
Vita Antonini, V, 4-5 — 106
 „ *Comodi Antonini*, XIII, 5-7 — 107
 „ *Hadriani*, V, 2 — 105-106
 „ *Maximini duo*, V, 5 162
 „ *Severi Alexandri*, 32 — 154
- Siculus Flaccus
De conditione agrorum
 [Despre starea ogoarelor]
 în CAR.
 pag. 98 — 133
- Solinus
 X, 1 — 63
- Ștefan din Bizanț
 V^o Γετία [Geția], în *Ethnica* — 63
- Strabo
Chrestomatia [Crestomație]
 VII, 12 (*Geographi Graeci minores*, [Geografii greci mărunți], pag. 567) — 58
 VII, 14 (*Geographi Graeci minores* [Geografii greci mărunți], pag. 568) — 35
- VII, 15 (*Geographi Graeci minores* [Geografii greci mărunți], pag. 568) — 39
- Geographia* [Geografie]
 VII, 3, 2 — 40
 VII, 3, 3 — 58
 VII, 3, 4 — 43-44, 63
 VII, 3, 5 — 58-59
 VII, 3, 10 — 54
 VII, 3, 11 — 51, 53, 59
 VII, 3, 12 — 39, 43, 53
 VII, 3, 13 — 53
 VII, 3, 17 — 39
- „*Studii și cercetări de istorie veche*“
 an II (1951), nr. 2, pag. 137 — 106
 an IV (1953), nr. 3-4, pag. 541 — 108, 109
 an IV (1953), nr. 3-4, pag. 784 — 104, 154⁵, 155
- Suetonius Tranquillus, Caius
Augustus, LXIII, 2 — 45
Domitianus, VI, 1 — 90
- Suidas
Lexicon
 V^o Βεωρία: — 42
 V^o Δεσζαμνοία — 42
- Sylloge Inscriptio-num Graecorum [Culegere de inscripții grecești]
 Nr. 273 — 72¹¹
 Nr. 577 — 72¹¹
 Nr. 661 — 75⁵
 Nr. 707, rind 40 și urm. — 75⁴
 Nr. 708 — 71, 73-74
 Nr. 731 — 75, 75¹, 76-77, 77-78
 Nr. 762 rind 23 și urm. — 52
- Nr. 762 rind 32 și urm. 51-52
 Nr. 1108 — 78
 Tertullianus
Apologeticum [Apologia]
 II, 8 — 107
 XIII, 6 — 154
 Thucydides
Războiul peloponeziac
 I, 2 — 66
 Tudor, D.
O tenia romană
 pag. 324, nr. 5 — 104
 pag. 348, nr. 175 — 101
Satul sclavului Narcissianus
 în *Lucrările sesiunii științifice 2-12 iunie 1950*, pag. 1989-1992 — 104
- Ulpian
Regulae [Reguli]
 XII, 1 — 193
 XII, 2 — 193
 XII, 4 — 193
 XVII, 1 — 157³
- Vegetius Renatus, Flavius
Epitoma [Scurt tratat]
 I, 1 — 159
 I, 13 — 159
 I, 28 — 55
 II, 2 — 159
 II, 0 — 159-160
 II, 9 — 161
 II, 12 — 162
 II, 24 — 159
 II, 10 — 163
 IV, 10 — 166
- Vergilius Maro, Publius
Aeneis [Eneida]
 III, 36 — 55
 Xenophon
Anabasis [Expediția celor zece mii]
 VII, 2, 38 — 63

INDICE DE NUME¹

A

- Abrud, localitate* — 210
- Achaia, regiune din Grecia antică* — 106
- Acilius Aviola, Marcus, consul roman* — 95
- Acmonia oraș din Dacia* — 120
- Acornion, sol trimis de Bucurebista la Pompeius* — 51, 52
- Adde al lui Barsemus* — 98
- Adrastea, zeiță* — 146
- Aelia Syra* — 97
- Aelius Aelianus, conducător de sat* — 145
- Aelius Andenna* — 96
- Aelius Antipater Iulianus Genialis, P., decurion, quaestor* — 126, 137
- Aelius Ariortus, Publius, quattuorvir* — 96, 132
- Aelius Catus, general roman trimis contra geto-dacilor* — 53, 54, 54²
- Aelius Celsinus, P.* — 102
- Aelius Diaes* — 96
- Aelius Diogenes* — 146
- Aelius Dionysius* — 212
- Aelius(?) Geminus(?) Antoninus(?)*, prefect al alei asturilor — 112, 164
- Aelius Genialis, P., decurion, pontif, etc.* — 132, 150
- Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, Titus, împărat roman* — 15, 104, 105, 106, 108, 110, 144, 145, 148, 161, 165, 171, 202, 213
- Aelius Hylas, L., libert strângător de inpozite* — 99, 103, 103², 154, 157
- Aelius Ionicus, Primus, ne-guțător* — 99, 101
- Aelius Iulianus* — 101
- Aelius Iulianus, Marcus, tribun* — 110
- Aelius Iulianus, P.* — 102
- Aelius Macrinus Epidianus zis și Epidius, augustal* — 96
- Aelius Minucianus, T., pontarch* — 139
- Aelius P.* — 96
- Aelius Primitivus, libert* — 99, 101
- Aelius Primus, C., decurion* — 127
- Aelius, fiul lui Publius, din tribul Papiria, Silvanus, P., duovir, preot etc.* — 150
- Aelius, fiul lui Publius, din tribul Papiria, Strenus, Publius, preot al altarului lui Augustus, augur, duovir, arendaș de vămi* — 104, 117, 132, 156
- Aelius Rufinus, P., gradat al legiunii a XIII-a Gemina* — 163
- patron de colegiu — 150
- Aelius Syrus, P., augustal* — 97
- Aelius Valens, Esbenus* — 99, 100
- Aelius Valens, P.* — 96
- Aelius Valerianus Publius, patron și decurion de colegiu* — 149
- Aesculap, divinitate orientală* — 97
- din Pergam — 98
- Aezisis, oraș din Dacia* — 120
- Aemilius Carus, Lucius, legat cu rang de pretor în cele trei Dacii* — 112, 112²
- Afgani, populație din Asia cultura pământului la* — 60
- Africa, continent* — 34, 165¹⁰
- ostași din: 164, 165, 165⁷
- Agathocles, fiul lui Lysimach*
- luat prizonier de geto-daci — 47, 49, 50
- Agatirși, populație scitică* — 26
- se tatuează — 27,
- și cîntă legile — 35
- au soțiile în comun — 35,
- ocupații — 25
- Agrippa, guvernator roman în provinciile sud-dunărene* — 90

¹ Cifrele prevăzute cu steluță indică paginile unde problema este tratată mai pe larg.

- Aia a lui Nando* — 95, 69¹
Aigicoreis, trib al cetății
 Histria — 71
Alazoni, triburi înrudite cu
 sciții — 26
Alba-Iulia, oraș — 97⁴, 99,
 102, 119, 125
Albani, triburi — 24
Albocensii, populație — 45
Alburnus Maior, localitate —
 98, 148, 210, 212, 214, 215
Alexandru — 168, 211, 213
Alexandru al lui Antipater —
 211, 212
Alexandru al lui Carus —
 215
Alexandru al lui Cariccus —
 211, 215
Alexandru Macedon, rege
 macedonean — 35, 44, 47
 trece Dunărea, contra gelo-
 dacilor — 40, 41*, 48-49
Alpi, munți — 64⁷
Amlaidina, sat din Dacia —
 143
Ammianus Marcellinus, isto-
 ric roman — 45¹
Ampelum, oraș din Dacia —
 120, 125, 132
Amutrium, oraș din Dacia —
 120
Anacharsis, scit venit la
 Atena — 27
Anartes Vz. *Anarjii*.
Anarjii, populație — 44, 44²
Anaxithemios — 80
Ancharius Octavius, Titus,
 decurion etc. — 149
Andrada a lui Bituva — 95
Androfagi, triburi vecine cu
 sciții — 24
Androstheneas — 85
Andueia a lui Bato — 211,
 212
Angustia, oraș din Dacia —
 120
Annaeus — 212
Annaeus Seneca, consul ro-
 man — 208
Annius Bradua, Appius, con-
 sul roman — 212
Annius Fabianus, L., legat al
 legiunii a XIII-a Gemina
 — 161
Ans..., trib dac (♁) — 95
Anterius Antoninus, tribun
 de cohortă — 107
Anthesterios — 78
Anthesterion, lună — 70
Antipater — 211, 212
Antoninus Pius. Vz. Aelius
Hadrianus Antoninus Au-
gustus Pius
Antoninus Valentinus, Mar-
cus, preot al altarului lui
 Augustus, încoronat al ce-
 lor trei Dacii — 117
Antonius, constructor — 101
Antonius, fiul lui Marcus
 Antonius — 45
Antonius Claudius Alfenus,
T., prepozit de cohortă —
 165
Antonius Gordianus (III),
Marcus, împărat roman —
 95, 117, 161
Antonius Hiberus — 106
Antonius Marcus, om politic
 roman: membru al celui de
 al doilea triumvirat — 45,
 48, 51
Apalaustus — 97, 103, 213
Apaturios — 73
Apaturios, fiul lui *Theopom-*
pos, binefăcător al Histriei
 — 69
Apollo, zeu — 71, 77, 77⁶
 templul lui de la Histria —
 75
 preotul de la Histria —
 75-76
Apollodotos — 84
Apollodoros — 71, 73
Apollonia, cetate — 71, 73,
 77
Apollonia, cetate — 29
Apollonius, libert — 103
Apollonius — 148, 211
Apu'eia — 103, 157
Apulensis, sclav strângător
 de vămi — 104
Apulum, oraș din Dacia —
 97, 99, 100, 108, 119, 119¹,
 120, 125, 126, 132, 137, 147,
 148, 150, 151, 153, 156
Apuseni, munți — 142
Aquae, oraș din Dacia —
 120, 125, 145, 145⁹
Aquila Fidus, procurator im-
 perial — 110, 166
Aquillinus, consul roman
 Vz. *Plautius*
Aquincum, cetate — 107
Araxes, fluviu din Asia-Mică
 — 24
Arcinna, oraș din Dacia —
 120
Arcobadara, oraș din Dacia
 — 120
Argamum, oraș din Dacia
 pontică — 141
Argidava, oraș din Dacia —
 120
Argolida, regiune din Grecia
 antică — 67
Aristagoras, fiul lui *Apatu-*
rios
 supraveghetor al construc-
 ției de ziduri la Histria —
 73
 agoranom la Histria — 74
Aristagoras, fiul lui *Apatu-*
rios
 sacerdote la Histria — 73
Aristonicus (?), fiul lui *An-*
thesterios — 78
Aristotel, filozof grec — 67,
 72²
Armenia, țară — 54, 106³
Aroxolanii Vz. *roxolanii*.
Arpoxais, rege scit — 29
Artemidorus al lui Apol'o-
nius
 conducător al colegiului lui
 Jupiter Cernenus — 148,
 211.
Artemision, lună — 73
Asabith — 73
Asbolodina, sat din Dacia
 pontică — 143
Asclepiades — 72
Asclepiades — 103
Asclepia Chrona — 103
Asclepius — 102, 211
Asclepius al lui Asclepiades
 — 103
Asia, continent — 23, 24,
 24³, 28, 34, 55, 65, 98¹,
 98³, 98⁴, 98⁶, 98⁷, 147⁸, 164⁹,
 165⁸
 colegiul celor originari din
 A. — 148
Asiaci, triburi scitice (?)
 nu cunosc hoția — 36
Asiria, țară — 106³
Asturi, ale de a. — 164
Atena, oraș — 27, 42, 52, 66
 colegiu de eisagogi la A. —
 79
Atenieni, locuitori ai Atenei
 — 43
Atheas, rege scit — 29, 30
Athenades — 78

- Athenades*, fiul lui *Apollo-doros*, președinte al adunării populare din Histria — 71, 73
- Atica*, regiune din Grecia antică — 43
- Atticia Sabina* — 96
- Attius Divixtus, Titus*, medic — 101
- Attius Secundinus, Sextus*, decurion etc. — 149
- Audarus* — 96
- Augusta Treverorum*, localitate; azi Trier în Germania — 99
- Augustus*, împărat roman — 45, 51, 53, 54
- Aurelia Meliti* — 102
- Aurelia Napoca*. Vz. *Napoca*.
- Aurelius Adiutor* — 214
- Aurelius Afer Delmata, Titus* — 98
- Aurelius Antoninus Augustus, Marcus*, împărat roman — 15, 105, 107, 108, 119¹, 144, 154, 162
- Aurelius Cassianus, Marcus*, conducător (*praeses*) al Daciei *Malvensis* — 113
- Aurelius Chrestus, Marcus*, patron de colegiu — 151
- Aurelius Commodus Antoninus Augustus, Marcus*, împărat roman — 104, 105, 107, 107³, 119¹, 161, 162, 166
- Aurelius Decianus, fiul lui Decianus, Marcus* — 111
- Aurelius Ditungentus* — 96
- Aurelius Fortunatus, Marcus* — 149
- Aurelius Ingenus Castus*, ostaș — 160
- Aurelius al lui Heraclitus*, procurator — 104
- Aurelius Hermes*, mic agricultor — 99, 102
- Aurelius Longinianus*, decurion — 126
- Aurelius Marinus, fiul lui Marinus*, stegar de colegiu — 150
- Aurelius Marinus* — 98
- Aurelius Maximil'ia*, măsurător hotarnic — 101
- Aurelius Maximinus*, quaeștor — 137
- Aurelius Narcissus, Titus*, neguțător — 102
- Aurelius Priscus, T.* 212
- Aurelius Saltara* — 98
- Aurelius Severus Antoninus Augustus, Marcus*, împărat roman Vz. *Caracalla*.
- Aurelius Sigillius, Caius*, tribun al legiunii a XIII-a *Gemina* — 162
- Aurelius Sisinus*, mic agricultor — 99, 102
- Aurelius Timon, Marcus*, augural, conducător de colegiu — 148
- Aurelius, fiul lui Titus, din tribul Papiria, Flavinus. Titus*, primpilar — *107-108 108
- Aurelius Valentinus*, prefect de colegiu — 150
- Aurelius Verus, Marcus*, numele împăratului Marcus Aurelius în calitate de *caesar* — 144, 145, 148
- Aurelius Veteranus M.*, prefect al legiunii a XIII-a *Gemina* — 162
- Ausdecensi*, tribu trac — 105
- Ausdecensis*, cetate — 141, 142
- Australia*, continent — 34.
- Avianus Bellicus*, procurator vamal — 156
- Aviola*, consul roman Vz. *Acilius*
- Azizus*, zeu — 161
- Axiopolis*, cetate — 95
- Axius, fiul lui Quintus din tribul Palatina, Aelianus*, procurator în Dacia *Apulensis* — 111, 112, 113, 157

B

- Baavleia*, așezare fortificată de la B. — 28,
- Baebius Scribonius Castus, Sextus*, prefect de cohortă — 111
- Balcani*, munți — 39⁹
- Banat*, ținut în partea de V. a țării noastre — 119
- Barius, fiul lui Male, din Pa'myra* — 109
- Barsemeus* — 98
- Bassus, veteran* — 103
- Bassus Aquila, Marcus* — 149
- Bastarni*, triburi germanice — 54, 95
- atacă pe romani — 52, 53
- se luptă cu dacii lui Oroles — 44, *63
- Batavi*, ale de b. — 164
- cohorte de b. — 164
- Bato* — 103, 168, 211, 212, 213, 215
- Bato a lui Annaeus* — 212
- Bedarus* — 95, 96
- Belgorod Dnestrovski*. Vz. *Tyras*.
- Bellicus al lui Alexandru* — 168, 213
- Bellinus*, sclav socotitor — 104, 155
- Beoția*, regiune din Grecia antică — 66
- Besi*, populație tracă — 144
- cohorte de b. — 165
- Beusas* — 214
- Biephii*, populație — 45
- Bikon, fiul lui Dioscuridos* — 78
- Bituva* — 95
- B'laesius Apollinaris, Q* — 112
- Blavațkaia T. V.*, istoric sovietic — 65
- Boienii*, triburi celtice conduși de Critasir, sînt înfrinți de Buerebista — *51
- Borysthenes*, fluviu: azi Nipru — 267, 29, 31, 33, 39
- Borystheniti* nume dat sciților agricultori — 26
- oraș al b. — 26
- Bospor*, strîmtoare între Marea Neagră și Marea Marmara — 24

- Bosporani*, ale de *b.* — 164
Bosporul cimerian, regal — 164¹
Bradua, consul roman. Vz. *Annius*.
Bricena — 95
Britanni, locuitori ai provinciei Britannia — 105
Britannia, provincie romană — 107, 165⁶, 166⁶
Britoni, trupă (*numerus*) de *b.* — 165
 trupe auxiliare neregulate de *b.* — 165, 166⁶
Bruttius Praesens, consul roman — 213
Buerebista, rege dac — 44, 53, 59
 dă putere lui Deceneu — 46
 se folosește de Deceneu — * 59
 uniunea de triburi sub *B.* — 13, *51-52
 moartea lui *B.* — 52, 53
Bug, fluviu — 23⁶, 26⁶,
Buri, triburi de *b.* — 45²
Buridava, cetate dacă — 45²
Buridavensii, triburi dace — 45
Buteridava, sat din Dacia pontică — 99, 100, 144
Bithynia, provincie romană — 124¹
Byzantion, colonie greacă la Bospor populația *B.* — 67
 asediată de regele scit
 Atheas — 30

C

- Caecilius*, fiul lui *Caius*, din tribul *Quirina-Laetus*, Q., tribun al legiunii a XIII-a *Gemina* — 160, 161
Cafri, populație din Africa cultura pământului la *c.* — 60
Caesar. Vz. *Iulius*.
Caesareea, oraș; capitala Mauretaniei *Caesarensis* — 153
Calabaeus, pirău — 141
Calcinus Tertianus, *Caius*, arendaș de vămi — 155
Callatis, cetate greacă în Dobrogea — 66, 73, 139, 140, 141
 colegiu al probulilor la *C.* — 68, 73
 colegiul eisagogilor la *C.* — 79, *85
 asociații religioase la *C.* — *78-79
 arhonții la *C.* — 71, 72, 72², 73
 colegiul aisimneților la *C.* — *72
 colegiul thiasașilor la *C.* — 72
 strategii la *C.* — 73
Callicrate, fiul lui *Callicratos* — 77
Callicratos — 77
Callipizii, triburi greco-scitice — 26
Callistus — 168, 211
Calpurnius Agricola, general roman — 158, 161
Calpurnius Lucius — 147
Calpurnius Scipio Orfitus,
Ser., consul roman — 145
Cantabri, trupe auxiliare neregulate de *c.* — 166⁶
Capidava, sat din Dacia pontică — 99, 102, 141, 142, 145
Caracalla, (*Aurelius Severus Antoninus*, *Augustus*, *Marcus*) împărat roman — 104, 105, 107, 111, 150, 151, 152, 154³, 156 (?), 167, 168, 180
Carcopino J., istoric francez — 92¹
Carens — 168, 211, 215
Caria, regiune din Asia-Mică — 98⁷
Carpați, munți — 94
Carpi, triburi de Daci liberi — 105, 108
Carpini Plano — 31⁵
Cariccus — 211, 215
Carsidava, oraș din Dacia — 120
Cartagina, oraș — 75
Carus — 215
Casianus, sat din Dacia pontică — 143
Cassius Frontinus — 214
Cassius Longinus, *Caius*, jurisconsult roman — 193, 199
Cassius Palumbus — 214
Catius Clementinus Sextus, consul roman — 111
Caucaland, ținut — 45¹
Caucaz, munți — 23², 24
Caucoensii, triburi — 45
Călan, sat — 120, 125, 145
Ceionius Commodus Verus,
Lucius, împărat roman — 144, 148, 154, 215
Celei, sat — 100
Celer, sat din Dacia pontică — 143
Celsus Iuventius, *P.*, consul roman — 213
Celși, populație — 44
 invinși de *Buerebista* — *51
Ceres, zeiță romană — 41
Cesennius Sospes, consul roman — 144
Cethegus. Vz. *Cornelius*.
Chatti, triburi germanice în luptă cu *Domițian* — 90
Chersones, oraș — 80
Chios, insulă și cetate greacă populația cetății — 67
Clarus. Vz. *Erucius*.
Claudius Claudianus, *Tiberius*, legat al legiunii a V-a *Macedonica* — 162
Claudius Firminius, *Tiberius*, mare proprietar — 99, 100
Claudius Fronto, general roman — 158, 161
Claudius Ianuarius, *Tiberius*, augustal etc. — 149, 151
Claudius Iulianus, soldat din legiunea a XIII-a *Gemina* — 103, 211
Claudius Marius, centurion — 211
Claudius Nicomedes — 108
Claudius Philetus — 211, 212
Claudius Ptolemaios, astro-

- nom și geograf grec — 94
Claudius, fiul lui Titus, din tribul Quirina, Fronto, Marcus, guvernator al Daciei — 111
Claudius, fiul lui Titus, din tribul Papiria, Xenophon, Titus, procurator imperial pentru cele trei Dacii — 100, 104, 110
Claudius Verus — 151
Clemens, consul roman. Vz. Tineius.
Clementianesc, sat din Dacia pontică — 145, 145⁵
Clementianus, sat din Dacia pontică — 143
Clonus — 96
Ciagisii, populație — 45
Cloilio, rege get — 48, *50
Cluj, oraș — 95⁶, 119
Cneius Varus — 212
Cocceia Iulia — 100
Cocceius Clemens — 100
Cocceius Genialis, Marcus, procurator în Dacia Porolissensis — 111, 112
Cocceius Helius — 100
Cocceius Phoebus, casier comunal — 144
Cocceius Umbrianus, decurion — 127
Cocceius Vitalis — 100
Cogeon, numele dat unui munte și unui riu din Dacia Vz. Muntele Sfânt.
Coistobocii Vz. *Costobocii*.
Colaxais, rege scit — 28, 29
Colchida, ținut din Asia-Mică — 23²
Colonia Aurelia — 119¹
Colonia nova Apulensis — 119¹
Comageni, originari din regiunea Commagene — 98
 cohorte de c. — 111, 164
Comidava, oraș din Dacia — 120
Cominius, fiul lui Marcus, din tribul Papiria, Quintus, M., prefect quinquenal — 138
Cominius Quintus, Marcus, preot al altarului lui Augustus — 117
Commodus, împărat roman. Vz. *Aurelius Commodus Antoninus Augustus*, Marcus.
Comosicus, rege dac — 52
 rege, preot și judecător — 46, 46¹³
Constanța, oraș din Dobrogea — 66, 99, 100, 139
Constantianus, libert, slujbaş financiar — 157
Corilo, rege get — 46, 46¹²
Cornelia Salonina Augusta, soția împăratului P. Licinius Gallienus — 161
Corneius Cethegus, Marcus, consul roman — 161
Cornelius Cornelianus, apărătorul lecticarilor — 147
Cornelius Felix Plotianus, Lucius, legat cu rang de pretor — 166
Cornelius Fuscus, general roman luptă cu dacii — 90, 91
Cornelius, fiul lui Sextus, Clemens, Sextus, conducător (*dux*) al celor trei Dacii — 112, 112¹, 158, 161
Costobocii, populație — 44, 44³, 96, 96³, 105
Cotensii, triburi — 45
Cotiso, rege dac — 45, 45¹, 52
Crassus, general roman trimis contra geto-dacilor — 45, 53, 54
 se îndreaptă spre Genucla — 47
Crassus Macrobius, apărătorul neguțătorilor din Dacia Vz. *Macrobius*.
Cremona, localitate victoria de Ia C. — *54-55
Creta, insulă — 67, 211
Crișeni, comună — 120, 125, 145
Critasir, rege al boenilor — 51
Criton, medic grec — 42, 55, 59, 92
Curtișoara, comună — 99
Cuspius Rufinus, L., consul roman — 213

D

- Daai*, numele unor triburi scitice — 43
Daci
 trimit o solie la Caesar — 48
 învinși de Augustus — 54
 luptele lor cu romanii — 55¹, 90, *90-92, 93-94
 trupe auxiliare neregulate de d. — 158, 166⁶
 Vz. și *Geto-daci*.
Dacia, înainte de romanii întinderea ei — *39-40
 cucerirea ei de romanii — 14, 16, *93-94, 167
 transformată în provincie romană — 93, 94
 Vz. și *Geto-daci*.
Dacia, provincie romană — 15, 16, 92, 94, 95³
 de sus — 15, 108, 109, 110
 de jos — 15, 108, 110
Apulensis — 108, *110-111, 112, 113, 147, 157, 157¹
Porolissensis — 108, *110-111, 112, 157, 157¹
Malvensis — 109, *110-111, 112, 113, 141, 157¹
 cele trei Dacii — 110, 111, 112, 112⁵, 116, 117
 organizarea administrativă — *108-117
 categoriile de orașe — *117-120
 sfatul orașenesc — *120-123
 magistrații orașenești — *128-139
 orașe grecești în Dacia pontică — *139-141
 organizarea ținutului rural dependent de orașe — *141-142
 satele din Dacia și organizarea lor — *142-146
 colegiile — *146-151
 întinderea D. — *94-95
 colonizarea D. — *97-99
 clasele sociale — *99-104
 formele luptei de clasă — 15, *104-108
 organizarea ei financiară — *151-158

- organizarea ei militară — 16, *158-166
dreptul în *D.* — 16, *167-180, *180-215
- Dagis*, sat din Dacia pontică — 106, 106^e
- Daii*, denumire a dacilor — 39, 43,
- Dalmatia*, ținut — 98¹⁰, 98¹²
- Daos*, nume de sclav — 43.
- Dalmați*, populație din Peninsula Balcanică
cultura pământului la *d.* — 60
- Danaper*, fluviu; azi Nipru — 23
- Danaster*, fluviu; azi Nistru — 23, 23⁵
- Dapyx*, rege get — 47, 52 în război cu Roles — 45
- Dardani*, triburi iliro-trace supuși de daco-bastarni — 53
- Darius*, rege persan — 25, 35, 61
- Dasius Breucus* — 103, 213
- Dasius al lui Verzo* — 211, 212, 213
- Decebal*, fiul (?) lui Scorilo — *52
- Decebal*, rege dac — 43, 97 sub *D.* se cristalizează statul sclavagist dac — 14, 89-92
încheie tratat cu Domițian — 90, *91
înfrînt de Traian — *94
primește tratatul impus de Traian — *93-94
se sinucide — *94
- Deceneu*, preot dac — 42, 46, 59, 61
- Decibalus*, soldat dac din Britannia — 166°
- Decius*, împărat roman — 105
- Denthelefi* Vz. *Tracia denthelefiilor*
- Derzenus Aulupor*, conducător de sat — 144
- Deusara*, sat din Dacia — 142, 215
- Dicome*, rege get — 45, 52
- Diegis*, șef dac
duce tratative cu Domițian — 91
- Dierna*, oraș din Dacia — 119, 120, 151, 153
loc de vamă — 152, 154; 154⁴
- Dinogeția*, localitate — 95
- Dio Cassius*, istoric grec — 45²
- Dio Chrisostomul*, sofist grec — 42, 56
- Diodor din Sicilia*, istoric grec — 44, 47, 48
- Diogenes* — 103
- Diogene*, pietrar — 101
- Diogenes fiul lui Athenades*, sacerdote la Histria — 78
- Dionysopo'is* cetate greacă pe țărmul apusean al Mării Negre — 107
- Dionysos*, zeu grec — 71, 72⁵, 77
luna lui *D.* — 72
- Dionysos Dătătorul de roadă*, zeu — 78
- Dionysios*, fiul lui Hieron, președinte al colegiului de arhonți din Histria — 69, 74
- Dionysios al Iul Potamos* — 71
- Dioscurides* — 75, 77, 78
- Dioscurii mîntuitori* — 77
- Dobrogea*, ținut — 65, 99, 100, 102, 105, 139, 141, 143, 144⁵,
- Docidava*, oraș din Dacia — 120
- Doliche*, oraș din Asia Mică — 98
- Domitia lui Clorus* — 96
- Domitian*, împărat roman — 90
trimite pe Cornelius Fuscus contra dacilor — 90, 91
învins de quazi și marcomani — 91
duce tratative cu Diegis — 91
încheie tratat cu Decebal — 91
- Domitius Hermes, Ulpus*, augustal — 127
- Donatus*, prefect al legiunii a V-a Gemina — 161, 162
- Dorieni*, ramură a grecilor din Heraclea — 66
- Dorpaneus*, nume dat lui Decebal — 90, 91
- Drilgisa* — 96
- Drobeta*, oraș din Dacia — 96, 99, 100, 101, 106, 119, 120, 126, 132, 137, 150²
- Dromihete*, rege get — 13, 44, 47
regatul lui *D.* — 44
ia prizonier pe Lysimach — 35, 47, 49, 50
se împotrivesc la omorîrea lui Lysimach — *46-47
- Dunărea*, fluviu — 13, 23, 23³, 39, 44, 45, 54, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 110, 141⁵, 147, 154

E

- Egina*, insulă și cetate greacă — 67
populația cetății — 67
- Egipt*, țară — 59, 106
- Ellada*, nume dat Greciei antice — 65
- Engels, Fr.* — 11², 12, 12¹, 12², 13, 13¹, 13⁴, 14¹, 14², 16, 16¹, 17¹, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 40, 41, 42, 44, 51,
- 55, 60, 61, 79, 89, 139, 152, 180, 181, 182
- Epicadus* — 96
- Eriza*, oraș din Caria — 98, 98⁷
- Erucius Clarus, C.*, consul roman — 161
- Essenienii*, sectă religioasă la evrei — 57
- Eumenes*, rivalul regelui Perseu al Macedoniei — 50
- Euphraion fiul lui Philinos* — 84
- Euroborean*, ocean — 24
- Europa*, continent — 23
- Europa sarmalică* — 94
- Eutyches*, sclav strîngător de vămi — 104

Evrei
cumpărarea femeii la e. — 60

cultura pământului la e. — 60

secte religioase la e. — 55*, 57-58

F

Fabia Lucilla — 150

Fabius Ibliomarus, T., fost decurion al canabelor — 99

Fabricius Iucundus — 146

Fabricius Licinianus — 146

Fabricius Silvanus — 146

Felix, sclav vameș — 154, 155

Fi'imon Sirbu, sat — 143

Filip, rege al macedonenilor — 29, 30
pustiește cetatea Odysus — 56

Filip, general al lui Alexandru Macedon — 49

Filip Arabul, împărat roman — 105

Filodemos, președinte al colegiului de syndroi de la Histria — 71, 72

Filon fiul lui Hecataios, binefăcător al cetății Calatis — 71

Flavius Constans, comandant de trupe de burgari și vedari, procurator imperial — 110, 165

Flavius Felix, Th. — 212

Flavius Germanus, conducător de sat — 144

Flavius Iosephus, istoric evreu — 42, 55

Flavius Longinus, T., decurion — 126

Flavius Secundinus — 213

Flavius Sotericus, augur — 156

Flavius Victorinus Philipianus T., tribun al legiunii a V-a Gemina — 163

Futausius, riu; azi Siretul sau Oltul — 95

Fonteus Agripa, guvernator al Moesiei — *55

Fortunatus, libert, slujbaș financiar — 157

Frateria, oraș — 120

Fufidius Pollio, L., consul roman — 214

Furius Saturninus P., guvernator al Daciei — 117

G

Gabranus, pirău — 141

Gaius Gaius — 149

Galatia, ținut din Asia Mică — 98^b, 147^a
colegiul celor originari din G. — 147, 148

Galli, triburi celtice — 55¹
cohorte de g. — 165

Gallienus, împărat roman — 105, 158, 161, 162

Gaurius Gaurianus, Gaius, preot — 156

Geloni, triburi scitice — 24

Genucla, întăritură getică — 47

Georgii, triburi scitice — 26

Gepidia, țara stăpînită de gepizi — 95

Germani
triburi de g. — 39, 54, 90, 92, 105, 109

Germania, țară — 23, 39, 99, 107

Germizera, oraș din Dacia — 120

Geta, nume de sclav — 43

Geto-daci — 23, 35, 65, 92
teritoriul lor — *39-40

pustia *g-d.* — 39, 39^b
ocupațiile lor — *40-41

agricultura la *g-d.* — *40-41

diferențieri sociale la *g-d.* — *41-44

tatuarea sclavilor la *g-d.* — 43

organizarea politică la *g-d.* *44-47

triburi de *g-d.* — *44-45, 51
uniunea de triburi *g-d.* — *51-52

destrămarea uniunii de triburi *g-d.* — *53

luptele lor cu Darius — 61

luptele lor cu macedonenii — *48

luptele lor cu romanii, după Buerebista — *53-55

puterea lor militară — *53

trupe auxiliare neregulate de *g-d.* — *166^b

religia la *g-d.* — 46
*55-59

familia la *g-d.* — 60
*62-63

căsătoria la *g-d.* — 60,
*62-63

proprietatea la *g-d.* — 60,
*62

Vz. și *Daci.*

Gherii, triburi scitice — 31,
33

Ghighen, localitate — 105

Gordianus III, împărat roman Vz. *Antonius Gordianus, Marcus*

Gothia, Dacia la Iordanes — 95

Grădiștea, sat — 119, 127

Grădiștea Muncelu'ui — 44,
52

Greci — 26, 35, 37, 40, 65
din regiunea fluviului Hypanis — 26

Grecia țară — 53, 65, 66,
139

Greco-sciti, populație 26

Grekov, B. D., istoric sovietic — 31^b

H

- Hadrian*, împărat roman — 104
105, 106, 108, 109, 110, 110¹, 140, 158, 165, 167, 171, 173, 188, 206
- Haemus*, munți: azi Balcani — 39, 144⁵
trecuți de daco-bastarni — *54
- Hagemon*, fiul lui *Pition*, președinte al aisimneților la *Callatis* — 72
- Halmyris*, lac — 141
- Hekataios* — 71, 73
- Hefaistos* fiul lui *Matris*, creditor al cetății *Histria* — 74
- Heliopolis*, oraș din Siria — 98, 98⁵
- Helis*, cetate geto-dacă — 48, 49
- Helpis*, libert — 103
- Helvius Pertinax* — 107
- Heraclaea*, localitate se întâlnește Acornion cu *Pompeius* — *52
- Heraclaea*, port la Marea Neagră locuitorii ei întemeiază *Callatis* — 66
lupta de clasă la *H.* — 68
- Heraclion*, fiul lui *Androstheneas*, președinte al eisa-gogilor la *Callatis* — 85
- Heraclides* din *Pont*, istoric și filozof grec — 60
- Heraion*, fiul lui *Hikesios*, rege la *Callatis* — 85
- Heraclitus* — 104
- Herculanus*, conducător de sat — 96
- Herculanus*, libert — 144
- Herculanus*, sclav, slujbaș financiar — 157
- Hercule*, zeu — 30
- Biruitorul* — 141, 142, 144, 145, 147
cel Sfânt — 154
- Herennius Gemellinus*, locțiitor al guvernatorului — 113
- Hermadio* — 98
- Hermes*, sclav administrator — 155
- Hermias*. Vz. *Ulpus Hermias*
- Herodot*, istoric grec — 13, 27, 28, 32, 43, 35, 41, 57, 59
- Herodotos* — 80
- Herosodos* al lui *Pharnagos*, conducător al celor cinci cetăți grecești din Dobrogea — 139
- Hexapolis*, liza celor șase cetăți grecești din Dobrogea — 139
- Hierasus*, riu; azi Siretul sau Prutul — 95
- Hieron* — 69, 74
- Hikesios* — 85
- Hippolochos* — 77
- Hippolochos*, fiul lui *Theodotos*, sacerdote la *Histria* — 77
- Hirschfeld O.*, istoric german — 103
- Histria*, cetate greacă din Dobrogea — 66, 67, 79, 80¹¹, 99, 139, 140
lupta de clasă din *H.* — 68
sfatul orășenesc la *H.* — *69
adunarea poporului la *H.* — *69—71
agoranomi la *H.* — 68, *73-74
synedroi la *H.* — 68, *72
hegemoni la *H.* — 68, *73, 73²
colegiul de orphanistai la *H.* — *84
judecători străini la *H.* — 79
organizarea religioasă la *H.* — *77-78
organizarea militară la *H.* — *77
arhonți la *H.* — 68, *74, 75
șinutul la *H.* — 140, 141
- Histriani*. Vz. *Istrieni*.
- Homer*, poet grec — 35, 84
- Horatius*, poet latin — 14, 45⁴, 60
- Horiens* — 103, 157
- Huni*, triburi — 24
- Hygia*, divinitate orientală — 97, 98
- Hylas*, sclav — 100, 104
- Hypanis*, fluviu; azi Bugul — 26
- Hyrcania*, ținut lângă Marea Caspică — 43

I

- Iakubovski A. I.*, istoric sovietic — 31⁵,
- Ianuarius Agathangelus, Q.*, — 97
- Iao*, zeu la evrei — 61
- Ianuarius Zosimus* — 97
- Iavanezi*, populație din Iava cultura pământului la *I.* — 60
- Iazigi*, triburi sarmate — 39, 95.
metanaști — 95
- Idantirosos*, rege scit — 25
- Iezureni*, localitate — 99
- Iliri*, populație
- bătuți împreună cu celții de Buerebista — *51
detășamente (*vexillationes*) de *I.* — 165
- Iliria*, ținut în regiunile sud dunărene — 51, 91, 97
circumscripție vamală 152, 154, 155, 155⁹,
coloniști din *I.* — 156
- Illyricum* Vz. *Iliria*.
- Immenosum. maius*, sat din Dacia — 214
- Indieni* — 40
- Ingenus* al lui *Callistus* — 168, 212
- Ioanes Lydus*, istoric bizantin — 92
- Ionia*, ținut grecesc colonii întemeiate în *I.* — 66
- Iordanes*, istoric got — 14³, 24⁵, 41, 46¹², 46¹³, 52, 59⁸, 90, 91, 94
- Iphiades* — 80
- Isaccea*, localitate — 144
- Isedoni*, triburi de *I.* — 36

- Isis*, zeiță orientală — 98
Istrieni
 locuitori ai Histriei — 140
 locuitori ai malului Dunării — 29, 29⁷, 30
Istrul, fluviu; azi Dunărea — 23, 39, 40, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 95
 sacrificii făcute zeului *I.* — 49
Italia, ținut al imperiului roman — 93, 180
 coloniști din *I.* — 97
Julia, fiica împăratului Augustus — 45
Julia Afrodisia — 97
Julia Bessa — 147
Julia Priscilla — 101
Julia Terentia — 142
Julia Vivenia — 151
Julianus Apostata, împărat roman — 56
Julianul, general roman
 lupta cu Dacia — 91
Iuliobrigeni, populație din Spania — 158
Julius Alexander — 214, 215
Julius Bassus — 107
Julius Bassus, fiul lui *Lucius*, din tribul *Sergia*, *Lucius*, decurion și questor la Drobeta — 106, 137
Julius Bubalus, *Tiberius* — 146, 149
Julius Caesar, *Caius*, împărat roman — 51
 se pregătea să lupte cu Buerebista — 59
Iulius Capito, decurion de onoare — 122³
Julius Capito, duovir, arendaș de vămi — 132, 155
Julius Carus — 117
Julius Costas — 96
Julius Diocletianus, *Caius*, patron al pricinilor (*patronus causarum*) — 124⁷
Julius Epaphroditus, arendaș de vămi — 155
Iulius Helpizon, libert — 103
Julius Herculanus, decurion și stegar al colegiului — 151
Julius Ianuarius, arendaș de vămi — 155
Julius Iulianus — 107
Julius Iulianus, *Lucius* zis *Rundacio*, quinquenal — 141, 142, 145
Julius al lui Iulius, conducător adjunct de colegiu — 148
Julius Marcianus, *Caius*, decurion — 125
Julius Marcellinus, *Ti.* — 147, 148
Julius Marcianus, stegar de colegiu — 151
Julius Marcus, *Caius* — 146
Julius Martialis, *Caius* — 98
Julius Metrobianus, *C.*, duovir — 132
Iulius Quadratus, fiul lui *Caius*, *Caius.*, quinquennial — 142
Julius Sabinus, *Caius*, ostaș, slujbas financiar — 158
Julius Saturninus, *T.*, arendaș de vămi — 104, 154, 155
Julius Secundinus — 96
Julius Septimius Castinus, *C.*, tribun al legiunii a V-a Macedonica — 163
Julius Severus, legat cu rang de pretor din Dacia — 108, 109, 110
Julius Severus, general roman — 161
Julius Severus Statilius, *J.*, guvernator al Moesiei inferioare — 106, 106⁶
Julius Teres, conducător de sat — 145
Julius Ti... „cetățean“ dac — 166⁶
Julius Valens, *Caius*, haruspice — 126
Julius Valentinus Caius, quattuorvir, patron de colegiu — 150
Julius Valerianus — 107
Julius Victorinus — 212
Iunona, zeiță — 101, 144, 145
Iunius Rufinus Proculianus, *L.*, tribun al legiunii a XIII-a Gemina — 162
Iunius Rusticus, *Q.*, consul roman — 215
Iupiter, zeu — 101, 102, 104, 109, 125, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 155, 156, 164, 187, din Doliche — 98
 din Eriza — 98
 din Helioopolis — 98
 din Tavium 98, 148
 Cernenus — 148
 Mîntuitorul — 49
Iusta — 95
Iustinian, împărat bizantin — 92

J

Jupa, sat — 120, 128

K

- Kardis*, așezarea fortificată de la *K.* — 28
Karkinitis, așezarea fortificată de la *K.* — 28
Kartum, sat din Dacia — 143, 213
Kaviretium, sat din Dacia — 143, 212, 213
Kogălniceanu M., sat — 143
 Κοστωβῆχοι
 Vz. *Costobocii*.

L

- Laberius Maximus*, guvernator roman — 141
Lae, populație tracă — 144, 144⁵
Laicos Pyrgos, sat din Dacia pontică — 106
Lenin, *V. I.* — 9, 9¹, 10,
 101, 102, 11, 11¹, 89, 105, 182
Lentulus, general roman —

- Liber*, zeu — 140
Libya, ținut din nordul Africii — 106
Licinnius, fiul lui *Publius*, din tribul *Galeria*, *Maximus*, *P.*, prefect de cohortă — 165
Ligdamis — 73
Lipoxais, rege scit — 29
Lisinia Callityche — 97
Lisinius, *T.*, — 97
Livius Victorinus, *Lucius*, qaestor — 98
Lollianus, fiul lui *Quintus*, din tribul *Politia*, *Plautius*, *Avitus*, *Q.*, tribun al legiunii a XIII-a *Gemina* — 162
Longinus Maximus, *Gaius* — 97
Lossa — 215
Lucanus, poet roman — 41, 41^e
Lucanus Melior, *M.*, — 212
Lucian, scriitor grec — 26
Lupus al lui Carens — 168, 215
Lydus, nume de sclav — 43
Lysandra, fiica lui *Ptolemaios* — 50
Lysimach, rege al macedonenilor — 44, 47, 48, 49
 prins de *Dromihete* — 35, 46, 47, 49, 50
- M**
- M..... Anibal*, *D* — 145
Macarus — 211
Macedonia, țară — 51, 52, 53, 54, 139
Macedoneni — 56
 luptele lor cu geto-dacii — 35, 47
 în luptă cu regele scit *Atheas* — 30
Maceio, sclav vameș — 156
Macrina — 96
Macrinus Avitus, fiul lui *Marcus*, din tribul *Claudia*, *Catonius*, *Vindex*, *Marcus*, procurator al Daciei
Malvensis — 112
Macrinus Vindex, procurator în *Dacia Porolissensis* — 111¹
Macrinus, consul roman Vz. *Pompeius*.
Macrinus, împărat roman — 152, 154³
Macrobius Crassus, apărătorul neguțătorilor din *Dacia* — 111, 147
Mag.... Julianus, *C.* — 145
Male — 109
Maloforion, lună — 85
Malva, oraș din *Dacia* — 108, 111, 119
Mamertinus, consul roman Vz. *Petronius*.
Mangalia, oraș din *Dobrogea* — 66, 139, 143
Mani, zei — 96, 97, 100, 101, 102, 103, 106, 125, 140, 146, 149, 156
Marga, sat — 155
Marcianopolis, cetate — 107
Marcodava, oraș din *Dacia* — 120
Marcomanii, triburi germanice — 210
 luptele lor cu romanii — 90, 91, 108, 158
Marea de Azov — 24²
Marea Caspică — 23, 24, 24²
Marea Mediterană — 65
Marea Neagră — 14, 23, 23², 25⁵, 65, 90
Marcus Aurelius, împărat roman Vz. *Aurelius Antoninus Augustus*.
Marinus — 150
Marius Perpetuus, *Lucius*, consular al celor 3 Dacii — 112
Marius Valens — 117
Marte, zeu — 117, 187
 ocrotitorul — 109
 zeu get — 55
 zeu scit — 33
Martius Philo, conducător de sat — 145
Martius Verus, general roman 161
Marx, *K.* — 11², 12², 13¹, 13⁴, 14¹, 14², 16¹, 17¹, 27, 28, 32, 33, 34, 40, 41, 42, 51, 55, 60, 61, 79, 139, 152, 180, 181, 182
Masagefi, triburi de *M.* — 35, 35⁷,
Masurius Sabinus, jurisconsult roman — 193, 199
Matris — 74
Mauretania Caesariensis, provincie romană — 165¹⁹
 ostași din *M.* — 165
Massalia, colonie greacă — lupta de clasă la *M.* — 68
Mauri, triburi africane — 105
 trupe (*numeri*) de *m.* — 165, 165⁷
Mavida fiica lui *Epicadus* — 96
Maximin Tracul, împărat roman — 105, 162 (?)
Maximus, consul roman Vz. *Quintilius*.
Maximus al lui Bato — 103, 168, 211, 212, 213
Meleagru, general al lui *Alexandru Macedon* — 49
Memmius al lui Asclepius — 102, 211, 213, 214
Menandru, poet comic grec — 43, 63
Meneclis — 85
Meniscos — 70
Menofilus — 148, 211
Meotis, mare; azi *Marea de Azov* — 24
Mesambria, oraș — 139
Mesopotamia, ținut din *Asia Mică* — 106
Messia Pudentilla, mare proprietară — 99, 100
Mestrius Martinus, zugrav — 101
Micia, localitate — 165, 165⁷
 loc de vamă — 152, 155, 155¹,
Milet, oraș ionian — 66
 metropola *Histriei* — 68, 79
Teclis din *M.* — 69
 colegiu de *synedroi* la *M.* — 72¹¹
 dă un decret de isopolitie pentru *Histria* — *80
Minerva, zeiță — 126
 templul ei — 109
Mirsid, comună — 119, 127
Mithra, zeu — 98, 103, 157
Moesia, ținut între *Balcani* și *Dunăre* — 54, 55¹, 56, 90, 105, 106⁶, 107⁶, 110, 111, 140, 141
 supusă de daci și *bastarni* — 53
 coloniști aduși din *M.* — 97
Moesii, locuitorii ai *Moesiei* — 39, 55
 se abțin de la hrană vie — 58

Moigrad, sat — 119, 127, 165⁸
Moise, conducător și legiuitor evreu — 61
Moldova, ținut — 89, 105, 141

Morsianus, lac — 23
Mucianus, general roman în luptă cu dacii — 54
Municipium Aurelium — 119¹

Municipium Septimium — 191¹
Muntele Sfint, locașul lui Zamolxe — 58-59
Muntenia, ținut — 89

N

Napoca, oraș din Dacia — 95, 119, 120, 126, 126⁷, 137, 148, 151, 153
Narcissianus, sclav — 100, 104
Nando — 95
Natoporus — 96
Napolis, oraș; azi Simferopol — 28
Nemesis, zeiță — 95, 141, 146, 147, 148

Nerva, împarat roman — 109, 110
Netindava, oraș din Dacia — 120
Nicanor, general al lui Alexandru Macedon — 41
Nico — 148, 211
Nicolaev, oraș — 26⁷
Nicolaos — 71
Nicosthenes, sacerdote la Histria — 84

Nipru, fluviu — 23⁷, 26⁷, 39¹
Nistru, fluviu — 23⁵, 94²
Nomazi (Nomades) triburi scitice — 25, 25³,
Noviodunum, cetate și ținut — 99, 141, 142
Numenius — 75, 77, 78
Nummius Certus, C., (patron de colegiu) — 150

O

Oceanus al lui Socrates — 98
Octamasades, rege scit — 29
Octavius Iulianus, Lucius, consular al celor trei Dacii — 112, 164
Odyssus (Odessos), cetate din Moesia — 56³, 139
Offas al lui Menofilus, quaestor de colegiu — 148, 211
Oescus, colonie romană din Moesia de Jos — 105, 107
Olbia, oraș; azi Nicolaev — 26, 26⁷,

vistieri la — 75¹
Olbiopoliți, nume dat sciților agricultori — 26
Oltenia, ținut — 119
Oltul, rîu — 95⁴, 108
Oppelius Adiutor, N., duovir — 132
Oppius Sabinus, C., general roman înfrînt de daci — 90
Orașul Stalin, (Varna) oraș în R.P. Bulgaria — 56⁴, 139

Orăștioara de Sus, comună — 119, 127
Oroles, rege dac se luntă cu bastarnii — 44, *63
Orfitus, consul roman Vz.
Calpurnius
Orșova, localitate — 104, 119, 153⁶, 154⁴
Ostrovișianov, K. V., economist sovietic — 10³
Ovinius Tertullus — 100

P

Palak, rege scit regatul lui P. — 28
Palestina, țară — 106, 153⁴
Pallas, zeiță — 41
Palmireni, soldați originari din Palmyra — 169
trupe auxiliare neregulate de p. — 166⁶
trupe (*numeri*) de p. — 165
Pannonia, ținut între Dunărea de mijloc și Iliria — 55¹, 91, 107
stabilirea birului în P. — 153
Pannonieni, originari din Pannonia ale de p. — 164
Pantelimonul de Sus, sat — 143

Parfi, populație iraniană — 92
Pasiadas, fiul lui Herodotos, binefăcător al orașului Callatis — 80
Passia — 103, 212
Patavissa, oraș din Dacia — 120
Patridava, oraș din Dacia — 120
Paulinus — 212
Pausanias, istoric grec — 48
Peninsula Balcanică, pătrunderea romanilor în P. B. — 48
Pentapolis, liga celor cinci orașe grecești din Dobrogea — 139

Peonia, localitate — 144⁵
Pelopones, regiune din Grecia antică — 66
Peregrinus, sclav — 101
Perși, popor — 35
Perseu, rege al macedonenilor
cheamă în ajutor pe Cloilo — 48, *50-51
Petrodava, oraș din Dacia — 120
Petronianus — 160
Petronius, scriitor roman — 92
Petronius Mamertinus, consul roman — 156
Petrus Patricius, istoric bizantin — 43⁵

- Peuce*, apă — 141
Pharnagos — 139
Phasis, fluviu din Colchida — 23
Philinos — 84
Picusus, pîrau — 141
Piephigii, triburi — 45
Pinum, oraş din Dacia — 120
Pioporus, regele Costobocilor — 96
Pirum, oraş din Dacia — 120
Piruşti, neam de dalmaţi — 98, 143, 210, 212
Pistorius Rugianus, legat al legiunii a XIII-a Gemina — 161
Pitagora, filozof grec — 46, 57, 58, 61
Pition — 72
Pirvan V., istoric român — 43¹⁰, 49¹, 92¹, 102⁴, 141, 142¹
Plator Acceptianus — 212
Plator Carpus — 212
Plautius Aquilinus, L., consul roman — 215
Plautius Caesianus, comandant militar din Dacia — 110
Plautius Quintillus, consul roman — 212
Plautius Silvanus Aelianus, T., legat cu rang de pretor din Moesia — 54
Plinius cel Bătrîn, naturalist roman — 43¹
Plotius Iulianus, legat al legiunii a V-a Macedonia — 162
Polinezieni, populaţie cultura pămîntului la *p.* — 60
Polişti, sectă religioasă la daci — 55, *58
Po'lio, consul roman. Vz. *Fufidius*.
Polonda, oraş din Dacia — 120
Polus Terentianus, consular al celor trei Dacii — 111
Pontius Lollianus, consul roman — 144
Pontul Euxin, azi Marea Neagră — 25, 39, 51, 95, 139, 140, 154
Pom. . . Liberalis, L., consular al celor trei Dacii — 112
Pompeius, om politic roman; membru al primului triumvirat — 51, 52
Pompeius Trogus — Iustinus, istorici romani — 27
Pompeius Macrinus, Marcus, consul roman — 213
Pompeius Valens, Lucius, arhonte, edil etc. — 140
Pomponius Fuscus, C., duovir — 132
Pomponius Haemus — 117
Pomponius Mela, istoric şi geograf roman — 26, 60
Pons Augusti, loc de vamă — 152, 155, 155³, 155⁴
Popa-Lisseanu, G., istoric şi latinist român — 6, 6¹
Porolissum, oraş din Dacia romană — 108, 119, 120, 127, 165, 165⁸
Portorium Illyrici. Vz. *Iliria*.
Poseidon, zeu — 77, 78⁸
Poseidonius, istoric şi filozof grec — 58
Potaissa, oraş din Dacia — 119, 127, 151, 153
Potamon — 71
Potulatsii, triburi — 45
Praedavensii, triburi — 44
Praetoria, oraş din Dacia — 120
Praetorium, localitate din Dacia — 108
Priscus, consul roman. Vz. *Stadius*.
Priscus Annianus, pontarh — 139
Prut, rîu — 95²
Ptolemaios, fiul lui Lagos şi al Euridicei — 50
Publicius Marcellus, Gaius, consul roman — 109
Pudens, consul roman. Vz. *Servilius*.

Q

- Quadratus*, consul roman. Vz. *Stadius* şi *Ummidius*.
Quazi, triburi germanice înving pe Domiţian — 90, 91
Quintilius Maximus, consul roman — 145
Quintillus, consul roman. Vz. *Plautius*.
Quintio, sat din Dacia pontică — 143, 144
Quirinus, zeu italic — 187
Quirites, veche denumire a romanilor — 196²

R

- Racoviţa-Copăceni*, localitate — 108
Ramidava, oraş din Dacia — 120
Razelm, lac — 141⁶
Resculum, sat din Dacia — 143
 staţia de la *R.* — 148
Reşca, localitate — 100, 119, 127
Rhatacensii, triburi — 44-45
Riphaei, munţi — 23
Roles, rege get.
 ajută pe Crassus — 45, 52
 întilneşte pe Caesar — 45
 în război cu Dapyx — 45
Roma, oraş — 59, 91, 92, 94, 102, 105, 109, 114, 117, 139, 167, 168, 175, 183, 193
Romani — 17, 90, 91, 92, 95, 104, 105, 144, 159, 181.
 luptele lor cu geto-dacii
 după Buerebista — *53-55
 luptele lor cu dacii *90-92, *92-94
 ale de cetăţeni *r.* — 164
 cohorte de cetăţeni *r.* — 164, 165
Romula, localitate — 100, 119, 127, 132
Romulus, întemeietorul Romei; zeu — 109, 187¹⁰

- Roșia*, localitate — 98, 210
Roxolani, triburi sarmate — 54, 95
R. P. Bulgaria — 56⁴, 139
R. P. R. — 9, 14, 42, 89
Rubrouck, Guillaume de — 31⁵
Ruconium, oraș din Dacia — 120
Rufinus, consul roman. *Vz. Cuspius.*
Rufinus, sclav — 104
Rufus, consul roman. *Vz. Tineius.*
Rusticus, consul roman. *Vz. Iunius.*
Rusănești, localitate — 99
Rutilius Propinquus Lucius, consul roman — 109

S

- Sabinianus*, guvernator al Daciei — 107
Sabinus Veranus, Q., arendaș de vamă — 155
Saci, triburi de sciți păstori — 34
Salariori, cohorte — 96
Saldensii, triburi — 45
Salinae, oraș din Dacia — 120
Salonia Palestrica — 103
Salvianus, sclav strângător de vămi — 100, 104
Salvius Iulianus, jurisconsult roman — 167
Salvius P...ror, Marcus — 107
Samus, sat din Dacia — 95
Sangidava, oraș din Dacia — 120
Sanpaeus, pirău — 141
Sarapion, fiul lui Dioscurides, sacerdote la Tomis — 77, 78
Sarmași, triburi de s. — 39, 90, 95
 atacă pe romani 55¹, 105
 mișcarea lor înăbușită de Ti. Plautius Silvanus Aelianus — *54
Sarmizegetusa, localitate — 14, 89, 93, 98, 100, 104, 105, 107, 108, 109, 111, 112, 117, 119, 120, 122³, 127, 128, 132, 137, 138, 149, 150, 151, 153, 156
Satarcii (Satarchae), triburi scitice — 26
Scapula, fiul lui Nicolaos, conducătorul (?) tribului Aigicoreis — 71
Scapulla Tertullus, consul roman — 145
Scaurianus Marcus, propretor în Dacia — 109
Sciți, populație — 62, 65
 viața și ocupațiile s. — *24-26, 26³, 26⁵
 diferențieri sociale la s. — *26-28
 sclavia la s. — *27-28
 starea politică la s. — *28-32
 regi la s. — 28, *29-32
 religia la s. — *32-33
 aspecte din viața socială a s. — *33-38
 proprietatea la s. — *35
 familia la s. — *35-36
 femeia la s. 26, *35-36
 sancțiunile la s. — *36-37
 jurăminte la s. — *37-38
 s. regali — 31
Sciția, teritoriul locuit de sciți — 24, 25, 27
 întinderea S. — *23-24, regat al S. — 29, 29^a, 47, 52
Scorilo, rege dac — 47, 52
Vz. și Corilo.
Scythia. Vz. Sciția.
Secundinus, sat din Dacia pontică — 144, 144¹
Secundus, sclav — 214
Segetica, localitate ocupată de Crassus — *54
Sempronius Aelius Lycinus, Publius, procurator al Daciei Prolissensis — 112
Sensii, triburi dace — 45
Sentius Anicetus, Caius, decurion, patron de colegiu — 150
Septimius, decurion — 99, 101
Septimius, sclav — 101
Septimius Geta, Publius, fratele împăratului Septimius Severus
 legat al celor trei Dacii — 164
Septimius Geta, Publius, fiul lui Septimius Severus, asociat de acesta la domnie (caesar) — 104, 112, 150, 151
Septimius Severus Pertinax, Augustus, Lucius, împărat roman — 104, 105, 111, 145, 151, 153, 162, 163
Seri, chinezi — 24
Servoilius Pudens, Q., consul roman — 214
Sever Alexandru, împărat roman — 151, 154, 162
 ... *Severianus*, consul roman — 117
Sfintul Gheorghe, braț al Dunării — 141⁵
Silia Valeria — 146
Silvan cel Sfint, zeu — 112
Simferopol, oraș din U.R.S.S. — 28.
Simos, fiul lui Asclepiades, arhonte (?) rege la Callatis — 71, 71⁶, 72
Singidava, oraș din Dacia — 120
Sinoe, lac — 66
Sinoe, sat — 143
Siret, riu — 95², 95⁴
Sitas, regele denteheților — *54
Skilur, rege scit — 28
Skyles, rege scit — 29
Soarele Nebiruit, zeu — 98, 111, 125, 160
Scarta, zeiță — 112
Socrates — 98
Socratio al lui Socratio — 211, 214
Someș — 95⁷
Sornum, oraș din Dacia — 120
Spania, provincie romană — 164²
Spania Tarraconensis, regiunea a provinciei Spania — 158
Spedius Hermias, C., flamen — 98
Splonum, localitate din Dalmația — 98
Stalin, I. V. — 9, 9², 105, 182²

- Staius Priscus, M.*, consul roman, legat cu rang de pretor în Dacia de Sus — 161, 212
- Staius Quadratus, Lucius*, consul roman — 213
- Strabo*, geograf grec — 41, 42, 43, 51
- Stratonax, fiul lui Ligdamis* — 73
- Sucidava*, localitate — 100, 141
- Sucidavense, territorium* — 99, 141
- Suevi*, triburi germanice cultura pământului la s. — 60
- Suidas*, enciclopedie bizantină
- atribuită unui fals Suidas — 40.
- Sulla*, om politic roman — 59
- Sulpicius Narcissus*, conducător de sat — 144
- Sutta lui Epicađus* — 96
- Syria*, țară — 98³, 98⁴, 98⁵, 109, 166⁶
- Syrus*, nume de sclav — 43,

T

- Taifalii*, triburi germanice — 94
- Tapae*, localitate lupla de la T. dintre romani și daci — 91
- Tarent*, colonie grecească populația T. — 67
- Targhitaos*, rege scit — 29
- regatul lui T. — 28
- Taurea*, sărbătoare în cinstea lui Poseidon — 78, 78⁵
- Taureaștii*, asociație religioasă — 78
- Taurii*, triburi vecine cu sciții — 24
- Taurisci*, triburi celtice înfrinți de Buerebista — *51
- Taurus*, munte — 24
- Tavium*, oraș din Galatia — 98, 98⁶, 148
- Telectes din Milet*, legiuitor și organizator „Statul” lui T. — 69
- Tenedos*, insulă și oraș cu același nume populația din T. — 67
- Terentius Scaurianus, D.* — 108, 109
- Teres* — 29
- Tertullian*, scriitor bisericesc roman — 105
- Tertulus*, consul roman. Vz. *Scapu'a*.
- Territorium Sucidavense* Vz. *Sucidavense*.
- Tervingii*, triburi germanice — 94
- Tesalia* regiune a Greciei antice — 66
- Tettius Iulianus*, general roman — 90
- Teuriscii*, populație — Vz. și *Taurisci* — 44
- Tezeu*, constituția lui T. — 42
- Theodote* — 97, 103, 211
- Theodotos* — 77
- Theophilos, fiul lui Nume-nios*, sacerdote la Tomis — 75, 77, 78
- Theopompos* — 69, 72
- Theoxenos, fiul lui Hippoichos* — 77
- Thomes* — 56
- Tiasum*, oraș din Dacia — 120
- Tiatus* — 96
- Tibiscum*, oraș din Dacia — 120, 128
- Tibiscus*, riu; azi Timișul — 95
- Tineius Clemens*, consul roman — 145
- Tineius Rufus*, consul roman — 156
- Timișul*, riu — 95¹
- Tiragefi*, populație — 39
- Tiriscum*, oraș din Dacia — 120
- Tisa*, riu — 95
- Titia Matrina* — 100
- Titius*, tăbăcar — 101
- Titius Primitius* — 215
- Titus*, împărat roman — 153
- Titus al lui Beusas zis Bradua* — 214
- Tomis*, cetate greacă din Dobrogea — 41, 66, 99, 100, 101, 139, 140, 141, 147
- agoranomi la T. — 68
- arhonți la T. — 68, *75, 77
- organizarea militară la T. — *76-77
- sacerdote sponim la T. — *78
- Tovetis* — 215
- Toxaris*, scit venit la Atena — 27.
- Traci*, populației — 40, 46, bătuți — împreună cu celții — de Buerebista — *51
- indeletnicirile lor războinice — 41, 55
- secte religioase la t. — 55, 58
- țatuaarea copiilor de aristocrați la t. — 43
- căsătoria la t. — *62-63
- familia la t. — *62-63
- nume dat geto-dacilor — 46, 49, 62¹⁴
- Tracia*, teritoriu locuit de traci — 51, 54, 155
- detheleților — *54
- Traian*, împărat roman — 43, 92, 93, 94, 97, 102, 102³, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 110¹, 153, 156
- învinge pe Decebal — *93-94
- impune lui Decebal un tratat — *93-94
- părerea lui despre daci — 57
- Transilvania*, regiune — 16, 23, 99, 142
- Trebellius Maximus*, consul roman — 208
- Tribali*, triburi trace în luptă cu regele scit Atheas — 30
- supuși de daco-bastarni — 53
- Trier*, oraș din Germania — 99¹.
- Triphulum*, oraș din Dacia — 120
- Troesmis*, localitate — 141
- Tropaeum Traiani*, localitate — 145
- Tungri*, cetate — 107
- Turda*, oraș — 119, 127, 153⁷
- Turgicu'us*, pîrau — 141

- Turre Muca* . . . , sat din Dacia pontică — 144
Turnu Severin, localitate — 96^e, 99, 101⁴, 119, 126
Tyras, fluviu; azi Nistru — 23, 23^e, 94
Tyras, oraș; azi Belgorod Dnestrovski în U.R.S.S. — 90, 105, 107, 108

U

- Ulcudiu al lui Bedarus* — 96
Ulmelum, oraș roman din Dacia — 144
Ulmelum, sat din Dacia pontică — 99, 102, 143, 144, 145
Ulpia Aquilina — 101
Ulpia Digna — 96
U'pia Flavia — 125
Ulpia Nicandra — 100
Ulpia Traiana Augusta. Vz. *Sarmizegetusa*.
Ulpianum, oraș din Dacia — 120
Ulpus (Victor), procurator din Dacia Apulensis, procurator financiar etc. — 111, 113, 157
Ulpus Apollinaris, Marcus., prefect al taberelor legiunii a XIII-a Gemina — 163
Ulpus Artemidorus, quaestor — 137
Ulpus Hermias, M., libert, procurator al minelor de aur — 99, 102, 156
Ulpus Longinus, M., veteran decurion — 99, 100
Ulpus Sabinus, decurion — 126
Ulpus Salvinus, quaestor — 137
Ulpus Secundinus — 117
Ulpus Tertius, Marcus, decurion — 125
Ulpus Valens, M., quattuorvir — 132
Ultinsium, sat din Dacia pontică — 143, 145
Ummidius Quadratus, M., consul roman — 148, 215
U. R. S. S. — 27^a, 28, 105
Utidava, oraș din Dacia — 120

V

- Vadu*, sat — 143
Vagosa'a, fluviu; azi Bug (?) — 23
Valentinus Potianus, sclav slujbaş financiar — 157
Valeria Severa — 97
Valerianus, împărat roman (253—259) — 161, 162
Valerianus, fiul împăratului Gallienus, cezar în anul 255 — 161
Valerius Graci'is, Caius, prefect de ală — 164
Valerius al lui Nico, questor de colegiu — 148, 211
Valerius Nilus, administrator de domeniu — 99, 100
Valerius Maxel'ius, Lucius — 144
Valerius, Soter, L. — 100
Valerius, fiul lui Titus, din tribul *Pollia Marcianus*, T., veteran — 160
Valerius Turbo, L. — 100
Valerius Threptus — 127
Valerius Va'ens — 117
Valerius Valens, ostaș din legiunea a XIII-a Gemina — 212
Valerius Valentinus, beneficiar consular — 95
Valerius Victorinus, L. — 99, 100
Varenius Gallicanus, T., decurion și conducător de colegiu — 148
Varna, oraș. Vz. *Orașul Stalin*.
Varus, consul roman. Vz. *Vibius*.
Vasidius Victor, L. — 212, 215
Vegetius Renatus, Flavius, scriitor latin — 158
Ve'ius Rufus, C., general roman — 92
Venus Biruitoarea, zeiță — 126
Verus Lucius, împărat roman. Vz. *Ceionius Commodus Verus, L.*
Verzo — 211, 212, 213
Vespasian, împărat roman — 153
Vesta, zeiță la geto-daci — 61
Veturius Valens — 152, 212
Veșel, sat — 155⁴, 165⁷
Vezina, conducător dac — 91
Vexarus T. . . . — 107
Vibius Gallus, prefect al taberelor legiunii a XIII-a Gemina — 163
Vibius Longus, M. — 213
Vibius Varus, Ti., consul roman — 212
Victoalii, triburi germanice — 94
Vindius Verianus, prefect de flotă — 100
Virius Agricola, L., consul roman — 111
Vitellius — 55

Z

- Zamolxe*, zeu și conducător religios la geto-daci — 46, 56, 57, 58, 59, 61
Zarmizegethusa. Vz. *Sarmizegetusa*.
Zathrausta, preot și legiuitor persan — 61
Zăguzeni, comună — 120, 128
Zeugma, oraș din Dacia — 120

Zeul cel Bun, rege la
Callatis — 85

Zeul veșnic — 150

Zeus, zeu — 29, 84

Ziaia a lui Tiatus — 96

Ziraxe, rege get — 47,
47^b, 52

Ziridava, oraș din Dacia —
120

Zlatna, localitate — 120, 125

Zoticus, sclav strângător de

vămi — 100, 104

Zurobara, oraș din Dacia —
120

Zusidava, oraș din Dacia —
120

X

Xenohares, fiul lui *Hekata-*
ios — 71, 73

INDICE DE MATERII

A

- Accesio*, ca mijloc de dobândire a proprietății — 182, *198-199
- Adiutor officii corniculariorum* — 152
- Adiutor tabularii* — 152, 157
- Administrator (actor)* de domeni — 99, 100
- Adopțiune*
după dreptul grec — 79, *84-85
după dreptul provincial roman — *174
după dreptul roman — *191
- Adrogațiune* — 191, 191³
după dreptul provincial roman — *174
- Adulterul femeii*
pedeapsa lui sciți — 36
pedeapsa lui la geto-daci — 64
- Adunarea poporului*
la sciți — 28,
la geto-daci — 44, *46-47, 48, 89
în cetățile grecești — 68, *69-71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 139, 140
în orașele din Dacia romană — 128, 129, 130, 131, 132, 135
- Adunarea provincială (concilium provinciae)* — *116-117, 117⁴
- Agonothet* — 78
- Agoranomi* — 68, 74
- Agri vectigales* — Vz. *Ogoare birnice*.
- Agricultori mici*
în cetățile grecești — 67
în Dacia romană — 99, 100, *102, 105
- Agricultura*
ocupație a sciților — 24, *26, 28
ocupație a geto-dacilor — 40, *40-41, 42
- Aisimneji*
președinte al a. — 68, 72, 72⁵
- Ala*, unitate de călărime. Vz. *Călărime*.
- Alegerea magistraților orașenești în Dacia* — 128, 129
propunerea candidaturilor — 128, *129
condițiile de candidare — *129-131
modalitatea de votare — *131
comunicarea rezultatelor voturilor — *131
depunerea jurământului de cei aleși — *132
- Amenzi*
date de magistrații orașenești — 128, 133, 135, 135⁵
- Antropofagia*, la sciți — 24
- Apicultura*, ocupație a geto-dacilor — 40
- Aprod* — Vz. *S'ujbași*.
- Arendași*
de pășuni — 152, *156
de ocne de sare — 152, *156
- ai vânzării sării — 152, *156
de mine de fier — 152, *156
de vămi — 104, 152, *155
- Arendări de stat*
încheiate de magistrații orașenești — 135
de băi — 136
Vz. și *Arendași*
- Arhivari* — Vz. *Slujbași*.
- Arhonji*
în cetățile grecești — 68, 72, *74-75, 77, 78, 83, 140
(*arhonte*²) rege — 68, 71, 72, 72², 73, 74, 85
- Aristocrație*
gentilică — 89
la sciți *27
la agatirși — 26
la tracii — 41, 43
la geto-daci — *42, 43, 43¹⁰, 52
în cetățile grecești — 67
- Armată*
imperială romană (importanța ei) — *159
de daci în imperiul roman — *166⁶
- Asociații religioase*
în cetățile grecești — 77, *78-79, 78⁵
- Asociere*, contract de a. — 214-215
Vz. și *contracte consensuale*.
- Auditorium* — Vz. *Casa de șfat a satului*
- Augur* — 104, 122, 156

- Augustal* — 96, 96³, 97, 127, 148, 151
Aurari — Vz. *Colegii de a.*
Aurarium collegium — Vz. *Aurum negotiatorium* — Vz. *Impozit pe negoș.*
Colegi de aurari.
Aurum coronarium — 120

B

- Bani publici*
 Dare de socoteli de *b.p.* — 124
Barbari
 Trupe (*numeri*) de *b.* — 158, *165
Bellagines, legi geto-dace — 62
Beneficiar consular — 95, 176, 189, *195-196, 197
 160
Bunuri
 diviziunea lor după dreptul roman — *175-176
 dobândirea lor după dreptul roman — *195-200
mancipi și *nec mancipi* — 176, 189, *195-196, 197
 provinciale — Vz. *Proprietatea provincială.*
Burgari
 Trupe (unități) de *b.* — 110, 110³, 158, *165-166
Burguri — Vz. *Cetăți.*

C

- Călărime*
 Trupe de *c.* — 108, 158, *164
Candidaturile pentru magistraturile orășenești — Vz. *Magistrați*, alegerea lor
Cannabae — 99², 119¹, 141
Cantaragiu (libripens) — 103³, 189
Căpetenii militare, la geto-daci
 Vz. *Regi.*
Capilați, poporul de rînd la geto-daci — 42
Capitis deminutio — 168, 181
Capitație — Vz. *Impozit personal.*
Căptivitate de război — Vz. *Prizonieri.*
Căruțe, slujind de locuințe scitilor — 25, 36, 62
 cf. *Locuințe.*
Casa colegiului — 146, *151
Casa de sfat a satului — 142, 144, 144²
Căsătorie
 pe grupe la scii — 33, 34
 la geto-daci — 60, 61, *62-64
 la traci — *62-63
 după dreptul grec — 79, *83—84
 între romani și peregrini — 172, 173
 între romani și latini — 172
 romană — 171, 172, *187-188
 desfiacerea *c. romane* — 181
Casier comunal
 la sate — 142, 144
Castella — 141, 158, 166
Centesima rerum venalium — 152
Centonari — Vz. *Co'egiul de c.*
Centurioni — 161
Cetăți — 56
 la geto-daci — 42, 44, 47, 49
 la hotare, în Dacia romană — 158-159, *166
Cetățile grecești — *65-86
 cauzele colonizării *c. gr.* — *66-67
 clasele sociale din *c. gr.* — *67
 lupta de clasă în *c. gr.* — *68
 organizarea politico-administrativă a *c. gr.* — *68-75
 organizarea financiară a *c. gr.* — *75-76
 organizarea militară a *c. gr.* — *76-77
 organizarea religioasă a *c. gr.* — *77-79
 instituțiunile juridice în *c. gr.* — *79-86
Cetățenie
 dreptul de *c.* în cetățile grecești — 79, *79-80
 romană, dobândirea ei — 172, 173, *180-181, 184
Chezași
 dați de magistrații orășenești — 130, 131
 dați la arendările de stat — 135
 executarea lor — 135, 135³
 de bunuri zălogite fiscului — 135, 135³
 Vz. și *Sponsoreș, Fidepromisores și Fideiussores.*
Chirografe — Vz. *Contracte literale.*
Cintăreț din flaut — Vz. *Slujbași.*
Clase sociale
 la scii — *26-28
 la geto-daci — *41-44, 58
 în cetățile grecești — *67-68
 în Dacia romană — *99—104
 Vz. și: *Agricu'tori mici*
Dregători orășenești
Liberși
Lucrători liberi
Meseriași
Neguțători
Sclavi etc.
Coemptio
 Căsătorie prin *c.* — *188
Cohorte, unități de pedestrași — 108, 158, *159-160, 162
Colegii
 conducerea lor — *148-151
 părinte al *c.* — 98
 de agoranomi — 68, *73-74
 de aisimneți — 72, 72⁵
 de aurari — 146, *147
 celor 10 — 75, 76
 secretar al colegiului celor 10 — 75
 de centonari — 104, 112, 146, 150, 151
 de corăbieri — 104, 146, *147

- de dendrofori — 146, 150
 de eisagogi — 79, *85-86, 85⁹
 epistaților — 80, 80⁸
 de fierari — 104, 107, *146, 149, 150, 151
 formate din cei veniți din același loc — *147-148
 hegemonilor — 68, 73, 73², 75
 de închinători ai zeiții Isis — 98
 de lecticari — 146, *147
 de luntrași — *146
 de neguțatori — 146, *147
 de orphanistai *84
 proburilor — 68, 73
 de synedroi — 68, 71, 72, 72¹¹
 thiasitilor — *72, 72⁹, *78
- Coloni**
 militari — 158, 159, *166
- Coloniști** — 142
 din Orient — *97-98
 din sudul Dunării — *98
 din apusul Imperiului roman — *99
- Colonii (coloniae)** — Vz. Orașe.
- Colonizare**
 greacă (cauze economice și politice) — *65-67
 Daciei — Vz. Coloniști.
- Comandanți militari**
 în cetățile grecești — *76-77, 78
 de legiune (vz. Legați și Prefecți)
 ai trupelor de călărimă (Vz. Prefecți și Prepozit)
 ai trupelor de pedestrași (Vz. Prefecți și Prepozit)
- Comași**, poporul de rînd la geto-daci — 42, 43, 43⁵
- Comerț**
 la sciți — 26,
- Comitet al sfatului orașenesc**. președinte al c. s. o. — 68, 72, 72⁹
 Vz. și Aisimneși.
- Competință**
 judecătorească a magistraților orașenești — 128, *133, *133⁴
 a duovirilor și quattuovirilor — *133-136
 a edililor — *136—137
- Comunitatea de bunuri**, la sciți — 36
 Vz. și Familia (la sciți).
- Comunitatea copiilor** la sciți — 35
- Comunitatea jemeilor**
 la sciți — 35
 la agatirși — 35
 la masageți — 35, 35⁷
- Conciliabile (conciliabula)** — 141
- Conducător (magister)**
 al colegiului — 146, *143, 148³, 148⁶, 149
 adjunct al colegiului — 146, *148, 148⁴
- Conducător al celor trei Dacii (Dux trium Daciarum)** — 108, *112
 Vz. și Guvernatorul provinciei Dacia.
- Conducător al provinciei Dacia Malvensis (Praeses Daciae Malvensis)** — 109, 113
- Conducători de sate**
 fruntaș al locului — 142, 145, 145⁶
 magister — 142, 144, 144⁶, 144⁷, 144⁸, 145, 145¹
 magistrans — 142, 145, 145⁴
 μαγιστρος — 145, 145⁵
 magistratus — 142, 144, 144³
 praefectus — 145, 145⁸
- Conducători de finut** — Vz. Quinquennalis.
- Conducători militari** (la geto-daci). Vz. Regi.
- Conducători religioși** (la geto-daci) — *46
- Conducătorul comunității celor cinci orașe** — *139
- Conductores** — Vz. Arendași.
- Confarreatio** — *187
- Confiscarea bunurilor**, pedepsă cu c. b. în cetățile grecești — 69, 83
- Consiliul de eliberări al sclavilor** — 184, 185, *186
- Constituții imperiale** — 167, 169, 169⁵, 172, 206
 edicte — 114, 167, 169, 169⁹
 mandate — 113, 115, 133, 167
- decrete — 169, 169⁶
 rescripte (scrisori) — 154, 169, 169⁶, 183, 202
- Constringere**
 Mijloace de c. folosite de magistrați — 128, *133-134
 134
- Construcții editare** — 136
- Consuli** — 177
- Consuetudo** — Vz. Obicei.
- Consular al celor trei Dacii (consularis trium Daciarum)** — 108, *111, *112, 112⁵,
 Vz. și Guvernatorul provinciei Dacia
- Contracte**
 reale — 182, *209
 verbale — *178, 182, *209
 literale — *178-179, 182, *210
 consensuale — 182, *210, *211—213
- Convenții**
 Încheierea lor la sciți — *37-38
- Copii**
 poziția lor după dreptul grec — 79, *84
- Corăbieri** — Vz. Colegii de c..
- Corectori (correctores)** — 114⁷
- Coronatus Daciarum trium** — Vz. Preoși ai provinciei Dacia.
- Cotropirea Daciei de romani**
 cauze economice — *92-93
 cauze militare — *93
- Crainic** — Vz. S'uijași.
- Creșterea vitelor**
 ocupație a sciților — 25
 ocupație a geto-dacilor — 40
- Cumpărare**, căsătorie prin c. la geto-daci — 61, *62-63
 la traci — *62-63
 în dreptul roman — Vz. Coemptio.
- Cumpărare (coemptio) fiduciară** — 188, 189²
- Cultivatori liberi** — Vz. Agricultori mici.
- Cultul strămoșilor**
 la sciți — 32
 la geto-daci — *55-56
- Cultul împăratului roman** — 116, 117, 117⁴

- în cetățile grecești — *Cultul morșilor* *191-193
 77, 79¹ după dreptul grec — 85 *Curii*
 colegiu al *c.i.r.* (vz. Geru- *Curatela*
 sia). după dreptul roman — *șenești.*

D

- Debitori ai fiscului* *Democrație sclavagistă* — *Dregători*
 responsabilitatea lor — 67, 68, 69
 *154
Decurii — 145, *149, 151 *Denari* — (monedă) — 211,
Decurioni — 99, 101, 106, 212, 213, 214, 215
 *120-128, 130, 134, 149, *Dendrofori* — Vz. Colegii
 150, 183 de *d.*
 cine-i alegea — *121 *Deschizători de drum* — Vz.
 cine putea fi ales — *121 *Sujbași.*
 cine nu putea fi ales — *121 *Depozit*
 *121 Contract de *d* — 215
 domiciliul lor — *122 Vz. și *contracte reale*
 de onoare — 123³ *Detășamente (vexillationes)*
 ai colegiilor — 148, 149, trupe auxiliare provizorii —
 151 158, *165
 ai canabelor — 99 *Dezmoștenire*
 Vz. și *Sfatul orășenesc.* după dreptul roman —
Decrete — Vz. *Constituții* *203
imperiale.
Dediticii — Vz. *Peregrini* *Dezrobiți* — Vz. *Liberți*
dediticii. *Divinități*
Dem scitice — 33
 Locuitorii demului — 79 aduse din Orient în Da-
Democrație militară *cia* — *97-98
 la geto-daci — 44, 51 *Dobinzi*
 după dreptul grec — 85

E

- Edict* *Edili* — 95, 122, 123, 130,
 perpetuu — 113 132, 133, 135, 138, 140
 al guvernatorilor de pro- atribuțiile lor — 128,
 vincii — 113, 167, 168 *136-137
 al împăraților Vz. *Consti- Eisagogii* — Vz. *Colegiul ei-*
 tuții *imperiale.* *sagogilor.*
 al lui Caracalla — 167, *Eliberări de sclavi* — 103, 104
 168, *180 după dreptul grec — 79,
 al magistraților — 169⁵, *83
 *169-170 după dreptul roman —
 al edililor curuli — 170 134, 182, *184-187
- Emancipare* — 134, *190
Epimen
 președinte al adunării
 populare — 68, *71
Epistaft — 80
Esenieni — Vz. *Secte reli- gioase.*
Exilul pedeapsa cu *e.* —
 în cetățile grecești — 69
Exogamia
 la sciți — 34

F

- Fabri* — Vz. *Fierari.*
Familia
 patriarhală la sciți — 34
 pereche la sciți — 34
 la sciți — *35-36
- la traci — *62-63
 la geto-daci — 60, *62-64
 greacă — 79, *83-85
 la peregrini — 168
 romană — 181, 187-188
- Femeia*
 poziția ei la sciți — Vz.
 și *Familia* — 26, 35, 36
 poziția ei la geto-daci —
 60, *62-64
 poziția ei la traci —
 *62-64

- poziția ei după dreptul grec — 79, *83-84
 ocupațiile ei la sciți — 26, 36
 ocupațiile ei la geto-daci — 41
Fideicomise — 177, 177⁸, *207-208
Fideiussores — *209-210, 211, 211⁷, 213, 213⁹, 215, 215⁴
 Vz. și *Chezași*.
Fidepromissores — *209
 Vz. și *Chezași*.
Fierari — Vz. *Colegii de Ț*.
Filiația — Vz. *Puterea părintească*.
Flamen — 98, 98²
Fonduri provinciale — Vz. *Proprietate provincială*.
Formele de exprimare ale dreptului (Izvoare) autohton dac — 167
 roman — *169-170
 roman în Dacia — Vz. *edictes ale guvernatorilor și constituții imperiale*
Foruri (fora) — 141
Frăția de singe la sciți — 34, 37
Fruntaș a! locului (loci princeps)
 Vz. *Conducători de sate*.
Fruntaș în municipiu — 98
Fuga
 formă a luptei de clasă — 105, 106
Furtul la sciți — 36

G

- Gerusia* — 79
Gerustiarh — 79
Ghicitori la sciți — *37-38
Gimnastiarh — 78
Grade militare inferioare — 163, 163⁵
 gradați — 164
 furieri — 164
 implinitori ai pedepselor — 164
Guvernatorul provinciei — 167, 168, 170, 174, 175, 177, 193
 atribuții generale — *113-114
 atribuții judecătorești — *114-115, 133
 atribuții administrative — *115-116
 locuitor al g. — 111, *113
 Vz. și *Legat al împăratului cu rang de pretor (Legatus Augusti propraetore)*.
Legat al împăratului cu rang de pretor al celor trei Dacii (Legatus Augusti propraetore trium Dacia-rum). *Consular al celor trei Dacii. Conducător al celor trei Dacii*.

H

- Haruspice* — Vz. *Slujbași*.
Hegemoni — Vz. *Colegiu de h. Hexapolis*
 comunitatea celor șase cetăți grecești — 139

I

- Impărțitori, dregători financiari în cetățile grecești* — 75, 76
Imperium — 128
Imperium maius — 113, 113³
Impietate, acuzație de i. — 71
Impozite
 personale — 151, 153, *154
 funciare — 151, 152³, *152-154, 212
 pe negoț (*aurum negotiatorium*) — 151, 154, 154¹
 pe moșteniri — 104 (?), 151, 152
 pe eliberările de sclavi — 99, 100, 103, 104 (?), 152, 154, 154³
 în cetățile grecești — 76, 80
 scutiri de impozitul funciar. Vz. *Ius Italicum*.
Imprumut, contract de i. — 215
 Vz. și *Contracte reale*.
Inchiriere, contract de i. — 213-214
 Vz. și *Contracte consensuale*.
In iure cessio — 168, 176, 176⁴, 177, 182, 196, 196¹, 197, 198
Infamia — 122, 122¹
Infrățirea, în Dacia romană — 168
 Vz. și *Frăția de cruce*.
Ingenui — 170, 183
Inrolarea ostași'or în cetățile grecești — 76
Instituire de moștenitor, după dreptul roman — *201-202, 203
Instrumentum mutum — 79
 semivocale — 79
 vocale — 79
Intărituri
 scitice — 25, 28
 geto-dace — 44, 45, *47, 50
 Vz. și *Cetăți*.
Introducători — Vz. *Eisagogi*.
Isopolitia — 79, 80¹¹
Iure dicundo
 Vz. *Duoviri Prefecți*
Quattuorviri
Iurisdictio — 128
Ius auspicii — 113

- Ius commercii* — 168, 181
Ius conubii — 168, 171, 171⁵,
 172¹, 173¹, 173², 181
Ius edicendi — 113
Ius gentium — 167, 168,
 169, 171, 173
Ius Italicum — 151, *153,
 180
Ius Latii — 168, 183, 183⁹
Izvoarele dreptului — Vz.
Formele de exprimare ale
dreptului.

J

- Jertfe, la geto-daci* — 55-56
Jocuri de teatru, date de ma-
gistrați — 136
Judecători
 la geto-daci — 46
 străini în cetățile gre-
 cești — 79
 în provincii. Vz. *Guverna-*
tor.
Jurăminte —
 la sciți — 34, *37-38
 depuse de magistrații oră-
 șenești din Dacia după
 alegere — *132
Jurisdicție vo'untară
 a magistraților orășe-
 nești — 128, *134

K

Kapnobatai. Vz. *Secte reli-* *Klistai.* Vz. *Secte religi-*
gioase. *oase.*

L

- Latini* — 168, 170, 177, 183,
 184, 186
Latrones — Vz. *Răufăcători.*
Lecticarii, purtători de lec-
tice
 apărător (*defensor*) al lec-
 ticarilor — *147
 Vz. *Colegii de l.*
Legate după dreptul ro-
man
per vindicationem —
 *204-205
per damnationem — *205
sinendi modo — *205
per praeceptionem — *205-
 206
 restricții în materie de le-
 gate — *206-207
 nulitatea legatelor — *207
Legati legionum — 113, 158,
 *161-162
Legai de legiuni — Vz. *Le-*
gati legionum.
Legat al Împăratului cu rang
de pretor al celor trei Da-
cii (Legatus Augusti pro-
praetore) — 108, *109,
 110, 111², 160 (?), 166
Legat al Împăratului cu rang
de pretor al celor trei Da-
cii (Legatus Augusti pro-
praetore trium Daciarum)
 — 108, *111-112
Legea
Ae'ia Sentia — 171, 184,
 185
Aquila — 133, 133⁶, 134
Atilia — 175, 193
celor XII table — 187,
 193, 197, 206, 208, 208³
Cornelia — 174
Falcidia — 206
Fufia Caninia — 185, 186,
 206-207
Furia — 206
Iulia de maritandis ordini-
bis — 157³
Iulia și Titia — 175, 193
Iulia și Plautia — 197
Junia — 177
Minicia — 173, 181¹
Voconia — 206
Liberți — 96, 98, 99, 100,
 *102-103, 156, 170, 175, 186
 poziția lor juridică — 182
l. dediticii — 170, 183
 după dreptul grec — 79,
 *83
Libră (monedă)
 de aur — 92
 de argint — 92
Librarius
ab instrumentis censuali-
bis — 152, 157
a rationibus — 152, 157
Libripens — Vz. *Cantaragiu.*
Lictori — Vz. *Slujbași.*
Lociiitor
 al guvernatorului — 110,
 113
 al duovirului — 128, *134,
 137
Locuințe —
 felul lor la sciți — 25, 36,
 62
 Λογιστής 139, 140⁵
 Vz. și *Supraveghetori ro-*
mani.
Lucrări publice
 adjudecarea lor — 128,
 *135
Lucrători liberi
 în cetățile grecești — 67
 în Dacia romană — 67,
 99, *102

Luntrași — Vz. *Colegii de l. Lupta de clasă*
 formele ei la sciți — 27-28
 formele ei la geto-daci — 42, 57, 58

pe timpul lui Buerebista — 53
 după Buerebista — 53

înăuntru cetăților grecești — 65, 66, *67-68
 formele ei în Dacia romană — *104-108

M

Magie
 la sciți — 28, 32
 la geto-daci — 55

Magistrați orășenești (în Dacia) — *128-139
 alegerea lor — *129
 propunerea candidaturilor — *129

competința lor judecătorească — *133, 133^a
 mijloacele lor de constrângere — 128, *133-134
 jurisdicția lor voluntară — *134

atribuții — *134-137
 durata magistraturilor — *138

Magistrați în cetățile grecești — 68, 69, 70, 83, 84
 eponimi — 68, 72²

Magister — Vz. *Conducători de sate*.

Magistrans — Vz. *Conducători de sate*.

Μαγιστρος — Vz. *Conducători de sate*.

Magistratus — Vz. *Conducători de sate*.

Mancipațiune (mancipatio) — 103, 103³, 168, 176, 177, 182, *189, 190, 191, 196, 197, 198, 199, 200, 211, 212, 213

Mandate imperiale — Vz. *Constituții imperiale*.

Mandat contract de m. — Vz. *Contracte consensuale*.

Marinari
 în cetățile grecești — 67

Mateloși
 în cetățile grecești — 67

Meseriași
 în cetățile grecești — 67
 în Dacia romană — 99, *101

Metropolă — 67, 68, 79, 112

Migratorii popoare — 105

Militari
 în cetățile grecești — 67

Mistere
 în cetățile grecești — 71

Mituri
 la geto-daci — 55

Moartea, pedeapsa cu *m.* în cetățile grecești — 69, 83

Monogamia
 la geto-daci (vz. și *Familia*) — 60

Mos maiorum — Vz. *Obicei*.

Moștenitori, categorii de *m.* după dreptul roman

necesari — *203-204

heredes sui — *203-204

străini — *204

instituire de moștenitor — *201-202, 203

Morminte gentilice
 la sciți — 32, *33

Municipii (municipia) — Vz. *Orașe*.

Municipes — 118, 118¹, 131³

N

Navigatori
 în cetățile grecești — 67

Nautae — Vz. *Corăbieri*.

Neguțatori — 99

în cetățile grecești — 67
 Vz. și *Colegii de n.*

Negotiatores — Vz. *Neguțatori*.

Norme de conviețuire socială

la sciți — *34-35, 36

O

Obiceiul
 Ca formă de exprimarea dreptului — 167, 169

Obștea geto-dacă — Vz. *Proprietatea* la geto-daci.

Ocupația
 ca mijloc de dobândire a proprietății — 182, 198

Ogoare birnice — 153

Oikurema — 79

Oligarhie
 în cetățile grecești — 67

Orașe
 la sciți — 25, 26,
 la geto-daci — 44, 47
 grecești în Dobrogea — *65-86, *139-142
 în Dacia romană — 95,
 96, 97, 98, 104, 106, 107,
 112, *117-139

Ordinarii (sclavi) — 100

Ordo curia ium — Vz. *Sfatul consilierilor comunali din ținuturi*.

Ordo decurionum — Vz. *Sfatul orășenesc și Sfatul colegiului*.

Ordo augustalium — 118

Orphanistai — Vz. *Colegiul de o.*

P

- Pagani* — 99
Pagi — Vz. *Sate*.
Păstoritul
 ocupație a sciților — 24,
 *25, 26, 27, 34
 ocupație în Dacia roma-
 nă — 102⁴
Patriarhat — Vz. *Famii*
patriarhală.
Patroni — 96, 98, 100, 103
 ai dezrobiților (după drep-
 tul grec) — 83
 de colegii — 98, 104, 146,
 149, *150, 151
Pătura mijlocie
 în cetățile grecești — 67
Peculiu — 100⁷
Pedestrași (trupe de *p.*) —
 158, *164—165
Pentapolis comunitatea celor
 cinci orașe grecești —
 139, 140
Peregrini — 168, 173
 dediticii — *170—171, 172,
 184
Persoane poziția *p.* după
 dreptul roman
 în putere — *171-174, 184,
 186
 în mină — 184, 187, 189,
 190
 în stăpânire — 184, *188-
 189
Pescuițul, pescari
 ocupație a geto-dacilor —
 40, 48
 în cetățile grecești — 67
Pictura, ca mijloc de dobân-
 direa proprietății — 199
Piefe orășenești
 poliția lor — 128, 136, 137
Pileafi
 aristocrați sciți — 27
 aristocrați geto-daci — 42,
 43
Pirateria
 practică de geto-daci —
 48
Plebiscite
 formă de exprimarea drep-
 tului — 169
Plebs — 118
Poligamia
 la geto-daci — 60, 63
 la traci — 63
Polistai — Vz. *Secte reli-
 gioase*.
- Pontarhi* — 139
Pontiși — 122, 150
Poporul
 oameni de rînd la geto-
 daci — *42-43, 47, 51,
 58, 59, 61
 liber în cetățile grecești —
 76, 77, 80
 adunarea poporului în ce-
 tățile grecești. Vz. *Aduna-
 rea poporului*.
*Populația băștinașă din Da-
 cia*
 soarta ei după cucerirea
 romană — *95-97
Populus — 118
Portorium Illyrici — Vz.
Vama Iliriei.
Potestas — Vz. *Puterea pă-
 rintească*.
Praefectus quinquennalis —
 129, 138
Prefectul municipiului — Vz.
Duoviri (locuitorul lor).
Prefecți
 ai colegiilor — 150
 de legiune — 158, *161-
 162, 163
 ai orașelor — 122, 123,
 125, 134, 137
 ai satelor (vz. *Conducă-
 tori de sate*).
 ai taberelor — 158, *163
 ai trupelor de călărime
 (*alae*) — 112, 158, *164
 ai trupelor de pedestrași
 (*cohortes*) — 158, 165
 ai flotei — 100
Prefectură (așezare orașe-
 nească) — 121
Preoți
 la geto-daci — 43, 44, 46,
 55, *56, 58
 în cetățile grecești — 68,
 70, 73, 76, 77, 78, 140
 ai provinciei Dacia (preoți
 ai altarului lui Augustus)
 — 104, 116, *117
Prepoziți comandanți ai tru-
 pelor auxiliare pedestre —
 158, 164
Președinte
 al adunării populare în ce-
 tățile grecești — 68, *71,
 73
 al adunării orășenești —
 129, 130, 131, 132
- Pretor* — 174, 175, 177, 186,
 191
 peregrin — 114, 169, 193
 urban — 114, 169, 175
Primpilar — 107
Prizonieri de război
 la sciți — 24, 26, 27, 30
 la geto-daci — 45, 47, 55
 la greci — 80
Probuli — Vz. *Colegiu Pro-
 buli or*.
Procedura judiciară
 între romani și peregrini —
 168, *179
 în cazul peregrinilor — 168
Procurator
 al Daciei Apulensis — 108,
 111, 111¹, 112, 113
 al Daciei Malvensis —
 109, 112
 al Daciei Porolisensis —
 108, 111, 112
Procurator
 a caducis — 152, 157³
 al minelor de aur (*procu-
 rator aurartarum*) — 99,
 102, 156, 156⁶
 financiar al Daciei Apulen-
 sis — 157
 financiar al Daciei Mal-
 vensis — 157¹
 financiar al Daciei Poroli-
 sensis — 157
 vamal — 156
Procurator al împăratului
(procurator Augusti) —
 104⁵, 108, 110, 111, 157,
 165, 166
Proprietatea
 la sciți — 34, *35
 la geto-daci — 60 *62
 peregrină — 168, 176, 196
 provincială — *175-177
 după dreptul roman —
 182, *194-200
 dobîndirea *p.* prin persoa-
 nele de sub putere —
 *199-200
 funciară a ostașilor de
 graniță — Vz. *Coloni mi-
 litari*.
Proprietari funciari mari
 în Dacia romană — 99
Provincii

- ale poporului roman — *Purtători de lectice* — Vz. *Puterea militară*
 170, 176, 176² *Colegii de lecticari.* la geto-daci — 53
 imperiale — 170, 176, 176³ *Putere maritală (manus)* *Puterea părintească* — 172,
Proxenia — 80 dobîndirea ei — *187-188 173
 stingerea ei — *190-191 stingerea ei — 174, *190

Q

- Quaestori* — 106, 126, 130, 132, 135, 137
 de colegii — 98, *148
 în provinciile imperiale — 170
 Vz. și *Casier comunal.*
- Quattuorviri* — 121, 128, 129, 130, 132
 atribuții — 128, *133-136
 anuali — 96, 150
- Quinquennial*, magistrat orășenească — 117. Vz. și *Duo-viri.*
- Quinquenna's*
 conducător pe cinci ani al unui ținut — 141, 142, 142, 142², 142⁷, 145¹⁰
- Quinta et vicesima venalium mancipiorum* — 152

R

- Raporturi clientelare*
 între geto-daci și romani — 54, 90, 94
- Răscoale*
 forme ale luptei de clasă — 29, 53, 68, 105
- Răspunsurile jurisconsulților*
 ca formă de exprimare a dreptului — 169, 169⁵, 170
- Răufăcători (latrones)*
 răzvrățiți împotriva dominației romane — 96, 105, 106, 107, 114
- Războaie*
 ale sclavilor sciți împotriva stăpînilor — *27-28
 îndeletnicire a tracilor — 41
 îndeletnicire a geto-dacilor — 40
 daco-romane — *93-94
- Recuperatori* — 186, 186¹
- Regalitatea scitică*
 caracterul ei militar — 28
 origina ei divină — 29
 Vz. și *Regele (la sciți)*
- Regate*
 scitice — *29
 la geto-daci — 44, 45, 46, 52
- Regatul*
 macedonian — 49
 al lui Decebal — 92, 92¹
- Regele (la sciți)* — 28
 atribuțiile lui — 28
 alegerea lui — 28
 însușirile lui supranaturale — 28, *29-31
 înmormîntarea lui — *31-32
 răscoala împotriva lui — 29
- Regi*
 la geto-daci — 43, 44, *45, 46, 47, 49, 50, 51, 52
- Regia*
 vămilor — *156
 minelor — *156
- Religia*
 la sciți — *32-33
 la geto-daci — 46, 51, *55-59
- Remitere*, de proprietate — 168, 182, 195, 196, 197, 198, 199
- Reprezentării de teatru*
 date de magistrați — 135
- Reproducere lărgită*
 imposibilă în sclavagism — 92
- Rescript*
 formă de exprimare a dreptului (Vz. *Constituții imperiale*).
 al guvernatorului Iulius Severus — 106
- Ritua'uri religioase* la geto-daci — *56

S

- Sacerdos arae Augusti* — Vz. *Preoți ai provinciei Dacia.*
- Sacerdoși, sacerdoșiu* — 73, 75, 77, 77⁶, 78, 84, 122
- Sacrificii*
 în cetățile grecești — 71, 77
 în orașele din Dacia — 135
- Sancțiuni penale la sciți* — 34, *36-37
- Sărăcimea orășenească*
 în cetățile grecești — 67
- Sate (vici, pagi)* — 99, 106, 141, *142-146
- Schimbul* la sciți — 24, 26,
- Sclavi* la sciți 26, *27-28
 orbirea lor — *27
 lupta lor împotriva stăpînilor — *27-28
- Sclavi* la geto-daci — 42, *43-44, 60
- Sclavi* la greci — 67, 68, 79, *80—83
- Sc'avi* la peregrini — 168
- Sclavi* în Dacia romană — 99, 100, 100⁷, 101, *103-105, 134, 170, 173
 poziția lor juridică — *171, 182, *184
 administratori de vămi — 155, 156
 socotitori — 104, 155
 comunali — Vz. *Slujbași*
- Scribi* — Vz. *Slujbași.*
- Scriptura* ca mijloc de dobîndire a proprietății — 199, 199
- Scrisori* — Vz. *Constituții imperiale*

- Secte religioase*
la traci — 55
la geto-daci — 55, *57-58
la moesi — *58
la evrei — *57-58
- Senatus-consulte*
ca formă de exprimare a dreptului — 121-122, 169
169⁵, 194
- Senatus consultul*
din vremea consulilor Annæus Seneca și Trebellius Maximus — 208
din vremea lui Hadrian — (a) 171, (b) 173
Turpillian — 122
- Sesterși monedă* — 108, 122⁴
- Sfatul colegiilor* — 146, *149
- Sfatul consilierilor comunali din ținuturi* — 141, 142
- Sfatul orașenesc* — 107, 108, 112, 135
- Sfatul orașenesc în cetățile grecești* — 68, *69-70, 74, 76, 77, 79, 80, 101, 139, 140
- Sfatul orașenesc în Dacia romană* — 118, 120, *120-128, 132, 139, 149
hotărârile lui — *122
atribuțiile lui — *122-125
- Sfatul sătesc* — 142, *145
- Singrafe* — Vz. *Contracte literale*.
- Slujbași*
în subordinea magistraților orașenești — 126, 129, *138
financiar inferiori — 152, *157-158
- Slujitori*
ai regelui scit — 31
ai regilor geto-daci — 58
- Socotitor vamal (servus contra scriptor)* — 155
- Societate, contract de s.* — Vz. *Asociere, Contracte consensuale*
- Solii* — 52, 56, 124
- Specificatio* ca mijloc de dobândire a proprietății 182
*199
- Spectacole de gladiatori*
date de magistrați — 135, 136
- Speculanți în cetățile grecești* — 67
- Sponsori* — *209
Vz. *și Chezași*
- Stat sclavagtr*
geto-dac — 89, 90
roman — 90
- Stater monedă*
de aur — 50, 72, 72⁹, 74, 77
de argint — 72, 72⁹, 76
- Stegar de colegiu* — 146, *150, 151
- Strategi*
în cetățile grecești — 73
- Stringători de impozite* — 99, 100, 103, 104
- Stringători ai impozitului de 5%*
pe moșteniri — 104 (?), 151-152, 154³
pe eliberările de sclavi — 99, 100, 103, 104 (?), 152, 157
- Stringători de vămi (servi vilici)* — 104
- Subjugarea Daciei de către romani* — Vz. *Cotropirea*.
- Successiunea*
după dreptul provincial roman — 177
după dreptul peregrinilor — 168
testamentară (după dreptul roman) — 183, *200-204
fără testament (după dreptul roman) — 183, *208
impotriva testamentului (după dreptul roman) — *203
- Supraveghetori* — 70
ai construcției de ziduri — *73
ai comerțului de cereale — *74
romani ai orașelor grecești — 140
- Synedroi* — Vz. *Colegiu de s.*

T

- Tăblițele cerate* — *210-215
- Taraboști* aristocrați geto-daci — 42, 43
- Tatuarea* la agatirși — 26, *27,
la traci — 43
la geto-daci — 43, 43¹⁰
- Taxa vamală în Dacia romană* — 155, 155⁵
- Territoria* — Vz. *Ținut rural*.
- Teritoriul*
locuiri de sciti — *23-24,
de geto-daci — *39-40
- Testamentul* după dreptul roman
comițial (*calatis comitiis*) — *200
in *procinctu* — 200
prin aramă și balanță (*per aes et libram*) — *200-201
- Tetralogii* — Vz. *Colegiul*
- de *th.*
- Toga pretexta* — 138, 138⁸
- Totemism* urme de *t.*
la neuri — 32
- Thiasul* — 78, 78¹⁰
- Traditio* — Vz. *Remitere*.
- Transcriptio*
a re in personam — *178-179
a persona in personam — *178-179
Vz. și *Contracte literale*
- Tratate*
încheierea și desfacerea lor în cetățile grecești — 69
între Domițian și Decebal 90, 91
impus de Traian dacilor — 93
- Tribuni*
ofițeri de legiune — 158, 161, *162-163
- de cohortă — 107
- Triburi celtice* — 44
- Triburi geto-dace* — 45, 65
uniuni de *t. g-d.* — 44, 47
conducători de *t. g.d.* (Vz. *Regi la geto-daci*).
uniunea lor sub Buerebista — *51-52, 55
destrămarea uniunilor după moartea lui Buerebista — 52, *53
lupta lor cu romanii după Buerebista — *53-55
conflictele dintre ele — 47, *48
conflictele cu macedonenii — *48-51
- Triburi libere de daci* — 105
- Triburi împărțiri teritoriale*
în cetățile grecești — 70, 71, 85
în orașele din Dacia —

128, 129, 130, 132
Tribut plătit de romani Da-
 cilor 54, 93
Tributum capitis — Vz. *Im-
 pozit personal*
Trupe auxiliare
 Vz. *Barbari*
Burgari
Călărimie
Detășamente

Pedestrași și
Veredari
Tutela
 după dreptul grec — 79
 după dreptul provincial ro-
 man — *174-175
 după dreptul peregrinilor
 — 168, 175
 testamentară (după drep-
 tul roman) — *192

dativă (după dreptul ro-
 man) — 175, *193
 legitimă (după dreptul ro-
 man) — *193
Tutori
 alegerea lor (*tutoris optio*)
 — *192-193
 atiliani (Vz. *Tutela dativă*)
 fiduciari — 188
 îndoelnici — 134, 134²

Ț

Ținut rural
 dependent de orașe — al orașelor grecești —
 *141-142 139, *140

U

Unealtă de muncă
 sclav ca u. m. — 82
Une te grăitoare
 termen pentru sclavi — 67
Uncii monedă — 211

Utricuarii — Vz. *Luntrași*
Uzusufruct — 177, *196
Uzucapiunea
 fondurilor provinciale —
 168, 177

după dreptul roman — 168,
 177², 182, *197-198
Usus — Vz. *Căsătoria ro-
 mană*

V

Vama Iliriei — 152, *154-155
 locurile de vamă — 152,
 *154-155
Vinzare-cumpărare, contract
 de v. c. — *211-213
 Vz. și *Contracte consen-
 suaie*
Veredari trupe — 110, 110³
 158
Vexillifer — Vz. *Stegarul co-
 legiului*.
Vicani — Vz. *Sfatul sătesc*
Vicarii, sclavi — 100

Vicesimae libertus — Vz.
Stringători
Vicesimarius — Vz. *Stringă-
 tori*.
Vicesima manumissionum seu
libertatis — Vz. *Impozit pe*
eliberări
Vicesima hereditatis — Vz.
Impozit pe moșteniri
Vici — Vz. *Sate*
Vindicta — 182, 184, 184²,
 188, 190, 191

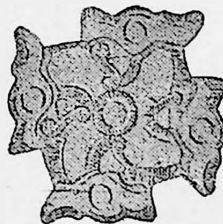
Vinătoarea ocupație a sciți-
 lor — 24, *25, 26
Vioența privată la geto-
 daci — 61
Vistier
 în cetățile grecești — *75
 -76, 76⁴
Viticultura (ocupație a geto-
 dacilor) — 40, 59
Vot — Vz. *Alegerea magis-
 traților*
Vrăjitori, vrăjitorie
 la sciți — 32, 34
 la geto-daci — 55, 59

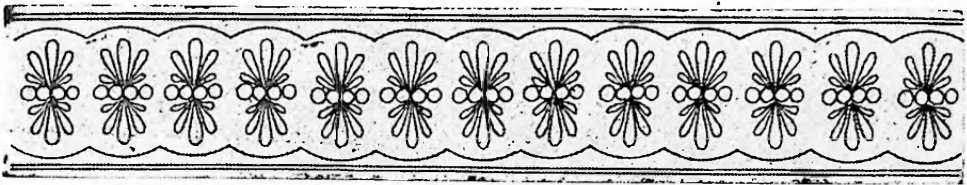
Z

Zălog
 Luare de z. de către ma-
 gistrați — 128, 133, 134

Bunuri date ca z. la con-
 tractele încheiate cu sta-
 tul — 135

Zărăfie
 în cetățile grecești — 76
Zel — Vz. *Religia*

LISTA PLANȘELOR ȘI ILUSTRĂȚILOR

	Pagina
<i>Planșa I</i>	32— 33
<i>Planșa II</i>	32— 33
<i>Planșa III</i>	56— 57
<i>Planșa IV</i>	56— 57
<i>Planșa V</i>	80— 81
<i>Planșa VI</i>	96— 97
<i>Planșa VII</i>	112—113
<i>Planșa VIII</i>	128—129
<i>Planșa IX</i>	152—153
<i>Planșa X</i>	152—153
<i>Planșa XI</i>	160—161
<i>Planșa XII</i>	176—177

TABLA DE MATERII

	Pagina
Prefața	5
Introducere	9
Prescurtări și sigle	19

Partea întâi

Descompunerea orînduirii comunei primitive pe teritoriul R.P.R.	
Secțiunea întâi. Descompunerea comunei primitive la triburile scitice	23
a) Intinderea Sciției	23
Teritoriul locuit de sciți — 23.	
b) Viața și ocupațiile sciților	24
Sciții mai puțin dezvoltăți — 24. Sciții vinători și păstori — 25.	
Sciții agricultori — 26.	
c) Diferențieri sociale la sciți	26
Aristocrați și oameni de rînd — 27. Sclavia la sciți — 27.	
d) Starea politică	28
„Regii“ sciți și obîrșia lor — 29. Atribuțiile „regelui“ — 29.	
Obiceiuri la înmormîntarea „regelui“ — 31.	
e) Religia la sciți	32
Divinități scitice — 33. Morminte gentilice — 33.	
f) Aspecte din viața socială a sciților	33
Norme de conviețuire socială — 34. Proprietatea — 35. Familia la sciți — 35. Sancțiuni — 36. Jurămintele la sciți — 37.	
Secțiunea a doua. Descompunerea comunei primitive la geto-daci	39
a) Teritoriul locuit de geto-daci	39
Intinderea Daciei — 39.	
b) Ocupațiile geto-dacilor	40
Agricultura la geto-daci — 40. Indelețniciri războinice — 41.	
Ocupațiile femeilor — 41.	
c) Diferențieri sociale la geto-daci	41
Aristocrați și oameni de rînd — 42. Sclavia — 43.	
d) Organizarea politică la geto-daci	44

Impărțirea în triburi — 44. Căpeteniile militare — 45. Conducătorii religioși — 46. Adunarea poporului — 46. Așezări întărite — 47.	
e) Conflictele dintre triburi și luptele cu macedonenii	47
Conflictele dintre triburi — 48. Luptele geto-dacilor cu macedonenii — 48.	
f) Uniunea de triburi geto-dace pe vremea lui Buerebista	51
Unirea de către Buerebista a triburilor geto-dace — 51. Solia trimisă de Buerebista la Pompeius — 52.	
g) Destrămarea uniunii de triburi geto-dace după moartea lui Buerebista	52
Destrămarea uniunii tribale — 53. Decăderea puterii geto-dace — 53.	
h) Luptele dintre geto-daci și romani după Buerebista	53
Luptele cu romanii după moartea lui Buerebista — 53.	
i) Concepțiile religioase și rolul religiei la geto-daci	55
Cultul strămoșilor. Mituri și jertfe — 55. Preoți și ritualuri — 56. Credința în nemurirea sufletului — 56. Secte religioase — 57. Rolul religiei în consolidarea uniunii de triburi geto-dace — 58.	
j) Aspecte din viața socială	59
Norme de conviețuire socială — 61. Proprietatea la geto-daci — 62. Căsătoria și familia — 62.	
Secțiunea a treia. Cetățile grecești de pe teritoriul patriei noastre	65
a) Cauzele care au dus la colonizarea greacă	65
Cauzele economice și politice ale colonizării grecești — 66.	
b) Structura de clasă a cetăților grecești	67
Clase sociale — 67. Lupta de clasă — 68.	
c) Organizarea politico-administrativă a cetăților grecești	68
Asemănări în felul de organizare cu metropolele — 68. Sfatul și adunarea poporului — 69. Triburile adunării poporului — 70. Președintele adunării poporului — 71. Arhontele rege — 71. Colegiile — 72. Agoranomii — 73. Arhonții — 74.	
d) Organizarea financiară	75
Vistierul — 75. Impozite — 76.	
e) Organizarea militară	76
Comandanți militari — 76. Ostași — 77.	
f) Organizarea religioasă	77
Sacerdotul eponim — 77. Asociații religioase — 78.	
g) Instituțiile juridice	79
Dreptul de cetățenie greacă — 79. Izvoarele sclaviei — 80. Situația sclavilor — 81. Situația celor eliberați din sclavie — 83. Familia greacă — 83. Organizarea judecătorească — 85.	

Partea a doua

Sclavagismul pe teritoriul R.P.R.

Secțiunea întâi. Statul sclavagist pe teritoriul patriei noastre	89
a) Epoca lui Decebal	89
Statul sclavagist dac și luptele cu romanii — 90.	
b) Cauzele cuceririi Daciei de către romani	92
Cauze economice — 92. Cauze militare — 93.	

	Pagina
c) Sfirşitul războaielor daco-romane	93
Sfirşitul primului război daco-roman. Pacea dintre Decebal şi Traian — 93. Sfirşitul celui de al doilea război daco-roman. Infringerea lui Decebal — 94.	
d) Intinderea Daciei romane	94
Hotarele Daciei romane — 94.	
e) Populaţia băştinaşă	95
Locuitori autohtoni — 95.	
f) Colonizarea Daciei	97
Opera de colonizare — 97. Colonişti veniţi din Orient — 97. Divinităţi — 97. Colonişti veniţi din sudul Dunării — 98. Colonişti veniţi din provinciile apusene ale Imperiului roman — 99.	
g) Clasele sociale	99
Clasa stăpînitoare — 100. Pătura mijlocie — 101. Cultivatori liberi — 102. Lucrători liberi — 102. Liberţi — 102. Sclavi — 103.	
h) Formele luptei de clasă în Dacia romană	104
Lupta de clasă — 105.	
i) Organizarea administrativă a Daciei romane	108
<i>Legatus Augusti propraetore</i> — 109. Dacia de sus (<i>Superior</i>) şi Dacia de jos (<i>Inferior</i>) — 109. Dacia Prolissensis, Apulensis şi Malvensis — 110. Guvernatorul celor trei Dacii — 111. Cîrmuitorii celor trei diviziuni administrative ale Daciei — 112. Locuitorul guvernatorului Daciei — 113.	
j) Guvernatorul şi atribuţiunile sale	113
Atribuţii generale — 113. Atribuţii judecătoreşti — 114. Atribuţii administrative — 115.	
k) Adunarea provincială (<i>Concilium provinciae</i>)	116
Adunarea provincială — 117. Preotul provinciei — 117.	
l) Categoriile de oraşe din Dacia	117
Colonii şi municipii — Caracterizare — 118. Inscricţii referitoare la colonii şi municipii — 119. Localităţi al căror rang orăşenesc nu poate fi precizat — 120. Oraşele din Dacia după Claudius Ptolemaios — 120.	
m) Sfatul orăşenesc (<i>Ordo decurionum</i>)	120
Cine alegea pe decurioni — 121. Cine putea fi ales — 121. Cine nu putea fi ales — 121. Domiciliul decurionilor — 122. Hotărîrile sfatului orăşenesc — 122. Atribuţiunile sfatului orăşenesc — 122. Sfatul orăşenesc din oraşele din Dacia după inscripţii — 125. <i>Aquae</i> — 125. <i>Ampelum</i> — 125. <i>Apulum</i> — 125. <i>Drobeta</i> — 126. <i>Napoca</i> — 126. <i>Porolissum</i> — 127. <i>Potaissa</i> — 127. <i>Romula</i> — 127. <i>Sarmizegetusa</i> — 127. <i>Tibiscum</i> — 128.	
n) Magistraţii orăşeneşti	128
Impărţirea populaţiei din punct de vedere electoral — 129. Propunerea candidaturilor — 129. Condiţiile pe care trebuiau să le îndeplinească candidaţii — 129. Modalitatea de votare — 131. Comunicarea rezultatului votului — 131. Depunerea jurămîntului de către cei aleşi — 132. Magistraţii orăşeneşti din Dacia — 132. <i>Duoviri</i> — 132. <i>Quattuoviri</i> — 132. Competinţa judecătorească — 133. Mijloacele de constrîngere ale magistraţilor — 133. Jurisdicţia voluntară a magistraţilor — 134. Locuitorul <i>duovirilor</i> — 134. Alte atribuţii ale magistraţilor — 134. Edilii şi atribuţiunile lor — 136. Edilii în oraşele din Dacia — 137. <i>Quaestori</i> în oraşele din Dacia — 137. Durata magistraturilor şi prerogativele lor — 138. Impăratul ales magistrat orăşenesc este înlocuit de un <i>praefectus quinquenna'is</i> — 138.	
o) Oraşele greceşti din Dobrogea	139
Conducerea celor cinci oraşe greceşti (<i>Pentapolis</i>) — 139.	

	Pagina
Organele de conducere ale orașelor grecești — 140. Capitala comunității celor cinci orașe (<i>Pentapolis</i>) — 140. Autoritatea de control a romanilor asupra orașelor grecești — 140. Ținutul orașelor grecești — 140.	
p) Organizarea ținutului rural dependent de orașe	141
Ținuturile — 141. Conducerea ținuturilor — 142.	
q) Satele din Dacia și organizarea lor	142
Sate din Transilvania pomenite în tăblițele cerate — 142. Sate din Dobrogea — 143. Conducătorul satului — 144. Sfatul sătesc — 145.	
r) Colegiile	146
Colegiile de fierari — 146. Colegiile de luntrași — 146. Colegiile de corăbieri — 147. Colegiile de lexicari — 147. Colegiile de aurari — 147. Colegiile de neguțători — 147. Colegiile celor originari din Galatia — 147. Colegiul celor originari din Asia — 148. Conducerea colegiilor — 148. Sfatul — 149. Împărțirea în decurii a colegiilor — 149. Stegarul colegiului — 150. Patronii colegiilor — 150. Casa colegiului — 151.	
s) Organizarea financiară a Daciei romane	151
Impozitul funciar — 152. Scutirea de impozit funciar (<i>ius Italicum</i>) — 153. Dările personale directe — 154. Debitorii față de fisc răspund cu bunurile lor — 154. Dări indirecte — 154. Vămile și locurile de vamă — 154. Taxele vamale — 155. Arendarea vămile — 155. Administrația în regie a vămile — 156. Arendarea pășunilor și ocnelor de sare — 156. Arendarea minelor — 156. Exploatarea în regie a minelor — 156. Procuratorii financiari ai celor trei Dacii — 157. Slujbași financiari inferiori — 157.	
t) Organizarea militară a Daciei romane	158
Importanța armatei imperiale romane — 159. Legiunile și organizarea lor — 159. Legiunile XIII Gemina și V Macedonica — 160. Comandantul legiunii (<i>legatus</i> apoi <i>praelectus</i>) — 161. Comandanții de legiune în Dacia — 161. Tribunii legiunilor (<i>tribuni militum</i>) — 162. Tribuni de legiuni în Dacia — 162. Prefectul taberelor (<i>praelectus castrorum</i>) — 163. Prefecții taberelor în Dacia — 163. Grade militare inferioare — 164. Trupele auxiliare regulate — 164. Comandanții trupelor de călărime (<i>praelecti</i>) — 164. Trupele de pedestrași (<i>cohortes</i>) — 164. Comandanții trupelor de pedestrași — 165. Trupele auxiliare neregulate — 165. Trupele de burgari și veredari (<i>numeri burgariorum et veredariorum</i>) — 165. Rostul cetățuilor (<i>burguri</i>), apărate de burgari — 166. Proprietățile ostașilor din cetăți (<i>castella</i>) — 166. Identitatea dintre <i>castella</i> (cetăți) și burguri — 166.	

Secțiunea a doua. Dreptul sclavagist pe teritoriul patriei noastre . . 167

a) Dreptul provincial roman și dreptul peregrinilor	167
Dreptul civil și dreptul popoarelor — 169. Izvoarele formale ale dreptului — 169. Condiția persoanelor — 170. Situația peregrinilor dediticii — 170. Situația sclavilor — 171. Căsătoria și filiația — 171. Adopțiunea — 174. Tutela — 174. Categoriile bunurilor provinciale — 175. Dobindirea bunurilor — 176. Succesiuni — 177. Contracte — 178. Procedura judiciară — 179.	
b) Edictul împăratului Caracalla	180
Edictul lui Caracalla — 180.	
c) Dreptul aplicat cetățenilor romani din Dacia	180
Diviziunea dreptului — 183. Condiția persoanelor — 183.	

Pagina

Situația sclavilor înainte și după eliberare — 184. Condițiile eliberării — 184. Consiliul de eliberări — 186. Persoane aflate *in potestate* — 186. Persoane aflate *in manu* — 187. Căsătoria — 187. Persoane aflate în *mancipio* — 188. Mancipațiunea — 189. Modurile prin care o persoană încetează de a mai depinde de alta — 190. Adopțiunea — 191. Tutela și curatela — 191. Felurile bunurilor cetățenilor romani — 194. Dobândirea bunurilor — 195. Succesiunea testamentară — 200. Legatele — 204. Restricții în materie de legate — 206. Nulitatea legatelor — 207. Fideicomise — 207. Succesiunea fără testament — 208. Obligații — 209.

d) Tăblițele cerate 210

    Contracte de vânzare-cumpărare — 211. Contract de închiriere — 213. Contract de asociere — 214. Contract de împrumut — 215. Contract de depozit — 215.

A n e x e

Note explicative privitoare la autori și lucrări din antichitate 219

Indice de izvoare documentare și inscripții 229

Indice de nume 237

Indice de materii 253

Lista planșelor și ilustrațiilor 265

Tabla de materii 267

Redactor de carte: Liviu Marcu
Tehnoredactor: Mircea Nasta
Corector: W. Berceanu

---

*Dat la cules: 30. VII. 1955. Bun de tipar: 12. XII. 1955.
Tiraj: 3009+100. Hirtla: vel. 80 gr/mp. Ft.: 70×100/16. Cost
editoriale: 23,886. Cost tipar: 17+12 buc. planse. Nr. comer-
zilor: 2936/1955. A.: 02841/1955. Pentru bibliotecile mari indicele
de clasificare: 34 (R) (02) Pentru bibliotecile mici: 34.*

Tiparul executat la Intreprinderea poligrafică Oradea,
Str. Moscovei 5-7. — R.P.R.

E R A T A

<i>Pag.:</i>	<i>Rîndul:</i>	<i>In loc de:</i>	<i>Se va citi:</i>	<i>Această greșală s-a făcut din vina:</i>
62	11 de sus	roata	roade	Editurii
~~136~~	~~7 de jos~~	~~să cheltuiască~~	~~să nu cheltuiască~~	~~Editurii~~
183	6 de jos	Este mai mare atunci cînd cetățeni romani ajung să îndeplinească o magistratură sau dregătorie. Este mai mic	Este mai mic cînd cetățenia n-o obțin decât cei ce exercită o demnitate sau magistratură. Este mai mare	Editurii

Crestomația pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.

Lei 12,30